

**В.А. ЛІПКАН, О.А. ІВАХНЕНКО,
І.М. РИЖОВ, В.В. МАЙОРОВ**

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
КОМЕНТАР
ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО БОРТЬБУ З
ТЕРОРИЗМОМ»**

Національна і міжнародні безпека

**КИЇВ
КНТ
2009**

УДК 34(477)
ББК 67.9(4Ук)308.11
Л 61

Л 61 Науково-практичний коментар до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» / В.А. Ліпкан, О.А. Івахненко, І.М. Рижов, В.В. Майоров. — К. : КНТ, 2009. — 208 с. — (Національна і міжнародна безпека). *Бібліогр.: с. 225-229.* — *Словник термінів 173-224.* — ISBN 978-966-373-448-4.

Ця праця є постатейним науково-практичним коментарем до Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Авторами використані вітчизняні та зарубіжні правові джерела, практика проведення антитерористичних операцій і навчань, проведено компаративний аналіз норм антитерористичного права України та інших держав, досліджено конвенціональний механізм боротьби з тероризмом. Коментар є логічним продовженням трилогії тероризму, яка входить до серії «Національна і міжнародна безпека» (Боротьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база; Боротьба з тероризмом: Постатейний науково-практичний коментар; Боротьба з тероризмом: Підручник). Нормативна база наведена станом на 11 червня 2008 року.

Коментар може бути використаний у практичній діяльності при здійсненні боротьби з тероризмом. Також він стане у нагоді студентам, магістрам, аспірантам, викладачам, а також фахівцям у сфері забезпечення національної безпеки — всім, кого хвилюють системні проблеми боротьби з тероризмом.

УДК 34(477)
ББК 67.9(4Ук)308.11

© В.А. Ліпкан, О.А. Івахненко, І.М. Рижов, В.В. Майоров
— коментар, 2009
© В.А. Ліпкан — словник, 2009
© КНТ, 2009

ISBN 978-966-373-448-4

ЗМІСТ

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	6
Стаття 1. Визначення основних термінів	6
Стаття 2. Правові основи боротьби з тероризмом	24
Стаття 3. Основні принципи боротьби з тероризмом	35
Розділ II. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ БОРЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ	54
Стаття 4. Суб'єкти боротьби з тероризмом	45
Стаття 5. Повноваження суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом	62
Стаття 6. Повноваження інших суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом	90
Стаття 7. Антитерористичний центр при Службі безпеки України	95
Стаття 8. Взаємодія суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом	100
Стаття 9. Сприяння органам, які здійснюють боротьбу з тероризмом	102
Розділ III. ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ	104
Стаття 10. Умови проведення антитерористичної операції	104
Стаття 11. Рішення щодо проведення антитерористичної операції	104
Стаття 12. Управління антитерористичною операцією	106
Стаття 13. Сили і засоби, що залучаються до проведення антитерористичної операції	108
Стаття 14. Режим у районі проведення антитерористичної операції ..	110
Стаття 15. Права осіб у районі проведення антитерористичної операції	111
Стаття 16. Умови ведення переговорів з терористами	116
Стаття 17. Інформування громадськості про терористичний акт	118
Стаття 18. Завершення антитерористичної операції	119
Розділ IV. ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТОМ. СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ	120
Стаття 19. Відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом ..	120
Стаття 20. Соціальна реабілітація осіб, які постраждали від терористичного акту	123

Розділ V. ПРАВОВИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У БОРОТЬБІ З ТЕРОРИЗМОМ	125
Стаття 21. Особи, які підлягають правовому і соціальному захисту ...	125
Стаття 22. Звільнення від відповідальності за заподіяну шкоду	127
Розділ VI. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УЧАСТЬ У ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	130
Стаття 23. Відповідальність осіб, винних у терористичній діяльності	130
Стаття 24. Відповідальність організації за терористичну діяльність ..	131
Стаття 25. Відповідальність за сприяння терористичній діяльності...	132
Розділ VII. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ	134
Стаття 26. Засади міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом	134
Стаття 27. Надання інформації	135
Стаття 28. Участь у спільних з іноземними державами заходах щодо боротьби з тероризмом	138
Стаття 29. Видача (екстрадиція) осіб, що брали участь у терористичній діяльності	144
Розділ VIII. КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА ЗАКОННІСТЮ ЗДІЙСНЕННЯ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ	148
Стаття 30. Контроль за здійсненням боротьби з тероризмом	148
Стаття 31. Нагляд за законністю здійснення антитерористичних заходів	154
Розділ IX. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ	156
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ З БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ	157
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	201
Нормативні джерела	201
Закони України	202
Доктринальні джерела	205
АНОНС	206

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО БОРОТЬБУ З ТЕРОРИЗМОМ

Цей Закон з метою захисту особи, держави і суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують, визначає правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження і обов’язки органів виконавчої влади, об’єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв’язку із участю у боротьбі з тероризмом.

Положення цього Закону не можуть бути застосовані як підстава для переслідування громадян, які, діючи в межах закону, виступають на захист своїх конституційних прав і свобод.

У преамбулі Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначається його призначення і предмет регулювання.

Метою закону є захист особи, держави і суспільства від тероризму, виявлення й усунення причин та умов, які його породжують, визначення правових та організаційних основ боротьби з цим небезпечним явищем, повноважень і обов’язків органів виконавчої влади, об’єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв’язку із участю у боротьбі з тероризмом.

У преамбулі Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначено перелік правовідносин, що регулюються відповідно до його норм. До предмета правового регулювання віднесені:

— правові основи боротьби з тероризмом — загальні норми, що визначають порядок ведення цієї боротьби (статті 1–3 Закону), а також норми про відповідальність за участь у терористичній діяльності (розділ 6);

— організаційні основи боротьби з тероризмом — визначення чіткої системи суб’єктів, що здійснюють боротьбу з тероризмом, їх повноважень, основ взаємодії (розділ 2);

— порядок координації діяльності із боротьби з тероризмом — визначення умов проведення антитерористичної операції, сил, засобів, правового режиму, її завершення, умов ведення переговорів з терористами (розділ 3);

— права та обов’язки громадян у зв’язку із здійсненням боротьби з тероризмом — положення про відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом (розділ 4)

— правовий і соціальний захист осіб, які беруть участь у боротьбі з тероризмом — особи, які підлягають захисту, умови звільнення від відповідальності за заподіяну шкоду (розділ 5);

— підстави настання відповідальності за участь у терористичній діяльності — відповідальність осіб, організацій, а також за сприяння у терористичній діяльності (розділ 6);

— міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом — засади міжнародного співробітництва, надання інформації, участь у спільних заходах, екстрадиція (розділ 7);

— порядок контролю і нагляду за законністю здійснення боротьби з тероризмом (розділ 8).

Аналізуючи преамбулу аналогічних законодавчих актів, прийнятих у країнах колишнього СРСР, треба зазначити таке. Характерним для преамбули російського закону є більш загальне, порівняно з українським варіантом, викладення основного призначення цього закону із збереженням усіх основних його елементів. Не вирізняється оригінальністю і преамбула казахського закону, яка є майже ідентичною з російською, лише зі скороченням суб'єктів, що можуть здійснювати взаємодію під час цього виду діяльності. На відміну від цього, у молдавському законі в преамбулі робиться наголос на здійсненні боротьби з тероризмом спеціалізованою структурою. У киргизькому законі преамбула є однією з найкоротших і найменш змістовних, оскільки зазначається лише на визначення організаційно-правових основ та порядок координації органів, що здійснюють боротьбу з тероризмом.

Преамбула Закону України передбачає здійснення боротьби з тероризмом на території країни й організацію міжнародного співробітництва у цій сфері. Водночас, українська зовнішня політика ґрунтується на принципах поваги суверенітету інших держав і невтручання у внутрішні справи країни, якщо її політика не створює загрозу національній безпеці України. Архітектура закону представлена дев'ятьма Розділами, які реалізують його цілі.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення основних термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей;

терористичний акт – злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України. У разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених статтями 112, 147, 258 – 260, 443, 444, а також іншими статтями Кримінального кодексу України, відповідальність за їх вчинення настає відповідно до Кримінального кодексу України;

технологічний тероризм – злочини, що вчинюються з терористичною метою із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та іншої зброї масового ураження або її компо-

нентів, інших шкідливих для здоров'я людей речовин, засобів електромагнітної дії, комп'ютерних систем та комунікаційних мереж, включаючи захоплення, виведення з ладу і руйнування потенційно небезпечних об'єктів, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненням загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій та становлять небезпеку для персоналу, населення та довкілля; створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру;

терористична діяльність – діяльність, яка охоплює:

планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів;

підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях;

організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах;

вербування, озброєння, підготовку та використання терористів;

пропаганду і поширення ідеології тероризму;

фінансування завідомо терористичних груп (організацій) або інше сприяння їм;

міжнародний тероризм – здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження;

терорист – особа, яка бере участь у терористичній діяльності;

терористична група – група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів;

терористична організація – стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації;

боротьба з тероризмом – діяльність щодо запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності;

антитерористична операція – комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою;

район проведення антитерористичної операції – визначені керівництвом антитерористичної операції ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція;

режим у районі проведення антитерористичної операції – особливий порядок, який може вводитися в районі проведення антитерористичної операції на час її проведення і передбачати надання суб'єктам боротьби з тероризмом визначених цим Законом спеціальних повноважень, необхідних для звільнення заручників, забезпечення безпеки і здоров'я громадян, які опинилися в районі проведення антитерористичної операції, нормального функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій;

заручник – фізична особа, яка захоплена і (або) утримується з метою спонукання державного органу, підприємства, установи чи організації або окремих осіб здійснити якусь дію або утриматися від здійснення якоїсь дії як умови звільнення особи, що захоплена і (або) утримується.

У статті 1 визначені основні поняття, що використовуються в законі. Така практика законодавчого визначення є логічною, оскільки почасти поняття, як вони розуміються в законі, не завжди відповідають їх розумінню в інших законах або нормативно-правових актах. Що ж стосується сфери боротьби з тероризмом, то це є необхідним і з огляду на ту обставину, що боротьба здійснюється фактично не із злочиним, адже у Кримінальному кодексі України закріплено відповідальність за вчинення терористичного акту. Тому законодавець, адекватно сприймаючи необхідність в обґрунтуванні даної позиції, правильно використовує юридичну техніку, з-поміж інших причин, при реалізації закону дозволяє позбутися різних тлумачень, колізій, і забезпечити єдність як розуміння тероризму, так і застосування закону всіма суб'єктами антитерористичної діяльності. Більше того, цей прийом є широко вживаним і в конвенціональній юридичній техніці, що підтверджує його конструктивність.

Під **тероризмом** у цьому Законі розуміється вчинення таких суспільно небезпечних діянь:

- захоплення заручників;

- підпали;
- убивства;
- тортури;
- залякування населення та органів влади;
- вчинення інших посягань на життя та здоров'я ні в чому не винних людей;
- погроза вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Кожне з діянь, що входить до поняття тероризму, мають спеціальну мету, завдячуючи чому вони і відрізняються від злочинів проти основ національної безпеки, життя, здоров'я, власності.

Сутністю тероризму є насильство або загроза його застосування, тобто процес наведення страху, жаху, погроза. Походить це слово від латинського terror, яке дослівно перекладається як страх, жах.

Слід зазначити, що до основних ознак тероризму належать такі.

1. Тероризм є однією із форм організованого насильства.
2. При тероризмі здійснюється примус більш широкої соціальної групи, ніж безпосередні жертви насильства.
3. Формування цілей здебільшого не пов'язане з конкретними проявами насильства, тобто між жертвами та метою, на яку спрямовують свої дії терористи, не має прямого зв'язку.
4. Тактична мета тероризму полягає в тому, щоб звернути увагу до проблеми, стратегічна — досягти певних соціальних змін (свобода, незалежність, звільнення з виправно-трудових установ певного контингенту осіб, революція тощо).
5. Акти тероризму за своєю сутністю становлять традиційні форми загальнокримінальних діянь.
6. Тероризм паралізує протидію з боку громадськості.
7. Знаряддям впливу є психологічний шок, який породжується усвідомленням того, що будь-хто може стати жертвою незалежно від того, до якого прошарку суспільства він належить.
8. Нехтування будь-якими правилами чи законами — жертвами актів тероризму можуть стати як дорослі чоловіки, так і жінки та діти.
9. Розрахунок робиться на ефект раптовості, неочікуваності та несподіваності.
10. Публічність виступає як основна ознака тероризму.
11. Демонстративність актів тероризму — бажання справити враження на широкий загал.
12. Тероризм припускає «політичне вимагання», тому не пов'язаний із стихійними повстаннями та виступами населення.
13. Тероризм потребує негайного задоволення висунутих вимог, в іншому випадку вдається до реалізації погроз та ескалації насильства.
14. Може бути використаний організаціями будь-якого політичного забарвлення.
15. При вчиненні актів тероризму практично завжди терористська група бере на себе відповідальність за вчинені акти насильства, тому що вони є засобом досягнення мети, а не самоціллю.
16. Являє собою антитезу політичного вбивства. Йому притаманна індиферентність щодо жертв, на протизвагу від селективності при політичному вбивстві.
17. Розрив між безпосередньою жертвою насильства та групою, яка становить об'єкт впливу, метою насильства.

Окрім зазначеного у ракурсі необхідності наближення до розуміння сутності тероризму з метою подальшого його відокремлення як від терористичного акту та терору, так і інших понять соціально-правових та соціально-політичних явищ, доцільно розібратись у тому, що являє собою спосіб вчинення актів тероризму.

Отже, спосіб вчинення актів тероризму — певного методу, порядку і послідовності рухів, прийомів, що застосовуються особою для вчинення злочину, — полягає в тому, що він є необхідною, але не конструктивною ознакою в об'єктивній стороні злочину «тероризм». Вивчення способу вчинення тероризму є вкрай важливою проблемою. Являючись елементом злочинної поведінки, яка дістає відображення ззовні, спосіб вчинення тероризму тут повною мірою «наповнений у той же час вольовим (психічним) змістом»¹.

З огляду на багатогранність цього питання, особливості способу вчинення злочину вивчають різні науки, а отже, він дістає відображення у відповідних характеристиках: чи то оперативно-розшуковій, чи то кримінально-правовій, чи то криміналістичній тощо. Отже, варто розглянути спосіб вчинення злочину, використовуючи інструментарій науки кримінального права.

Щодо вирішення цієї проблеми не спостерігалось однотайності серед дослідників тероризму. Одна група вчених намагалася окреслити ті способи, за допомогою яких може бути вчинений тероризм². Така позиція дістала своє відображення у КК Франції, Росії, КК України та деяких інших держав.

Інша група вчених запропонувала виражати сутність цих способів більш узагальнено: 1) нав'язування певних доктрин шляхом насильства і залякування (*Гансбург*); 2) використання засобів, які вже відповідно до своєї природи приводять до тероризування населення; 3) застосування будь-якого засобу, здатного до тероризування населення³.

Водночас, вважаємо більш прийнятним, конструювати кримінально-правову норму таким чином, щоб, з одного боку, уникнути зайвих обтяжуючих перерахувань, а з іншого — позбутися надлишкової аморфності, якої бракує чисельним кримінально-правовим дефініціям через окреслення основних, іманентних тероризму ознак⁴. З цього приводу російський учений *Ю.М. Антонян* зазначає: «Ни перечень способов, ни перечень орудий терроризма ни в коем случае нельзя считать исчерпывающим, поскольку человеческая изобретательность по части насилия поистине безгранична»⁵. Треба зазначити, що більш прийнятним є підхід, за якого можна буде позбутися величезних перерахувань у диспозиції тероризму способів його вчинення, водночас спробувати відобразити загальний механізм вчинення тероризму. Шлях точного перерахування всіх можливих способів вчинення тероризму є безперспективним, бо: а) неможливо і недоцільно перерахувати всі спо-

соби та засоби вчинення тероризму; б) з плином часу вдосконалюватимуться способи та засоби вчинення тероризму, що необхідно буде постійно відображати в диспозиції; в) постійні внесення змін до кримінального закону призведуть до хиткості та розбалансованості системи кримінально-правових заходів по боротьбі з тероризмом; г) перерахування способів та засобів вчинення актів тероризму змістять акценти не на характерні ознаки цього злочину, які були проаналізовані раніше, а на способи та засоби його вчинення, які набудуть домінуючого становища (бо тероризм буде визначатися способами та засобами вчинених дій) і, як наслідок, стануть визначати те чи інше діяння як тероризм.

Натомість, вчинення актів тероризму тими чи іншими способами характеризуватиме ступінь суспільної небезпеки і, відповідно до цього, впливатиме на призначення покарання. Щодо диспозиції, то її слід зобразити у більш загальній формі (щодо засобів та способів), але обов'язково врахувати вищенаведені ознаки.

Водночас, слід утриматися від надмірно абстрактних диспозицій, що не дають можливості чітко диференціювати тероризм і злочини терористичного характеру, а отже, не відповідатимуть одній з головних вимог закону — однозначності трактування і як наслідок правозастосування.

Для цього необхідно враховувати такі особливості способів вчинення актів тероризму.

1. Створення обстановки пригніченості, страху як цільової установки. При тероризмі ця обстановка створюється на соціальному рівні, на її створення і спрямовані дії злочинів⁶. Ігнорування цієї ознаки приводить до парадоксальних речей, коли до тероризму відносять будь-які дії, що породжують жах і напруженість у соціумі (дії маніяка, систематичні вибивання ліхтарів на вулицях з наступним пограбуванням, погроза збіднілого фермера муляжем гранати в одному з центральних органів виконавчої влади України і т. ін.). Так, наприклад, не можна порівнювати страх, який виникає у жителів України внаслідок вчинення умисних вбивств Онопріенком, та страх, який виник у жителів Росії внаслідок вчинення вибухів у житлових будинках у таких містах, як Москва, Буйнакськ та Волгоградськ. Якщо за першого випадку цей стан виникає свавільно, а сам злочинець на планував ніяким чином використовувати даний стан, то за другого — на виникнення цього стану були спрямовані дії терористів з подальшим його використанням у власних цілях⁷. Отже, на створення обстановки пригніченості, страху спрямовуються дії терористів, проте **метою** тероризму є використання цього стану для примушення до вчинення або утримання від вчинення певних дій в інтересах терористів. Так, вчинення вибухів, підпалів та інших всезагально небезпечних дій, які спричиняють чи можуть спричинити шкоду, а також, якщо ці дії застосовуються як засіб для примушення до дій або бездіяльності в інтересах терористів, є актом тероризму. В іншому випадку, коли породження страху, дестабілізації, пригніченості є кінцевою метою і створюються заради них самих, це не буде тероризмом. Аналіз даної ознаки допоможе більш чітко усвідомити характерні риси окремого кримінально-караного діяння, сукупність яких і створює окремий злочин — тероризм. Водночас, напевно чи буде правильним, враховуючи вищезгадану

¹ *Емельянов В.П.* Терроризм и преступления с признаками терроризирования (уголовно-правовое исследование). — М.: NOTA BENE, 2000. — С. 124.

² Див. напр.: *Гришук В.К.* Терроризм: проблема понятия // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. праць. — Вип. 8. — Одеса: Юрид. літ., 2000. — С. 43; *Андрушко П.П.* Щодо законодавчого формулювання складу злочину «Тероризму» // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. праць. — Вип. 8. — Одеса: Юрид. літ., 2000. — С. 77.

³ Цит. за *Змеєвский А.В.* Проблемы борьбы с терроризмом на международных конференциях по унификации уголовного законодательства (1927-1933 гг.) // Моск. журн. междунар. права. — 1993. — № 4. — С. 65.

⁴ Вісник Академії правових наук України. — Харків, 1998. — № 4. — С. 221.

⁵ *Антонян Ю.М.* Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование. — М.: Щит-М, 1998. — С. 14.

⁶ *Ліпкан В.А.* Психологічний аспект дослідження тероризму // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми юридичної психології». — К., 1999. — С. 29.

⁷ Факты и комментарии. — 09.09.1999. — С. 3.

ознаку тероризму, називати його *психотероризмом*⁸. Тероризм це системне явище, що характеризується чисельними ознаками, тому виділяти окремі види тероризму лише на підставі врахування однієї ознаки є не зовсім коректним.

2. Однією з найважливіших рис способу вчинення актів тероризму є **публічний характер вчинюваних дій**. Тероризм — це специфічний злочин, де розголос відіграє досить важливу і суттєву роль, тобто цю думку можна виразити таким чином: увага соціуму, яка актуалізується за рахунок публічності вчинюваних актів тероризму, є тим середовищем, де існує тероризм. Без розголосу тероризм не зможе існувати, бо розголос і є одним із каталізаторів тероризму. Сам акт тероризму акумулює в собі потенцію впливу на невизначене коло осіб, яка, за допомогою уваги з боку суспільства, актуалізується та набуває неконтрольованих форм реакцій людей на ці злочини. Саме розголос дає можливість впливати на невизначене коло осіб та за допомогою стану, який утворився, впливати на прийняття рішення в інтересах винних. У цьому аспекті, з концептуального погляду, важко заперечити той негативний вплив, який справили засоби масової інформації шляхом застосування сенсаційних матеріалів та термінів, зокрема: тероризм, терористичний акт, терор, злочини терористичного характеру і т. ін., які здебільшого використовуються як ярлики без надання чіткого визначення цих понять. З цією думкою погоджується більшість дослідників проблем тероризму⁹. Отже, така ознака тероризму, як публічний характер вчинюваних дій, є важливою в контексті аналізу рис тероризму.

3. Заслугує на увагу розгляд спеціального «механізму» **вчинення актів тероризму**: «загальнебезпечне насильство застосовується щодо одних осіб чи майна, а психологічний вплив з метою схилення до певної поведінки вчиняється на інших осіб»¹⁰. Наголос на цьому спеціальному «механізмі» як специфічній рисі способу вчинення тероризму робиться для того, щоб більш чітко та аргументовано провести демаркаційну лінію між даним злочином та іншими спорідненими кримінально-карними діяннями. Треба зазначити, що при тероризмі примушування до виконання чи утримання від виконання певних (вигідних для терористів) рішень відбувається не шляхом прямого насильства, яке позбавляє особу можливості обрати один з варіантів розв'язання проблеми, а шляхом злему волі потерпілого та спрямування її у потрібному для винних руслі.

Наступне поняття для розгляду — *терористичний акт*.

Терористичний акт — злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України.

У свою чергу, в ст. 258 КК України визначено, що **терористичний акт** — застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою

впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного, а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

Застосування зброї — використання зброї за цільовим призначенням — здійснення прицільних пострілів або хаотична стрільба в місцях перебування або скупчення людей, нанесення ударів холодною зброєю.

Вчинення вибуху — діяльність, що спрямована на займання певних об'єктів унаслідок миттєвого хімічного розкладання відповідних хімічних речовин чи їх сумішей та створення нагрітих газів.

Вчинення підпалу — свідоме викликання пожежі шляхом застосування джерела вогню до певних об'єктів.

Інші дії — це пошкодження дамби, гідроелектростанції, лінії високовольтних мереж тощо.

Небезпека для життя чи здоров'я людини — реальна загроза настання наслідків у вигляді смерті чи завдання тілесних ушкоджень.

Заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків — настання наслідків у вигляді знищення чи пошкодження майна, заподіяння реальної шкоди, загроза якої передбачена у ч. 1 ст. 258 Кримінального кодексу України. Те, що майнова шкода є значною, а інші наслідки — тяжкими, визначається з урахуванням вартості майна, затрат на відвернення загрози чи ліквідацію збитків, кількості осіб, які потерпіли внаслідок терористичного акту, характеру і розміру заподіяної їм матеріальної, моральної та іншої шкоди. До тяжких наслідків належить також заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одному потерпілому або середньої тяжкості декільком.

Погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою — залякування потерпілої особи застосуванням фізичного насильства за допомогою висловлювань, жестів, інших дій. Погроза має сприйматися реально, тобто у потерпілої особи має скластися враження, що якщо вона протидіятиме терористам і не виконуватиме їх вимог, що погрозу буде негайно реалізовано.

У цілому ж можна спостерігати нечіткість законодавця, оскільки диспозиція кримінально-правової норми набагато ширша за визначення терористичного акту в цьому законі, адже до терористичного акту включені лише злочинні діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій. На нашу думку, визначення поняття терористичного акту в цьому законі має бути ідентичним із аналогічним визначенням у Кримінальному кодексі України, оскільки будь-які дії, що включені до злочинного діяння, і терористичний акт зокрема є по суті злочинними, а отже, не можуть бути залишені поза каральною увагою держави у вигляді передбачення кримінальної відповідальності. Більше того, у визначальних поняттях цього закону доцільно уникати таких аморфних висловів на кшталт «...чи інших дій», адже за такого випадку під цими словами силові структури можуть розуміти на свій розсуд ті чи інші дії, сприймаючи їх як терористичні.

Недоцільним є у законі зазначення на те, що коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених статтями 112, 147, 258-260, 443, 444, а також іншими статтями Кримінального кодексу України, відповідальність за їх вчинення настає відповідно до Кримінального кодексу України, який за своєю юридичною силою є

⁸ Кандыба В.М. Криминальный гипноз: Что такое криминальный гипноз и пр. — СПб.: Лань, 1999. — С. 104.

⁹ Антонян Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование. — М.: Щит-М, 1998. — С. 13.

¹⁰ Емельянов В.П. Терроризм и преступления террористической направленности. — Харьков: Рубикон, 1997. — С. 96.

видим за Закон України «Про боротьбу з тероризмом», тому зазначення на настання відповідальності за вчинення злочинів терористичного характеру є беззмстовним. Натомість законодавець доречно було б конкретизувати перелік терористичних злочинів, боротьба з якими входить до предметної компетенції суб'єктів боротьби з тероризмом.

Виходячи з логіки законодавця, до терористичних злочинів ним віднесено:

- посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 ККУ);
- захоплення заручників (ст. 147 ККУ);
- терористичний акт (ст. 258 ККУ);
- втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258¹ ККУ);
- публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258² ККУ);
- створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³ ККУ);
- сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258⁴ ККУ);
- завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 ККУ);
- створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 ККУ);
- посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 ККУ);
- злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 ККУ).

Як завжди, вдруге в одному визначенні після переліку цих статей зазначено: «... а також іншими статтями Кримінального кодексу України». Що саме законодавець розуміє під цими словами, важко здогадатися, адже це може бути і геноцид (ст. 442 ККУ), і екоцид (ст. 441 ККУ), а з іншого боку — група злочинів проти основ національної безпеки. Таким чином, ключове визначення цього закону є занадто аморфним, нечітким, адже містить у двох випадках можливість розширювального його тлумачення, а відтак ускладнює правозастосування даного закону і створює можливість для свавілля суб'єктів боротьби з тероризмом.

Головною, на наше переконання, причиною такого законодавчого безпліддя є відсутність його чіткого усвідомлення різниці між тероризмом і терористичним актом, який є лише одним із проявів тероризму, за який передбачено кримінальну відповідальність. Слід зазначити, що цей закон спрямований на те, щоб чітко визначити що таке тероризм, і, відповідно до цього, побудувати правильну стратегію боротьби з ним.

Технологічний тероризм — злочини, що вчиняються з терористичною метою із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та іншої зброї масового ураження або її компонентів, інших шкідливих для здоров'я людей речовин, засобів електромагнітної дії, комп'ютерних систем та комунікаційних мереж, включаючи захоплення, виведення з ладу і руйнування потенційно небезпечних об'єктів, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненням загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій та становлять небезпеку для персоналу, населення та довкілля; створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру.

Наявність цього терміна зумовлена необхідністю конкретизації одного з проявів терористичної діяльності, що можуть призвести до виникнення загрози надзвичайної ситуації. Саме по собі визначення також є не зовсім логічним, адже ключовим у ньому є зазначення на терористичні цілі, що є в принципі неправильним. Цілі не можуть бути ні терористичними, ні злочинними, ні будь-якими іншими. Адже з погляду кримінального права оцінюються не цілі, а безпосередня діяльність. Замисел не є караним.

Щодо заходів протидії загрозам технологічного тероризму фахівці вирізняють наступні: 1) удосконалення системи режимних, технічних, інженерних заходів, військового і фізичного захисту об'єктів, уразливих у терористичному відношенні; 2) своєчасне виявлення й оперативну розробку, під час оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності, суб'єктів, що мають намір здійснити теракт на такому об'єкті чи з його використанням; 3) забезпечення ретельного контролю за виготовленням, зберіганням, використанням та переміщенням небезпечних речовин, радіоактивних матеріалів; 4) максимальне обмеження кола осіб, що мають доступ до таких речовин і матеріалів; 5) розроблення нових технологій мінімізації наслідків застосування терористами небезпечних речовин тощо.

Терористична діяльність — діяльність, яка охоплює: 1) планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; 2) підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; 3) організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; 4) пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування завідомо терористичних груп (організацій) або інше сприяння їм.

Оскільки це поняття, на наше переконання, є ключовим для будови ефективної системи протидії тероризму, слід розглянути детально кожну його ознаку. Причому, варто послугоуватись не хвалебними приспівами законодавцю, обмежуючись трактуванням і замінюючи герментевтику фантазією та байками. Натомість, треба проаналізувати це визначення, передусім, крізь його практичне застосування й необхідність точного опису, якщо не всіх, то, принаймні, найсуттєвіших ознак.

1. Планування терористичного акту — складання плану вчинення терористичного акту із визначенням завдань конкретним членом терористської групи на основі загальних цілей її діяльності та складання відповідної системи взаємопов'язаних завдань, які визначають порядок і терміни виконання комплексу або окремих заходів для вчинення терористичного акту.

Організація терористичного акту — здійснення розподілу функцій поміж окремими терористами, їх групами та узгодження їх діяльності. Реалізація функцій організації здійснюється у процесі організаційної діяльності. Організація терористичного акту полягає у: створенні конкретних терористських та інших екстремістських груп (формування їх функціональної й організаційної структур); обґрунтування їхньої чисельності; підбір і розстановка кадрів; інформаційне, матеріально-технічне, фінансове та інше забезпечення терористських груп; встановлення між її елементами стійкого взаємозв'язку, яким гарантується їхня надійна взаємодія й успіх у досягненні проголошених цілей.

Підготовка терористичного акту — підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення терористичного акту, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення терористичного акту.

Підшукування засобів чи знарядь для вчинення терористичного акту — це будь-які дії щодо придбання, отримання, тимчасового запозичення, купівлі, пошуку, знайдення тощо засобів чи знарядь для вчинення терористичного акту. **Спосіб підшукування** може бути як злочинним, так і не злочинним. **Засоби вчинення терористичного акту** — предмети матеріального світу, які застосовуються при вчиненні терористичного акту.

акту, вони є необхідними, адже полегшують чи прискорюють його здійснення. **Знаряддя терористичного акту** — предмети, призначені для безпосереднього виконання терористичного акту.

Пристосування засобів чи знарядь для вчинення терористичного акту — будь-які дії щодо виготовлення або зміни предметів, внаслідок чого вони стають придатними, більш зручними або більш ефективними для вчинення терористичного акту.

Підшукування співучасників — будь-які дії щодо притягнення, залучення до вчинення терористичного акту інших осіб: виконавців, організатора, підмовника або посібника.

Змова на вчинення терористичного акту — це попередній зговір двох або більше осіб з метою спільного вчинення терористичного акту.

Усуення перешкод — ліквідація перешкод, позбавлення перепон, що заважають вчиненню терористичного акту, здійсненню злочинного наміру.

Інше умисне створення умов для вчинення терористичного акту — найрізноманітніші дії, що створюють можливість для вчинення терористичного акту.

Реалізація терористичного акту — доведення до кінця терористичного акту, досягнення поставлених цілей.

2. Підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями — схилання до вчинення терористичного акту. Підбурювач викликає у виконавця або в інших співучасників бажання і рішучість учинити терористичний акт. Підбурювання — завжди активні дії, які впливають на інших співучасників і за допомогою яких підбурювач породжує рішучість та бажання вчинити терористичний акт. Підбурювач породжує умисел на вчинення терористичного акту. До основних форм підбурювання до вчинення терористичних актів належать:

- **умовляння** — прохання (переконання) особи про необхідність вчинення терористичного акту;
- **підкуп** — схилання особи до вчинення терористичного акту шляхом обіцянки надання їй матеріальної чи іншої майнової вигоди у разі вчинення нею теракту (надання грошей, житла, путівок на курорти, сплата рахунків за борговими документами, організація виграшу на тендері тощо);
- **погроза** — схилання особи до вчинення терористичного акту шляхом залякування заподіянням фізичної шкоди їй чи близьким родичам, знищення, пошкодження майна чи вчинення інших протиправних дій, які визнають злочином;
- **примус** — домагання іншої особи вчинити терористичний акт особою, яка перебуває у службовій чи матеріальній залежності від підбурювача;
- **схилання до терористичного акту іншим чином** — вчинення інших, крім зазначених вище, дій, за допомогою яких особа схиляє співучасника до вчинення злочину.

Знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях — доведення до повної непридатності за цільовим призначенням матеріальних об'єктів. Внаслідок знищення ці об'єкти повністю втрачають свою цінність. Слід визнати, що внаслідок терористичної діяльності матеріальні об'єкти не завжди знищуються, а й інколи пошкоджуються, внаслідок чого погіршується їхня якість, зменшується цінність, або не певний час вони доводяться до непридатності за цільовим призначенням. Тому законодавцю доцільно було розширити цю формулу, зазначивши: «знищення або пошкодження матеріальних об'єктів...».

3. Організація незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп — здійснення розподілу функцій поміж окремими терористами, їх групами та узгодження їх діяльності для досягнення цілей терористичної діяльності. Дії з організації незаконних збройних формувань включають: 1) залучення доданих формувань особового складу; 2) розподіл функціональних обов'язків між ними; 3) визначення об'єкта посягання; 4) розроблення плану вчинення як окремих терористичних актів, так і взагалі терористичної діяльності. Основне призначення самого процесу організації за даного випадку полягає у спрямуванні, об'єднанні й координації зусиль залучених до даних формувань осіб для ефективного здійснення терористичної діяльності. Організація може вчинюватись у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення.

Збройне формування — воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. При цьому під **формуванням** слід розуміти організації, які складаються з відносно самостійних підрозділів.

Водночас слід визнати, що цей термін не повною мірою співвідноситься з нормами КК України, оскільки у статтях 255 і 260 йдеться про створення злочинної організації і не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. Так само, й на нашу думку, у визначенні терористичної діяльності можна використати ці терміни, більше того, обмеження терористичної діяльності організацією та участю лише у збройних формуваннях, оминаючи воєнізовані, є не повним. Оскільки **воєнізовані формування** — формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться або військова, або стройова, або фізична підготовка. Характерними ознаками воєнізованих формувань є те, що: 1) вони є схожими на передбачені законами України військові форми, але їх створення не передбачене законами України; 2) вони мають організаційну структуру військового типу, що характеризується єдиноначальністю, підпорядкованістю та дисципліною. Це включає в себе: поділ формування на підрозділи із визначенням особового складу кожного із них та підпорядкованості відповідних структурних частин; встановлення військових або інших звань; дотримання субординації; використання одностроїв, знаків розрізнення; застосування засобів впливу, заохочення; 3) воєнізований характер завдань і методів, які ставляться перед такою організацією, засобів, які нею використовуються. Це означає, що організація ставить перед собою специфічні завдання, які здебільшого можуть покладатися лише на створені державою воєнні формування. Це вирішення завдань громадсько-політичного характеру методами військових операцій — заволодіння певними територіями чи їх утримання; силова підтримка тих чи інших політичних партій; подавлення збройного чи іншого організованого або масового опору владі або участь у розв'язанні політичних цілей військовими методами; встановлення режиму військового стану; перешкоджання військовими методами органам державної влади при здійсненні ними своїх повноважень; знищення живої сили противника та його майна.

Нашу думку щодо необхідності розширення тлумачення терористичної діяльності підтверджує, окрім наведеного вище, також практика підготовки терористів на Близькому Сході, особливо дітей, у спеціальних воєнізованих таборах для подальшого вчинення терористичної діяльності (табори терористів-шахедів).

Вербування терористів — 1) безпосереднє наймання, запрошування, набір добровольців для участі у терористичній діяльності; 2) процес встановлення агентурних сто-

сунків із терористичною організацією, тобто таких стосунків, що зумовлюють відповідну мотивацію на користь ухвалення рішення про негласне співробітництво з нею.

Мотивація вербування за даного випадку може мати багатобачний зміст: а) людська солідарність особи, яка вербується з цілями і моральними цінностями терористської організації; б) взаємна вигода; в) побоювання небажаних наслідків через відмовлення від співробітництва. Відповідно до цього можна вирізнити три основні компоненти вербування терористів: світоглядно-ідеологічна, зацікавленості та залежності.

Вербування на світоглядно-ідеологічній основі — схилення чи терористською організацією безпосередньо, чи спеціально створеними для цього прихованими установами кого-небудь до таємного співробітництва шляхом світоглядних настанов, використання його релігійних та політичних поглядів, етнонаціональних настроїв та інших чинників.

Вербування на матеріальній основі — окремий випадок вербування на основі зацікавленості: схилення безпосередньо керівництвом терористської організації чи підставними особами кого-небудь до таємного співробітництва шляхом укладання відповідного контракту. (Найбільше розповсюдження вербування отримало у терористських організаціях Близького Сходу).

Вербування на морально-психологічній основі — окремий випадок вербування на основі залежності: схилення терористською організацією безпосередньо або опосередковано кого-небудь до таємного співробітництва через чинення на нього психологічного тиску чи спекуляцію на яких-небудь його приватних особливостях (гоноровість, честолюбство, заздрість, ревнощі, мстивість, аморальність, загострене почуття вдячності за зроблену послугу і т.п.).

Озброєння терористів — надання терористам, навіть хоча б одному із членів терористської організації, предметів, що спеціально пристосовані для враження людей, не мають іншого призначення та на які поширюється спеціальний правовий режим. Озброєність терористів передбачає, що про наявність зброї і готовність щодо її застосування знають інші члени терористської організації.

Підготовка терористів — навчання, підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації терористів щодо ефективного здійснення терористичної діяльності.

Використання терористів — безпосереднє застосування терористів при виконанні бойових завдань під час здійснення терористичної діяльності.

4. Пропаганда тероризму — публічні заклики до вчинення тероризму, виготовлення матеріалів із закликами до його вчинення, а також їх розповсюдження.

Публічні заклики до вчинення тероризму передбачають хоча б одне відкрите звернення до невизначеного, але значного кола осіб, в якому висловлюються ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб шляхом поширення їх серед населення чи його окремих категорій схилити певну кількість осіб до вчинення тероризму. Публічність є оціночною ознакою і питання про її наявність вирішується у кожному конкретному випадку окремо.

Розповсюдження матеріалів — це дії, метою яких є доведення змісту відповідних матеріалів до відома багатьох людей. Факт розповсюдження є закінченням з моменту, коли хоча б частка цих підготовлених матеріалів потрапила до адресатів.

Поширення ідеології тероризму — розповсюдження у будь-який спосіб сукупності докладних і несуперечливих ідей про виправдання тероризму, завдяки яким певна соціальна група сприймає і розуміє навколишній світ. Ідеологія тероризму дає пояснення,

як речі та явища стали такими, якими вони є, і в якому напрямі вони розвиватимуться; забезпечує критерії, які уможливають відрізнити істину від неправди, слушні аргументи від неслушних, а також визначальну віру в перемогу над злом за допомогою тероризму, на яку врешті-решт і покладаються адепти даної ідеології.

Фінансування завідомо терористських груп — забезпечення терористської групи коштами, матеріальними цінностями. Таке забезпечення передбачає як організацію постачання зазначеним групам фінансів іншими особами, так і здійснення такого постачання безпосередньо організатором терористських груп. Таке фінансування може забезпечуватись як для функціонування терористської групи (придбання систем супутникового зв'язку, зброї, оренда приміщень, корумпування чиновників щодо отримання інформації чи відповідних документів, здійснення розвідувальної діяльності тощо), так і вчинення конкретного терористичного акту (виплата винагороди за вчинення терористичного акту, виплата винагороди за кожного вбитого внаслідок терористичного акту тощо).

Під іншим сприянням терористичній діяльності розуміється, наприклад, надання свого майна її членам (оселі, транспортного засобу та ін.), представлення її інтересів в органах влади тощо.

Позитивним моментом стала криміналізація окремих компонентів терористичної діяльності. Зокрема, 21 вересня 2006 року до Кримінального кодексу України було внесено зміни щодо відповідальності за вчинення терористичного акту і доповнено статтями 258¹ (Втягнення у вчинення терористичного акту), 258² (Публічні заклики до вчинення терористичного акту), 258³ (Створення терористичної групи чи терористичної організації), 258⁴ (Сприяння вчиненню терористичного акту).

Міжнародний тероризм — здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження.

Надаючи визначення поняттю міжнародного тероризму, законодавець зберіг логіку конструкції атрибутивних ознак, оскільки поняття міжнародного тероризму є похідним від поняття «тероризм». Утім, з'являються такі нові, порівняно із визначенням поняття тероризму, ознаки, як: народногосподарські об'єкти, системи життєзабезпечення, комунікації, застосування чи загроза застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження.

У цілому слід визнати, що міжнародний тероризм (від лат. terror — страх, жах) — суспільно небезпечне в міжнародному масштабі діяння, що спричиняє загибель людей, порушує нормальну дипломатичну діяльність держав і їх представників й утрудняє здійснення міжнародних контактів, зустрічей, а також транспортних зв'язків між державами. Вперше політичний тероризм був визнаний злочиним у 1937 р. після підписання 24 державами Конвенції про попередження і припинення тероризму й Конвенції про міжнародну кримінальну палату для суду над терористами та іншими кримінальними злочинцями. Проте чинності вони не набули. Зростання числа терористичних актів щодо дипломатів та інших осіб прискорило ухвалення в 1973 р. Конвенції про запобігання і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, зокрема дипломатичних

агентів. У системі ООН було створено Спеціальний комітет з міжнародного тероризму у складі 35 осіб, а згодом резолюцією 1393 утворено Контертерористичний комітет. Через свою тяжкість міжнародний тероризм після Другої світової війни було визнано в міжнародних договорах екстрадиційним злочином, тому певний час спеціальні конвенції про видачу терористів не приймалися. Активізація дії конвенціонального механізму протидії тероризму розпочалася після Мюнхенських подій і триває досі, адже, незважаючи на чисельні зусилля світового співтовариства тероризм ще й досі не подолано. Згодом сформувався парадоксальна ситуація: з одного боку, держави виявили одностайність у засудженні міжнародного тероризму, а з іншого — таку ж одностайну розбіжність з питань екстрадиції терористів і визнання тих чи інших організацій терористськими.

Поняття терориста, терористичної групи, а також терористичної організації в принципі вичерпно визначені у самому законі, тому слід проаналізувати визначення: «боротьба з тероризмом».

Боротьба з тероризмом — діяльність щодо запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності.

В українському законі було обрано термін «боротьба з тероризмом», хоча як практика, так і аналіз законодавчих актів європейських та американських країн засвідчують можливість висловити альтернативний погляд на доцільність вживання щодо тероризму цього терміна. Але все по черзі. В українській трактовці боротьба з тероризмом складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: 1) запобігання тероризму; 2) виявлення тероризму; 3) припинення тероризму; 4) мінімізація наслідків терористичної діяльності.

Запобігання тероризму — діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом, спрямована на недопущення здійснення замислюваних чи підготовлюваних актів тероризму.

Виявлення тероризму — діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом в інтересах кримінального судочинства, спрямована на пошук і фіксацію фактичних даних про терористичну діяльність окремих груп чи осіб (організацій). Виявлення терористичної діяльності зв'язане зі встановленням оперативного-розшукового шляхом осіб, які входять до терористських груп і організацій. Крім того, для успішного виявлення підготовлюваних терористичних злочинів необхідна ретельна перевірка інформації про факти розкрадання зброї і боєприпасів. Своєчасне виявлення підготовлюваних злочинів дозволяє припинити їх на підготовчих стадіях, що виключає настання суспільно небезпечних наслідків.

Припинення тероризму — діяльність органів внутрішніх справ, що полягає у недопущенні доведення до кінця початого акту тероризму або досягнення цілей початої терористичної діяльності. Припинення тероризму має дві форми: 1) припинення підготовлюваного теракту на стадії приготування або замаху; 2) проведення антитерористичної операції для припинення вчиненого теракту.

Мінімізація наслідків терористичної діяльності — зведення до мінімуму негативних наслідків терористичної діяльності.

Аналогічним з українським є як сам термін, так і його визначення у Законі Республіки Білорусь «Про боротьбу з тероризмом» від 3 січня 2002 року. Утім, більш цікавим, на нашу думку, є підхід російського законодавця. Зокрема, у ст. 3 Закону РФ «Про протидію тероризму» від 6 березня 2006 року визначено поняття протидії: **протидія тероризму** — діяльність органів державної влади і органів місцевого самоврядування з:

- а) попередження тероризму, зокрема з виявлення і подальшого усунення причин і умов, що сприяють здійсненню терористичних актів (профілактика тероризму);

- б) виявлення, попередження, припинення, розкриття і розслідування терористичного акту (боротьба з тероризмом);

- в) мінімізації і (або) ліквідації наслідків проявів тероризму;

На нашу думку, це визначення є більш повним і адекватно відображає зміст анти-терористичної політики держави.

Наступним для аналізу є термін «антитерористична операція».

Антитерористична операція — комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою.

З цього визначення можна вирізнити такі спеціальні заходи, що вживаються у рамках проведення АТО:

- попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою;
- звільнення заручників;
- знешкодження терористів;
- мінімізація наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою.

Поняття попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, а також мінімізації наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваних з терористичною метою, були розглянуті вище. Отже, слід проаналізувати два інших поняття.

Поняття «звільнення заручників» органічно пов'язане з такими поняттями, як: заручник, захоплення заручників і власне звільнення заручників.

Відповідно до закону, **заручник** — фізична особа, яка захоплена і (або) утримується з метою спонукання державного органу, підприємства, установи чи організації або окремих осіб здійснити будь-яку дію або утриматися від її здійснення як умови звільнення особи, що захоплена і (або) утримується. **Заручник** — особа, яку захоплює або утримує терорист, погрожуючи при цьому її вбити, спричинити тілесні ушкодження, вчинити інші насильницькі дії або продовжувати утримувати далі. Звільнення заручників є можливим лише після захоплення заручників.

У свою чергу, **захоплення заручників** — напад, пов'язаний із затриманням особи і подальшим істотним обмеженням вільного руху, пересуванням чи її поведінки. Звільнення заручників також відбувається не лише у разі захоплення заручників, а й у разі тримання особи як заручника — насильницької заборони особі залишати певне місце чи унеможливлення це зробити.

Відтак, **звільнення заручників** являє собою комплекс скоординованих спеціальних заходів із знешкодження терористів, що вчинили напад, пов'язаний із затриманням особи і подальшим істотним обмеженням вільного руху, пересування чи її поведінки, а також насильницької заборони особі залишати певне місце чи унеможливлення це зробити.

Важливість цього питання також обґрунтована і тим, що 17 грудня 1979 року було підписано Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників, в якій з міжнародно-правових позицій дається оцінка цим діям, а також пропонується адекватний механізм боротьби з цим. Слід сказати, що в ст. 147 КК України також передбачена відповідальність за захоплення заручників.

Важливим компонентом антитерористичної операції є **знешкодження терористів** — комплекс спеціальних заходів, спрямований на унеможливлення подальшого вчинення початого терористичного злочину.

У ст. 3 Закону Російської Федерації «Про протидію тероризму» вживається інший термін — контртерористична операція, під якою розуміється комплекс спеціальних, оперативно-бойових, військових та інших заходів із застосуванням бойової техніки, зброї і спеціальних засобів для припинення терористичного акту, знешкодження терористів, забезпечення безпеки фізичних осіб, організацій і установ, а також для мінімізації наслідків терористичного акту.

В Україні, на щастя, поки не існує системного тероризму, а відтак проведення антитерористичних операцій відбувається у форматі антитерористичних навчань.

Поряд з антитерористичною операцією законодавець вирізняє такі поняття, як **район проведення антитерористичної операції** — визначені керівництвом антитерористичної операції ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція, а також **режим у районі проведення антитерористичної операції** — **особливий порядок, який може вводитися в районі проведення** антитерористичної операції на час її проведення і передбачати надання суб'єктам боротьби з тероризмом визначених цим Законом спеціальних повноважень, необхідних для звільнення заручників, забезпечення безпеки і здоров'я громадян, які опинилися в районі проведення антитерористичної операції, нормального функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій. Далі по тексту коментаря до відповідних статей буде надано розширене тлумачення цих термінів.

В узагальненому вигляді можна солідаризуватися із С.Телешуном, який зазначає такі головні опосередковані передумови можливого виникнення і розвитку тероризму в Україні.

1. **Політична нестабільність.** Якщо з'являться різні опозиційні групи, які поставлять під сумнів легітимність діючої влади і потім дійдуть висновку, що не зможуть добитися своєї мети законним шляхом, то потім вони можуть вдатися у своїй політиці до тероризму як засобу тиску на інститути влади і суспільну свідомість.

2. **Існування конфліктів у релігійному середовищі.** На території України релігійний тероризм можливий у трьох формах: 1) як вирішення спірних питань у сфері власності; 2) як варіант підтримки і розповсюдження ідеології у ряді регіонів України; 3) як масові суїциди з боку деструктивних релігійних культів.

3. **Незадовільний стан екології,** що створює передумови для виникнення екологічного тероризму.

4. **Міжкланові конфлікти** — в умовах регіонального розподілу України окремі фінансово-промислові групи і політичні сили за допомогою проявів тероризму і сепаратизму прагнуть вирішувати питання політико-економічного характеру, дестабілізувавши ситуацію в регіонах, підконтрольних політичному опоненту.

5. **Низький рівень медичного обслуговування,** санітарного, епідеміологічного контролю зумовлює можливість проведення на території України терористичних актів з використанням хіміко-бактеріологічної зброї.

6. **Висока концентрація в регіоні об'єктів підвищеної небезпеки,** які потребують капітального ремонту, автоматично звертають на себе увагу терористичних груп та

організацій як об'єкти посягання. За оцінками деяких експертів, такими можуть бути дніпровський каскад ГЕС, АЕС, комплекси хімічної промисловості, склади боезапасів Міністерства оборони, сховища отруйних речовин та ряд інших об'єктів.

7. **Міжетнічні та міжконфесійні конфлікти** в окремих регіонах України можуть спровокувати акти тероризму, спрямовані на дискримінацію окремих етнічних груп, відстоювання прав етнічних меншин з боку їх радикальних представників і латентне втручання в ці конфлікти третіх країн, а також спробу змінити території компактного проживання деяких етнічних груп.

8. **Незахищеність інформаційного простору України** може зумовити акти інформаційного тероризму в інтересах як внутрішньополітичних сил, так і інших країн, а також зарубіжних антиукраїнських центрів.

Крім можливості здійснення терористичних актів на території країни існують передумови для **звинувачення України як держави, яка підтримує тероризм.**

По-перше, лише в 2001—2003 рр. Україна не раз ставала об'єктом міжнародних скандалів, пов'язаних з поставкою зброї державам, які підпадають під категорію тих, що підтримують тероризм. По-друге, деякі громадяни України звинувачуються у відмиванні грошей і можливому фінансуванні окремих радикальних угруповань як в Україні, так і за її межами. По-третє, перебування на території України осіб, які могли брати участь у терористичних актах на території інших держав. По-четверте, участь України в миротворчих операціях, зокрема в Іраку.

Усі ці чинники, разом узяті, на думку С.Телешуна, дають змогу порушити перед державою, її громадянами і владою питання: чи готові ми адекватно реагувати на реалії часу, нові ідеології і нових людей¹¹.

За умови, коли увагу прикуто суто до боротьби саме з тероризмом, дещо менший акцент робиться на такі обставини, що породжують і стимулюють його. Зокрема, до них нині можна віднести:

- відчуження цілих народів від світової культури;
- позбавлення чисельних націй самоідентичності, втрата та прирівнювання титульних етносів до національних меншин, тим самим зменшення ролі національного, універсалізація людини як живої істоти, глобальний космополітизм;
- глобальна корупція, внаслідок якої цілі нації втрачають контроль над власними ресурсами і над управлінням власною державою відповідно до національних інтересів, а не транснаціональних корпорацій;
- роздмухування етнічної та релігійної ворожнечі;
- активне ведення економічних війн, внаслідок яких цілі держави стають боржниками, а дефолт використовуються для встановлення панування над цілими націями та їх природними ресурсами;
- нехтування міжнародним правом, нівелювання ролі та впливу міжнародних організацій, передусім ООН, ОБСЄ.

У цілому ж, завершуючи розгляд основ тероригенезу, ми хотіли приєднатися до позиції А.Долгової у тому, що за умови заперечення необхідності виявлення і врахування причинного комплексу тероризму реалізується ілюзія отримання конкретного результату,

¹¹ Телешун С. Сучасний тероризм: українські реалії // Політ. менеджмент. — 2005. — № 1 (10). — С. 163-169.

реагуючи лише на конкретні прояви тероризму, а також ситуації соціального контролю¹².

Стаття 2. Правові основи боротьби з тероризмом

Правову основу боротьби з тероризмом становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, цей Закон, інші закони України, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, 1977 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, 1999 р., інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, укази і розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України.

У статті 2 Закону надається перелік джерел, що становлять правову основу боротьби з тероризмом в Україні. Критерієм будови цієї основи виступає юридична сила нормативних актів. Утім, законодавча техніка сучасних нормативно-правових актів не передбачає перерахування точного переліку цих документів, оскільки вони змінюються як з часом, так і з'являються нові. Відтак, постає логічне запитання про пріоритет тих актів, що прямо зазначені в статті, і тих які можна віднести до категорії «а також інші закони України». Більше того, на нашу думку, перелічення конвенцій є не раціональним шляхом, оскільки не всі конвенції Україна ратифікує: до деяких вона лише приєднується у деяких частинах, до деяких приєднується із застереженням. Більше того, сам перелік конвенцій, що регулюють суспільні відносини у сфері боротьби з тероризмом, постійно розширюється. Прикладом цьому є Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, яку було підписано у Нью-Йорку 14 вересня 2005 року і ратифіковано Україною 15 березня 2006 року, тобто майже три роки після прийняття Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Відтак, цей документ також становить правову основу боротьби з тероризмом в Україні, однак про це не зазначено у ст. 2.

1. Конституція України

Головним правовим джерелом традиційно виокремлена Конституція України як Основний Закон. У системі положень Конституції 1993 року можна зазначити такі норми, що порушують питання боротьби з тероризмом:

- 1) основи конституційного ладу, зокрема проголошення людини, її прав і свобод вищою соціальною цінністю, а їх визнання, дотримання і захисту — обов'язком держави;
- 2) заборона створення і діяльності громадських об'єднань, цілі або дії яких спрямовані на насильницьку зміну конституційного ладу і порушення територіальної цілісності України, підрив безпеки держави, створення збройних формувань, не передбачених чинним законодавством України, розпалювання соціальної, расової, національної і релігійної ворожнечі;

¹² Долгова А. Конкретизація поняття тероризма в кримінологических целях // Уголовное право. — 2003. — № 2. — С. 103.

- 3) проголошення права на життя, невідчужуваного і такого, що належить кожному;
- 4) державний захист прав і свобод людини і громадянина.

2. Кримінальний Кодекс України

Важливим компонентом правової основи виступає Кримінальний кодекс України. Нині відповідальність за вчинення тероризму в КК України не передбачено. Втім, у ст. 258 цього Кодексу встановлено відповідальність за вчинення терористичного акту. 21 вересня 2006 року до Кримінального кодексу України було внесено зміни щодо відповідальності за вчинення терористичного акту і доповнено статтями 258¹ (Втягнення у вчинення терористичного акту), 258² (Публічні заклики до вчинення терористичного акту), 258³ (Створення терористичної групи чи терористичної організації), 258⁴ (Сприяння вчиненню терористичного акту).

До терористичних злочинів законодавець також включив злочини, відповідальність за які передбачена у статтях 112, 147, 258 — 260, 443, 444 КК України.

Цікавою є позиція законодавця, яка включила ці злочини до різних глав КК України. Така позиція законодавця відображає системний характер тероризму, оскільки він посягає і на основи національної безпеки, і на громадський порядок, і на мир та безпеку людства.

3. Закон України «Про боротьбу з тероризмом»

Включення Закону України «Про боротьбу з тероризмом» до правової основи є логічним, оскільки цей правовий акт безпосередньо спрямований на регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері боротьби з тероризмом.

4. Інші закони України

Інші закони України також розглядаються окремим компонентом антитерористичного законодавства і мають власний предмет правового регулювання у сфері боротьби з тероризмом. Безпосереднє виявлення цього положення можна спостерігати при розгляді компетенції суб'єктів боротьби з тероризмом, де передбачається участь різних відомств, які мають власне законодавче поле діяльності.

Нарівні з цим, до категорії **інших законів** також можна віднести і нормативні акти, що ратифікують міжнародно-правові документи про боротьбу з тероризмом (наприклад, Закон України від 16 березня 2006 року «Про ратифікацію міжнародної Конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму», підписану від імені України 14 вересня 2005 року в Нью-Йорку. Особливість цих законів полягає у тому, що вони визнають необхідність взяття Україною на себе додаткових зобов'язань у сфері боротьби з тероризмом.

Теоретично можна говорити про необхідність існування ще однієї групи законів, які можуть бути включені до категорії **інші закони** — це закони, що доповнюють антитерористичне законодавство нормами щодо протидії різним терористичним або екстремістським злочинам. Утім, поки, на жаль, в Україні таке законодавство відсутнє. Наприклад, у Росії функціонує цілий ряд нормативних актів даної групи, серед них можна назвати Федеральні закони «Про зброю» від 13 грудня 1996 року та «Про протидію екстремістській діяльності» від 25 липня 2002 року.

5. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом

Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом було підписано 27 січня 1977 року, від імені України — 8 червня 2000 року, ратифіковано — 17 січня 2002 року. Вона складається із 16 статей.

Прийняття Конвенції було зумовлене декількома причинами: 1) прагненням реалізації більш тісного союзу між членами Європейського Союзу; 2) усвідомленням збільшення тривоги за зростаючу кількість вчинених терористичних актів; 3) бажанням, щоб були вжиті ефективні заходи з метою усунення можливості позбутися покарання особами, які вчинили терористичні акти; 4) впевненістю у те, що видача злочинців іноземній державі є особливо ефективним засобом для досягнення подібного результату.

Відтак, основний зміст конвенції становлять положення щодо видачі осіб, які вчинили терористичні акти.

Цікавим є той факт, що у цій Конвенції відсутнє визначення поняття тероризму, як того вимагає догматичний підхід, виходячи з назви. У Конвенції акцент робиться на стільки на тероризм, скільки на ті правопорушення, які не можуть бути визнані скоєними з політичних мотивів, а отже, належать до предметної сфери Конвенції. Отже, можна припустити, що з огляду на окреслений перелік правопорушень, які не можуть бути віднесені до політичних, тероризмом відповідно до даної Конвенції визнаються:

1) правопорушення, що стосуються застосування Конвенції про боротьбу зі злочинним захопленням літальних апаратів, підписаній у Гаазі 16 грудня 1970 року; 2) правопорушення, що належать до застосування Конвенції про боротьбу зі злочинними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, підписаній у Монреалі 23 вересня 1971 року; 3) тяжкі правопорушення, що полягають у замаху на життя, тілесні цілісність або свободу людей, що мають право міжнародного захисту, включаючи дипломатичних представників; 4) правопорушення, що містять захоплення заручників або незаконне позбавлення волі; 5) правопорушення, що містять використання бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнестрільної зброї, бандеролей або посилок з небезпечними вкладами, співрозмірно з тим, наскільки подібне використання становить небезпеку для людей; 6) спроба вчинення одного з вищезазначених правопорушень або участь як співучасника особи, яка вчиняє або намагається вчинити подібне правопорушення.

Цікавими також є положення статті 5 Конвенції, в якій зазначено на неможливість інтерпретації положень цього документа як обставини видати злочинця іноземній державі, якщо держава має серйозні підстави вважати, що особу, яку видадуть, буде піддано переслідуванню або покаранню з міркувань раси, національності або політичних поглядів. Відтак, фактично держава залишає за собою право на видачу, а отже, остання є не стільки обов'язком, скільки преференцією держави, її можливістю продемонструвати свою вагу у міжнародних відносинах і ставлення до окремої держави зокрема.

У цілому слід зважати на той факт, що здебільшого така конвенційна спрямованість не стільки на тероризм, скільки на окремі форми його прояву була зумовлена поширеними у той час фактами захоплення заручників, угону літаків, а відтак і необхідністю розв'язання проблеми з екстрадицією злочинців.

6. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом

Міжнародну Конвенцію про боротьбу з бомбовим тероризмом було прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 15 грудня 1997 року. 29 листопада 2001 року Україна приєдналася до цієї Конвенції з такими застереженнями: «Положення пункту 2 ст. 19 не виключає здійснення Україною власної юрисдикції щодо членів збройних сил держави та переслідування у разі незаконності їхніх дій. Тією мірою, в якій такі дії не регулюються іншими нормами міжнародного права, матиме застосування ця Конвенція». Україна

здійснює юрисдикцію щодо злочинів, зазначених у ст. 2 Конвенції, у випадках, передбачених пунктом 2 ст. 6 Конвенції.

Структура Конвенції складається з 24 статей.

У ст. 1 дається визначення таким поняттям, як: державний або урядовий об'єкт, об'єкт інфраструктури, вибуховий або інший смертоносний пристрій, збройні сили держави, місця загального користування, система громадського транспорту. У ст. 2 зазначено, що саме розуміється під бомбовим тероризмом. Зокрема, вчинення яких дій може підпадати під юрисдикцію даної Конвенції.

Зокрема, зазначається, що будь-яка особа вчиняє злочин за змістом Конвенції, якщо вона незаконно і навмисно доставляє, поміщає, приводить в дію або спричиняє вибух вибухового або іншого смертоносного пристрою у межах місць користування державного або урядового об'єкта, об'єкта системи транспорту або об'єкта інфраструктури, або таким чином, що це проти них: а) з наміром смерті або серйозного каліцтва; або б) з наміром здійснити значне руйнування таких місць, об'єкта або системи, коли таке руйнування може завдати серйозного крупного економічного. Будь-яка особа також вчиняє злочин, якщо вона намагається вчинити який-небудь зі злочинів, зазначених у пункті 1 ст. 2. Будь-яка особа також вчиняє злочин, якщо вона: а) бере участь як співучасник у вчиненні якого-небудь із злочинів, зазначених в пунктах 1 або 2 статті; або б) організовує інших осіб або керує ними з метою вчинення будь-яких злочинів, зазначених у пунктах 1 або 2 статті; або с) будь-яким іншим чином сприяє вчиненню одного або більше злочинів, зазначених в пунктах 1 або 2 статті, групою осіб, що діють з метою; таке сприяння має виявлятися умисне або в цілях підтримки загального характеру злочинної діяльності, або мети групи, чи з усвідомленням наміру групи вчинити відповідний злочин або злочини.

Цікавими є положення ст. 5, в якій зазначається, що кожна держава-учасник вживає таких заходів, які можуть виявитися необхідними, зокрема у відповідних випадках у сфері внутрішнього законодавства, для забезпечення того, щоб злочинні діяння, що підпадають під дію даної Конвенції, зокрема спрямовані або розраховані на створення обстановки терору серед населення, групи або конкретних осіб, ні за яких обставин не підлягали виправданню за якими-небудь міркуваннями політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного або іншого аналогічного характеру і призначалося покарання згідно зі ступенем їх тяжкості.

У статтях 6 — 7 йдеться про заходи, що їх вживає держава у разі виявлення осіб, причетних до скоєння правопорушень, на які зазначено у Конвенції. Також у даних статтях передбачений механізм взаємного інформування про затримання осіб, щодо яких визначено юрисдикцію тих чи інших держав.

У статтях 9 — 12 передбачено механізм екстрадиції, умови її здійснення. Відповідно до правил конвенційної нормотворчості зазначено, з одного боку, на недопустимість відхилення прохання про видачу на тій підставі, що вона стосується політичного злочину або злочину, пов'язаного із політичним злочинцем, або злочину, що його викликано політичними мотивами. З іншого — вказується на відсутність підстав, що можуть покладати зобов'язання до видачі, якщо держава, яка затримала злочинця, має достатні та вагомі причини припускати, що видача може спричинити судове переслідування або покарання такої особи з причини його раси, віросповідання, громадянства, етнічного походження або політичних переконань, або що задоволення даного прохання спричинить шкоду становищу такої особи з будь-якої із зазначених причин.

У статтях 13 — 14 визначені права осіб, затриманих у зв'язку із вчиненням ними злочинів, відповідальність за які передбачена у Конвенції.

У статтях 15 — 19 йдеться про умови та форми співробітництва держав у попередженні злочинів, зазначених у ст. 2 Конвенції. При цьому закріплені можна акцентувати увагу на тому, що у ст. 17 визначені принципи боротьби з бомбовим тероризмом: суверенна рівність, територіальна цілісність, принцип невтручання у внутрішні справи інших держав.

У статтях 20 — 24 йдеться про умови вступу даної Конвенції у силу, терміни можливості щодо її підписання, а також денонсації та місце зберігання.

У цілому слід зазначити, що у *Міжнародній Конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом* від 16 грудня 1997 року ми також не знайдемо визначення поняття «бомбовий тероризм», хоча тут воно є ключовим і визначальним. Ця Конвенція має здебільшого декларативний характер, оскільки в ній не передбачено конкретних механізмів самої боротьби з тероризмом, як того вимагає сама назва. Не передбачено майже жодних, окрім взаємного інформування, механізмів боротьби з бомбовим тероризмом. На жаль, такий підхід — уникнення прямого визначення поняття тероризму — зберігається і в багатьох інших конвенціях, що становлять міжнародно-правову базу боротьби з тероризмом.

7. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму

Міжнародну Конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму було прийнято резолюцією 54/109 від 9 грудня 1999 року. Від імені України її було підписано 8 червня 2000 року і ратифіковано Верховною Радою України 12 вересня 2002 року.

Структура Конвенції складається із 28 статей. Характерним і етапним моментом цього документа є просунення конвенціональної техніки його написання. На нашу думку, корисною і прагматичною стала преамбула, в якій поменшало декларативних і патетичних закликів та лозунгів, утім було зазначено на етапі резолюції, що передували прийняттю і створили джерельну базу цієї Конвенції. Тим самим було продемонстровано наступність і системність бачення проблем боротьби з міжнародним тероризмом, необхідність розроблення для цього комплексного методологічного і правового інструментарію.

У ст. 1 дається визначення основних понять, що вживаються у Конвенції. **Засоби** — означають активи будь-якого роду, відчутні або невідчутні, рухомі або нерухомі, незалежно від способу їх придбання, а також юридичні документи або акти в будь-якій формі, зокрема в електронній або цифровій, що засвідчують право на такі активи або участь у них, включаючи банківські кредити, дорожні та банківські чеки, поштові перекази, акції, цінні папери, облігації, векселі, акредитиви, але не обмежуючись ними.

Державний або урядовий об'єкт означає будь-який постійний або тимчасовий об'єкт, або транспортний засіб, використовуваний або займаний представниками держави, членами уряду, представниками законодавчого або судового органу, або посадовцями, або службовцями держави, або будь-якого іншого державного органу, або установи, або посадовцями міжурядової організації, що служать, або у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків. **Надходження** означають будь-які засоби, одержані або придбані прямо або побічно через вчинення злочину, на який зазначено у ст. 2.

У ст. 2 дається визначення того, що становить собою фінансування тероризму, тобто фактично описується вичерпний перелік діянь, вчинення яких підпадає під дію даної Конвенції, а особи, чи то юридична, чи то фізична — під компетенцію певних державних органів, що здійснюють антитерористичну діяльність.

В Україні саме питання боротьби з фінансуванням тероризму становлять найбільшу зацікавленість, оскільки найбільша кількість відомчих нормативних актів стосується саме цих проблем. Відтак, зважаючи на актуальність даного питання, варто проілюструвати зміст поняття фінансування тероризму, репрезентований у ст. 2 Конвенції, що аналізується.

Отже, відповідно до п. 1 ст. 2 будь-яка особа вчиняє злочин у розумінні даної Конвенції, якщо вона будь-якими методами, прямо або побічно, незаконно й умисно надає засоби або здійснює їх збір з наміром, щоб вони використовувалися, або за усвідомлення того, що вони будуть використані, повністю або частково, для здійснення: а) будь-якого діяння, що є злочинним згідно зі сферою застосування одного з договорів, перерахованих у додатку (в додатку надається перелік міжнародно-правових конвенцій, що становлять базу боротьби з міжнародним тероризмом — примітка В.А.), і визначенню, що міститься в ньому; б) будь-якого іншого діяння, спрямованого на те, щоб викликати смерть будь-якої цивільної особи або іншої особи, яка не бере активної участі у військових діях у ситуації збройного конфлікту, або заподіяти їй тяжке тілесне ушкодження, коли мета такого діяння через його характер або контекст полягає в тому, щоб залякати населення або примусити уряд чи міжнародну організацію вчинити будь-яку дію або утриматися від її вчинення.

Згідно п. 3 даної статті — для того, щоб будь-яке діяння становило злочин, на який зазначено у п. 1, необов'язково, щоб засоби фактично використовувалися для вчинення злочину, згаданого в підпунктах (а) або (б) п. 1.

У п. 4 зазначено, що будь-яка особа також вчиняє злочин, якщо вона намагається вчинити будь-який із злочинів, вказаних у п. 1 даної статті.

У п. 5 йдеться про те, що будь-яка особа також вчиняє злочин, якщо вона: а) бере участь як співучасник у вчиненні будь-якого із злочинів, вказаних в пунктах 1 або 4 даної статті; б) організовує інших осіб або керує ними з метою вчинення якого-небудь із злочинів, вказаних в пунктах 1 або 4 даної статті; в) сприяє вчиненню одного або декількох злочинів, вказаних у пунктах 1 або 4 даної статті, групою осіб, що діють із спільною метою. Таке сприяння повинне мати умисний характер і виявлятися: і) або в цілях підтримки злочинної діяльності, або злочинних цілей групи, коли така діяльність або мета припускають вчинення одного з злочинів, зазначених у п. 1 даної статті; ii) або за усвідомлення наміру групи вчинення одного з злочинів, зазначених в п. 1 даної статті.

У ст. 3 визначені умови, за яких ця Конвенція не застосовується.

У статтях 4 — 9 визначені заходи, що їх вживають держави для боротьби з фінансуванням тероризму.

Статті 10 — 15 присвячені питанням екстрадиції злочинців.

У статтях 16 — 17 визначені умови перебування під вартою осіб, яких підозрюють у вчиненні злочину, відповідальність за який передбачена у Конвенції.

Важливим є закріплення у ст. 18 порядку і форм взаємодії держав. Зокрема, зазначається, що держави-учасники співпрацюють у попередженні злочинів, зазначених у ст. 2, шляхом вжиття всіх практично здійснених заходів, зокрема шляхом зміни, за необхідності, їх внутрішнього законодавства для того, щоб перешкодити або протидіяти підготовці у межах їх відповідних територій до вчинення цих злочинів на їх території або за її межами, зокрема: а) заходів, що забороняють на їх територіях незаконну діяльність осіб або організацій, які умисне заохочують, підбурюють, організовують або вчиняють

злочини, зазначені в ст. 2; б) заходів, що зобов'язують фінансові установи й інші організації, що беруть участь у здійсненні фінансових операцій, вживати найефективніші з наявних у їх розпорядженні заходів для ідентифікації їх постійних або випадкових клієнтів, а також клієнтів, на користь яких відкриті рахунки, і звертати особливу увагу на незвичайні або підозрілі операції й повідомляти про операції, імовірно пов'язані із злочинною діяльністю.

З цієї метою держави-учасники вивчають можливість: і) ухвалення правил, заборонних відкриття рахунків, власники або бенефіціари яких не ідентифіковані або не можуть бути ідентифіковані, і заходів для забезпечення перевірки такими установами особи справжніх учасників таких операцій;

ii) щодо ідентифікації юридичних осіб — пред'явлення до фінансових установ вимоги, коли це необхідно, вживати заходів з перевірки юридичного статусу і структури клієнта за допомогою отримання — від державного реєстраційного органу, клієнта або від обох — докази оформлення клієнта як юридичної особи, включаючи дані про найменування клієнта, його юридичну форму, адресу, керівників і положення, що регулюють повноваження з ухвалення зобов'язань від імені цієї юридичної особи;

iii) ухвалення правил, що накладають на фінансові установи зобов'язання оперативно повідомляти компетентним органам про всі складні, надзвичайно великі операції і про незвичайну динаміку операцій, що не мають явно економічної або очевидно законної причини, не побоюючись при цьому кримінальної або цивільної відповідальності за порушення будь-яких відповідей на розголошення інформації, якщо вони сумлінно повідомляють про свої підозри; iv) пред'явлення до фінансових установ вимоги зберігати протягом як мінімум п'яти років усі необхідні документи з операцій, як внутрішніх, так і міжнародних.

У п. 2 зазначено, що держави-учасники співпрацюють також у попередженні злочинів, зазначених в ст. 2, вживаючи можливість: а) вжиття заходів зі спостереження за роботою всіх агентств, що здійснюють грошові перекази, включаючи, наприклад, їх ліцензування; б) ухвалення реально здійснених заходів з виявлення або відстеження фізичного переміщення наявних засобів і оборотних документів на пред'явника через кордон при суворому дотриманні гарантій належного використання інформації і без обмеження в якій би то не було формі свободи руху капіталу.

У наступному пункті зазначена ще одна форма взаємодії: шляхом обміну точними і перевіреними даними відповідно до їх внутрішнього законодавства і координації адміністративних та інших заходів, що вживаються, коли це необхідно, з метою попередження вчинення злочинів, зазначених у ст. 2, зокрема шляхом: а) створення і забезпечення функціонування каналів зв'язку між їх компетентними установами і службами з метою сприяння захищеному й оперативному обміну інформацією про всі аспекти злочинів, зазначених у ст. 2; б) співпраці один з одним у проведенні розслідувань у зв'язку зі злочинами, зазначеними в ст. 2, що стосуються: і) особи, місцезнаходження і роду занять осіб, відносно яких існують обґрунтовані підозри в тому, що вони причетні до таких злочинів; ii) переміщення фінансових коштів, що мають відношення до вчинення таких злочинів. Важливим є зазначення у наступному пункті ще однієї форми взаємодії: обмін інформацією через Інтерпол.

У статтях 19 — 28 визначені умови дії даної Конвенції, права, зобов'язання та обов'язки, що виникають у зв'язку з дією Конвенції, терміни набуття чинності, а також

можливості щодо її ратифікації та денонсації. У додатку надається перелік тих міжнародно-правових документів, у яких розглядаються правопорушення, що їх можна віднести до категорії тероризму. До них, зокрема, відповідно до даного переліку належать:

- 1) Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, здійснена в Гаазі 16 грудня 1970 року;
- 2) Конвенція про боротьбу з незаконними актами проти безпеки цивільної авіації, здійснена в Монреалі 23 вересня 1971 року;
- 3) Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, зокрема дипломатичних агентів, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1973 року;
- 4) Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року;
- 5) Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу, прийнята у Відні 3 березня 1980 року;
- 6) Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, обслуговуючих міжнародну цивільну авіацію, що доповнює Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, проти безпеки цивільної авіації, здійснений в Монреалі 24 лютого 1988 року;
- 7) Конвенція про боротьбу з незаконними актами проти безпеки морського судноплавства, здійснена в Римі 10 березня 1988 року;
- 8) Протокол про боротьбу з незаконними актами проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, здійснений у Римі 10 березня 1988 року;
- 9) Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 15 грудня 1997 року.

Варто зазначити, що Україна станом на 1 лютого 2007 року ратифікувала, приєдналась або приєдналась із застереженнями, до таких конвенцій, як: Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму.

Зважаючи на ту обставину, що безпосередньо за текстом ст. 2 не зазначено про Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму, втім Україна ратифікувала її, вважаємо за доцільне стверджувати, що ця Конвенція також становить правову основу боротьби з тероризмом в Україні. Отже, надамо характеристику цього документа.

8. Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму

Цей документ було ухвалено 13 квітня 2005 року резолюцією 59/290, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН [за докладом Спеціального комітету, утвореного відповідно до резолюції 51/210 Генеральної Асамблеї від 17 грудня 1996 року (A/59/766 і Corr.3)].

Структура документа складається з 28 статей.

У ст. 1 дається визначення ключових понять, що вживаються у Конвенції.

1. *Радіоактивний матеріал* — ядерний матеріал та інші радіоактивні речовини, які містять нукліди, що розпадаються мимоволі (процес, що супроводжується випусканням іонізуючого випромінювання одного або декількох видів, наприклад альфа-випромінювання, бета-випромінювання, нейтронне випромінювання і гамма-випромінювання), і які можуть

через свої радіологічні властивості або властивості свого ділення спричинити смерть, серйозне каліцтво або суттєвий збиток власності чи навколишньому середовищу.

2. *Ядерний матеріал* — плутоній, за винятком плутонію з концентрацією ізотопів, що перевищує 80 відсотків по плутонію-238; уран-233; уран, збагачений ізотопами, уран-235 або уран-233; уран, що містить суміш ізотопів, що зустрічаються в природі у формі, відмінній від руди або рудних залишків; і будь-який матеріал, що містить один або більше з вищезазначених елементів; де «уран, збагачений ізотопами уран-235 або уран-233», означає уран, що містить ізотопи уран-235 або уран-233, або обидва ізотопи в такій кількості, що надмірний відсоток суми цих ізотопів порівняно з ізотопом уран-238 вище, ніж відсоток ізотопу уран-235 в порівнянні з ізотопом уран-238, що зустрічається в природі.

3. *Ядерний об'єкт* — а) будь-який ядерний реактор, включаючи реактори, встановлені на морських суднах, транспортних засобах, літальних апаратах або космічних об'єктах для використання як джерело енергії, щоб приводити в рух такі судна, транспортні засоби, літальні апарати або космічні об'єкти, або для будь-якої іншої мети; б) будь-яка споруда або засіб пересування, використовуваний для виробництва, зберігання, переробки або транспортування радіоактивного матеріалу.

4. *Пристрій* — а) будь-який ядерний вибуховий пристрій; або б) будь-яке розсіююче радіоактивний матеріал або випромінюючий радіацію пристрій, що може через свої радіологічні властивості спричинити смерть, серйозне каліцтво або збиток власності або навколишньому середовищу.

5. *Державний або урядовий об'єкт* — будь-який постійний або тимчасовий об'єкт або транспортний засіб, використовуваний або займаний представниками держави, членами уряду, представниками законодавчого або судового органу, або посадовцями, або службовцями органу державної влади, або іншого державного органу або установи, або посадовцями міжурядової організації, що служать, або у зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків.

6. *Збройні сили держави* — збройні сили держави, які організовані, навчені й оснащені відповідно до його внутрішнього законодавства насамперед для виконання завдань національної оборони або безпеки, і осіб, що діють на підтримку цих збройних сил, під їх офіційним командуванням, контролем і відповідальністю.

У ст. 2 зазначено, що вважається злочином за змістом даної Конвенції.

1. Будь-яка особа вчиняє злочин за Конвенцією, якщо вона незаконно й умисно: а) володіє радіоактивним матеріалом або виготовляє пристрій, або володіє ним: 1) з наміром спричинити смерть або серйозне каліцтво; або 2) з наміром завдати істотного збитку власності або навколишньому середовищу; б) використовує радіоактивний матеріал або пристрій будь-яким чином, використовує або ушкоджує ядерний об'єкт таким чином, що відбувається вивільнення або створюється небезпека вивільнення радіоактивного матеріалу: 1) з наміром спричинити смерть або серйозне каліцтво; або 2) з наміром завдати істотного збитку власності або навколишньому середовищу; або 3) з наміром змусити фізичну або юридичну особу, міжнародну організацію або державу на яку-небудь дію або утриматися від неї.

2. Будь-яка особа також вчиняє злочин, якщо вона: а) загрожує вчинити злочин, зазначений у п. 1 б статті, причому є ознаки, що вказують на реальність цієї загрози; або б) незаконно й умисно вимагає радіоактивний матеріал, пристрій або ядерний об'єкт,

здаючись при цьому до загрози за обставин що, вказують на реальність цієї загрози, або до застосування сили.

3. Будь-яка особа також вчиняє злочин, якщо вона намагається здійснити будь-який із злочинів, зазначених у п. 1 статті.

4. Будь-яка особа також вчиняє злочин, якщо вона: а) бере участь як співучасник у вчиненні якого-небудь із злочинів, зазначених у пунктах 1, 2 або 3 д статті; або б) організує інших осіб або керує ними з метою вчинення якого-небудь із злочинів, зазначених у пунктах 1, 2 або 3 статті; або с) будь-яким іншим чином сприяє вчиненню одного або більше злочинів, зазначених у пунктах 1, 2 або 3 статті, групою осіб, що діють з метою; таке сприяння повинне виявлятися умисне або в цілях підтримки загального характеру злочинної діяльності, або мети групи, чи з усвідомленням наміру групи вчинити відповідний злочин або злочини.

У статтях 3 — 4 зазначаються права та обов'язки держав у зв'язку з виконанням даної Конвенції.

У статтях 5 — 6 визначені необхідні заходи для боротьби з актами ядерного тероризму.

У статтях 7 — 12 визначені форми співробітництва держав у боротьбі з актами ядерного тероризму.

Питанням екстрадиції присвячені статті 13 — 17.

У ст. 18 регламентується порядок діяльності держави на випадок встановлення контролю над радіоактивними матеріалами, пристроями або ядерними об'єктами, щодо яких було вчинено злочин.

У статтях 19 — 21 йдеться про необхідність обміну інформацією та проведення спільних консультацій.

Принципи здійснення цієї діяльності дістають відображення у ст. 22. До них, зокрема, віднесені: принцип суверенної рівності, територіальної цілісності й невтручання у внутрішні справи держави.

У статтях 22 — 23 визначено порядок вирішення спірних питань.

У ст. 24 визначено порядок підписання, ратифікації і приєднання до даної Конвенції.

У ст. 25 визначено порядок вступу цього документа у законну силу.

Регламентація порядку внесення поправок у цей документ передбачена у ст. 26 даної Конвенції.

Ст. 27 передбачає можливість і порядок денонсації даної Конвенції.

У ст. 28 визначено депозитарій даної Конвенції, а також зазначено на те, що вона відкрита для підписання 14 вересня 2005 року.

9. У деяких країнах до правової основи належать загальновизнані принципи і норми міжнародного права.

Основні напрями боротьби з тероризмом сформульовані в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 49/60 від 9 грудня 1994 року «Декларація про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму», де зазначено, що акти, методи і практика тероризму становлять грубу зневагу до цілей і принципів ООН, що може загрозувати міжнародному світу і безпеці, ставити під загрозу дружні відносини між державами, перешкоджати міжнародній співпраці і вести до підриву прав людини, основних свобод і демократичних основ суспільства. Злочинні акти, спрямовані або розраховані на створення обстановки терору серед широкої громадськості, групи осіб або конкретних осіб у політичних цілях,

ні за яких обставин не можуть бути виправдані будь-якими міркуваннями політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного або будь-якого іншого характеру.

У цілому слід визнати, що принципи боротьби з тероризмом мають бути сформульовані в Глобальній антитерористичній стратегії, адже саме цей документ має виступати концептуальним баченням системної проблеми і запропонуванням адекватного їй системного інструментарію. Нині ж віднесення норм і принципів міжнародного права до правової основи боротьби з тероризмом у практичному розумінні позбавлено сенсу, оскільки в них змістовно не закладається практична спрямованість. За такою логікою до правової основи можна включити і загальну декларацію прав людини, й інші основоположні документи у сфері міжнародного права.

На нашу думку, коли йдеться про правову основу боротьби з тероризмом, то до нею мають входити ті міжнародно-правові принципи, що стосуються безпосередньо боротьби з тероризмом, тобто спеціальні принципи. Визначення предметної специфіки цих принципів, врахування особливостей транснаціоналізації, етнонаціоналізації та мілітаризації тероризму вимагають іншого ставлення до розроблення принципів і відповідно правової бази.

10. Інші Міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

Міжнародні договори України розглядаються як елемент антитерористичного законодавства в тій частині, де в них закладені норми щодо боротьби з тероризмом, оскільки спеціальних угод між Україною та іншими країнами у даний час не підписано.

Серед міжнародних договорів можна назвати договори про взаємну правову допомогу з кримінальних справ, у яких передбачено співпрацю у сфері кримінального переслідування і припинення терористичних злочинів.

11. Укази і розпорядження Президента України, включені в систему джерел антитерористичного законодавства України, оскільки Президент є гарантом прав і свобод людини і громадянина, забезпечує узгоджену взаємодію органів державної влади, визначає основні напрями внутрішньої і зовнішньої політики. Зважаючи на системний характер проблем, що виникають перед українським соціумом, постає потреба у прийнятті Закону України «Про Президента України», в якому, зокрема, слід визначити його повноваження у сфері боротьби з тероризмом, як важливої складової забезпечення національної безпеки.

12. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України. Кабінет Міністрів України є головним органом виконавчої влади, здійснює координацію органів виконавчої влади з питань боротьби з тероризмом. На етапі формування парламентсько-президентської республіки повноваження Кабінету Міністрів мають бути чітко відмежовані від компетенції Президента у цій сфері. За інших обставин антитерористичні підрозділи стануть ще одним елементом — яблуком розбрату у процесі поділу влади в Україні.

13. Інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України

Інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України, також виступають як джерела антитерористичного законодавства. За змістом це є документи, що визначають коло прав та обов'язків посадовців зазначених органів у сфері боротьби з тероризмом. Відомчі нормативні акти, що визначають тактику проведення антитерористич-

тичних операцій, як правило, утаємничуються. Інструктивні вказівки з організації роботи представлені, як правило, на рівні загальних методичних розробок.

Слід зазначити, що законодавство країн СНД про боротьбу з тероризмом містить перелік джерел, які становлять її правову основу (наприклад, ст. 2 Закону Казахстану, ст. 1 закону Білорусі, ст. 1 Закону Молдови). Водночас, лише в законі про боротьбу з тероризмом Білорусі серед джерел законодавства про боротьбу з тероризмом названий Кримінальний кодекс.

Визначення переліку джерел законодавства про боротьбу з тероризмом не тільки дозволяє встановити юридичну силу і характер дії кожного з них, й систематизувати самостійну підгалузь законодавства про безпеку — антитерористичну безпеку.

Стаття 3. Основні принципи боротьби з тероризмом

Боротьба з тероризмом ґрунтується на принципах:

- 1) законності та неухильного додержання прав і свобод людини і громадянина;
- 2) комплексного використання з цієї метою правових, політичних, соціально-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших можливостей;
- 3) пріоритетності попереджувальних заходів;
- 4) невідворотності покарання за участь у терористичній діяльності;
- 5) пріоритетності захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності;
- 6) поєднання гласних і негласних методів боротьби з тероризмом;
- 7) нерозголошення відомостей про технічні прийоми і тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників;
- 8) єдиноначальності в керівництві силами і засобами, що залучаються для проведення антитерористичних операцій;
- 9) співробітництва у сфері боротьби з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з тероризмом.

У ст. 3 Закону розкрито 9 основних принципів здійснення боротьби з тероризмом — базових положень, на основі яких будується її правозастосовча практика.

Принципи боротьби з тероризмом — вихідні положення, основні правила, які впливають з об'єктивних законів суспільного розвитку, якими потрібно керуватися при здійсненні боротьби з тероризмом. Принципи відображають пізнані та засвоєні людиною об'єктивні закони та закономірності, якими керуються органи управління у процесі боротьби з тероризмом.

Принципи боротьби з тероризмом забезпечують інтеграцію окремих видів антитерористичної діяльності в різних суб'єктах системи боротьби з тероризмом, їх взаємну узгодженість та загальну спрямованість на реалізацію вироблених цілей. На основі принципів організується процес боротьби з тероризмом, тобто науково обґрунтоване

впровадження дій для реалізації антитерористичної політики, вибору методів та прийомів боротьби з тероризмом.

Зокрема, слід розуміти, що у цій статті виділені принципи боротьби з тероризмом, а не побудови антитерористичного законодавства, а більше того, формування антитерористичного права.

Систему принципів боротьби з тероризмом умовно можна розділити на п'ять груп:

1) *загальноправові принципи* (законність, неухильне дотримання прав і свобод людини і громадянина, комплексне використання правових, політичних, соціально-економічних, інформаційно-пропагандистських заходів);

2) *кримінологічні* (пріоритетність попереджувальних заходів);

3) *кримінально-правові* (невідворотність покарання за участь у терористичній діяльності; поєднання негласних методів боротьби з тероризмом);

4) *управлінські* (єдиначальність у керівництві силами і засобами, що залучаються для проведення антитерористичних операцій; співробітництва у сфері боротьби з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з тероризмом);

5) *приватні принципи* (пріоритет захисту прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності; мінімальні поступки терористу; нерозголошення відомостей про технічні прийоми і тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників).

1. Принцип законності

Законність становить собою загальноправовий принцип, сутність якого полягає в неухильному дотриманні і виконанні Конституції України, законів і відповідних їм інших нормативних актів усіма державними і недержавними установами і організаціями, посадовцями, громадянами. Основні положення цього принципу закріплені в частині 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Важливими також є положення ч. 2 та 3 статті 8, де зазначено, що Конституція України має найвищу юридичну силу, а норми Конституції є нормами прямої дії.

В українському антитерористичному законодавстві цей принцип конкретизується визначенням цілей боротьби з тероризмом (преамбула), компетенції державних органів, задіяних при проведенні антитерористичних операцій і плануванні заходів щодо припинення терористичної діяльності (розділ 2), положень щодо здійснення контролю і нагляду за законністю, здійснення боротьби з тероризмом (розділ 8).

Принцип законності також має на увазі притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення терористичних злочинів відповідно до кримінального і кримінально-процесуального законодавства України, без будь-яких обмежень, розповсюдженням на обвинувачених у таких справах усієї системи процесуальних гарантій, наданих особам, підозрюваним і звинуваченим у вчиненні злочинів (презумпція невинуватості, право на захист та ін.). Отже, реалізація принципу законності в боротьбі з тероризмом виявляється і в неприпустимості спрощеного судочинства у таких справах. Утім, на сучасному етапі розвитку суспільства можна впевнено стверджувати про догматичне застосування цього

принципу, оскільки деякі держави при здійсненні боротьби з тероризмом послуговуються поза правовими методами, зокрема, позасудовою ліквідацією осіб, щодо яких є достовірна інформація про їхню участь у терористичній діяльності.

Реалізація принципу законності полягає також і в дотриманні встановленого порядку.

2. Комплексне використання правових, політичних, соціально-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших можливостей

Цей принцип має на увазі поєднання заходів різного характеру, що вживаються з метою попередження терористичної діяльності. Профілактика має два напрями: *загальна* (передбачає превентивну дію на необмежене коло осіб, наприклад, проведення масштабних операцій із зачистки території Чечні) і *приватна* (що передбачає дію на достатньо вузьке коло осіб, наприклад, профілактичні огляди гуртожитків іноземних студентів з країн, що сповідають тероризм як легальний засіб ведення політики).

До профілактичних *правових* заходів можна віднести норми про звільнення від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених у Загальній частині та у ч. 5 ст. 258 КК України, де визначені умови звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила терористичний акт. Також можна вважати даним засобом зазначення у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» на можливість фізичної ліквідації осіб, що беруть участь у терористичній діяльності.

Політичними заходами профілактичного характеру може виступати укладення міжнародно-правових угод щодо протидії тероризму. Причому, ними можуть виступати не лише ті, що зазначені у ст. 2 цього Закону, і згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, а й інші, оскільки неминучість міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом є очевидною, а фактичне не ратифікування деяких угод чи конвенцій є справою лише часу і свідомості правлячої еліти.

Соціально-економічні заходи полягають у розвитку комплексних програм з протидії тероризму, формування сучасної матеріальної і науково-виробничої бази підрозділів, задіяних у розв'язанні цих завдань.

Інформаційно-пропагандистські заходи можуть виражатися через ЗМІ інформації про розшук осіб, що підозрюються у причетності до терористичної діяльності, і про виплату винагороди особам, що повідомили відомості про них. Крім того, ведення антитерористичної пропаганди можливе за допомогою тематичних передач, що транслюються по теле- і радіомовленню, випуск відповідної науково-довідкової літератури.

3. Пріоритетність попереджувальних заходів

Сутність цього принципу полягає в тому, що державна політика України у сфері боротьби з тероризмом ґрунтується на визнанні головним завданням вжиття превентивних заходів, тобто широкого комплексу дій щодо усунення причин та умов, що сприяють розвитку тероризму і здійсненню терористичної діяльності. Для його реалізації необхідні збирання й аналіз оперативної інформації про терористичну діяльність як на території України, так і за її межами.

Глобалізація суспільства спричинила і глобалізацію тероризму, який перетворився на сучасний чинник управління цивілізацією. Відтак, постає необхідність в організації

налагодженої взаємодії не лише суб'єктів боротьби з тероризмом із зсередини країни, а й органів безпеки різних держав, створення регіональних, колективних, міжнародних організацій на цьому напрямі. У зв'язку з цим необхідне проведення заходів щодо координації діяльності правоохоронних та органів безпеки України з іншими державами (зокрема СНД, оскільки на цьому рівні напрями у сфері боротьби з тероризмом уже відпрацьовані: створено АТЦ СНД).

У плані заохочення з метою превенції тероризму до Кримінального кодексу України включені норми про звільнення від відповідальності осіб, які брали участь у підготовці акту тероризму, якщо вони своєчасним попередженням органів влади або іншим способом сприяли запобіганню здійсненню акту тероризму і якщо в їх діях не міститься іншого складу злочину (ст. 258 КК України).

Реалізація цього принципу напряму пов'язана з реорганізацією системи забезпечення національної безпеки, в якій чільне місце мають посідати питання боротьби з тероризмом.

4. Невідворотність покарання за участь у терористичній діяльності

Невідворотність покарання за участь у терористичній діяльності забезпечується тим, що у КК України передбачена кримінальна відповідальність за вчинення терористичного акту, а також злочинів терористичного характеру, перелік яких міститься у ст. 1 цього Закону: посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України), захоплення заручників (ст. 147), терористичний акт (ст. 258), завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444) тощо.

Покарання і заходи кримінально-правової дії мають відповідати характеру і ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення й особи винного. Практичне значення цього принципу полягає в таких кримінально-правових інститутах, як загальні засади призначення покарання (ст. 65 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45), примиренням винного із потерпілим (ст. 46), передачею особи на поруки (ст. 47), зміною обстановки (ст. 48), закінченням строків давності (ст. 49), звільнення від покарання та його відбування (ст. 74) тощо.

КПК України встановлює принцип вільної оцінки доказів, який у поєднанні з кримінально-правовим принципом справедливості забезпечує об'єктивну оцінку судом обставин кримінальної справи і особи обвинуваченого.

5. Пріоритетність захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Реалізація цього конституційного положення втілена в п. 5 ст. 3 Закону України «Про боротьбу з тероризмом». У результаті здійснення терористичної діяльності під загрозу ставиться життя і здоров'я невизначеної кількості людей, тому проведення анти-терористичних операцій будеться за принципом спричинення щонайменшої шкоди особам, не причетним до терористичної акції, зокрема заручникам, якщо вона пов'язана з їх захопленням і утриманням.

Статті 19—20 закону встановлюють порядок відшкодування шкоди і соціальної реабілітації осіб, що постраждали в результаті терористичного акту. Ці норми розвивають і конкретизують положення про пріоритет захисту прав таких осіб.

Потерпілими у результаті терористичного акту можуть бути визнані особи, яким терористами спричинена шкода здоров'ю, фізичні й етичні страждання, або спадкоємці таких осіб, якщо самі вони загинули під час терористичної акції або анти-терористичної операції.

6. Поєднання гласних і негласних методів боротьби з тероризмом

Цей принцип є приватним одного з основоположних принципів ведення оперативно-розшукової діяльності. Він підкреслює взаємозв'язок оперативно-розшукової і процесуальної діяльності, дозволяє перевіряти достовірність отриманої оперативної інформації. Водночас, він належить до одного із загальних принципів ОРД і реалізується в законах, що регламентують розвідувальну і контррозвідувальну діяльність (ст. 3 Закону України «Про розвідувальні органи України» і ст. 4 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність»).

На жаль, у ст. 3 Закону України «Про розвідувальні органи України» визначені принципи діяльності розвідувальних органів, а не розвідувальної діяльності як такої. Тим більше, не зовсім логічним виглядає існування двох законів, що регламентують питання здійснення даного роду діяльності, оскільки у цьому Законі регламентуються правові основи організації і діяльності спеціальних органів державної влади, які здійснюють розвідувальну діяльність з метою захисту національних інтересів України від зовнішніх загроз, порядок контролю і нагляду за їх діяльністю, а також встановлюється правовий статус співробітників цих органів, їх соціальні гарантії. Водночас, у Законі України «Про контррозвідувальну діяльність» визначені поняття, правові основи організації та здійснення контррозвідувальної діяльності. На нашу думку, логічнішим було назвати Закон «Про розвідувальну діяльність», в якому передбачити всі вищезазначені питання. Адже з формальної позиції ми не можемо говорити про принципи розвідувальної діяльності, оскільки принципи діяльності органу і принципи діяльності як такі, власне є різними речами.

Упорядкувавши і зіставивши принципи здійснення такої діяльності, виходячи з аналізу положень вищезазначених законів, можна вирізнити такі принципи:

- 1) законності;
- 2) поваги й дотримання прав і свобод людини і громадянина;
- 3) позапартійність;
- 4) безперервності;
- 5) конспірація, поєднання гласних та негласних форм, методів і засобів;
- 6) комплексне використання правових, профілактичних та організаційних заходів;

- 7) розмежування сфер діяльності розвідувальних органів, взаємодії і координації їх діяльності;
- 8) адекватність заходів щодо захисту державної безпеки щодо реальних і потенційних загроз;
- 9) незалежності й оперативності у поданні розвідувальної інформації;
- 10) взаємодія з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами;
- 11) підконтрольності і підзвітності відповідним органам державної влади у межах, передбачених законом.

Важливим елементом сучасної політичної реальності України є збереження підзвітності і підконтрольності лише Президенту України Верховній Раді України, оскільки одночасна підзвітність Президенту і Прем'єр-міністру України значно ускладнить процес ефективної роботи цих підрозділів.

Окремо слід сказати про Службу зовнішньої розвідки — державний орган, що здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах. На цей орган безпосередньо покладено завдання щодо участі у боротьбі з тероризмом із використанням форм, методів, сил та відповідних засобів.

Отже, поєднання гласних і негласних, правових і поза-правових методів боротьби з тероризмом нині є ефективним засобом боротьби з тероризмом у широкому значенні цього слова, передусім превентивним, оскільки своєчасне отримання інформації про ті чи інші явища, події, тенденції та умови трансформації суспільних груп надають можливість уповноваженим органам державної влади вживати заходів несилового припинення діяльності, закладення керованих параметрів у розвиток тієї чи іншої девіантної системи.

7. Нерозголошення відомостей про технічні прийоми і тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників

Зміст цього принципу полягає у забезпеченні нерозголошення технічних прийомів і тактики проведення антитерористичних операцій, а також складу їх учасників. Мінімальний ступінь розголосу має стосуватися лише найбільш загальних питань, а безпосередня підготовка операції — відбуватися за умов режиму таємності. Так, наприклад, однією з причин не проведення антитерористичної операції у 2006 році щодо визволення захоплених українських моряків терористами і берегів Сомалі стала неможливість забезпечити конспіративність, нерозголошення відомостей про проведення антитерористичної операції.

Головним чином, розголос можливий через засоби масової інформації, оскільки терористичні акції неминуче привертають до себе їх увагу, і більш того, самі терористи не лише охоче йдуть на контакт, а й прагнуть якомога більшої аудиторії (це, наприклад, показали події в Москві у жовтні 2002 року, коли всередину захопленої будівлі пропускали журналістів із знімальною апаратурою). Також розголос може відбуватись і через недосконалий механізм контролю за спеціальними службами, за якого деякі особи можуть отримати можливість доступу до інформації, що не підлягає розголошенню. Більше того, за сучасних умов не можна не говорити і про вплив спеціальних служб на посадових осіб, що мають доступ до інформації щодо проведення антитерористичних операцій. Відтак,

дотримання цього принципу є складним, втім вкрай необхідним, без нього успішність антитерористичної боротьби значно знижується, якщо не нівелюється зовсім.

Слід зазначити, що питання про ступінь можливого розголосу порушувалося неодноразово, причому на різних рівнях. Існують різні підходи до розв'язання даної проблеми. З цього приводу важливими вважаємо слова голови Федеральної Служби Безпеки Росії М.Патрушева, який на конференції у Санкт-Петербурзі з цього приводу зазначив, що висвітлення деякими ЗМІ конкретних терористичних акцій несе в собі часом ще не менш небезпечний потенціал, ніж самі терористи: у зв'язку з цим, інтересам забезпечення безпеки суспільства відповідає продуктивна взаємодія засобів масової інформації з владою, у тому числі правоохоронними органами.

Загалом можна виокремити два основні підходи до цієї проблеми: 1) внесення змін у законодавство, передбачивши жорстке обмеження висвітлення подій навколо вчинення актів тероризму; 2) висвітлення подій навколо проведення антитерористичної операції на розсуд і етичний рівень продюсерів каналу. Як свідчить аналіз проведення антитерористичних операцій, найприйнятнішим є підхід, за якого рівень висвітлення подій має визначатися керівником проведення даної операції. Наприклад, під час проведення в Москві операції зі звільнення заручників у Норд-Ості була включена система радіоперешкод, що виключила можливість передачі в ефір ходу операції.

На нашу думку, оголошення через пресу і ЗМІ конкретних аспектів проведення антитерористичних операцій є неприпустимим, оскільки за цих обставин неминуче висвітлюється певна частина прийомів і методів, що вживаються під час їх проведення. Найефективнішим, на наше переконання, є інформування громадськості про факт успішного проведення антитерористичної операції, із зазначенням кількості звільнених заручників, розміру шкоди, що змогли запобігти, кількості фізично ліквідованих терористів. Інформація повинна мати позитивний характер, вона має впливати на свідомість, виховуючи повагу до закону, віру в силу держави, знання невідворотності і неминучості покарання.

Відтак, в інтересах національної безпеки, під **нерозголошенням відомостей про технічні прийоми і тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників** слід розуміти унеможливлення поширення через засоби масової інформації або в інший спосіб відомостей про:

- 1) використовуваних або використаних при проведенні негласних оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних заходів силами, засобами, джерелами, методах, планах і результатах антитерористичної діяльності;
- 2) осіб, у терористській групі;
- 3) штатних негласних співробітників органів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, а також про осіб, які сприяють їм на конфіденційній основі;
- 4) організацію і тактику проведення антитерористичних операцій.

Детальний порядок інформування громадськості міститься у ст. 17 цього Закону.

Ці відомості мають становити державну таємницю і підлягати розсекреченню виключно на підставі письмової ухвали керівника антитерористичної операції, затвердженої керівником органу, що відповідальний за проведення даної операції.

Стаття 2 аналогічного закону Білорусі припускає інформування громадськості про терористичний акт і проведення антитерористичних операцій, але межі його не розкриває. Норма пункту 9 статті 2 закону РФ виглядає чіткішою, але все одно не дає можливості

визначити ступінь мінімальності допустимого розголосу. Положення, аналогічні пункту 7 статті 3, передбачені в законах Казахстану (ст. 3) і Молдови (ст. 3).

Для порівняння, стратегія боротьби з тероризмом, прийнята в США, містить принципи, що побудовані за своїм змістом протилежним чином:

- не йти на жодні поступки терористам і не укладати з ними домовленостей;
- віддавати терористів правосуддю за здійснені ними злочини (цей принцип відповідає нашому принципу невідворотності покарання. Яскравим прикладом було проведення судового процесу над американцем, який вчинив акт тероризму в світовому домі торгівлі у 2002 році. Його було засуджено на смерть);
- ізолювати і чинити тиск на держави, які підтримують тероризм, щоб змусити їх змінити свою поведінку (це відбувається шляхом опублікування кожного Державним Департаментом США переліку держав, які вважаються терористичними або такими, що здійснюють пособництво терористичним державам);
- здатність боротися з тероризмом тих країн, які співпрацюють із США і потребують допомоги.

Відтак, принцип боротьби з тероризмом передусім відображає могутність і здатність держави дати відповідь тим, хто застосовує нелегітимне насильство для вирішення власних питань переважно в політичній сфері. Принципи боротьби з тероризмом у країнах колишнього СРСР є схожими, що зумовлено як приблизно однаковими проблемами і їх рівнем, так і рівнем спеціалістів, які здебільшого є вихованцями радянської школи. Зі зміною фахівців відбувається зміна усвідомлення значущості проблеми боротьби з тероризмом, необхідності закріплення у законі найжорстокіших заходів до терористів, законодавчої регламентації позасудової ліквідації терористів, точного механізму інформування громадськості і можливостей захисту українських громадян за кордоном. Нині ці можливості обмежені, втім постійна співпраця з країнами великої сімки, проведення спільних антитерористичних навчань і силами спеціального призначення Російської Федерації з часом закладуть фундамент для формування оновленої як системи боротьби з тероризмом, так і принципів здійснення антитерористичної діяльності, а в більш широкому значенні — боротьби з тероризмом. Головне у тому, щоб принципи боротьби з тероризмом відображали бачення держави захищати свої цінності, свій уклад життя, право на самоідентифікацію.

8. Єдиноначальність у керівництві силами та засобами, що залучаються для проведення антитерористичних операцій

Проведенню антитерористичних операцій присвячений Розділ III цього Закону. Такі операції є складним комплексом заходів, що пов'язані із залученням великої кількості працівників правоохоронних органів, застосуванням спеціальної техніки, зброї, спеціальних засобів тощо. Результативність операції залежить від її організації.

У ст. 10 визначені **умови проведення антитерористичної операції**: лише за наявності реальної загрози життю і безпеці громадян, інтересам суспільства або держави у разі, якщо усунення цієї загрози іншими способами є неможливим.

У ч. 1 ст. 12 зазначається, що для безпосереднього управління конкретною антитерористичною операцією та керівництва силами і засобами, які залучаються до здійснення антитерористичних заходів, утворюється оперативний штаб, очолюваний керівником

Антитерористичного центру при Службі безпеки України (координаційної групи відповідного регіонального органу Служби безпеки України) або особою, яка його заміщує.

Принцип єдиноначальності прямо пов'язаний з персональною відповідальністю керівника антитерористичною операцією за результати прийнятих рішень і є важливим засобом забезпечення оперативності управління. При проведенні антитерористичних операцій неприпустимим є принцип колегіальності, що виступає формою колективної розробки проектів рішень і тим самим зменшує швидкість їх прийняття, доцільність, а головне — позбавляє персональної відповідальності за неправильно прийняті рішення. Єдиноначальність є головною і визначальною властивістю проведення антитерористичних операцій. Єдиноначальність передбачає підпорядкування суб'єктів боротьби з тероризмом волі керівника, начальника, який несе всю повноту відповідальності за проведення АТО.

Принцип єдиноначальності передбачає, що при проведенні АТО існує тільки один безпосередній керівник. Втручання у проведення АТО будь-яких посадових осіб заборонено. В умовах сучасного надзвичайно складного процесу становлення України як незалежної держави принцип єдиноначальності відбиває загрозу тероризму і необхідність здійснення боротьби з ним лише висококласними фахівцями.

За цією ознакою принцип єдиноначальності зближує боротьбу з тероризмом веденням дій. Не випадково тероризм ще називають малою війною або війною низької інтенсивності. Більше того, як свідчить аналіз антитерористичної практики, в більшості країн світу, що стикнулися із масштабним і системним тероризмом, безпосередню участь у боротьбі з ним беруть саме Збройні сили, а не лише правоохоронні і безпекові органи (Росія, США).

9. Співробітництво у сфері боротьби з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з тероризмом

Нині усвідомлення системності тероризму, його руйнівного характеру, фактичного виходу на міжнародну арену як атрибуту сучасного суспільного розвитку унеможливають стверджувати про можливість і фактичну здатність держави самотужки здійснювати боротьбу з тероризмом. Саме тому новелою порівняно із законодавством колишніх республік СРСР, а також Росії, є закріплення цього принципу. У ньому закладено бажання України співпрацювати у даній сфері, висловлено усвідомлення недоцільності здійснення даної боротьби однією державою. Формами такого співробітництва є:

- у правовій сфері — підписання різноманітних двосторонніх угод про співпрацю, розроблення і ратифікація міжнародних конвенцій, резолюцій, договорів та іншої міжнародно-правової нормативної бази щодо боротьби з міжнародним тероризмом;
- у політичній сфері — проведення переговорів щодо врегулювання спірних конфліктних питань, що можуть стати основою і живлячим підґрунтям для активізації терористських організацій: організація колективних систем безпеки, в рамках яких було б утворено різноманітні структури, включаючи інформаційно-аналітичні, із розроблення інформаційних механізмів подолання тероризму. Фактичним прикладом такого є вже функціонуючий Антитерористичний центр СНД;

- у соціально-економічній сфері — створення сприятливих умов для вільного пересування громадян, надання можливостей для легального заробітку;
- у духовно-культурній сфері — створення вільних можливостей для віросповідання, але з чітким обмеженням останнього у разі, коли воно порушуватиме громадський спокій, порядок і посягатиме на державний суверенітет, територіальні цілісність та недоторканність держави, а в більш широкому сенсі на національну безпеку тощо;
- у сфері науки і освіти — заборона на можливість вільного доступу до навчання громадянам з країн, які уряд країн-підписантів включає до терористичних, до знань щодо виготовлення ядерної, хімічної, біологічної та іншої смертельної зброї, що може бути використана в терористичній діяльності; утворення спільних міжнародних навчальних безпечових закладів, введення обов'язкових для вивчення курсів з антитерористичної тематики тощо;
- у війсьній сфері — створення спільних антитерористичних груп, які б могли діяти на територіях держав-підписантів; заборона продажу деяких видів зброї до країн, які визнано терористичними тощо.

Головне, що співробітництво необхідно розглядати як дійову форму боротьби з тероризмом. Терористичний інтернаціонал може отримати гідну відповідь не від однієї держави, а від сконсолідованих зусиль багатьох держав.

Цікавим принципом, який, на нашу думку, доцільно застосовувати і в українській антитерористичній практиці, є **принцип мінімальних поступок терористам**. Цей принцип значиться в російському законі про боротьбу з тероризмом, а також стратегії національної безпеки США від 2006 року, розділі, присвяченому боротьбі з тероризмом. На нашу думку, цей принцип має бути також закріплений і в українському законі.

Надання мінімальних поступок при переговорах з терористами передбачено в системі принципів боротьби з тероризмом як гарантія інтересів держави. Здійснення терактів завдає шкоду не лише людям, а й авторитету держави, оскільки вимоги терористів пов'язуються з певними напрямками державної політики. Надання поступок стає, як правило, неминучим за тих випадків, коли терористичний акт пов'язаний із захопленням і утриманням заручників, якими прикриваються терористи для забезпечення вимог, що ними висунені.

Зведення поступок до мінімуму — процес мінімізації задоволення вимог терористів найменш необхідним для успішного проведення антитерористичної операції. З позиції проведення переговорів це можна розглядати як можливість проведення переговорів з терористами і часткового виконання їх вимог, якщо це не пов'язано із зміною основних напрямів внутрішньої або зовнішньої політики. Надання мінімальних поступок ніяк не пов'язане із звільненням терористів від кримінальної відповідальності. Більше того, у ч. 5 ст. 16 коментованого закону зазначено, що під час ведення переговорів не можуть розглядатися як умова припинення терористичного акту питання щодо видачі терористам будь-яких осіб, предметів та речовин, які безпосередньо можуть бути використані для вчинення актів технологічного тероризму.

Розділ II ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Стаття 4. Суб'єкти боротьби з тероризмом

Організація боротьби з тероризмом в Україні та забезпечення її необхідними силами, засобами і ресурсами здійснюються Кабінетом Міністрів України у межах його компетенції.

Центральні органи виконавчої влади беруть участь у боротьбі з тероризмом у межах своєї компетенції, визначеної законами та виданими на їх основі іншими нормативно-правовими актами.

Суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції, є:

Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю;

Міністерство внутрішніх справ України;

Міністерство оборони України;

Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи;

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону;

Державний департамент України з питань виконання покарань;

Управління державної охорони України.

До участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності, залучаються у разі необхідності також:

Служба зовнішньої розвідки;

Міністерство закордонних справ України;

Міністерство охорони здоров'я України;

Міністерство палива та енергетики України;

Міністерство промислової політики України;

Міністерство транспорту України;

Міністерство фінансів України;

Міністерство екології та природних ресурсів України;

Міністерство аграрної політики України;

Державна митна служба України;

Державна податкова адміністрація України.

У разі реорганізації або перейменування центральних органів виконавчої влади, перелічених у цій статті, їхні функції у сфері боротьби з тероризмом можуть переходити до їх правонаступників, якщо це передбачено відповідним указом Президента України.

До участі в антитерористичних операціях за рішенням керівництва антитерористичної операції можуть бути залучені з дотри-

манням вимог цього Закону й інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості і форми власності, їх посадові особи, а також громадяни за їх згодою.

Координацію діяльності суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом, здійснює Антитерористичний центр при Службі безпеки України.

Стаття 4 визначає систему суб'єктів боротьби з тероризмом і складається із 7 частин.

У частині 1 цієї статті зазначається, що організація боротьби з тероризмом в Україні та забезпечення її необхідними силами, засобами і ресурсами здійснюється Кабінетом Міністрів України у межах його компетенції. Це положення є логічним закріпленням у впорядкуванні місця Кабінету Міністрів України у здійсненні боротьби з тероризмом, оскільки він виступає найвищим органом виконавчої влади. Донедавна в Україні не існувало окремого законодавчого акта, в якому були врегульовані суспільні відносини у сфері діяльності Кабінету Міністрів України. Втім у грудні 2006 року Верховна Рада України прийняла відповідний Закон України «Про Кабінет Міністрів України», в якому визначено поняття, зміст та його компетенцію. На нашу думку, статті 4 і 5 є взаємодоповнюючими, і з погляду законодавчої техніки навряд чи доцільно було вирізняти їх в окремі дві статті, оскільки для правозастосовчої практики це нічого не дає. Кращим, на наше переконання, було б об'єднати ці дві статті, залишивши одну назву «Суб'єкти боротьби з тероризмом», в якій було визначено як суб'єктів, так і їх предметну компетенцію в антитерористичній діяльності.

Задля логічності нашого коментарю й уникнення зайвих повторів, які можна спостерігати в аналогічних працях вітчизняних авторів, у межах коментарю до цієї статті треба визначити поняття та основні завдання конкретного суб'єкта, а вже коментуючи наступну статтю, визначити предметну компетенцію у сфері боротьби з тероризмом даних суб'єктів.

У частині 2 зазначено важливу обставину: центральні органи виконавчої влади беруть участь у боротьбі з тероризмом лише у межах своєї компетенції, визначеної законами та виданими на їх основі іншими нормативно-правовими актами. Це означає, що на дані органи не може бути покладено обов'язок виконання завдань, які прямо не передбачені відповідному законодавстві, а також положеннях про конкретний центральний орган виконавчої влади. Це положення гарантує дотримання принципу законності, оскільки діяльність усіх органів ґрунтуватиметься на законодавчій базі, і ніякі посилання на виключну необхідність, загрозу безпеці держави не можуть стати причиною покладення не передбачених законодавством функцій при здійсненні антитерористичної діяльності.

Цікавим і таким, що відповідає змісту антитерористичної діяльності є підхід українського законодавця до виокремлення двох рівнів суб'єктів боротьби з тероризмом: 1) суб'єкти, що безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом; 2) суб'єкти, які можуть залучатися у разі необхідності.

У частині 3 визначається *перший рівень* суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом.

Служба безпеки України — державний правоохоронний орган спеціального при-

значення, який забезпечує державну безпеку України. Служба безпеки України підпорядкована Президенту України і підконтрольна Верховній Раді України.

На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління й економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Міліція в Україні — державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.

Основними завданнями міліції є:

- 1) забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;
- 2) запобігання правопорушенням та їх припинення;
- 3) охорона і забезпечення громадського порядку;
- 4) виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили;
- 5) забезпечення безпеки дорожнього руху;
- 6) захист власності від злочинних посягань;
- 7) виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень;
- 8) участь у наданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями й населенням.

Діяльність міліції є гласною. Вона інформує органи влади й управління, трудові колективи, громадські організації, населення і засоби масової інформації про свою діяльність, стан громадського порядку та заходи щодо його зміцнення. За погодженням з міліцією засоби масової інформації можуть акредитувати своїх журналістів при її органах. Не підлягають розголошенню відомості, що становлять державну або службову таємницю.

У підрозділах міліції не допускається діяльність політичних партій, рухів та інших громадських об'єднань, що мають політичну мету. При виконанні службових обов'язків працівники міліції незалежні від впливу будь-яких політичних, громадських об'єднань.

Збройні Сили України — це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України.

З'єднання, військові частини і підрозділи, у тому числі чергові сили, Збройних Сил України в мирний час мають право застосовувати і використовувати зброю та бойову техніку для: відбиття ударів засобів повітряного нападу по важливих державних об'єктах, безпосереднє прикриття яких здійснюється черговими силами; припинення порушення державного кордону України повітряними суднами збройних формувань інших держав, які не виконують команд (сигналів), що подаються черговими літаками-перехоплювачами (вертольотами), або застосовують зброю; припинення протиправних дій повітряних суден у повітряному просторі України, якщо вони використовуються з метою здійснення терористичного акту; примушення до посадки захоплених (викрадених) повітряних суден; забезпечення виконання покладених на Збройні Сили України завдань щодо відсічі можливій збройній агресії проти України, забезпечення недоторканності повітряного простору та підводного простору в межах територіального моря України, запобігання терористичним актам у випадках, передбачених іншими законами.

З'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України відповідно до закону, в межах, визначених указами Президента України, що затверджуються Верховною Радою України, можуть залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану, посилення охорони державного кордону України і виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу України та їх правового оформлення, ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, надання військової допомоги іншим державам, а також брати участь у міжнародному військовому співробітництві та міжнародних миротворчих операціях на підставі міжнародних договорів України та в порядку і на умовах, визначених законодавством України.

Органи військового управління забезпечують неухильне додержання вимог Конституції України щодо того, що Збройні Сили України не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів державної влади чи перешкоджання їх діяльності.

Ніякі надзвичайні обставини, накази чи розпорядження командирів і начальників не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій щодо цивільного населення, його майна та навколишнього середовища. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу військовослужбовці несуть відповідальність згідно із законом. Права і обов'язки військовослужбовців, які залучаються до здійснення заходів, передбачених частинами третьою і четвертою цієї статті, визначаються законом.

Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи — це центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

МНС України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, поводження з радіоактивними відходами та вибуховими матеріалами промислового призначення, рятувальної справи, техногенної, пожежної і промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду, створення та функціонування системи страхового фонду документації, а також гідрометеорологічної діяльності.

Основними завданнями МНС України є:

- 1) забезпечення реалізації державної політики у сфері техногенної пожежної і промислової безпеки, цивільного захисту населення і територій від надзвичайних

ситуацій техногенного та природного характеру, охорони праці, здійснення державного гірничого нагляду, страхування ризиків виробничої безпеки, належного поводження з радіоактивними відходами, відпрацьованим ядерним паливом та вибуховими матеріалами промислового призначення, розвитку рятувальної справи, гідрометеорологічної діяльності, створення та функціонування системи страхового фонду документації, профілактики травматизму невиробничого характеру;

- 2) координація заходів, здійснюваних центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями щодо цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, правового, радіаційного та медичного захисту громадян, які постраждали від радіаційних аварій і катастроф або брали участь у ліквідації їх наслідків, а також реабілітації радіоактивно забруднених унаслідок Чорнобильської катастрофи територій, проведення пошуково-рятувальних робіт, забезпечення техногенної і пожежної безпеки, профілактики травматизму невиробничого характеру, створення та функціонування системи страхового фонду документації;
- 3) здійснення комплексного управління охороною праці, забезпечення реалізації єдиної науково-технічної політики та контролю за виконанням вимог законодавства у цій сфері;
- 4) здійснення державного нагляду за додержанням законів та інших нормативно-правових актів з питань цивільного захисту населення та запобігання надзвичайним ситуаціям, готовності органів управління та сил реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру до проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у разі виникнення надзвичайної ситуації, безпечного проведення робіт у сфері поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення та під час утилізації звичайних видів боєприпасів, ракетного палива та вибухових матеріалів військового призначення, техногенної безпеки на потенційно небезпечних об'єктах і територіях, а також державного гірничого та пожежного нагляду;
- 5) ліквідація наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, реабілітація радіоактивно забруднених територій і забезпечення захисту населення від впливу іонізуючого випромінювання, організація і координація робіт та здійснення заходів щодо комплексного розв'язання проблем, пов'язаних із зняттям з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворенням об'єкта "Укриття" в екологічно безпечну систему;
- 6) організація та координація робіт із здійснення заходів на території зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення, інших радіоактивно забруднених унаслідок Чорнобильської катастрофи територіях, вирішення в установленому порядку питань фінансування цих заходів, забезпечення охорони здоров'я персоналу, громадського порядку на зазначених територіях.

Війська Цивільної оборони України — це спеціалізовані військові формування, які підпорядковуються керівнику центрального органу виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи і призначені для захисту населення і територій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, спричинених аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести

до людських і матеріальних втрат, ліквідації їх наслідків та виконання інших передбачених законом завдань.

Основними завданнями військ Цивільної оборони України є: здійснення заходів щодо підтримання органів управління, сил і засобів військ Цивільної оборони України в стані постійної готовності до виконання поставлених завдань; нагромадження, розміщення, зберігання та своєчасне відновлення озброєння, військової та спеціальної техніки, інших матеріально-технічних засобів, призначених для проведення аварійно-рятувальних робіт у мирний та воєнний час; проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у зонах надзвичайної екологічної ситуації, осередках ураження та районах стихійного лиха; проведення протехнічних робіт, пов'язаних із знешкодженням вибухонебезпечних предметів; сприяння Збройним Силам України в обороні України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

На **Державну прикордонну службу України** покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Основними функціями *Державної прикордонної служби України* є:

- 1) охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;
- 2) здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення; охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій;
- 3) ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України згідно із законами України «Про розвідувальні органи України» та «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- 4) участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів; участь у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;
- 5) охорона закордонних дипломатичних установ України;
- 6) координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону України, здійснює управління Державною прикордонною службою України,

бере участь у розробленні та реалізації загальних принципів правового оформлення і забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до компетенції Державної прикордонної служби України, розробляє пропозиції, спрямовані на його вдосконалення, і в установленому порядку вносить їх на розгляд Президенту України або Кабінету Міністрів України.

Державний департамент України з питань виконання покарань — це центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який безпосередньо реалізовує єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Основними завданнями *Департаменту* є:

- 1) здійснення єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;
- 2) розроблення рекомендацій щодо організації тримання осіб, взятих під варту, забезпечення виконання вироків суду і застосування передбачених законом засобів виправлення і перевиховання засуджених;
- 3) здійснення контролю за виконанням вироків суду за окремими видами додаткових покарань;
- 4) забезпечення примусового лікування засуджених, хворих на алкоголізм та наркоманію;
- 5) забезпечення додержання вимог законодавства в органах і установах виконання покарань, запобігання злочинам, дисциплінарним проступкам з боку засуджених до позбавлення волі та щодо них, їх припинення та виявлення і розкриття злочинів, вчинених в органах і установах виконання покарань, проведення дізнання у справах про ці злочини, здійснення оперативно-розшукової діяльності;
- 6) керівництво органами і установами виконання покарань, організація виробничо-господарської діяльності з наданням засудженим роботи, забезпечення їх професійної підготовки та загальноосвітнього навчання;
- 7) правовий і соціальний захист осіб рядового і начальницького складу, працівників кримінально-виконавчої системи та членів їх сімей;
- 8) удосконалення роботи з кадрами, їх професійної підготовки.

Управління державної охорони України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, підпорядкованим Президентові України та підконтрольним Верховній Раді України.

Основними завданнями *УДО України* є:

- 1) здійснення державної охорони щодо органів державної влади України (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України);
- 2) забезпечення безпеки посадових осіб, визначених Законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», за місцем їх перебування як на території України, так і за її межами (Голови Верховної Ради України; Прем'єр-міністра України; Голови Конституційного Суду України; Голови Верховного Суду України; Першого заступника Голови Верховної Ради

- України; Першого віце-прем'єр-міністра України; Міністра закордонних справ України; Генерального прокурора України);
- 3) забезпечення безпеки членів сімей посадових осіб, визначених цим Законом, які проживають разом з ними або супроводжують їх;
  - 4) запобігання протиправним посяганням на посадових осіб і членів їхніх сімей та об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона, їх виявлення та припинення;
  - 5) охорони об'єктів, визначених цим Законом; забезпечення безпечної експлуатації транспортних засобів, призначених для визначених цим Законом посадових осіб.

У частині 4 визначено *другий рівень* суб'єктів, які можуть залучатися у разі необхідності до участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності, залучаються у разі необхідності.

Служба зовнішньої розвідки України є державним органом, який здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах.

Служба зовнішньої розвідки України підпорядкована Президентові України та підконтрольна Президентові України і Верховній Раді України. До працівників Служби зовнішньої розвідки України як військового формування належать військовослужбовці, службовці та працівники Служби зовнішньої розвідки України.

Основними завданнями СЗР України є:

- 1) добування, аналітична обробка та надання розвідувальної інформації Президентові України, Голові Верховної Ради України, Прем'єр-міністрові України та іншим визначеним Президентом України споживачам;
- 2) здійснення спеціальних заходів впливу, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики України в економічній, політичній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, зміцнення обороноздатності, економічного і науково-технічного розвитку;
- 3) участь у забезпеченні безпечного функціонування установ України за кордоном, безпеки працівників цих установ та членів їх сімей у країні перебування, а також відряджених за кордон громадян України, які обізнані з відомостями, що становлять державну таємницю;
- 4) участь у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією;
- 5) вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України.

Міністерство закордонних справ України — центральний орган виконавчої влади, є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин України та координації відповідних заходів, зокрема тих, що спрямовані на досягнення стратегічних цілей зовнішньої політики України щодо забезпечення входження України в європейський простір і створення передумов для набуття Україною членства в Європейському Союзі (ЄС), Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

МЗС України у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами України, а також цим Положенням.

МЗС України узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції, спрямовані на вдосконалення цього законодавства, та у встановленому порядку вносить їх на розгляд Президента України і Кабінету Міністрів України.

Основними завданнями МЗС України є:

- 1) участь у забезпеченні захисту національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства;
- 2) забезпечення проведення зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на розвиток політичних, економічних, гуманітарних, наукових та інших зв'язків з іноземними державами, міжнародними організаціями;
- 3) забезпечення дипломатичними засобами захисту суверенітету, безпеки, територіальної цілісності та непорушності кордонів України, її політичних, торгово-економічних та інших інтересів; координація заходів, здійснюваних органами виконавчої влади, щодо проведення єдиного зовнішньополітичного курсу України, зокрема реалізації стратегічних цілей і пріоритетних напрямів державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції;
- 4) здійснення загального нагляду за виконанням міжнародних договорів України, в тому числі іншими сторонами, забезпеченням реалізації прав, що випливають з таких договорів для України;
- 5) внесення в установленому порядку пропозицій щодо основних напрямів діяльності у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції;
- 6) забезпечення прозорості процесу реалізації стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції;
- 7) сприяння входженню України до світового інформаційного простору; сприяння забезпеченню стабільності міжнародного становища України, піднесенню її міжнародного авторитету, формуванню позитивного іміджу держави як надійного і передбачуваного партнера;
- 8) реалізація державної політики інтеграції України до ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки;
- 9) створення зовнішніх умов для зміцнення незалежності, державного суверенітету, економічної самостійності та збереження територіальної цілісності України;
- 10) забезпечення у межах своїх повноважень послідовності та узгодженості зовнішньополітичного курсу України;
- 11) захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном;
- 12) забезпечення розвитку зв'язків із закордонними українцями та їх громадськими організаціями, координація заходів, здійснюваних органами виконавчої влади у цій сфері.

Міністерство охорони здоров'я України — є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

МОЗ України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сферах охорони здоров'я, санітарного та епідемічного благополуччя населення, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів і виробів медичного призначення.

Основними завданнями *МОЗ України* є:

- 1) забезпечення реалізації державної політики у сферах охорони здоров'я, санітарного та епідемічного благополуччя населення, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів і виробів медичного призначення;
- 2) розроблення, координація та контроль за виконанням державних програм розвитку охорони здоров'я, зокрема профілактики захворювань, надання медичної допомоги, розвитку медичної та мікробіологічної промисловості;
- 3) організація надання державними та комунальними закладами охорони здоров'я безоплатної медичної допомоги населенню;
- 4) організація надання медичної допомоги в невідкладних та екстремальних ситуаціях, здійснення у межах своєї компетенції заходів, пов'язаних з подоланням наслідків Чорнобильської катастрофи;
- 5) розроблення заходів щодо профілактики та зниження захворюваності, інвалідності та смертності населення;
- 6) організація разом з Національною академією наук України, Академією медичних наук України наукових досліджень з пріоритетних напрямів розвитку медичної науки.

Міністерство палива та енергетики України — є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мінпаливенерго України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики в електроенергетичному, ядерно-промислового та нафтогазовому комплексах (далі — паливно-енергетичний комплекс).

Основними завданнями *Мінпаливенерго України* є:

- 1) державне управління паливно-енергетичним комплексом;
- 2) забезпечення реалізації державної політики в паливно-енергетичному комплексі;
- 3) забезпечення енергетичної безпеки держави;
- 4) розроблення пропозицій щодо вдосконалення економічних важелів стимулювання розвитку паливно-енергетичного комплексу;
- 5) участь у формуванні, регулюванні та вдосконаленні ринку паливно-енергетичних ресурсів.

Міністерство промислової політики України — є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мінпромполітики України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної промислової політики України.

Міністерство промислової політики України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної інноваційної політики у сфері промисловості України.

Основними завданнями *Мінпромполітики України* є:

- 1) підготовка пропозицій щодо формування державної промислової політики України, а також розроблення механізмів її реалізації;
- 2) розроблення пропозицій щодо вдосконалення механізму державного регулювання функціонування промислового сектора економіки України;
- 3) реалізація державних програм розвитку промисловості України;

- 4) визначення напрямів розвитку науково-технічного потенціалу промислового сектора економіки України;
- 5) розроблення прогнозів виробничо-технічного та фінансово-економічного розвитку промислового виробництва;
- 6) створення сприятливих умов для розбудови високорозвинутого промислового сектора економіки України;
- 7) участь у розробленні та реалізації державної регіональної промислової політики;
- 8) забезпечення реалізації державної інноваційної політики у сфері промисловості.

Міністерство транспорту та зв'язку України — є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мінтрансзв'язку України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення впровадження державної політики у галузі автомобільного, залізничного, морського і річкового транспорту (далі — галузь транспорту), у сферах навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, надання послуг поштового зв'язку, телекомунікацій, інформатизації, користування радіочастотним ресурсом України.

Основними завданнями *Мінтрансзв'язку України* є:

- 1) участь у формуванні та реалізації державної політики у галузі транспорту, у сферах навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, надання послуг поштового зв'язку, телекомунікацій, інформатизації, користування радіочастотним ресурсом України;
- 2) забезпечення взаємодії та координації роботи автомобільного, авіаційного, залізничного, морського і річкового транспорту;
- 3) здійснення заходів щодо розвитку і вдосконалення телекомунікаційних мереж загального користування та мереж поштового зв'язку загального користування, підвищення їх якості та доступності, забезпечення сталого функціонування;
- 4) формування Національної програми інформатизації та забезпечення її виконання;
- 5) створення умов для інтеграції національної транспортної системи України до європейської та світової транспортної системи, а також сфер надання послуг поштового зв'язку, телекомунікацій, інформатизації до європейського та світового інформаційного простору.

Міністерство фінансів України — є центральним органом виконавчої влади, підпорядкованим Кабінету Міністрів України.

Мінфін України забезпечує проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової політики, спрямованої на реалізацію визначених завдань економічного та соціального розвитку України, здійснює координацію діяльності у цій сфері інших центральних органів виконавчої влади.

Основними завданнями *Мінфіну України* є:

- 1) розроблення та проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової політики;
- 2) здійснення разом з іншими органами виконавчої влади аналізу сучасної економічної та фінансової ситуації в Україні, а також перспектив її розвитку;
- 3) розроблення стратегії щодо внутрішніх та зовнішніх запозичань держави і погашення та обслуговування державного боргу;

- 4) розроблення проекту Державного бюджету України та прогнозних показників зведеного бюджету України, забезпечення в установленому порядку виконання Державного бюджету України, контроль за дотриманням правил складання звіту про виконання Державного бюджету України та зведеного бюджету України;
- 5) забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку України;
- 6) забезпечення ефективного використання бюджетних коштів та здійснення у межах своєї компетенції державного фінансового контролю;
- 7) удосконалення методів фінансового і бюджетного планування, фінансування, а також звітності та системи контролю за витрачанням бюджетних коштів;
- 8) розроблення і проведення державної політики у сфері виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння;
- 9) забезпечення впровадження єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку та звітності (крім бухгалтерського обліку та звітності в банківських і кредитних установах);
- 10) інформування громадськості про економічні та фіскальні цілі держави.

Міністерство екології та природних ресурсів — є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, заповідної справи.

Діяльність Мінекології України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Основними завданнями Мінекології України є:

- 1) забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів (земля, поверхневі води, атмосферне повітря, ліси, тваринний і рослинний світ та природні ресурси територіальних вод, континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони України), проведення моніторингу навколишнього природного середовища, поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки, заповідної справи, формування національної екологічної мережі;
- 2) здійснення комплексного управління та регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів (крім надр), забезпечення екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки, організації, охорони та використання природно-заповідного фонду України та національної екологічної мережі;
- 3) здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів (крім надр), екологічну та в межах своєї компетенції радіаційну безпеку, поводження з відходами.

Міністерство аграрної політики України — є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мінаграрної політики України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної

аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільськогосподарства, садівництва, виноградарства, харчової промисловості, рибного господарства, переробки сільськогосподарської продукції.

Мінаграрної політики України узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його повноважень, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та в установленому порядку вносить їх на розгляд Президенту України та Кабінету Міністрів України.

Основними завданнями Мінаграрної політики України є:

- 1) забезпечення реалізації державної аграрної політики, організація розроблення та здійснення заходів щодо гарантування продовольчої безпеки держави;
- 2) забезпечення здійснення державного управління у сфері сільськогосподарства, садівництва, виноградарства, харчової промисловості, рибного господарства, переробки сільськогосподарської продукції (далі - галузі агропромислового виробництва);
- 3) організація та забезпечення проведення аграрної реформи, здійснення її моніторингу, розроблення і реалізація заходів щодо структурної перебудови галузей агропромислового виробництва, участь у реалізації державної політики у сфері підприємництва;
- 4) участь у формуванні та реалізації соціальної політики у сільській місцевості;
- 5) координація діяльності органів виконавчої влади з питань реалізації державної аграрної політики, соціальної політики у сільській місцевості, забезпечення продовольчої безпеки держави, проведення аграрної реформи.

Державна митна служба України — є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері митної справи. Діяльність Держмитслужби України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Основними завданнями Держмитслужби України є:

- 1) забезпечення реалізації державної політики у сфері митної справи;
- 2) захист економічних інтересів України;
- 3) контроль за додержанням законодавства України про митну справу;
- 4) використання засобів митно-тарифного та позатарифного регулювання при переміщенні через митний кордон України товарів та інших предметів;
- 5) удосконалення митного контролю, митного оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України;
- 6) здійснення разом з Національним банком України комплексного контролю за валютними операціями;
- 7) здійснення разом з іншими уповноваженими центральними органами виконавчої влади заходів щодо захисту інтересів споживачів товарів і додержання учасниками зовнішньоекономічних зв'язків державних інтересів на зовнішньому ринку;
- 8) боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил;
- 9) розвиток міжнародного співробітництва у сфері митної справи.

Державна податкова адміністрація України — є центральним органом виконавчої влади.

Державні податкові адміністрації в областях, районах, містах і районах у містах не можуть входити до складу місцевих державних адміністрацій.

Основними завданнями Державної податкової адміністрації України є:

- 1) здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів податків, зборів, інших обов'язкових платежів, установлення законодавством;
- 2) прийняття рішень щодо накладення фінансових санкцій та адміністративних штрафів на порушників податкового законодавства та забезпечення їх стягнення, захист інтересів держави в судових органах у справах, що стосуються сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- 3) прийняття нормативних та методичних документів з питань оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності на виконання відповідних законодавчих актів.

До правового врегулювання статусу державних податкових адміністрацій вони здійснюють функції та повноваження державних податкових інспекцій, передбачені Законом України «Про державну податкову службу в Україні» та іншими актами законодавства.

У частині 5 зазначено на правонаступництво щодо здійснення функцій у боротьбі з тероризмом до органів, що можуть бути реорганізовані або перейменовані.

Правонаступництво у сфері боротьби з тероризмом — перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта боротьби з тероризмом до іншого внаслідок виникнення або припинення його існування або зміни його назви. Межі правонаступництва визначаються, як зазначено у ч. 5, виключно відповідним Указом Президента України.

Правонаступництво вважається якнайдавнішим інститутом права. У науковий обіг це поняття ввів Гуго Гроцій.

У науці вирізняють такі теорії правонаступництва: теорія універсального правонаступництва, теорія часткового правонаступництва, теорія правонаступництва, теорія «неправонаступництва», теорія *tabula rasa*, теорія континуїтету.

Згідно з теорією універсального (повного) правонаступництва суб'єкт боротьби з тероризмом є: юридичною особою, що характеризується сукупністю цільових призначень, правами та обов'язками, місцем у загальнодержавній системі боротьби з тероризмом, іншими ознаками, які переходять до його правонаступника.

Основний зміст теорії часткового правонаступництва полягає у тому, що суб'єкт-попередник зберігає свою компетенцію у сфері боротьби з тероризмом, права і обов'язки, які не збережені у повному обсязі цих прав суб'єктом-наступником. Суб'єкт-наступник не успадковує таких прав і обов'язків при здійсненні боротьби з тероризмом.

Сутність теорії правонаступництва — суб'єкт боротьби з тероризмом анулюється при зміні державного ладу чи реформуванні центральних органів виконавчої влади. Нова юридична особа приймає на себе права і обов'язки колишньої особи так, ніби вони були його власними, стаючи повноправним суб'єктом боротьби з тероризмом.

Згідно з теорією «неправонаступництва» обов'язки суб'єкта-попередника не передаються суб'єкту- правонаступнику. Права ж переходять до суб'єкта, який є головним у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю (СБУ).

Відповідно до теорії *tabula rasa* («чистої дошки») новий суб'єкт боротьби з тероризмом не пов'язаний обов'язками суб'єкта-попередника.

Згідно з теорією континуїтету, навпаки, всі існуючі обов'язки залишаються у силі.

У частині 6 йдеться про можливість залучення інших центральних органів виконавчої влади та місцевих органів виконавчої влади.

Станом на 1 лютого 2007 року в Україні функціонують такі міністерства:

- 1) Міністерство аграрної політики України;
- 2) Міністерство з питань житлово-комунального господарства України;
- 3) Міністерство внутрішніх справ України;
- 4) Міністерство економіки України;
- 5) Міністерство закордонних справ України;
- 6) Міністерство культури і туризму України;
- 7) Міністерство оборони України;
- 8) Міністерство освіти і науки України;
- 9) Міністерство охорони здоров'я України;
- 10) Міністерство охорони навколишнього природного середовища України;
- 11) Міністерство палива та енергетики України;
- 12) Міністерство праці та соціальної політики України;
- 13) Міністерство промислової політики України;
- 14) Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи;
- 15) Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту;
- 16) Міністерство транспорту та зв'язку України;
- 17) Міністерство фінансів України;
- 18) Міністерство юстиції України;
- 19) Міністерство вугільної промисловості України;
- 20) Міністерство регіонального розвитку та будівництва України.

Державні комітети та інші центральні органи виконавчої влади, статус яких прирівнюється до державного комітету України:

- 1) Вища атестаційна комісія України;
- 2) Головне контрольно-ревізійне управління;
- 3) Державний комітет архівів України;
- 4) Державний комітет лісового господарства України;
- 5) Державний комітет рибного господарства України;
- 6) Державний комітет телебачення і радіомовлення України;
- 7) Державний комітет України з державного матеріального резерву;
- 8) Державний комітет промислової безпеки, охорони праці та гірного нагляду України;
- 9) Державний комітет України по водному господарству;
- 10) Державний комітет України по земельних ресурсах;
- 11) Державний комітет України у справах ветеранів;
- 12) Державний комітет України у справах національностей та релігії;
- 13) Державна служба автомобільних доріг України;
- 14) Державна служба України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації;
- 15) Національне космічне агентство України;
- 16) Пенсійний фонд України.

Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом:

- 1) Адміністрація державної прикордонної служби України;
- 2) Антимонопольний комітет України;
- 3) Головне управління державною службою України;
- 4) Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України;

- 5) Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України;
  - 6) Державний комітет статистики України;
  - 7) Державний комітет фінансового моніторингу України;
  - 8) Державна митна служба України;
  - 9) Державна податкова адміністрація України;
  - 10) Державна служба охорони України;
  - 11) Державна служба експортного контролю України;
  - 12) Державна судова адміністрація України;
  - 13) Державне агентство України з інвестицій та інновацій;
  - 14) Державний департамент України з питань виконання покарань;
  - 15) Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва;
  - 16) Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики;
  - 17) Державний комітет ядерного регулювання України;
  - 18) Національна комісія регулювання електроенергетики України;
  - 19) Національна комісія з питань регулювання зв'язку України;
  - 20) Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України;
  - 21) Національне агентство України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів;
  - 22) Національне космічне агентство України;
  - 23) Служба безпеки України;
  - 24) Управління державної охорони;
  - 35) Фонд державного майна України.
- Інші центральні органи та установи:**
- 1) Вища рада юстиції України;
  - 2) Головне управління реєстрації та ліцензування;
  - 3) Департамент ДАІ МВС України;
  - 4) Державна служба лікарських засобів та виробів медичного призначення;
  - 5) Державне казначейство України;
  - 6) Державний департамент інтелектуальної власності;
  - 7) Державний департамент продовольства України;
  - 8) Національний комплекс Експоцентр України;
  - 9) Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення;
  - 10) Національний банк України;
  - 11) Національний Депозитарій України;
  - 12) Національний інститут стратегічних досліджень;
  - 13) Національний олімпійський комітет;
  - 14) Рада підприємств України при Кабінеті Міністрів України;
  - 15) Рахункова палата України;
  - 16) Державіаслужба;
  - 17) Український державний центр радіочастот;
  - 18) Центр медичної статистики.

У частині 7 вказується на те, що координацію діяльності суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом, здійснює Антитерористичний центр при Службі безпеки України.

Координація походить від лат. *co [cum]* — спільно та *ordinatio* — упорядкування, погодження, сполучення, приведення до ладу, у відповідність (дій, понять, складових частин чогось)» Координація означає погодження шляхом упорядкування, приведення системи відповідно до встановлених суб'єктом управління вимог та параметрів. За допомогою координації досягається упорядкування системи боротьби з тероризмом, погодженість функціонування всіх її суб'єктів. Без координації, як засобу упорядкування частин та елементів системи, немає, власне, і самої системи, а відтак без органу, що здійснюватиме цю координацію, здійснення боротьби з тероризмом унеможлиблюється. Таким органом у даній статті визначено Антитерористичний центр при Службі безпеки України.

Основні ознаки координації: координація за своїм характером — це діяльність суб'єкта управління; у процесі координації проявляються власні ознаки її діяльності; вплив суб'єкта на об'єкт згідно із законом ієрархії; об'єктами координації можуть бути лише взаємодіючі служби, підрозділи, органи, які є підсистемами в системі правоохоронних органів; мета координації — спрямування діяльності взаємодіючих підсистем на виконання спільних для них завдань; спільні завдання вирішуються кожним із взаємодіючих органів самостійно, автономно.

Координація є відмінною від взаємодії, вона виступає провідною функцією державного управління, спрямованою на узгодження і досягнення спільної для суб'єктів боротьби з тероризмом мети.

Щодо специфіки антитерористичної діяльності АТЦ СБУ, координацію можна визначити як управлінську діяльність, спрямовану на узгодження функціонування суб'єктів боротьби з тероризмом для досягнення спільних цілей боротьби з тероризмом.

У процесі координаційної діяльності може узгоджуватися, спрямовуватися до єдиної мети функціонування як взаємодіючих, так і не взаємодіючих органів, підрозділів, окремих працівників. Наприклад, реалізацію процесу боротьби з тероризмом можна уявити у вигляді певного алгоритму і ступінь його реалізації може бути різною (виявлення ознак терористичної діяльності; розслідування терористичного акту; встановлення особи, яка вчинила акт тероризму, з'ясування джерел фінансування терористської організації). Отже, у боротьбі з тероризмом беруть участь різні державні органи, які входять до загальнодержавної системи боротьби з терористичною діяльністю.

Під час здійснення боротьби з тероризмом відбувається два види координації: а) координація взаємодіючих і б) координація не взаємодіючих підрозділів.

Спільним у змісті цих видів координації (взаємодіючих і не взаємодіючих об'єктів) є те, що як в одному так і в іншому випадках здійснюється єдина за сутністю, управлінська за характером діяльність, яка передбачає об'єднання зусиль і можливостей елементів системи боротьби з тероризмом, спрямування їх функціонування на досягнення загальної мети. Різниця між цими видами координації зумовлюється специфікою об'єктів координації, ступенем узгодженості їх дій при виконанні конкретних поставлених завдань.

Координація взаємодіючих органів, або організація взаємодії, за своєю сутністю відрізняється від координації не взаємодіючих органів тим, що тут об'єкти впливу взаємопов'язані між собою вирішенням загальних завдань, внаслідок чого їх діяльність набуває певної специфіки, пов'язаної насамперед особливостями спільного функціонування елементів однієї системи.

На жаль, у законі виділення даних видів не дістало адекватного відображення, оскільки за змістом ч. 7 АТЦ здійснює координацію лише щодо органів, що залучаються до

боротьби з тероризмом, тобто органів, які належать до другого рівня суб'єктів боротьби з тероризмом.

На практиці ж АТЦ СБУ реально здійснює два види координації: щодо суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом — координація взаємодіючих суб'єктів, щодо суб'єктів, які у разі необхідності можуть залучатися до здійснення певних антитерористичних заходів — координацію не взаємодіючих органів.

Відтак існує об'єктивна необхідність і зумовленість не лише виділення головного суб'єкта у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, а й органу, що здійснює координацію діяльності суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом — Антитерористичного центру при СБУ.

До основних форм координації АТЦ СБУ належить:

- 1) координація і сприяння діяльності органів, які безпосередньо беруть участь і залучаються у разі необхідності до здійснення антитерористичних заходів;
- 2) розробка стратегії і рекомендацій відповідно до тактики боротьби з тероризмом;
- 3) організація співробітництва з питань боротьби з тероризмом з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями;
- 4) підготовка щорічних і спеціальних доповідей про стан боротьби з тероризмом та іншими формами екстремістської діяльності, основні напрями та результати боротьби з нею і внесення їх на розгляд Президента України та Верховної Ради України;
- 5) вирішення питань щодо розпорядження фондом сприяння боротьби з тероризмом тощо.

Для науково-дослідного забезпечення боротьби з тероризмом доцільно впровадити викладання навчальної дисципліни «Боротьба з тероризмом» в усіх навчальних відомчих закладах суб'єктів боротьби з тероризмом, проводити щорічні конференції з цієї тематики та надавати пропозиції органам державної влади, передусім Верховній Раді України.

Варто зазначити, що розпорощення функції боротьби з тероризмом в окремих підрозділах суб'єктів боротьби з тероризмом, з одного боку, забезпечує їх спеціалізацію відповідно до предметної компетенції того чи іншого суб'єкта, а з іншої — роз'єднаність цих підрозділів зумовлює необхідність регламентації на законодавчому рівні їх взаємодії. Тому антитерористичне законодавство України доцільно доповнити рядом норм, що визначають структурні, організаційні, оперативні-тактичні заходи взаємодії, а також порядок їх застосування відповідно до відомчих нормативних актів з нормативно-правовою базою усіх суб'єктів антитерористичної діяльності.

Стаття 5. Повноваження суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом

Служба безпеки України здійснює боротьбу з тероризмом шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, у тому числі міжнародної; збирає інформацію про діяльність іноземних та міжнародних терористичних організацій; провадить у межах визначених чинним законодавством повноважень виключно з метою отримання упереджувальної інформації у разі загрози вчи-

нення терористичного акту або при проведенні антитерористичної операції оперативно-технічні пошукові заходи у системах і каналах телекомунікацій, які можуть використовуватися терористами; забезпечує через Антитерористичний центр при Службі безпеки України організацію і проведення антитерористичних заходів, координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом відповідно до визначеної законодавством України компетенції; здійснює досудове слідство у справах про злочини, пов'язані з терористичною діяльністю; забезпечує у взаємодії з розвідувальними органами України безпеку від терористичних посягань установ України за межами її території, їх співробітників та членів їхніх сімей.

Міністерство внутрішніх справ України здійснює боротьбу з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення злочинів, вчинених з терористичною метою, розслідування яких віднесене законодавством України до компетенції органів внутрішніх справ; надає Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідні сили і засоби; забезпечує їх ефективне використання під час проведення антитерористичних операцій.

Міністерство оборони України, органи військового управління, об'єднання, з'єднання, військові частини Збройних Сил України забезпечують захист від терористичних посягань об'єктів Збройних Сил України, зброї масового ураження, ракетної і стрілецької зброї, боєприпасів, вибухових та отруйних речовин, що знаходяться у військових частинах або зберігаються у визначених місцях; організують підготовку та застосування сил і засобів Сухопутних військ, Військово-Повітряних Сил та Військ Протиповітряної оборони, Військово-Морських Сил Збройних Сил України в разі вчинення терористичного акту в повітряному просторі, у територіальних водах України; беруть участь у проведенні антитерористичних операцій на військових об'єктах та в разі виникнення терористичних загроз безпеці держави із-за меж України.

Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, підпорядковані йому органи управління у справах цивільної оборони та спеціалізовані формування, війська цивільної оборони здійснюють заходи щодо захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності; беруть участь у заходах з мінімізації та ліквідації наслідків таких ситуацій під час проведення антитерористичних операцій, а також здійснюють просвітницькі та практично-навчальні заходи з метою підготовки населення до дій в умовах терористичного акту.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону, територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади

у справах охорони державного кордону та органи охорони державного кордону здійснюють боротьбу з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення спроб перетинання терористами державного кордону України, незаконного переміщення через державний кордон України зброї, вибухових, отруйних, радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів; забезпечують безпеку морського судноплавства в межах територіальних вод та виключної (морської) економічної зони України під час проведення антитерористичних операцій; надають Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідні сили і засоби під час проведення антитерористичних операцій на території пунктів пропуску через державний кордон України, інших об'єктів, розташованих на державному кордоні або у прикордонній смузі.

Державний департамент України з питань виконання покарань здійснює заходи щодо запобігання та припинення злочинів терористичної спрямованості на об'єктах кримінально-виконавчої системи.

Управління державної охорони України бере участь в операціях з припинення терористичних актів, спрямованих проти посадових осіб та об'єктів, охорону яких доручено підпорядкованим цьому Управлінню підрозділам.

Розвідувальні органи України здійснюють добування, аналітичну обробку та надання в установленому порядку розвідувальної інформації про діяльність іноземних та міжнародних терористичних організацій за межами України, а також здійснюють заходи безпосередньої протидії терористичним загрозам життю і здоров'ю громадян України, установам та об'єктам державної власності в разі залучення розвідувальних органів України до участі в антитерористичних операціях за межами України.

Повноваження суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, розкривається у статті 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Водночас, їх перелік свідчить про те, що вони належать до правоохоронних органів і складових Воєнної організації, через що основними напрямками їх діяльності у цій сфері є участь в організації і проведенні антитерористичних операцій, а також оперативно-розшукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів у справах про терористичні злочини.

Ще одним моментом, на який слід зважати, є невідповідність переліку суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, що його надано у ст. 4, і переліку, що аналізується у цій статті. Якщо у ст. 4 зазначається на Службу безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України, Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону, Державний департамент України з питань

виконання покарань, Управління державної охорони України, то у ст. 5 до цієї групи суб'єктів необгрунтовано включено такий суб'єкт, як Розвідувальні органи України.

На нашу думку, логіка законодавця за даного випадку чітко простежується, оскільки розвідувальні органи — спеціально уповноважені законом органи на здійснення розвідувальної діяльності. Розвідувальний орган України може функціонувати як самостійний державний орган, так і в складі центрального органу виконавчої влади. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про розвідувальні органи України» до таких належать: Служба зовнішньої розвідки України, розвідувальний орган Міністерства оборони України, розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону. Відтак, включення розвідувальних органів до першого рівня суб'єктів боротьби з тероризмом, тобто до суб'єктів, що безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, є виправданим і необхідним, таким, що відповідає логіці процесу боротьби з тероризмом. Отже, постає необхідність у корекції ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» через включення до першого рівня суб'єктів боротьби з тероризмом такого суб'єкта, як **розвідувальні органи України**.

Служба безпеки України

Служба безпеки України — здійснює боротьбу з тероризмом:

- 1) через проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, у тому числі міжнародної;
- 2) збирає інформацію про діяльність іноземних та міжнародних терористичних організацій;
- 3) провадить у межах, визначених чинним законодавством, повноважень виключно з метою отримання упереджувальної інформації у разі загрози вчинення терористичного акту або при проведенні антитерористичної операції оперативно-технічні пошукові заходи в системах і каналах телекомунікацій, які можуть використовуватися терористами;
- 4) забезпечує через Антитерористичний центр при Службі безпеки України організацію і проведення антитерористичних заходів, координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом відповідно до визначеної законодавством України компетенції;
- 5) здійснює досудове слідство у справах про злочини, пов'язані з терористичною діяльністю;
- 6) забезпечує у взаємодії з розвідувальними органами України безпеку від терористичних посягань установ України за межами її території, їх співробітників та членів їхніх сімей.

Міністерство внутрішніх справ України

МВС України здійснює боротьбу з тероризмом через запобігання, виявлення та припинення злочинів, вчинених з терористичною метою, розслідування яких віднесене законодавством України до компетенції органів внутрішніх справ.

Мета сама по собі не може бути злочинною, оскільки злочинним є лише діяння. Відтак, некоректний термін законодавця «терористична мета» навряд чи піддається концептуалізації. Натомість, для розуміння того, що саме має виконувати МВС у сфері боротьби з тероризмом, слід визначити три ключових терміни: запобігання тероризму, виявлення тероризму, припинення тероризму.

Запобігання ОВС тероризму — діяльність органів внутрішніх справ, спрямована на недопущення здійснення замислованих чи підготовлюваних актів тероризму.

У п. 2 ст. 2 Закону України «Про міліцію» зазначається, що основним завданням міліції є запобігання правопорушенням та їх припинення. Згідно з ч. 1 ст. 7 Закону України «Про міліцію» міліція виконує *профілактичну функцію*, здійснення якої полягає у виконанні обов'язків щодо попередження тероризму, виявлення причин, що породжують терористичну злочинність, та умов, що сприяють здійсненню терористичної діяльності та вжиття відповідних заходів для їх усунення. Необхідність боротьби з тероризмом та з терористичними злочинами ставить перед органами внутрішніх справ одне з першочергових завдань — попередження тероризму з боку злочинних груп (організацій) та окремих злочинних елементів.

Слід підкреслити, що профілактична діяльність є важливою формою боротьби зі злочинами цієї категорії. Вона реалізується через систему цілеспрямованих заходів, які забезпечують ефективне функціонування всіх галузей права, що регулюють суспільні відносини в усіх сферах соціального життя: соціально-економічній, соціально-політичній, побутовій та в інших сферах і спрямовані на: 1) усунення чи нейтралізацію причин і умов, які породжують елементи дезорганізації механізму регулювання поведінки суб'єктів у тих чи інших сферах громадських відносин; 2) ліквідацію обставин, що сприяють порушенням норм права; 3) переорієнтацію особистості, яка здатна допустити, судячи з її антигромадської поведінки, або припускає можливість вчинення терористичних злочинів.

Процес здійснення злочинних намірів за тривалістю часу займає невеликий відрізок. Його початок лежить у психологічних переживаннях потенційного злочинця, пов'язаних з механізмом вольового акту. Тому завданням правоохоронних органів у цілому й оперативних підрозділів зокрема є встановлення злочинних намірів у конкретних осіб і втручання в процес їх здійснення. Запобігання здійснюється через виявлення чинників, які зумовлюють виникнення протиправних явищ та обставин, що сприяють вчиненню злочинів; проведенні у межах своєї компетенції заходів щодо їх нейтралізації, послаблення та усунення, а також попередження протиправних дій, які можуть бути здійснені внаслідок наявності наміру на їх здійснення або ж готуються. Тобто такі заходи можуть бути застосовані тоді, коли особа, яка готується до вчинення злочину, допускає інші протизаконні дії. Водночас злочин, доведений до стадії замаху, не можна запобігти — він припиняється.

Виявлення ОВС тероризму — діяльність органів внутрішніх справ в інтересах кримінального судочинства, спрямована на пошук і фіксацію фактичних даних про терористичну діяльність окремих груп чи осіб (організацій).

Слід наголосити, що процесу виявлення передедує процес планування, під яким розуміють науково обґрунтоване визначення ситуації зі злочинністю, цілей у системі її попередження, заходів та конкретних завдань, спрямованих на попередження злочинів та інших правопорушень.

Процес планування складається з декількох етапів. Перший етап планування можна охарактеризувати як аналітико-прогнозуєчий. Висхідну інформацію для нього дає аналіз таких явищ:

- а) злочини терористичного характеру і особа терориста;
- б) інші злочини «фонові явища» (розкрадання ядерних матеріалів, незаконне носіння, зберігання, придбання, збут холодної та вогнепальної зброї тощо);

- в) вплив загальносоціальних (економічних, політичних, ідеологічних та інших) заходів на злочини даної категорії;
- г) вплив на тероризм і злочини терористичного характеру спеціальних кримінологічних заходів, у тому числі результативності роботи органів правопорядку.

Наступний етап планування — це виокремлення пріоритетних напрямів у попереджувальній діяльності. Одним із важливих моментів визначення цих напрямів є *прогноз* — висновок про наступний початок явищ, процесів, подій, які характеризують тенденції і закономірності розвитку об'єкта, що прогнозується від минулого до існуючого, від існуючого до майбутнього. Кримінологічний прогноз забезпечує науковий підхід до планування заходів боротьби з тероризмом, підвищує його цілеспрямованість.

Сутнісним завданням прогнозування завжди є пізнання моделі майбутнього. Оскільки кримінологічний прогноз стосується оцінки імовірності злочинної поведінки особистості, він є основою планування загальних заходів боротьби з тероризмом лише в частині визначення кількості і географії розподілу осіб, з боку яких з високим ступенем імовірності можна очікувати вчинення розглядуваних злочинів. Головний напрям реалізації на практиці висновків кримінологічного прогнозування — це виявлення та облік конкретних осіб, які потребують посиленого соціального контролю та чинників, що формують їх антисоціальну спрямованість, розробка на основі прогнозу програми профілактики щодо цих осіб і чинників. Однією з категорій осіб, які потребують пильної уваги з боку правоохоронних органів, є розповсюджувачі деструктивної інформації. Складність виявлення та використання таких осіб зумовлена низкою обставин:

- злочини терористичного характеру є замаскованими і для їх розкриття потрібні цілеспрямовані зусилля високопрофесійних спеціалістів суб'єктів боротьби з тероризмом;
- розповсюджувачі деструктивної інформації здійснюють свою діяльність у групах, учасники яких, як правило, старанно приховують свої злочинні дії;
- особи, які потрапили під вплив, не завжди бажають розкривати джерела набування цієї інформації;
- необхідно враховувати і ту обставину, що терористи часто припиняють займатися громадсько-корисною діяльністю, а кошти на придбання зброї, вибухових та інших небезпечних речовин здобувають злочинним шляхом, вчиняючи тяжкі злочини.

Отже, управління процесами боротьби з тероризмом поза кримінологічного прогнозування і планування є неефективним.

Припинення ОВС тероризму — діяльність органів внутрішніх справ, що полягає у недопущенні доведення до кінця початого акту тероризму.

Припинення тероризму є вже достатньо жорстким заходом, оскільки дії винної особи до моменту застосування до неї цих заходів вже мають закінчений склад злочину. Законодавець передбачив можливість застосування до таких осіб спеціальних заходів, що передбачені, включаючи застосування вогнепальної зброї. Затримання є основним засобом припинення замаху на злочин. На цій стадії значення мають усі чинники: своєчасність отримання первинної інформації та її повнота; активність виконавців; обдуманість запланованих заходів.

У цілому слід зважати на той факт, що ОВС виконують широкий спектр завдань у боротьбі з тероризмом. Три вищевказані напрями: запобігання, виявлення та припинення утворюють єдиний напрям — попередження терористичної діяльності.

Попередження терористичної діяльності — система забезпечених і нормативно регламентованих засобів, що є органічною складовою частиною політики національної безпеки, спрямованих на своєчасне прогнозування, виявлення і вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних із: організацією, плануванням, підготовкою та реалізацією терористичного акту; розповсюдженням ідеології тероризму; підбурюванням до вчинення терористичного акту, а також закликами до насильства для досягнення цілей тероризму; організацією незаконного збройного формування, злочинного угруповання (злочинної організації), організованої злочинної групи для вчинення акту тероризму, участю у такому акті; вербуванням, озброєнням, навчанням та використанням терористів для вчинення терористичних злочинів; створенням умов для вчинення актів тероризму з використанням діяльності політичних та релігійних організацій і рухів; наданням матеріальної допомоги терористській організації або терористській групі, або інше сприяння їм.

Міліція відповідно до своїх завдань зобов'язана:

- 1) забезпечувати антитерористичну безпеку громадян і громадський порядок;
- 2) виявляти, запобігати, припиняти та розкривати терористичні злочини, вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- 3) приймати і реєструвати заяви й повідомлення про вчинення терористичних злочинів, своєчасно приймати щодо них рішення;
- 4) здійснювати досудову підготовку матеріалів за протокольною формою, провадити дізнання у межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством;
- 5) виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню терористичних актів, а також інших терористичних злочинів, вживати у межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь в антитерористичному вихованні населення;
- 6) проводити профілактичну роботу серед осіб, схильних до вчинення терористичних злочинів, здійснювати адміністративний нагляд за особами, щодо яких його встановлено, а також контроль за засудженими до кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі;
- 7) виконувати у межах своєї компетенції кримінальні покарання та адміністративні стягнення щодо осіб, причетних до здійснення терористичної діяльності;
- 8) розшукувати осіб, які вчинили акти тероризму, а також інші терористичні злочини і переховуються від органів дізнання, слідства і суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, передбачених законодавством;
- 9) проводити криміналістичні дослідження за матеріалами оперативно-розшукової діяльності щодо терористичних злочинів, забезпечувати у встановленому порядку участь спеціалістів криміналістичної служби у слідчих діях;
- 10) забезпечувати у межах своєї компетенції антитерористичну безпеку дорожнього руху, додержання законів, правил і нормативів у цій сфері, здійснювати реєстрацію та облік автомобілотранспортних засобів, які можуть бути використані як знаряддя терористичної діяльності;
- 11) давати відповідно до законодавства дозвіл на придбання, зберігання, носіння і перевезення зброї, боєприпасів, вибухових речовин та матеріалів, інших предметів і речовин, щодо зберігання і використання яких встановлено спеціальні правила,

- а також на відкриття об'єктів, де вони використовуються, контролювати додержання зазначених правил та функціонування цих об'єктів;
- 12) контролювати додержання громадянами та службовими особами встановлених законодавством правил паспортної системи, в'їзду, виїзду, перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію іноземних громадян та осіб без громадянства;
  - 13) повідомляти відповідним державним органам і громадським об'єднанням про аварії, пожежі, катастрофи, стихійне лихо та інші надзвичайні події, викликані вчиненням актів тероризму або проведенням антитерористичних операцій вживати невідкладних заходів для ліквідації їх наслідків, врятування людей і подання їм допомоги, охорони майна, що залишилось без нагляду;
  - 14) брати участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій;
  - 15) сприяти забезпеченню відповідно до законодавства режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості;
  - 16) охороняти на договірних засадах майно громадян, колективне і державне майно, а також майно іноземних держав, міжнародних організацій, іноземних юридичних осіб та громадян, осіб без громадянства від терористичних посягань;
  - 17) охороняти, конвоювати та тримати затриманих і взятих під варту осіб, причетних до здійснення терористичної діяльності;
  - 18) у встановленому порядку виявляти і повідомляти закладам охорони здоров'я про осіб, які становлять групу ризику захворювання на СНІД, і здійснювати за поданням закладу охорони здоров'я за санкцією прокурора привід цих осіб, а також інфікованих вірусом імунодефіциту людини, хворих на венеричні захворювання, хронічний алкоголізм і наркоманів, які вводять наркотичні засоби шляхом ін'єкцій, для обов'язкового обстеження і лікування;
  - 19) подавати у межах наданих прав допомогу народним депутатам, представникам державних органів і громадських об'єднань у здійсненні їх законної діяльності, якщо їм чиниться протидія або загрожує небезпека з боку терористів;
  - 20) подавати у межах наявних можливостей невідкладну, у тому числі медичну, допомогу особам, які потерпіли від актів тероризму або проведення антитерористичної операції, перебувають у безпорадному або небезпечному для життя і здоров'я стані, а також неповнолітнім, які залишились без опікування;
  - 21) забезпечувати у порядку, встановленому законодавством України, безпеку осіб, взятих під захист, у разі надходження від них заяви, звернення керівника відповідного державного органу чи отримання оперативної та іншої інформації про загрозу їх життю, здоров'ю, житлу чи майну з боку терористів;
  - 22) забезпечувати громадський порядок під час проведення масових заходів комерційного характеру на кошти організацій або осіб, які їх проводять;
  - 23) забезпечувати згідно із законом підтримання порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, виконання функції щодо державного захисту суддів, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу;
  - 29) забезпечувати затриманим або заарештованим (взятим під варту) особам причетним до вчинення терористичних актів або інших терористичних злочинів

право на юридичний захист у порядку, передбаченому цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Працівник міліції на території України незалежно від посади, яку він займає, місця знаходження і часу в разі звернення до нього громадян або службових осіб із заявою чи повідомленням про можливе вчинення актів тероризму, які загрожують особистій чи громадській безпеці, або у разі безпосереднього виявлення таких, зобов'язаний вжити заходів до попередження і припинення тероризму, рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, встановлення і затримання осіб, які здійснили акт тероризму, охорони місця події і повідомити про це в найближчий підрозділ міліції.

Окрім цього, МВС України надає Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідні сили і засоби та забезпечує їх ефективне використання під час проведення антитерористичних операцій.

Міністерство оборони України, органи військового управління, об'єднання, з'єднання, військові частини Збройних Сил України

- забезпечують захист від терористичних посягань об'єктів Збройних Сил України, зброї масового ураження, ракетної і стрілецької зброї, боеприпасів, вибухових та отруйних речовин, що знаходяться у військових частинах або зберігаються у визначених місцях;
- організовують підготовку та застосування сил і засобів Сухопутних військ, Військово-повітряних сил та Військ протиповітряної оборони, Військово-Морських Сил Збройних Сил України у разі вчинення терористичного акту в повітряному просторі, у територіальних водах України;
- беруть участь у проведенні антитерористичних операцій на військових об'єктах та в разі виникнення терористичних загроз безпеці держави із-за меж України.

Міністерство оборони є суб'єктом боротьби з тероризмом і здійснює її безпосередньо в межах власної компетенції. Основними повноваженнями Міністерства оборони України, органів військового управління, об'єднань, з'єднань і військових частин ЗС України у боротьбі з тероризмом є те, що вони:

- забезпечують захист від терористичних посягань об'єктів Збройних Сил України, зброї масового ураження, ракетної і стрілецької зброї, боеприпасів, вибухових та отруйних речовин, що знаходяться у військових частинах або зберігаються у визначених місцях;
- організовують підготовку та застосування сил і засобів Сухопутних військ, Військово-повітряних сил та Військ протиповітряної оборони, Військово-Морських Сил Збройних Сил України у разі вчинення терористичного акту в повітряному просторі, у територіальних водах України;
- беруть участь у проведенні антитерористичних операцій на військових об'єктах та в разі виникнення терористичних загроз безпеці держави із-за меж України.

Практична діяльність ЗС України у сфері боротьби з тероризмом здійснюється у таких напрямках:

1. **Антитерористична складова діяльності Головного управління розвідки Міністерства оборони України.** Відповідно до Указу Президента України останнім часом значно активізовано його взаємодію з іншими розвідувальними органами України, а

також відповідних структур інших держав. На виконання цих завдань створені відповідні підрозділи.

2. **Протидія терористичним загрозам, що можуть бути вчинені з використанням повітряного простору.** Нині реальні можливості Повітряних Сил України дозволяють мати відповідне радіолокаційне поле і забезпечувати контроль за повітряним простором. До Повітряних Сил України для несення бойового чергування з протиповітряної оборони залучаються пункти управління, зенітні ракетні підрозділи, екіпажі винищувальної та армійської авіації, підрозділи радіотехнічних військ, кораблі тощо.

3. **Заходи протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах, що їх виконує Військова служба правопорядку у ЗС України (воєнна поліція).**

На виконання завдань протидії диверсіям і терористичним актам у складі ВСП у ЗС України створені відповідні сили та засоби, а саме: у складі органів управління ВСП у ЗС України — групи протидії диверсіям і терористичним актам; у складі структурних підрозділів ВСП у ЗС України — підрозділи спеціального призначення.

На підрозділи протидії диверсіям і терористичним актам покладені такі завдання:

- 1) організація заходів протидії диверсіям і терористичним актам у ЗС України;
- 2) участь у підготовці і проведенні антитерористичних операцій на воєнних об'єктах ЗС України;
- 3) участь в управлінні силами та засобами, що визначені у ЗС України для протидії диверсіям і терористичним актам на воєнних об'єктах;
- 4) керівництво підготовкою і застосуванням підрозділів спеціального призначення ВСП у ЗС України;
- 5) підтримка взаємодії з АТЦ при СБУ, іншими суб'єктами боротьби з тероризмом держави;
- 6) контроль виконання заходів протидії диверсіям і терористичним актам на воєнних об'єктах.

На підрозділи спеціального призначення покладені такі завдання:

- 1) проведення силових заходів щодо фізичної протидії і припинення будь-яких правопорушень на воєнних об'єктах ЗС України;
- 2) участь у проведенні антитерористичних операцій на воєнних об'єктах.

Відповідно до планів АТЦ при СБУ і Міністерства оборони України органи управління і підрозділи ВСП у ЗС України беруть активну участь у проведенні командно-штабних і тактико-спеціальних навчань з антитерористичної тематики на воєнних об'єктах (у тому числі в режимі негайного отримання ввідної про подію з ознаками тероризму).

4. **Військові частини ЗС України в умовах повсякденної діяльності здійснюють передчасну підготовку до проведення антитерористичних заходів на воєнних об'єктах, що включає в себе:**

- визначення об'єктів можливих терористичних посягань, сил та засобів, що можуть бути залучені до антитерористичних заходів;
- отримання й аналіз інформації про терористичні наміри і прояви щодо воєнних об'єктів;
- розроблення превентивних антитерористичних планів щодо імовірних об'єктів і напрямів терористичних посягань;
- забезпечення постійної готовності сил та засобів, що залучаються до антитерористичної операції.

Про всі факти вчинення (підготовки до вчинення) дій з ознаками тероризму на воєнному об'єкті його командир в установленому порядку інформує керівника координаційної групи при відповідному регіональному органі СБУ. Здійснюється комплекс заходів, передбачених відповідними планами, з метою локалізації і припинення протиправного акту.

За умови, коли вжиті по лінії ЗС України заходи не дали очікуваних результатів, розвиток ситуації свідчить про можливість спричинення шкоди здоров'ю людей, значних матеріальних збитків та інших негативних наслідків, а проведення заходів з локалізації і припинення терористичного акту потребує залучення спеціальних підрозділів, сил та засобів інших суб'єктів боротьби з тероризмом, керівником Координаційної групи АПЦ при відповідному регіональному органі СБУ спільно з членами координаційної групи і військовим командуванням приймається рішення про проведення антитерористичної операції, яке після узгодження і затвердження в установленому порядку вводиться в дію.

У ЗС України є також й інші сили та засоби, що можуть бути залучені до протидії загрозам диверсій і терористичним актам на воєнних об'єктах у мирний час. До них належать порти, диверсійні резерви і загони ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Для доставки проти диверсійних резервів, у тому числі антитерористичних підрозділів СБУ на об'єкти диверсійно-терористичних посягань виділяються авіаційні засоби.

У Збройних Силах України здійснюються заходи із забезпечення безпеки від терористичних актів підрозділів українських миротворчих контингентів за кордоном. З метою недопущення нападів на українські підрозділи постійно здійснюється збір та аналіз інформації про наміри терористичних організацій щодо вчинення диверсій і терористичних актів проти особового складу українських контингентів.

Взаємодія з міжнародними антитерористичними структурами здійснюється у таких формах:

- обмін інформацією;
- участь у заходах по лінії Головного управління розвідки Міністерства оборони України у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, у тому числі з тероризмом, незаконним обігом наркотичних засобів, прекурсорів та їх речовин, незаконною торгівлею зброєю і технологіями її виготовлення;
- направлення відповідних представників ЗС України у склад дипломатичних представництв України в міжнародних організаціях;
- участь в антитерористичній операції НАТО «Активні зусилля», інших терористичних операціях;
- участь у проведенні заходів із залученням міжнародного військово-морського з'єднання «Блексифор» для виконання завдань із боротьби з тероризмом в акваторії Чорного моря;
- участь у міжнародних навчаннях з міжнародної тематики.

Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, підпорядковані йому органи управління у справах цивільної оборони та спеціалізовані формування, війська цивільної оборони

— здійснюють заходи щодо захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності.

Надзвичайна ситуація — порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат.

Особливо слід акцентувати увагу на тому положенні, що **попередження соціально-політичних, міжнаціональних конфліктів, масових безпорядків і дії щодо ліквідації їх наслідків до компетенції органів управління і сил цивільної оборони не входять.**

Захист населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності планується і здійснюється на підставах прогнозу, характеру, масштабу і вірогідності їх виникнення, а також офіційних поглядів на особливості сучасної війни і засобів її ведення.

Головний напрям забезпечення захисту населення — проведення організаційно-технічних та інших заходів, що включають або зменшують до мінімуму можливість виникнення надзвичайних ситуацій, небезпечних для життя людини. *Для реалізації цих заходів:* на території України встановлюються єдині вимоги до безпеки функціонування потенційно небезпечних об'єктів на рівні вимог, прийнятих у світі; захисні заходи у надзвичайних ситуаціях здійснюються з урахуванням спеціальних критеріїв для мирного і воєнного часів окремо.

Беруть участь у заходах з мінімізації та ліквідації наслідків таких ситуацій під час проведення антитерористичних операцій.

Мінімізація наслідків надзвичайних ситуацій під час проведення антитерористичних операцій — це проведення рятувальних та інших невідкладних робіт зі зведенням до мінімуму безпосередньої загрози життю та здоров'ю людей, відновленням життєзабезпечення населення.

Ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій — це проведення рятувальних та інших невідкладних робіт з усуненням безпосередньої загрози життю та здоров'ю людей, відновленням життєзабезпечення населення. До категорій надзвичайних ситуацій належать такі: *об'єктова* — наслідки не виходять за межі об'єкта; *місцева* — наслідки не виходять за межі території міста, району або області; *регіональна* — з наслідками в межах кількох областей; *глобальна* — з наслідками, що охоплюють значну територію України;

— здійснюють просвітницькі та практично-навчальні заходи з метою підготовки населення до дій в умовах терористичного акту.

МНС України, окрім зазначених у статті 5 повноважень, відповідно до покладених на нього завдань та у межах своєї компетенції також:

- 1) розробляє пропозиції щодо формування та забезпечує реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, а також ситуацій, пов'язаних з терористичною діяльністю;
- 2) розробляє за участю міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, всеукраїнських об'єднань роботодавців та профспілок загальнодержавну програму поліпшення стану антитерористичної безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і контролює її виконання;
- 3) забезпечує реалізацію єдиної науково-технічної політики з питань цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, викликаних вчиненням терористичних актів;
- 4) забезпечує постійну готовність сил і засобів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту до ліквідації надзвичайних ситуацій, пожеж, викликаних вчиненням актів тероризму або проведенням антитерористичних операцій та їх наслідків, надання оперативної допомоги населенню у разі виникнення несприятливих побутових або нестандартних ситуацій;
- 5) координує діяльність аварійно-рятувальних формувань та служб, підрозділів пожежної охорони, в тому числі й тих, що охороняють об'єкти на договірних засадах;
- 6) організовує та здійснює керівництво роботами, пов'язаними з гасінням пожеж, проведенням аварійно-рятувальних робіт, ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій, викликаних вчиненням актів тероризму або проведенням антитерористичної операції, знешкодженням і знищенням вибухонебезпечних предметів;
- 7) затверджує перелік вибухових матеріалів, допущених до постійного виробництва та застосування, видає свідоцтва на їх придбання і зберігання та дозволи на право проведення вибухових робіт та виготовлення засобів їх механізації, організовує експертизу проектної документації на відповідність нормативно-правових актів з питань забезпечення безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами, здійснює інші функції та повноваження у цій сфері;
- 8) організовує в установленому порядку розслідування аварій, пожеж, масових нещасних випадків та нещасних випадків зі смертельними наслідками на виробництві, забезпечує ведення їх обліку, проведення аналізу причин, розробляє пропозиції щодо їх запобігання;
- 9) координує роботи зі створення сховищ радіоактивних відходів та забезпечує функціонування єдиної державної системи обліку радіоактивних відходів, а також їх сховищ;
- 10) координує та контролює проведення робіт зі збирання, перевезення, переробки, зберігання і захоронення радіоактивних відходів промислових підприємств, медичних, науково-дослідних установ, а також робіт із будівництва, експлуатації, реконструкції, зняття з експлуатації об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, та із закриття сховищ для їх захоронення;

- 11) бере участь у проведенні державної експертизи містобудівної документації та проектів будівництва техногенно небезпечних та інших об'єктів у частині додержання вимог пожежної, техногенної й антитерористичної безпеки, цивільного захисту;
- 12) аналізує причини виникнення надзвичайних ситуацій, внаслідок вчинення актів тероризму або проведення антитерористичних операцій, у тому числі невиконання заходів із запобігання цим ситуаціям, дає оцінку діям органів управління, сил і засобів цивільного захисту під час проведення рятувальних та інших невідкладних робіт;
- 13) бере участь разом з іншими центральними органами виконавчої влади, які здійснюють державний нагляд у відповідній сфері, у перевірках щодо забезпечення умов зберігання, транспортування, знешкодження, утилізації та захоронення небезпечних речовин і виробів, що містять такі речовини, які можуть бути використані як засоби вчинення терористичної діяльності;
- 14) організовує відповідно до законодавства ведення державного статистичного обліку пожеж, аварій, стихійного лиха та їх наслідків, установлює за погодженням з Державним комітетом статистики України порядок і форми звітності з цих питань;
- 15) забезпечує належне функціонування територіальних і контролює наявність та утримання в постійній готовності на потенційно небезпечних об'єктах локальних систем виявлення загрози виникнення надзвичайних ситуацій, а також локальних систем оповіщення;
- 16) бере участь у вдосконаленні існуючих телекомунікаційних мереж, методів організації зв'язку під час ліквідації пожеж, аварій та інших надзвичайних ситуацій;
- 17) прогнозує разом із центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, моделює їх, здійснює районування території України у зв'язку з наявністю потенційно небезпечних виробництв, об'єктів та загрози виникнення надзвичайних ситуацій, визначає показники ризику на цих об'єктах і територіях, організовує оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайної ситуації техногенного і природного характеру;
- 18) контролює створення, зберігання, поповнення і використання центральними та місцевими органами виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями матеріальних резервів, призначених для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, викликаних вчиненням актів тероризму або проведенням антитерористичних операцій;
- 19) організовує в установленому порядку надання першочергової допомоги населенню, яке постраждало внаслідок надзвичайної ситуації, пов'язаної з антитерористичною діяльністю;
- 20) визначає разом з відповідними центральними і місцевими органами виконавчої влади склад, порядок розміщення та оснащення сил і засобів, призначених для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, викликаних вчиненням актів тероризму або проведенням антитерористичних операцій;
- 21) забезпечує координацію науково-дослідних та конструкторських робіт з проблем техногенної, пожежної і промислової безпеки, охорони праці, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, викликаних вчиненням актів тероризму або проведенням антитерористичних операцій;

- 22) забезпечує створення системи захисту з протидії загрозам терористичних актів та іншим екстремістським проявам, виконання запобіжно-профілактичних заходів безпеки на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління;
- 23) організовує охорону підпорядкованих об'єктів;
- 24) забезпечує створення державної системи заходів щодо готовності до ліквідації аварій на ядерних установках, об'єктах, призначених для поводження з радіоактивними відходами, та джерелах іонізуючого випромінювання;
- 25) забезпечує проведення рятувальних та інших невідкладних робіт на об'єктах і територіях, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, викликаних вчиненням актів тероризму або проведенням антитерористичних операцій, захист від них населення і територій, здійснює заходи щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, ефективного реагування на них, пошуку і рятування людей на цих об'єктах і територіях, координацію діяльності підрозділів пошуково-рятувальних сил та аварійно-рятувальних служб центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій під час проведення пошуково-рятувальних заходів;
- 26) бере участь у вдосконаленні системи прийому сигналів про надзвичайні ситуації, викликані вчиненням актів тероризму або проведенням антитерористичних операцій та оповіщення про них на території вздовж узбережжя Чорного та Азовського морів, на внутрішніх водних шляхах, організовує цілодобове чергування своїх координаційних центрів і пошуково-рятувальних служб;
- 27) здійснює заходи із забезпечення захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних із технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності, бере участь у заходах з мінімізації та ліквідації наслідків таких ситуацій під час проведення антитерористичних операцій, а також проводить просвітницькі та практично-навчальні заходи з метою підготовки населення до дій під час вчинення терористичного акту;
- 28) забезпечує функціонування системи мобілізаційної готовності територіальних органів управління, спеціальних формувань і підрозділів в особливий період;
- 29) визначає порядок проведення навчання і перевірки знань посадових осіб з питань охорони праці, погоджує програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з цих питань, здійснює контроль за організацією навчання працівників у сфері поводження з вибуховими матеріалами та перевіряє їх знання;
- 30) забезпечує розроблення навчальних планів і програм підготовки спеціалістів з поводження з радіоактивними відходами, цивільного захисту, техногенної та антитерористичної безпеки, аварійно-рятувальних формувань та служб, навчання населення дій у надзвичайних ситуаціях, викликаних вчиненням актів тероризму або проведенням антитерористичних операцій;
- 31) затверджує відповідно до законодавства типові положення про службу охорони праці, про комісію з питань охорони праці, що утворюються на підприємствах, визначає перелік робіт з підвищеною небезпекою, вживає в установленому законом порядку заходів для додержання вимог щодо охорони праці під час про-

- ектування, будівництва (виготовлення) та реконструкції підприємств, об'єктів і засобів виробництва;
- 32) забезпечує безпеку осіб, які залучаються до роботи в зоні виникнення надзвичайної ситуації, викликані вчиненням актів тероризму або проведенням антитерористичних операцій, збереження вантажів, що доставляються у таку зону;
- 33) здійснює в установленому порядку міжнародне співробітництво з питань, що належать до його компетенції, вивчає, узагальнює та поширює досвід іноземних держав, бере участь у підготовці та укладенні міжнародних договорів, представляє відповідно до законодавства інтереси України в Міжнародному агентстві з атомної енергії (МАГАТЕ) та інших міжнародних організаціях;
- 34) здійснює методичне керівництво і контроль за створенням, зберіганням, використанням та поповненням відомчих, регіональних, місцевих та об'єктових резервів, а також оперативного резерву для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, викликаних вчиненням актів тероризму або проведенням антитерористичних операцій;
- 35) забезпечує реалізацію державної політики щодо державної таємниці, здійснює контроль за її збереженням у центральному апараті Міністерства, територіальних органах, спеціальних формуваннях і підрозділах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону, територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та органи охорони державного кордону

— здійснюють боротьбу з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення спроб перетинання терористами державного кордону України, незаконного переміщення через державний кордон України зброї, вибухових, отруйних, радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів.

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення і має таку загальну структуру: спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону; територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону; морська охорона, яка складається із загонів морської охорони; органи охорони державного кордону — прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини; розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону. Загальна чисельність Державної прикордонної служби України становить 50 000 осіб, у тому числі 42 000 військовослужбовців.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону, територіальні органи спеціально уповноваженого центрального орга-

ну виконавчої влади у справах охорони державного кордону, органи охорони державного кордону та інші органи, зазначені у частині першій цієї статті, є юридичними особами, мають печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, інші печатки і штампи, рахунки в банках, у тому числі в іноземній валюті.

У системі Державної прикордонної служби України є навчальні заклади, науково-дослідні установи, підрозділи спеціального призначення та органи забезпечення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» **Державний кордон України** є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України — суші, вод, надр, повітряного простору.

Захист державного кордону України є невід'ємною частиною загальнодержавної системи боротьби з тероризмом і полягає у скоординованій діяльності Воєнної організації, правоохоронних органів держави, окремих громадян, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Ця діяльність провадиться у межах наданих їм повноважень шляхом вжиття комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів.

Координація діяльності військових формувань та правоохоронних органів держави із захисту державного кордону здійснюється Державною прикордонною службою України.

Охорона державного кордону України є невід'ємною складовою загальнодержавної системи захисту державного кордону і полягає у здійсненні Державною прикордонною службою України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а також Збройними Силами України у повітряному та підводному просторі відповідно до наданих їм повноважень заходів з метою забезпечення недоторканності державного кордону України.

Охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах покладається на Державну прикордонну службу України, а в повітряному та підводному просторі у межах територіального моря — на Збройні Сили України. Державна прикордонна служба України і Збройні Сили України під час виконання завдань з охорони державного кордону України керуються цим Законом, законами України «Про Державну прикордонну службу України», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», іншими нормативно-правовими актами та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Кабінет Міністрів України у межах своїх повноважень вживає заходів щодо забезпечення захисту та охорони державного кордону і території України.

Державні органи, громадські організації, посадові особи зобов'язані подавати всемірну допомогу органам Державної прикордонної служби України в охороні державного кордону України. Охорона державного кордону України здійснюється за активної участі громадян України. Державні органи і громадські організації сприяють органам Державної прикордонної служби України у залученні громадян України на добровільних засадах до охорони державного кордону України.

Відповідно до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» основними завданнями громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону є:

1) у сфері охорони громадського порядку надання допомоги органам внутрішніх справ у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, у запобіганні адміні-

стративним проступкам і злочинам; інформування органів та підрозділів внутрішніх справ про вчинені злочини або ті, що готуються, місця концентрації злочинних угруповань; сприяння органам внутрішніх справ у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань; участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх;

2) у сфері охорони державного кордону: надання допомоги підрозділам Державної прикордонної служби України у виявленні та затриманні осіб, які порушили або намагаються порушити державний кордон чи проводять іншу протиправну діяльність на кордоні; сприяння військовослужбовцям Державної прикордонної служби України в охороні державного кордону, виключної (морської) економічної зони України, а також здійснення контролю за дотриманням режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон, проведення разом з ними пропуску громадян до місць відпочинку і роботи; надання допомоги підрозділам Державної прикордонної служби України у виявленні умов та причин, які можуть призвести до злочинної діяльності на кордоні, і вжиття заходів щодо їх усунення; участь у спостереженні за місцями роботи і відпочинку поблизу кордону та за прикордонними інженерними спорудами; участь у заходах Державної прикордонної служби України з профілактики порушень або спроб порушення державного кордону і режиму в пунктах пропуску через державний кордон, незаконного переміщення через державний кордон вантажів, предметів, матеріалів та іншого майна;

3) у разі виникнення надзвичайних ситуацій: надання невідкладної допомоги особам, які потерпіли від нещасних випадків чи правопорушень; участь у рятуванні людей і майна, підтриманні громадського порядку у разі стихійного лиха та інших надзвичайних обставин.

Громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону проводять свою діяльність під контролем органів внутрішніх справ, підрозділів Державної прикордонної служби України шляхом: 1) спільного з працівниками органів внутрішніх справ та прикордонниками патрулювання і виставлення постів на вулицях, майданах, залізничних вокзалах, в аеропортах, морських і річкових портах, у місцях компактного проживання громадян, розташування підприємств, установ, організацій, навчальних закладів, а також у місцях можливої появи порушників кордону в межах району, що контролюється Державною прикордонною службою України, прикордонної смуги; участі у забезпеченні охорони громадського порядку під час проведення масових заходів, погоджених у випадках, передбачених законом, з виконавчими органами місцевого самоврядування; 2) проведення разом із прикордонниками огляду на маршрутах можливого руху порушників державного кордону, місць їх укриття, транспортних засобів, суміжної з державним кордоном місцевості з метою встановлення причин та умов перебування невідомих осіб; 3) участі у заходах правоохоронних органів, спрямованих на боротьбу з окремими видами правопорушень.

Державний кордон України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, встановлюється **на суші** по характерних точках і лініях рельєфу або ясно видимих орієнтирах. Державний кордон України на місцевості позначається ясно видимими прикордонними знаками, форми, розмір і порядок встановлення яких визначаються за-

конодавством України і міжнародними договорами України.

Здійснення боротьби з тероризмом ДПС України уможливується, завдячуючи чіткому додержанню **режиму державного кордону** — порядок перетинання державного кордону України, плавання і перебування українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальному морі та внутрішніх водах України, заходження іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води і порти України та перебування в них, утримання державного кордону України, провадження різних робіт, промислової та іншої діяльності на державному кордоні України визначається Законом України «Про державний кордон України», іншими актами законодавства України і міжнародними договорами України.

Також важливе значення для запобігання тероризму відіграє дотримання режиму у пунктах пропуску через державний кордон України — порядок перебування і пересування всіх осіб і транспортних засобів у межах території прикордонних залізничних і автомобільних станцій, морських і річкових портів, аеропортів і аеродромів, відкритих для міжнародного сполучення, а також здійснення іншої діяльності, пов'язаної з пропуском через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, - визначається згідно із законодавством України Державною прикордонною службою України разом з компетентними органами. У приміщеннях і місцях, де здійснюється прикордонний контроль, Державна прикордонна служба України встановлює додаткові режимні правила, що регламентують порядок допуску в них осіб, які беруть участь у контролі та обслуговуванні пасажирів і транспортних засобів закордонного прямування, відправлених з пунктів пропуску транспортних засобів, що вибувають за кордон і прибувають в Україну, а також інші обмеження для запобігання незаконному перетинанню державного кордону України;

— *забезпечують безпеку морського судноплавства у межах територіальних вод та виключної (морської) економічної зони України під час проведення антитерористичних операцій.*

Треба зазначити, що у Законі України «Про державний кордон України» термін «територіальні води» не зазначено. Для уточнення помилки авторів Закону України «Про боротьбу з тероризмом» слід звернутися до першого закону, де визначені поняття «територіальне море» та «внутрішні води». Це надасть можливість оперувати точною законодавчо узгодженою юридичною термінологією, а відтак чітко розуміти сутність завдань, що стоять перед ДПС України. Отже, **територіальне море** — це прибережні морські води шириною 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материк, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки. Географічні координати цих точок затверджуються в порядку, який встановлюється Кабінетом Міністрів України. В окремих випадках інша ширина територіального моря України може встановлюватись міжнародними договорами України, а при відсутності договорів — відповідно до загальноновизначених принципів і норм міжнародного права.

Зокрема, **внутрішні води України**: 1) морські води, розташовані в бік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України; 2) води портів України, обмежені лінією, яка проходить через постійні портів споруди, які найбільше виступають у бік моря; 3) води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні, до прямої лінії, проведеної від берега до берега в

місці, де з боку моря вперше утворюється один або кілька проходів, якщо ширина кожного з них не перевищує 24 морських миль; 4) води заток, бухт, губ і лиманів, морів і проток, що історично належать Україні; 5) обмежена лінією державного кордону частина вод річок, озер та інших водойм, береги яких належать Україні.

Державний кордон України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, встановлюється **на морі** по зовнішній межі територіального моря України; **на судноплавних річках** — по середині головного фарватеру або тальвегу річки; на несудноплавних річках (струмках) — по їх середині або по середині головного рукава річки; на озерах та інших водоймах — по прямій лінії, що з'єднує виходи державного кордону України до берегів озера або іншої водойми. Державний кордон України, що проходить по річці (струмку), озеру чи іншій водоймі, не переміщується як при зміні обрису їх берегів або рівня води, так і при відхиленні русла річки (ручаю) в той чи інший бік; **на водосховищах гідровузлів та інших штучних водоймах** — відповідно до лінії державного кордону України, яка проходила на місцевості до їх заповнення;

— *надають Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідні сили і засоби під час проведення антитерористичних операцій на території пунктів пропуску через державний кордон України, інших об'єктів, розташованих на державному кордоні або у прикордонній смузі.*

Слід зазначити, що у цьому випадку йдеться про виключно функціональну взаємодію у вузькому сегменті забезпечення національної безпеки — боротьбі з тероризмом.

Варто зауважити, що Державна прикордонна служба України у межах повноважень, встановлених законодавством, сама координує діяльність державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України.

Розпорядження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону України з питань додержання режимів на державному кордоні, видані в межах його компетенції, є обов'язковими для державних органів, зазначених вище. Відтак, надання сил та засобів АПЦ здійснюється лише відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» і лише на виконання завдань боротьби з тероризмом. За іншого випадку сама ДПС виступає головним координатором контролю перетинання державного кордону.

Окрім вищезазначеного, згідно із Законом України про «Державну прикордонну службу України» на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону, територіальні органи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та органи охорони державного кордону відповідно до визначених законом завдань покладаються:

- 1) припинення будь-яких спроб незаконної зміни проходження лінії державного кордону України;
- 2) припинення у взаємодії з відповідними правоохоронними органами та структурними одиницями Військової організації збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України;
- 3) участь у взаємодії із збройними Силами України та іншими військовими формуваннями у відбитті вторгнення або нападу на територію України терористських збройних формувань;

- 4) участь в антитерористичних операціях;
- 5) участь у виконанні заходів територіальної оборони, а також заходів, спрямованих на додержання правового режиму воєнного і надзвичайного стану;
- 6) організація запобігання терористичній діяльності, адміністративним правопорушенням, що можуть сприяти її вчиненню, протидію яких законодавством віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, їх виявлення, припинення, проведення дізнання, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення згідно із законами;
- 7) здійснення прикордонного контролю і пропуску в установленому порядку осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна у разі наявності належно оформлених документів після проходження ними митного та за потреби інших видів контролю, а також реєстрація іноземців та осіб без громадянства, які в установленому порядку прибувають в Україну, та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон;
- 8) участь в укладанні міжнародних договорів України з прикордонних питань та з питань взаємних поїздок громадян, а також забезпечення їх виконання;
- 9) запобігання та недопущення в'їзду в Україну або виїзду з України осіб, які відповідно до законодавства України включені до переліку осіб, причетних до терористичної діяльності, а також яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну або яких тимчасово обмежено у праві виїзду з України, у тому числі згідно з дорученнями правоохоронних органів; розшук у пунктах пропуску через державний кордон осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства та суду, ухиляються від відбуття кримінальних покарань за вчинення терористичної діяльності; виконання в установленому порядку інших доручень правоохоронних органів;
- 10) виявлення причин та умов, що призводять до порушень особами, причетними до терористичної діяльності законодавства про державний кордон України, вжиття у межах своєї компетенції заходів щодо їх усунення;
- 11) здійснення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативної-розшукової діяльності, а також здійснення контррозвідувальних заходів в інтересах боротьби з тероризмом;
- 12) контроль за дотриманням прикордонного режиму;
- 13) встановлення за погодженням з Державною митною службою України та Міністерством транспорту України режиму у пунктах пропуску через державний кордон України, контроль за його додержанням;
- 14) контроль за дотриманням невійськовими суднами та військовими кораблями встановленого порядку плавання і перебування в територіальному морі та внутрішніх водах України;
- 15) прийняття у взаємодії з органами внутрішніх справ і органами Служби безпеки України рішень про видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства, які затримані в межах контрольованих прикордонних районів при спробі або після незаконного переміщення через державний кордон України зброї, вибухових, отруйних, радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів;

- 16) здійснення самостійно або у взаємодії з органами внутрішніх справ та органами Служби безпеки України у межах контрольованих прикордонних районів контролю за дотриманням іноземцями та особами без громадянства, а також біженцями та особами, яким надано притулок в Україні, установлених правил перебування на її території;
- 17) охорона, конвоювання та тримання затриманих осіб і плавзасобів до моменту їх передачі органам прикордонної охорони або іншим уповноваженим органам суміжної держави, іншим правоохоронним органам України або суду;
- 18) виконання відповідно до законодавства системи особливих заходів щодо захисту військовослужбовців та працівників Державної прикордонної служби України від зазіхань з боку терористських організацій на життя, здоров'я, честь, майно у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також їхніх близьких родичів;
- 19) участь у межах своєї компетенції у взаємодії з органами Служби безпеки України, органами внутрішніх справ та іншими правоохоронними органами у боротьбі з тероризмом і виконанні інших покладених на них завдань;
- 20) прикордонно-представницька робота та участь прикордонних представників у роботі спільних міжнародних комісій з розгляду прикордонних спорів, інцидентів, конфліктів;
- 21) інформування відповідних державних органів та громадян про аварії, пожежі, катастрофи, стихійне лихо та інші надзвичайні події на державному кордоні України, у прикордонній смузі та в контрольованих прикордонних районах, фактах перетину державного кордону терористами, а також терористськими збройними формуваннями;
- 22) охорона закордонних дипломатичних установ України;
- 23) участь у межах своєї компетенції у забезпеченні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;
- 24) взаємодія під час охорони державного кордону України з відповідними органами іноземних держав у порядку, який встановлюється міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Слід визнати, що нині ДПС України найбільш динамічний орган, що постійно розвивається. Його чисельність постійно зростає. І це зумовлено адекватними причинами, оскільки транснаціоналізація злочинності, розширення країн Шенгенської угоди, наближення країн з безвізовим режимом до кордонів України, а також її геополітичне розташування роблять Україну привабливою для терористів і як об'єкт, і як транспортний коридор до трансферу тероризму до Європи. Отже, кількість і значущість завдань ДПС у боротьбі з тероризмом є значною як за обсягом, так і за змістом, а відтак і компетенція у даному плані з часом розширюватиметься. І це є природною відповіддю на загрозу XXI століття — міжнародний тероризм.

Державний департамент України з питань виконання покарань

— здійснює заходи щодо запобігання та припинення злочинів терористичної спрямованості на об'єктах кримінально-виконавчої системи.

Відповідно до Закону України «Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи» затверджено таку загальну структуру кримінально-виконавчої системи України: органи управління; установи виконання покарань, слідчі ізолятори, лікувально-трудова профілакторія, кримінально-виконавча інспекція, навчальні заклади, підприємства та організації забезпечення.

Встановлено, що загальна чисельність персоналу, який забезпечує діяльність установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і лікувально-трудова профілакторіїв, визначається у розмірі 33 відсотків кількості осіб, які в них утримуються, персоналу кримінально-виконавчої інспекції — п'яти відсотків кількості осіб, які перебувають на обліку в цій інспекції.

Слід визнати, що законодавець неповно окреслив завдання суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, оскільки увага зосереджена лише на проведенні дій щодо фізичного припинення терористичних актів і терористичних злочинів. Цей підхід нами вважається не повним і таким, що потребує додаткової уваги. Відтак, слід окреслити, ґрунтуючись на чинному законодавстві, компетенцію Державного департаменту України з питань виконання покарань.

Департамент відповідно до покладених на нього завдань, що були нами проаналізовані у коментарі до ст. 4 цього закону:

- 1) бере участь у формуванні єдиної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань щодо осіб, відносно яких набрав чинності обвинувальний вирок суду за вчинення терористичних злочинів, реалізує цільові програми розвитку кримінально-виконавчої системи;
- 2) визначає основні напрями діяльності органів і установ виконання покарань щодо захисту прав і свобод людини в умовах відбування кримінального покарання; забезпечує охорону слідчих ізоляторів, тюрем, лікувально-трудова профілакторіїв, виправно-трудова колоній, інших установ виконання покарань та об'єктів кримінально-виконавчої системи, правопорядок та антитерористичну безпеку в органах і установах; бере участь у розробленні та реалізації державної комплексної програми боротьби з тероризмом;
- 3) контролює виконання актів законодавства з питань, що належать до його компетенції, вироків, постанов і ухвал судів, забезпечує розподіл та тримання засуджених до позбавлення волі та осіб, взятих під варту за вчинення терористичних злочинів;
- 4) здійснює переведення засуджених і осіб, взятих під варту за вчинення терористичних злочинів, з однієї до іншої установи кримінально-виконавчої системи, передачу (екстрадицію) осіб, які звинувачуються у вчиненні терористичних злочинів, а також засуджених для відбування покарання в установах іноземних держав згідно із законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- 5) аналізує результати діяльності органів і установ виконання покарань, складає довгостроковий та оперативний прогнози теророгенної обстановки і на їх основі вносить у встановленому порядку пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування кримінально-виконавчої системи, забезпечення правопорядку та антитерористичної безпеки, посилення боротьби з тероризмом, інформує населення з цих питань через засоби масової інформації;

- 6) організовує і контролює оперативно-розшукову діяльність, налагоджує взаємодію з відповідними підрозділами державних органів, які проводять таку діяльність, використовує банки даних оперативно-довідкової, розшукової, статистичної та іншої інформації, здійснює довідково-інформаційне обслуговування органів і установ виконання покарань, зацікавлених державних органів;
- 7) забезпечує організацію виховної роботи з особами, яких тримають в установах кримінально-виконавчої системи за здійснення ними терористичної діяльності, залучення до її проведення представників творчих спілок, громадських і релігійних організацій, трудових колективів, у взаємодії з Міністерством освіти і науки України організовує професійну підготовку засуджених та їх загальноосвітнє навчання;
- 8) вирішує за участю міських і районних органів внутрішніх справ і центрів зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України питання щодо надання допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі, в їх трудовому і побутовому влаштуванні, недопущення їх втягування до терористських організацій і залучення до терористичної діяльності;
- 9) забезпечує здійснення заходів щодо виконання завдань з цивільної оборони і пожежної безпеки, стабільної роботи установ кримінально-виконавчої системи в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій у мирний час, додержання правового режиму надзвичайного чи воєнного стану в разі його введення в Україні або в окремих її місцевостях, проведення антитерористичних операцій, проведення карантинних заходів під час епідемій;
- 10) забезпечує створення системи власної внутрішньої безпеки;
- 11) вживає заходів до забезпечення роботою осіб, яких тримають в установах кримінально-виконавчої системи за вчинення ними терористичних злочинів, надає допомогу підприємствам, що належать до сфери його управління, у встановленні та стабілізації господарських зв'язків, бере участь у формуванні та розміщенні державного замовлення, укладає з цією метою контракти;
- 12) забезпечує установи кримінально-виконавчої системи інженерно-технічними засобами охорони і нагляду за особами, яких тримають в установах виконання покарань за вчинення ними терористичних злочинів, спеціальними засобами захисту та активної оборони, системами зв'язку і управління, зброєю, боеприпасами, бойовою та спеціальною технікою, контролює їх розподіл, зберігання і використання;
- 13) здійснює медичний контроль за станом здоров'я засуджених до позбавлення волі, осіб, взятих під варту за вчинення ними терористичних злочинів, та осіб, яких тримають у лікувально-трудова профілакторіях, забезпечує надання їм необхідної медичної допомоги, належну санітарно-епідемічну обстановку в установах кримінально-виконавчої системи та на їх територіях, а також контроль за додержанням вимог з охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів в установах кримінально-виконавчої системи;
- 14) налагоджує за дорученням Кабінету Міністрів України зв'язки з міжнародними організаціями, укладає угоди з відповідними органами іноземних держав про співробітництво у сфері виконання кримінальних покарань щодо осіб, які брали участь у терористичній діяльності, боротьби з тероризмом та з інших питань, що належать до його компетенції;

15) є державним замовником поставки (закупівлі) продукції, виконання робіт, надання послуг для забезпечення потреб оборони і безпеки, проектування і будівництва об'єктів кримінально-виконавчої системи;

16) видає в установленому порядку журнали, бюлетені, збірники нормативно-правових актів та інші матеріали з питань діяльності установ кримінально-виконавчої системи у сфері боротьби з тероризмом;

17) здійснює інші повноваження, що належать до його компетенції.

Для реалізації цієї компетенції Департамент **має право**: залучати спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій (за погодженням з їх керівниками) для розгляду питань боротьби з тероризмом, що належать до компетенції; одержувати безоплатно в установленому законодавством порядку від міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань у сфері боротьби з тероризмом; скликати в установленому порядку наради, конференції, симпозиуми з питань, що належать до його компетенції.

Зокрема, слід констатувати, що законодавче закріплення лише обов'язку *запобігання та припинення злочинів терористичної спрямованості на об'єктах кримінально-виконавчої системи* є значно вужчим за компетенцію даного Департаменту у сфері боротьби з тероризмом. Отже, цю норму можна сприймати лише як відправну точку, з якої визначено обов'язкове спеціальне завдання, водночас, компетенція департаменту у сфері боротьби з тероризмом визначена у самому законі, який регулює порядок та організацію його діяльності і включає набагато більше завдань, ніж передбачено безпосередньо у Законі України «Про боротьбу з тероризмом».

Управління державної охорони України

— бере участь в операціях з припинення терористичних актів, спрямованих проти посадових осіб та об'єктів, охорону яких доручено підпорядкованим цьому Управлінню підрозділам.

Правові основи організації та діяльності Управління державної охорони України визначені в Законі України «Про державну охорону органів державної влади та посадових осіб».

Державна охорона органів державної влади України та посадових осіб — це система організаційно-правових, режимних, оперативно-розшукових, інженерно-технічних та інших заходів, які здійснюються спеціально уповноваженими державними органами з метою забезпечення нормального функціонування органів державної влади України, безпеки посадових осіб та об'єктів, визначених цим Законом. Не вважаються державною охороною, регульованою цим Законом, заходи охоронного характеру, які здійснюються державними органами з метою забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, інших осіб та об'єктів, крім визначених цим Законом.

Державна охорона здійснюється щодо: Верховної Ради України; Кабінету Міністрів України; Конституційного Суду України; Верховного Суду України.

Державна охорона здійснюється щодо будинків, де працюють Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Вер-

ховний Суд України, споруд і спеціальних транспортних засобів, що перебувають у їх користуванні, інших місць постійного і тимчасового перебування осіб, які охороняються відповідно до цього Закону, важливих державних об'єктів та прилеглих до них територій і акваторій, визначених Президентом України.

Президентів України забезпечується безпека в місцях його постійного і тимчасового перебування шляхом здійснення державної охорони. Протягом строку повноважень Президента України також забезпечується безпека членів його сім'ї, які проживають разом з ним або супроводжують його. Після припинення повноважень Президент України забезпечується державною охороною довічно, якщо тільки він не був усунений з поста в порядку імпічменту.

Особи, яким у місцях постійного і тимчасового перебування забезпечується безпека є: Голова Верховної Ради України; Прем'єр-міністр України; Голова Конституційного Суду України; Голова Верховного Суду України; Перший заступник Голови Верховної Ради України; Перший віце-прем'єр-міністр України; Міністр закордонних справ України; Генеральний прокурор України.

Протягом строку повноважень зазначених вище посадових осіб також забезпечується безпека членів їхніх сімей, які проживають разом з ними або супроводжують їх.

Після припинення повноважень ці посадові особи забезпечуються державною охороною протягом року, крім випадків набрання законної сили обвинувальним вироком щодо них.

Для здійснення покладених на Управління державної охорони завдань у сфері боротьби з тероризмом **УДО України уповноважене**:

- надавати згоду на допущення громадян на об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона;
- одержувати в установленому порядку від керівників органів державної влади України, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності за письмовим запитом начальника Управління або його заступників відомості, необхідні для здійснення державної охорони;
- використовувати форму одягу та документи, які захищують особу чи відомчу належність військовослужбовців і транспортних засобів Управління державної охорони України;
- проводити у порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» гласні та негласні оперативні заходи з метою запобігання терористичним актам проти посадових осіб і членів їхніх сімей та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона, виявлення і припинення терористичної діяльності;
- проводити кіно-, фотозйомку, аудіо- і відеозапис на об'єктах, щодо яких здійснюється державна охорона;
- залучати за погодженням з керівниками правоохоронних та інших державних органів їх військовослужбовців і працівників, технічні та інші засоби;
- здійснювати на об'єктах, щодо яких здійснюється державна охорона, проти-пожежний, санітарно-гігієнічний, екологічний, радіаційний і протиепідемічний контроль та контроль за станом технічного захисту інформації, вживати заходів щодо усунення виявлених порушень, з'ясовувати причини, що призвели до їх вчинення;

- прикомандировувати в установленому порядку військовослужбовців Управління державної охорони України для здійснення державної охорони до органів державної влади, підприємств, установ і організацій, перелік яких визначається Президентом України;
- здійснювати підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації військовослужбовців та працівників Управління державної охорони України відповідно до Закону України «Про освіту»;
- утворювати відповідно до законодавства госпрозрахункові підрозділи адміністративно-господарського характеру.

Державна охорона здійснюється такими способами:

- 1) пошуку і фіксації даних про терористичну діяльність окремих осіб або груп, яка загрожує нормальному функціонуванню органів державної влади України, життю чи здоров'ю, честі та гідності посадових осіб і членів їхніх сімей, для вжиття заходів щодо її припинення;
- 2) особистої охорони осіб;
- 3) охорони об'єктів і підтримання на них відповідного порядку проходу громадян, проїзду транспортних засобів, проносу і провозу речей;
- 4) оснащення об'єктів технічними засобами охорони за рахунок коштів юридичних осіб, у користуванні яких ці об'єкти перебувають;
- 5) проведення профілактичних заходів з метою запобігання терористичним посяганням.

Розвідувальні органи України

Нормативно-правовим актом, що визначає правові основи організації і діяльності державних органів, які здійснюють розвідувальну діяльність з метою захисту національних інтересів України від зовнішніх загроз, порядок контролю і нагляду за їх діяльністю, а також встановлює правовий статус працівників цих органів, їх соціальні гарантії виступає Закон України «Про розвідувальні органи».

Відповідно до цього Закону **розвідувальна діяльність** — це діяльність, яка здійснюється спеціальними засобами і методами з метою забезпечення визначених законом органів державної влади розвідувальною інформацією, сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами України зовнішнім загрозам національній безпеці України. **Розвідувальна інформація** — усні та зафіксовані на матеріальних носіях (у тому числі у зразках виробів і речовин) відомості, які неможливо отримати офіційним шляхом, про реальні та потенційні можливості, плани, наміри і дії іноземних держав, організацій та окремих осіб, що загрожують національним інтересам України, а також про події й обставини, що стосуються національної безпеки й оборони. **Розвідувальні органи України** — спеціально уповноважені законом органи на здійснення розвідувальної діяльності. Розвідувальний орган України може функціонувати як самостійний державний орган, так і в складі центрального органу виконавчої влади.

До основних завдань розвідувальних органів у сфері боротьби з тероризмом належать:

- добування, аналітична обробка та надання визначеним законом органам державної влади розвідувальної інформації про діяльність іноземних та міжнародних терористичних організацій;

- здійснення спеціальних заходів, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики України в економічній, політичній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, зміцнення обороноздатності, економічного та науково-технічного розвитку, захисту та охорони державного кордону від проникнення терористських груп та організацій;
- забезпечення безпечного функціонування установ України за кордоном, безпеки співробітників цих установ та членів їх сімей у країні перебування, а також від'їжджених за кордон громадян України, які обізнані у відомостях, що становлять державну таємницю;
- участь у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією у порядку, визначеному законом;
- вжиття заходів протидії терористичним загрозам національній безпеці України, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України.

Характерним моментом у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» о те, що виконання цього завдання уможливлене лише у разі залучення розвідувальних органів України до участі в антитерористичних операціях за межами України, тобто вони самостійно не можуть проводити таких операцій.

Розвідувальні органи України здійснюють розвідувальну діяльність з метою боротьби з тероризмом у таких сферах:

- *Служба зовнішньої розвідки України* — у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній;
- *розвідувальний орган Міністерства оборони України* — у військовій, воєнно-політичній, воєнно-технічній, воєнно-економічній, інформаційній та екологічній;
- *розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону* — у сферах прикордонної та імміграційної політики, а також в інших сферах, що стосуються питань захисту державного кордону України та її суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні.

Інформація, здобута й опрацьована розвідувальними органами України, надається Президентові України, Голові Верховної Ради України, Прем'єр-міністрові України та іншим визначеним Президентом України споживачам в установленому ним порядку з додержанням вимог законів України «Про державну таємницю», «Про інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах» та інших.

Для опрацювання пропозицій і рекомендацій щодо здійснення Президентом України керівництва діяльністю розвідувальних органів у сфері національної безпеки й оборони України утворено **Раду з питань розвідки** (далі — Рада), яка виступає дорадчим органом, утвореним Президентом України.

У своїй діяльності Рада керується Конституцією та законами України, указами і розпорядженнями Президента України та цим Положенням «Про раду з питань розвідки».

Основними завданнями Ради є:

- формування проекту Національної розвідувальної програми та подання його на затвердження Президентові України;

- узгодження заходів, пов'язаних з реалізацією розвідувальними органами цієї Програми;
- підготовка проєктів рішень з питань розвідувальної діяльності, зумовлених непередбаченими обставинами, які впливають на стан національної безпеки України;
- обґрунтування висновків щодо проєктів Державного бюджету України у частині, що стосується фінансування розвідувальних органів;
- внесення пропозицій з питань правового забезпечення зовнішньої розвідки та загального керівництва діяльністю розвідувальних органів.

Рада для виконання покладених на неї завдань **має право:**

- одержувати в установленому порядку від центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій інформацію, документи і матеріали, необхідні для її роботи;
- доручати розвідувальним органам відповідно до їх компетенції розроблення проєктів окремих розділів Національної розвідувальної програми та рішень з питань розвідувальної діяльності, зумовлених факторами, що загрожують національній безпеці України;
- утворювати робочі групи для експертних оцінок та доопрацювання зазначених проєктів;
- залучати до роботи спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, незалежних експертів та провідних фахівців (за погодженням з їх керівниками);
- запрошувати на свої засідання посадових осіб центральних органів виконавчої влади.

Раду очолює Голова.

Голова Ради: спрямовує діяльність Ради, здійснює загальне керівництво її роботою; подає на розгляд Президенту України пропозиції та рекомендації з питань, що належать до компетенції Ради; ставить членам Ради завдання і контролює їх виконання; здійснює за дорученням Президента України оцінку, узагальнення та, у разі потреби, перевірку інформаційних матеріалів, що подаються главі держави.

Компаративний аналіз повноважень суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, з повноваженнями щодо їхньої безпосередньої діяльності уможливають стверджувати, що у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» ці повноваження значно звужені і стосуються здебільшого проведення антитерористичних операцій. На нашу думку, цей підхід є неправильним, оскільки не враховує системного виміру тероризму, необхідності здійснення з ним дійсно боротьби: починаючи від виявлення негативних причин, умов та інших детермінант, закінчуючи ресоціалізацією осіб, щодо яких набрав чинності обвинувальний вирок суду, і які відбули покарання за вчинення терористичного акту, або за злочини, пов'язані з терористичною діяльністю.

Стаття 6. Повноваження інших суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом

Суб'єкти, які залучаються до боротьби з тероризмом, у межах своєї компетенції здійснюють заходи щодо запобігання, виявлення і припинення терористичних актів та злочинів терористичної спря-

мованості; розробляють і реалізують попереджувальні, режимні, організаційні, виховні та інші заходи; забезпечують умови проведення антитерористичних операцій на об'єктах, що належать до сфери їх управління; надають відповідним підрозділам під час проведення таких операцій матеріально-технічні та фінансові засоби, засоби транспорту і зв'язку, медичне обладнання і медикаменти, інші засоби, а також інформацію, необхідну для виконання завдань щодо боротьби з тероризмом.

У статті 6 Закону зазначені основні функції органів, що можуть залучатися у разі необхідності до боротьби з тероризмом. Реалізація цих функцій здійснюється у межах повноважень відповідних органів і обмежується обсягом їх компетенції, визначеної даною статтею цього закону.

Проаналізуємо більш детально ці заходи.

1. Заходи із запобігання, виявлення і припинення терористичних актів та злочинів терористичної спрямованості

Зміст цих заходів було розглянуто вище при аналізі діяльності МВС, тому з метою уникнення повторів слід перейти до розгляду іншої групи заходів.

2. Розробка і реалізація попереджувальних, режимних, організаційних, виховних та інших заходів

До профілактичних заходів боротьби з тероризмом у науці та на практиці прийнято включати засоби антитерористичної пропаганди, зокрема висвітлення у допустимих межах ходу проведення антитерористичних операцій, результатів розслідування у справах про терористичні злочини, судових процесів.

До *попереджувальних заходів*, зважаючи на наукові підходи щодо попередження злочинності взагалі, з урахуванням специфіку антитерористичної діяльності, можна віднести такі:

- здійснення комплексу оперативно-розшукових і охоронних заходів, спрямованих на виявлення і припинення діяльності терористських груп, зокрема, що мають міжнародні зв'язки, на запобігання проникненню на територію України членів зарубіжних терористичних центрів, їх незаконного переміщення через територію України, незаконної міграції іноземних громадян;
- виявлення організованих злочинних груп і співтовариств, що утворені на етнічній та релігійній основі і займаються торгівлею зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами;
- вжиття заходів з недопущення незаконного надходження фінансових коштів, зброї (передусім хімічної, бактеріологічної та ядерної, а також засобів їхньої доставки), боєприпасів і засобів зв'язку, зокрема з іноземних держав;
- постійно вживати заходів із посиленням охорони і забезпечення безпеки об'єктів атомного комплексу й енергетики, підприємств, що використовують при здійсненні свого виробничого циклу радіаційні, вибухо- і пожежонебезпечні матеріали і сильнодіючі отруйливі та отруйні речовини, інших об'єктів підвищеної небезпеки, а також критичних об'єктів життєдіяльності, органів державної влади України.

У науці прийнято вважати, що **режимні заходи** передбачають посилення охорони

режимних об'єктів (насамперед, військового призначення), у прикордонних територіях — контролю за особами, які прибувають з інших регіонів, а також за вантажами, що перевозяться.

Режимні заходи також можуть здійснюватися через:

- вжиття заходів із запобігання проникненню на територію України членів збройних терористських організацій;
- недопущення ввезення зброї і засобів диверсій в установлених пунктах пропуску через Державний кордон України;
- організація посиленого контролю за в'їздом і перебуванням іноземних громадян та осіб без громадянства на територіях прикордонних областей;
- посилення правил огляду вантажів, що прибувають у ці регіони;

Організаційні заходи запобігання, виявлення і припинення терористичної діяльності передбачають, насамперед, розробку Комплексної цільової програми протидії тероризму, яка у свою чергу має ґрунтуватися на Законі України «Про боротьбу з тероризмом» і Державну антитерористичну стратегію України. Крім того, комплекс цих заходів має бути пов'язаний з координацією діяльності різних відомств, задіяних у боротьбі з тероризмом.

21 червня 2000 року затверджена Програма держав-учасниць СНД у боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму на період до 2003 року¹³. Вона розроблена на виконання рішення Ради глав держав СНД від 25 січня 2000 року «Про протидію міжнародному тероризму у світлі підсумків Стамбульського саміту ОБСЄ» у цілях здійснення співпраці в питаннях попередження, виявлення, припинення і розслідування актів тероризму та інших проявів екстремізму в державах-учасницях СНД. У системі організаційно-практичних заходів у програмі передбачено створення Антитерористичного центру держав-учасниць СНД, проведення командно-штабних та оперативно-тактичних антитерористичних навчань, а також заходів щодо вдосконалення захисту об'єктів, що являють підвищену техногенну й екологічну небезпеку, у тому числі й для інших держав.

До виховних заходів слід віднести запобігання пропаганді тероризму й екстремізму, протидії виготовленню і розповсюдженню матеріалів, що пропагують культ насильства і жорстокості в засобах масової інформації, на ринку кіно-відеопродукції й інформаційної мережі Інтернет.

У зв'язку з реалізацією Програми держав-учасниць СНД у боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму на період до 2003 року правоохоронними органами держав-учасниць СНД проведені узгоджені на двосторонній і багатобічній основі оперативно-профілактичні та спеціальні операції «Арсенал», «Рубіж», «Вихор-Антитерор», «Пасажир», «Трафік», «Канал», «Іноземець», «Караван авто», «Межа-заслін — 2000», «Мігрант», «Нелегал» та інші. Ці операції були направлені на вживання превентивних заходів і припинення актів тероризму й діяльності транснаціональних угруповань, що займаються незаконним обігом зброї, наркотиків, культурних цінностей, кольорових металів, підкацізної продукції, нелегальною міграцією, що вчиняє злочини на трасах міжнародних повідомлень, у сфері автомобільного бізнесу. Одержало розвиток проведення сумісних заходів щодо протидії злочинності у прикордонних областях на рівні

¹³ Офіційний сайт Виконавчого комітету СНД // www.cis.minsk.by.

регіональних та місцевих правоохоронних органів. У березні-квітні 2000 року Штабом із координації військової співпраці держав-учасниць СНД проведено спільне командно-штабне навчання «Південний щит Співдружності — 2000» на тему: «Підготовка і ведення операції зі знищення банд формувань у Центрально-азіатському регіоні»¹⁴.

3. Забезпечення умов проведення антитерористичних операцій на об'єктах, що належать до сфери їх управління

Для проведення антитерористичних операцій залучаються спеціальні підрозділи правоохоронних органів, відтак важливим є створення необхідних і достатніх для успішного виконання поставлених завдань умов на відповідних об'єктах. Зокрема, надається необхідна матеріально-технічна база, формуються режимні й інші правила, що забезпечують виявлення і попередження терористичної діяльності на об'єктах, що належать до сфери їх управління.

Указом Президента РФ від 10 січня 2002 року № 6 «Про заходи з виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 1373 від 28 вересня 2001 року» органу, що бере участь у боротьбі з тероризмом, наказано:

- здійснювати відповідно до міжнародного права і законодавства РФ обмін інформацією з компетентними органами зацікавлених держав і співпрацювати з цими органами з адміністративних і судових питань;
- активізувати і прискорити обмін оперативною інформацією, особливо про дії або пересування терористів або терористських груп (мереж); про підроблені або фальсифіковані проїзні документи; про торгівлю зброєю, вибуховими речовинами або матеріалами подвійного призначення; про використання терористичними групами комунікаційних технологій, а також про загрозу, яку представляє володіння терористичними групами зброєю масового знищення.

У рамках правової співпраці країн СНД 7 жовтня 2002 року затверджено Положення про порядок організації і проведення спільних антитерористичних заходів на територіях держав-учасниць СНД. Воно передбачає створення спеціальних антитерористичних формувань, що проходять додаткову підготовку за програмами, розробленими за участю Антитерористичного центру держав-учасниць СНД.

4. Надання відповідним підрозділам під час проведення таких операцій матеріально-технічні та фінансові засоби, засоби транспорту і зв'язку, медичне обладнання і медикаменти, інші засоби, а також інформацію, необхідну для виконання завдань щодо боротьби з тероризмом

Усвідомлення витрат на боротьбу з тероризмом дістає безпосереднє виявлення при затвердженні Державного бюджету України, зокрема при врахуванні потреб суб'єктів протидії тероризму й ефективному здійсненні цієї діяльності. Нині фінансування цієї системи в Україні оптимальним назвати навряд чи можна. На нашу думку, доцільно у згаданому аспекті враховувати позитивний досвід вирішення цього питання, передусім, у США, де для цих цілей офіційно можуть залучатися й гроші неурядових організацій. З часом доцільно враховувати також і досвід Росії, де окрім виділення загальних коштів

¹⁴ Доповідь про хід виконання у 2000 році Міждержавної програми сумісних заходів боротьби зі злочинністю на період з 2000 до 2003 року і Програми Держави — учасниці СНД у боротьбі з міжнародним тероризмом і іншими проявами екстремізму на період до 2003 року // Офіційний сайт Виконавчого комітету СНД. <http://www.cis.minsk.by>.

на потреби конкретних відомств виділяються кошти безпосередньо для боротьби з тероризмом. Так, наприклад, в ухвалі Ради Федерації від 15 січня 1996 року № 783-1 РФ «Про витрати, що направляються з федерального бюджету на 1996 рік для боротьби з тероризмом і незаконними збройними формуваннями» пропонувалося збільшити витрати: 1) на утримання прикордонних військ, органів прикордонної охорони й оснащення їх озброєнням та технікою — додатково на суму до 1,7 трлн. рублів (неденомінованих); 2) на забезпечення діяльності Антитерористичного центру Федеральної служби безпеки Російської Федерації і його регіональних підрозділів, що забезпечують боротьбу з тероризмом і незаконними озброєними формуваннями, — до 540 млрд. рублів; 3) на виплати грошового постачання військовослужбовцям і працівникам органів внутрішніх справ за розділом «Правоохоронна діяльність і забезпечення безпеки держави» — до 3 трлн. рублів.

Гострота проблеми тероризму в Україні має чітко усвідомлюватися вищим керівництвом держави, а його відсутність сьогодні не дає жодних підстав для ствердження про його відсутність завтра. Виділення коштів на формування та ефективне функціонування антитерористичної системи і слугуватиме головним превентивним заходом протидії тероризму, оскільки активізація останнього в Україні питання лише часу.

У цілому ж, згідно з чинним законодавством, відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» порядок надання матеріально-технічних і фінансових коштів, інформації, транспортних засобів і засобів зв'язку, медичного устаткування і медикаментів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Окремо можна розглядати **інші форми, виходячи з потреб у сфері боротьби з тероризмом**. До них можна віднести, наприклад, вироблення методичної основи антитерористичної діяльності. Пункт 3.5 Програми держав-учасниць СНД з боротьби з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму на період до 2003 року передбачав підготовку методичної допомоги для працівників правоохоронних органів і спецслужб держав-учасниць СНД з попередження, виявлення, припинення і розкриття злочинів терористичного характеру. Крім того, програма містила положення про навчання фахівців та інструкторів підрозділів, які беруть участь у боротьбі з тероризмом (пункт 4.1).

Як наголошувалося у Доповіді про хід виконання цієї програми, з метою обміну інформацією і досвідом роботи в боротьбі зі злочинністю з міжнародним тероризмом органами СНД видаються журнали «Прокурорська і слідча практика», «Прикордонник Співдружності», «Інформаційний бюлетень органів безпеки». Розвивається співпраця з питань підготовки кадрів у навчальних закладах і навчальних центрах держав-учасників СНД. Так, в Академії ФСБ РФ навчається на безвідплатній основі 258 працівників органів безпеки держав-учасників СНД. Представники Республіки Таджикистан проходять підготовку в навчальних закладах органів безпеки Республіки Білорусь і Республіки Казахстан. У навчальних закладах прикордонних військ Республіки Казахстан, Російської Федерації та України навчаються 410 представників інших держав-учасників СНД.

У законодавчих актах про боротьбу з тероризмом, прийнятих у країнах Співдружності, функції суб'єктів, що ведуть антитерористичну діяльність, розкриті аналогічно до Закону України (наприклад, ст. 8 Закону Молдови). Цікаві положення про взаємодію правоохоронних органів передбачені в законах Казахстану і Киргизстану. Так, правоохоронні органи:

— взаємодіють між собою, використовуючи можливості державних органів і організацій, а також сприяння громадян;

— інформують про факти й ознаки підготовки діянь, що підпадають під визначення терористичної діяльності, належать до компетенції цих державних органів і надають взаємну необхідну допомогу;

— проводять спільні антитерористичні операції.

Взаємодія з антитерористичними органами і службами іноземних держав заснована на двосторонніх (багатобічних) міжнародних угодах, у тому числі і міжвідомчого характеру, що дістає вираження у закріпленні одного з принципів боротьби з тероризмом: міжнародне співробітництво у цій сфері.

Стаття 7. Антитерористичний центр при Службі безпеки України

На Антитерористичний центр при Службі безпеки України покладається:

розроблення концептуальних засад та програм боротьби з тероризмом, рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності заходів щодо виявлення та усунення причин та умов, які сприяють вчиненню терористичних актів та інших злочинів, здійснюваних з терористичною метою;

збирання в установленому порядку, узагальнення, аналіз та оцінка інформації про стан і тенденції поширення тероризму в Україні та за її межами;

організація і проведення антитерористичних операцій та координація діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до конкретних антитерористичних операцій;

організація і проведення командно-штабних і тактико-спеціальних навчань та тренувань;

участь у підготовці проектів міжнародних договорів України, підготовка і подання в установленому порядку пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері боротьби з тероризмом, фінансування проведення суб'єктами, які ведуть боротьбу з тероризмом, антитерористичних операцій, здійснення заходів щодо запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності;

взаємодія із спеціальними службами, правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями з питань боротьби з тероризмом.

Антитерористичний центр при Службі безпеки України складається з Міжвідомчої координаційної комісії та штабу, а також координаційних груп та їх штабів, які створюються при регіональних органах Служби безпеки України.

Міжвідомча координаційна комісія Антитерористичного центру при Службі безпеки України формується з керівника Антитерористичного центру та його заступників; заступників державних секретарів Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту на-

селення від наслідків Чорнобильської катастрофи; заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України; заступників керівників Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Управління державної охорони України, Державного департаменту України з питань виконання покарань; заступника Державного секретаря Міністерства внутрішніх справ України – начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в місті Києві; командувача Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України; начальника Управління Служби безпеки України в місті Києві, заступника голови Київської міської державної адміністрації; заступників керівників інших центральних органів виконавчої влади.

Положення про Антитерористичний центр при Службі безпеки України, персональний склад Міжвідомчої координаційної комісії затверджуються Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України. Керівник Антитерористичного центру при Службі безпеки України призначається Президентом України.

Поточну роботу з виконання завдань, покладених на Антитерористичний центр при Службі безпеки України, організовує його штаб.

До складу координаційних груп при регіональних органах Служби безпеки України входять керівники регіональних органів Служби безпеки України, Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь (управлінь) Міністерства внутрішніх справ України в областях, містах Києві та Севастополі, відповідних органів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Автономної Республіки Крим, обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, у регіонах, де дислоковано підрозділи Прикордонних військ України, Управління державної охорони – їх командири, керівники, а також представники інших місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій.

Координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України очолюють відповідно начальник Головного управління Служби безпеки України в Автономній Республіці Крим, начальник управління Служби безпеки України в області, містах Києві та Севастополі.

Склад координаційних груп при регіональних органах Служби безпеки України затверджується відповідно Радою міністрів Автономної Республіки Крим, головою обласної державної адміністрації, головою виконавчого органу Київської чи Севастопольської міської ради.

Організаційне забезпечення роботи координаційних груп здійснюється регіональними органами Служби безпеки України.

Антитерористичний центр при Службі безпеки України утримується за рахунок коштів, передбачуваних окремим рядком у Державному бюджеті України.

Антитерористичний центр при Службі безпеки України — постійно діючий спеціалізований державний орган при СБУ, призначений для забезпечення координації взаємодії компетентних органів України у сфері боротьби з тероризмом та іншими проявами екстремізму. Загальне керівництво роботою Центру здійснює керівник, який за посадою є заступником Голови Служби безпеки України.

АТЦ було утворено з метою координації діяльності органів виконавчої влади з попередження і припинення терористичних актів щодо державних діячів, об'єктів життєзабезпечення населення підвищеної небезпеки з потенційною загрозою життю та здоров'ю значної кількості людей.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» до основних завдань АТЦ при СБУ належать:

- розроблення концептуальних засад та програм боротьби з тероризмом, рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності заходів щодо виявлення та усунення причин та умов, які сприяють вчиненню терористичних актів та інших злочинів, здійснюваних з терористичною метою;
- збирання в установленому порядку узагальнення, аналіз та оцінка інформації про стан і тенденції поширення тероризму в Україні та за її межами;
- організація і проведення антитерористичних операцій та координація діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до конкретних антитерористичних операцій;
- організація і проведення командно-штабних і тактико-спеціальних навчань та тренувань;
- участь у підготовці проектів міжнародних договорів України, підготовка і подання в установленому порядку пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері боротьби з тероризмом, фінансування проведення суб'єктами, які ведуть боротьбу з тероризмом, антитерористичних операцій, здійснення заходів щодо запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності;
- взаємодія із спеціальними службами, правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями з питань боротьби з тероризмом.

Указом Президента України від 11 квітня 1999 року АТЦ визначено як постійно діючий орган, який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, указами та розпорядженнями Президента України, актами Кабінету Міністрів України і Положенням про АТЦ.

Рішення Центром зазначених у Положенні завдань уможливує визначити стратегію і тактику боротьби з тероризмом у межах країни і в міжнародній сфері. На єдиній методологічній базі здійснюється професійна фахова підготовка спеціальних сил і засобів, що входять до АТЦ міністерств та відомств.

Структурно АТЦ складається з: 1) Міжвідомчої координаційної комісії; 2) Штабу АТЦ; 3) координаційних груп при регіональних органах СБУ.

На виконання покладених завдань АТЦ наділений такими повноваженнями.

Міжвідомча координаційна комісія — колегіальний дорадчий орган АТЦ, що узгоджує концептуальні основи і проекти програм боротьби з тероризмом, рекомендації, спрямовані на удосконалення загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, спільні плани міністерств і відомств з попередження і припинення терористичних проявів, плани регіональних координаційних груп; організовує і проводить антитерористичні операції, командно-штабні і тактико-спеціальні навчання тощо.

Штаб АТЦ — штатний підрозділ, укомплектований високопрофесійними офіцерами СБУ, а також, згідно з квотою, представниками інших міністерств та відомств, що входять до АТЦ. Штаб є виконавчим робочим органом АТЦ і здійснює поточну організаційну роботу за виконання покладених на нього завдань.

Діяльність *координаційних груп при СБУ* відображає структурованість АТЦ відповідно до адміністративно-територіального устрою України. Це значно підвищує мобільність Центру у розв'язанні покладених на нього завдань за місцем та часом.

До складу регіональних координаційних груп входять керівники регіональних органів СБУ, а також регіональні керівники міністерств та відомств, що є суб'єктами боротьби з тероризмом (станом на 1 лютого 2008 року в Україні їх було 20).

Співробітники РКГ збирають, узагальнюють, аналізують та оцінюють інформацію про стан і тенденції розповсюдження тероризму в регіоні; розробляють рекомендації, спрямовані на вдосконалення загальнодержавної системи боротьби з тероризмом; складають превентивні антитерористичні плани щодо імовірних об'єктів терористичних устремлень; проводять антитерористичні операції, вчення, тренування; координують діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом.

Силовою складовою діяльності АТЦ є Головне управління «А» СБУ, підрозділи спеціального призначення інших правоохоронних органів та їх регіональних структурних підрозділів, на які покладаються завдання з безпосереднього фізичного припинення терористичних актів.

Вище зазначені структурні компоненти АТЦ становлять основу державної (інституціональної) системи боротьби з тероризмом.

Також слід зазначити, що на нинішньому етапі, завдячуючи намаганням керівництва АТЦ, передусім В.Ф. Антипенко, Центром напрацьований організаційно-правовий механізм задіяння сил та засобів відповідних міністерств, що залучаються до проведення антитерористичних операцій. При чому, слід зазначити, що таких міністерств та відомств на сьогодні діє вже 18.

Практичне відпрацювання превентивних планів проведення антитерористичних операцій на найуразливіших з боку терористичних актів об'єктах здійснюється на плановій основі під час проведення навчань. Щорічно, за даними СБУ, таких навчань здійснюється близько 100, у тому числі й у режимі миттєвих ввідних.

Дієвість таких заходів підтверджується результатами широкомасштабного комплексного навчання «Легіон-7» та спільних з АТЦ країн-учасниць СНД «Азов-Антитерор — 2003» на території Криму, «Joint assistance — 2005», а також міжрегіональних комплексних навчань на Південноукраїнській та Рівненській АЕС.

Відповідно до Указів Президента про створення і діяльність АТЦ, в інтересах України останній здійснює свою взаємодію не лише з країнами СНД, а й зі спеціальними службами, правоохоронними, розвідувальними та контррозвідувальними органами іно-

земних держав і міжнародними організаціями. Виконання цієї функції покладено на Центр і його Штаб.

Зокрема, міжнародне співробітництво включає співробітництво з АТЦ країн-учасниць СНД, антитерористичними структурами ГУАМ, НАТО, Європейського Союзу, ОБСЄ і ООН.

У межах виконання Резолюції Ради Безпеки ООН від 28 вересня 2001 року № 1373 Центр взаємодіє із його Контртерористичним комітетом через направлення звітів про результати виконання основних резолюцій Ради Безпеки і міжнародних конвенцій у сфері боротьби з тероризмом.

Міжнародні організації і представники іноземних держав сприймають Україну як серйозного партнера у сфері боротьби з тероризмом. Підтвердженням тому є чисельні звернення керівників іноземних спецслужб з проханням щодо надання матеріалів про функціонування Центру, визнання України Управлінням ООН з наркотиків і злочинності як модельної країни для СНД за станом організації боротьби з тероризмом. Також це і позитивні оцінки представників НАТО, створення аналогів українському АТЦ у таких країнах колишнього СРСР, як Азербайджан, Молдова, Казахстан, антитерористичних координаційних груп в інших країнах світу.

Однак, як засвідчила практика, навіть створення такої логічно вивіреної структури, що забезпечила вихід на міжвідомчі, міждержавні та міжнародні організації стало недостатньо для здійснення загальнодержавних превентивних заходів у кризових ситуаціях. Саме тому, 5 листопада 2002 року було видано Указ Президента України «Про Антикризисний центр», який став постійно діючим дорадчим органом.

АКЦ було утворено з метою удосконалення взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом і координації здійснюваних ними заходів з реалізації державної політики у сфері попередження і ліквідації кризових ситуацій, що виникли внаслідок екстремістських або терористичних проявів. Даний центр очолює Президент України, а Положення про нього було затверджене 18 березня 2003 року.

Отже, можна резюмувати, що в Україні сформована чітка ієрархічна структура спеціалізованих державних органів, створених для організації і координації боротьби з тероризмом:

- 1) Антикризисний центр;
- 2) АТЦ при СБУ з його Штабом;
- 3) Координаційні групи при регіональних органах СБУ із створеними при них на позаштатній основі штабами.

Для формування цілісної картини, зберігаючи логіку нашого дослідження, наступним елементом розгляду є регіональні антитерористичні структури, а завершать розгляд глобальні (наднаціональні) антитерористичні структури.

Усвідомлення необхідності належного фінансування цього органу дістало відображення у положенні про передбаченні окремим рядком у Державному бюджеті України фінансування Антитерористичного центру при Службі безпеки України.

Стаття 8. Взаємодія суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом

Суб'єкти, які згідно з цим Законом безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, зобов'язані:

1) взаємодіяти з метою припинення злочинної діяльності осіб, причетних до тероризму, в тому числі міжнародного, фінансування, підтримки чи вчинення терористичних актів та злочинів, які скоєні з терористичною метою;

2) здійснювати обмін інформацією щодо: заволодіння чи виникнення загрози заволодіння терористичними групами (терористичними організаціями) зброєю, вибуховими речовинами, іншими засобами масового ураження;

перетинання державного кордону України її громадянами, іноземцями та особами без громадянства з метою вчинення терористичних актів;

виявлених у пасажирів проїзних документів, що дають право на проїзд у транспортних засобах міжміського та міжнародного сполучення, з ознаками підроблення;

використання чи загрози використання терористами, терористичними групами чи терористичними організаціями засобів зв'язку та комунікаційних технологій;

3) сприяти забезпеченню ефективного прикордонного контролю, контролю за видачею документів, що посвідчують особу, та проїзних документів з метою запобігання їх фальсифікації, підробленню або незаконному використанню;

4) запобігати діям або пересуванню терористів, терористичних груп чи терористичних організацій, а також осіб, які підозрюються у вчиненні терористичних актів або причетності до міжнародних терористичних груп чи організацій;

5) припиняти спроби іноземців, щодо яких є дані про їх причетність до міжнародних терористичних груп чи організацій, здійснювати транзитний проїзд через територію України.

У ст. 8 визначено основні форми взаємодії суб'єктів, які безпосередньо беруть участь у боротьбі з тероризмом. Позиція законодавця щодо виокремлення цих форм лише щодо однієї групи суб'єктів є зрозумілою, адже дані форми також у разі залучення тих чи інших суб'єктів будуть розповсюджуватися і на інших суб'єктів. Отже, у ст. 8 виокремлені 4 форми взаємодії.

Термін «взаємодія» належить здебільшого до сфери управління. Отже, **взаємодія суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом** — погоджена у часі і місці спільна діяльність даних суб'єктів, спрямована на припинення злочинної діяльності осіб, причетних до тероризму, в тому числі міжнародного, фінансування, підтримки чи вчинення терористичних актів та терористичних злочинів.

Взаємодію як управлінське поняття також розглядають як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємно доповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування всієї системи в цілому. Причому, необхідно мати на увазі, що взаємодія як управлінська категорія проявляється не тільки у внутрішньо-організаційній діяльності системи, а й у зовнішніх функціях. Тобто боротьба з тероризмом є нічим іншим, як процесом керованої взаємодії системи суб'єктів боротьби з тероризмом та терористичної злочинності.

Характерними ознаками взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом є:

- наявність спільної діяльності декількох органів державної влади (у даному випадку 18);
- погодженість заходів за метою, місцем, часом, методами (це завдання покладено на АПД, який визначає місце, час та методи проведення антитерористичної операції);
- спрямованість функціонування взаємодіючих суб'єктів (припинення злочинної діяльності осіб, причетних до тероризму, в тому числі міжнародного, фінансування, підтримки чи вчинення терористичних актів та злочинів, які вчинені з терористичною метою);
- наявність нормативно-правової бази взаємодії (крім Закону України «Про боротьбу з тероризмом», також існують закони України, що регулюють діяльність кожного суб'єкта боротьби з тероризмом: «Про міліцію», «Про Службу безпеки України» тощо, а також відомча нормативна база, яка закріплює порядок і форми взаємодії конкретних суб'єктів);
- зміст завдань, що виконуються суб'єктами взаємодії (запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності);
- становище, яке обіймають суб'єкти взаємодії в ієрархії системи (у коментованому законі чітко окреслено як саму дворівневу ієрархію суб'єктів, так і визначено головний орган у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю — Службу безпеки України);
- спільна діяльність (комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою).

Таким чином, до основних вимог, що висуваються до взаємодії, належать:

- взаємодія суб'єктів боротьби з тероризмом не є абстрактною, вона завжди має цілком визначений предметний характер — припинення злочинної діяльності осіб, причетних до тероризму, в тому числі міжнародного, фінансування, підтримки чи вчинення терористичних актів та злочинів, які вчинені з терористичною метою;
- предметний характер взаємодії державних органів дістає зовнішнє вираження у конкретних формах і методах спільної діяльності з боротьби з тероризмом;
- форми і методи взаємодії державних органів при всій їх індивідуальності і специфічності є взаємопов'язаними елементами єдиного комплексу заходів, які здійснюються всіма суб'єктами з метою вирішення спільних завдань;

- форми і методи взаємодії зумовлюються самим змістом, сутністю взаємодії, її метою та завданнями і мають сприяти ефективності досягнення кінцевого результату.

Питання взаємодії є досить важливими, через що, майже у всіх законах, що регулюють порядок діяльності суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, зазначено на взаємодію (ст. 8 Закону України «Про міліцію», ст. 16 Закону України «Про Службу безпеки України», ст. 10 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» тощо).

У даній статті акцентовано увагу на 4 основних формах взаємодії. У практиці боротьби з тероризмом застосовуються й інші форми, які сприяють досягненню загальної мети. Більше того, у різних законодавчих актах можна знайти альтернативні підходи до розв'язання даного поняття: від простого зазначення на обов'язковість взаємодії (наприклад: Закон Киргизької Республіки «Про боротьбу з тероризмом») до спроб якнайповнішого викладення можливих форм взаємодії (наприклад у ст. 6 Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом передбачено 10 форм).

Підхід українського законодавця вважається прийнятним і зрозумілим, адже визначення у законі безпосередньо всіх форм взаємодії є не зовсім коректним з огляду на трансформації тероризму, його еволюції, а отже й необхідність постійних змін форм боротьби з ним, включаючи і зміни форм взаємодії. Тобто, головним вважається збереження зазначення на загальну мету й основні форми взаємодії, які можуть діставати своєю конкретизацію у відомчих нормативних актах з урахуванням специфіки діяльності того чи іншого суб'єкта боротьби з тероризмом.

Отже, взаємодія суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, може дати очікуваний ефект, якщо матиме конкретний характер і ґрунтуватиметься на законі, дотриманні принципів взаємодії та правильному поєднанні форм і методів професійної діяльності, властивих кожному із суб'єктів взаємодії. Водночас має бути чітке розмежування повноважень та обов'язків кожного суб'єкта взаємодії відповідно до предметної компетенції кожного з них, ґрунтуючись на відповідному законодавстві.

Стаття 9. Сприяння органам, які здійснюють боротьбу з тероризмом

Органи державної влади України, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, організації, їх посадові особи зобов'язані сприяти органам, які здійснюють боротьбу з тероризмом, повідомляти дані, що стали їм відомі, щодо терористичної діяльності або будь-яких інших обставин, інформація про які може сприяти запобіганню, виявленню і припиненню терористичної діяльності, а також мінімізації її наслідків.

Стаття 9 визначає загальні умови сприяння органам, що здійснюють боротьбу з тероризмом. Воно має бути спрямоване на надання необхідної допомоги правоохоронним органам у сфері запобігання, виявлення і припинення, а також мінімізації наслідків терористичної діяльності.

Сприяння антитерористичної діяльності за змістом цієї статті здійснюється через статутні і службові завдання зазначених у ній суб'єктів. Суб'єкти, що безпосередньо

здійснюють боротьбу з тероризмом, зазначені у ст. 4 закону, а також суб'єкти, які у разі необхідності можуть залучатися до здійснення антитерористичних заходів, належать до виконавчої влади. Вони мають територіальні підрозділи на території України, через які реалізуються антитерористичні функції у межах конкретного регіону. При цьому вони повинні взаємодіяти з органами виконавчої влади.

Органи виконавчої влади можуть вживати заходів з координації антитерористичної діяльності, організувати необхідну роботу через органи місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування в частині сприяння суб'єктам, що здійснюють боротьбу з тероризмом, можуть займатися забезпеченням безпеки на підвідомчій території. Це досягається, як правило, за допомогою служб цивільної оборони.

У змісті статті зазначається, що громадські об'єднання й організації незалежно від форм власності **зобов'язані** сприяти боротьбі з тероризмом за допомогою участі в профілактичних заходах щодо охорони громадського порядку.

Також зазначено на таку форму сприяння як повідомлення даних щодо терористичної діяльності або інших обставин, які можуть своєчасно запобігти здійсненню терористичної діяльності. На жаль, в Україні поки ще не прийнято законів України «Про охоронну діяльність», «Про детективну діяльність», «Про зброю», «Про служби безпеки суб'єктів господарювання», «Про недержавне забезпечення національної безпеки», тому де-юре не можна говорити про можливість ефективного сприяння у здійсненні антитерористичних заходів охоронними, детективними підприємствами, службами безпеки суб'єктів господарювання.

Посадовці сприяють антитерористичній діяльності у межах своєї компетенції з дотриманням порядку, встановленого розпорядженнями вищестоящих структур.

Надання громадянами даних, що стали відомі щодо терористичної діяльності або будь-яких інших обставин, інформація про які може сприяти запобіганню, виявленню і припиненню терористичної діяльності, а також мінімізації її наслідків фактично є громадянським обов'язком, але при цьому відповідальність за його невиконання законом не передбачена. На нашу думку, ця стаття мала б бути доповнена не лише ультимативним зобов'язанням щодо інформування суб'єктів тероризму, а й закріпленням положень щодо заохочення таких вчинків.

Наприклад, у статті 9 Закону Казахстану зазначено, що за інформацію, яка допомогла запобігти або припинити терористичну акцію, виплачується винагорода, розмір якої встановлюється уповноваженим державним органом по координації боротьби з тероризмом.

Закон РФ прямо не передбачає виплату винагороди за такі повідомлення, але разом з тим при зверненні правоохоронних органів за допомогою до населення обіцянки винагороди, як правило, даються. Наприклад, після серії терактів восени 1999 року в Росії органами внутрішніх справ при поширенні портретів осіб, підозрюваних в їх організації, широко була обіцяна виплата винагороди за достовірну інформацію про їх місцезнаходження.

Розділ III ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Стаття 10. Умови проведення антитерористичної операції

Антитерористична операція проводиться лише за наявності реальної загрози життю і безпеці громадян, інтересам суспільства або держави у разі, якщо усунення цієї загрози іншими способами є неможливим.

У ст. 10 визначено єдину умову проведення антитерористичної операції: наявність реальної загрози життю і безпеці громадян, інтересам суспільства або держави у разі, якщо усунення цієї загрози іншими способами є неможливим.

Сукупність інтересів безпеки громадян, суспільства і держави утворюють загрозу національній безпеці. Відтак, тероризм є загрозою національній безпеці і потребує адекватних форм реагування на нього.

Загроза життю і безпеці громадян, інтересам суспільства або держави може бути виражена як офіційно, так і неофіційно, при чому як безпосередньому об'єкту, так і через третю сторону. Вона стає такою в момент її ідентифікації як такої суб'єктом управління системою національної безпеки. Необхідною умовою загрози є *реальність*, пов'язана з наявністю побоювань щодо приведення її до виконання. Мають існувати дійсні і вірогідні побоювання втілення в життя такої загрози. Про реальність загрози можуть свідчити її конкретний зміст і супутні обставини (обстановка, місце, характер та інтенсивність тощо), а також обставини, що впливають із попередніх відносин об'єктів. Крім цього, реальність загрози може виявлятися як характеристика самого суб'єкта загрози (постійне вчинення ним актів тероризму, диверсій, проведення інформаційних війн, можливість порушення норм міжнародного права тощо). Визначення реальності загрози є завданням складним і потребує відпрацювання цілої системи ідентифікації дестабілізуючих чинників як загроз. Крім реальності, загроза має характеризуватися *дійсністю*, тобто не бути уявною.

Антитерористична операція є крайнім заходом, який проводиться лише тоді, коли усунення цієї реальної загрози іншими способами є неможливим. Цим ще раз підтверджується гуманістичність Української держави, її прагнення до надання пріоритету мирним засобам вирішення і розв'язання будь-яких конфліктів.

Стаття 11. Рішення щодо проведення антитерористичної операції

Рішення щодо проведення антитерористичної операції приймається залежно від ступеня суспільної небезпеки терористичного акту керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України за письмовим дозволом Голови Служби безпеки України або керівником координаційної групи відповідного регіонального органу Служби безпеки України за письмовим дозволом керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України, погодженим з Головою Служби безпеки України. Про рішення щодо проведення антитерористичної операції негайно інформується Президент України.

Антитерористичним центром при Службі безпеки України антитерористична операція проводиться в разі, коли: терористичний акт загрожує загибеллю багатьох людей чи іншими серйозними наслідками або якщо його вчинено одночасно на території кількох областей, районів чи міст; ситуація, пов'язана із вчиненням або загрозою вчинення терористичного акту, є невизначеною щодо причин та обставин її виникнення і подальшого розвитку; вчинення терористичного акту зачіпає міжнародні інтереси України та її відносини з іноземними державами; реагування на вчинення дій з ознаками терористичного акту належить до компетенції різних правоохоронних та інших органів виконавчої влади; очевидно є неможливість відвернення або припинення терористичного акту силами правоохоронних та місцевих органів виконавчої влади окремого регіону.

В інших випадках антитерористична операція проводиться за погодженням з керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України самостійно координаційною групою відповідного регіонального органу Служби безпеки України або органом виконавчої влади відповідно до їх компетенції.

Зважаючи на важливість і винятковість самого факту проведення антитерористичної операції, у ст. 11 вписано чіткі умови прийняття рішення про проведення антитерористичної операції.

Здебільшого таке рішення ухвалюється керівником АТЦ при СБУ за письмовим дозволом Голови СБУ з обов'язковим подальшим інформуванням Президента України.

Важливим є визначення п'яти умов, за яких антитерористична операції проводить АТЦ:

- 1) терористичний акт загрожує загибеллю багатьох людей чи іншими серйозними наслідками або якщо його вчинено одночасно на території кількох областей, районів чи міст;
- 2) ситуація, пов'язана із вчиненням або загрозою вчинення терористичного акту, є невизначеною щодо причин та обставин її виникнення і подальшого розвитку;
- 3) вчинення терористичного акту зачіпає міжнародні інтереси України та її відносини з іноземними державами;
- 4) реагування на вчинення дій з ознаками терористичного акту належить до компетенції різних правоохоронних та інших органів виконавчої влади;
- 5) очевидно є неможливість відвернення або припинення терористичного акту силами правоохоронних та місцевих органів виконавчої влади окремого регіону.

В усіх інших випадках антитерористична операція проводиться за погодженням із керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України самостійно координаційною групою відповідного регіонального органу Служби безпеки України або органом виконавчої влади відповідно до їх компетенції.

Стаття 12. Управління антитерористичною операцією

Для безпосереднього управління конкретною антитерористичною операцією та керівництва силами і засобами, які залучаються до здійснення антитерористичних заходів, утворюється оперативний штаб, очолюваний керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України (координаційної групи відповідного регіонального органу Служби безпеки України) або особою, яка його заміщує.

Порядок діяльності оперативного штабу з управління антитерористичною операцією визначається на основі Положення про нього, яке затверджується Кабінетом Міністрів України.

Керівник оперативного штабу визначає межі району проведення антитерористичної операції, приймає рішення про використання сил і засобів, що залучаються до її проведення, а в разі потреби за наявності передбачених законом підстав вносить на розгляд Ради національної безпеки і оборони України пропозиції щодо введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях.

Втручання в оперативне управління антитерористичною операцією будь-яких осіб незалежно від посади не допускається.

Законні вимоги учасників антитерористичної операції є обов'язковими для громадян і посадових осіб.

У ст. 12 закону визначені загальні засади управління антитерористичною операцією.

Управління — 1) процес цілеспрямованого впливу управляючої підсистеми (органу управління) на виконавчу підсистему (об'єкт управління), що забезпечує ефективне функціонування останньої; 2) упорядкування системи, тобто приведення її відповідно до об'єктивних закономірностей та тенденцій, що діють у даному середовищі; 3) двоєдиний процес, який містить у собі знання про закони розвитку процесів, закони управлінських відносин і практику управління, тобто це поєднання теорії і практики.

Управління антитерористичною операцією — свідомий, цілеспрямований, організуючий та регулюючий владний вплив уповноваженого суб'єкта державної влади, змістом якого є забезпечення скоординованості комплексу спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою.

У даному випадку безпосереднє управління здійснює оперативний штаб.

Кабінетом Міністрів України затверджується відповідне положення про оперативний штаб, де визначається коло осіб, які можуть його очолювати, їхні функції, завдання, права, обов'язки та відповідальність.

Так, наприклад, у ст. 14 Закону РФ «Про протидію тероризму» чітко визначено завдання оперативного штабу. Зокрема *оперативний штаб*:

1) здійснює збір відомостей про обстановку, узагальнення, аналіз та оцінку інформації в цілях визначення характеру і масштабу підготовлюваного або здійснюваного терористичного акту;

2) готує розрахунки і пропозиції щодо проведення контртерористичної операції;

3) розробляє план проведення контртерористичної операції і після затвердження цього плану організує контроль за його виконанням;

4) готує бойові розпорядження (бойові накази), інші документи, що визначають порядок підготовки і проведення контртерористичної операції, правовий режим контртерористичної операції;

5) організує взаємодію сил, що привертаються для проведення контртерористичної операції, і засобів;

6) вживає інших заходів по запобігання і мінімізації наслідків терористичного акту.

В Українському законодавстві не передбачено функціонального розподілу керування даним штабом представниками інших суб'єктів боротьби з тероризмом, окрім СБУ. Зазначено лише на те, що цей штаб очолюється керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України (координаційної групи відповідного регіонального органу Служби безпеки України) або особою, яка його заміщує. Водночас, в Росії у відповідному Законі «Про протидію тероризму» від 2007 року зазначено, що вибір керівника оперативного штабу залежить від того, компетенція якого федерального органу виконавчої влади буде переважуючою у проведенні контртерористичної операції. При ухваленні рішення про призначення керівника оперативного штабу враховуються сили та засоби, які необхідно залучити до проведення контртерористичних операцій.

Основними повноваженнями керівника оперативного штабу є те, що він:

- визначає межі району проведення антитерористичної операції;
- приймає рішення про використання сил і засобів, що залучаються до її проведення;
- у разі потреби за наявності передбачених законом підстав вносить на розгляд Ради національної безпеки і оборони України пропозиції щодо введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях.

У новому Законі РФ «Про протидію тероризму» від 6 березня 2006 року це питання виписане більш чітко. Зокрема, відповідно до ст. 13 російського закону керівництво контртерористичною операцією здійснює її керівник, який **несе персональну відповідальність за її проведення** (в українському законодавстві нічого не сказано про персональну відповідальність керівника оперативного штабу).

Керівник контртерористичної операції:

- 1) визначає структуру і порядок роботи оперативного штабу, а також завдання і функції посадовців, включених до складу оперативного штабу;
- 2) визначає склад сил і засобів, необхідних для проведення контртерористичної операції, а також ухвалює рішення про залучення до участі в роботі оперативного штабу інших осіб;
- 3) віддає розпорядження оперативному штабу про підготовку розрахунків і пропозицій щодо проведення контртерористичної операції;
- 4) у порядку, визначеному нормативними правовими актами федерального органу виконавчої влади у галузі забезпечення безпеки, узгодженими з федеральними органами виконавчої влади, питаннями оборони, внутрішніх справ, юстиції, закордонних справ, цивільної оборони, захисту населення і територій, що відають, від надзвичайних ситуацій, забезпечення пожежної безпеки і безпеки людей на водних об'єктах, привертає сили і засоби цих органів, а також інших федераль-

них органів виконавчої влади та органів виконавчої влади суб'єктів Російської Федерації, необхідні для проведення контртерористичної операції і мінімізації наслідків терористичного акту;

- 5) визначає представника оперативного штабу, відповідального за підтримку зв'язку з представниками засобів масової інформації і громадськості;
- 6) визначає територію (об'єкти), у межах якої (на яких) вводиться правовий режим контртерористичної операції, і встановлює комплекс заходів та тимчасових обмежень, передбачених частиною 3 статті 11 справжнього Федерального закону, про що негайно повідомляє посадовець, який ухвалив рішення про проведення контртерористичної операції;
- 7) ухвалює рішення і видає бойове розпорядження (бойовий наказ) про проведення контртерористичної операції;
- 8) реалізує інші повноваження з керівництва контртерористичною операцією.

Важливим є закріплення у ч. 3 коментованого українського закону положення про заборону втручання в оперативне управління антитерористичною операцією будь-яких осіб незалежно від посади.

Під час проведення антитерористичної операції законні вимоги учасників антитерористичної операції є обов'язковими для громадян і посадових осіб. Цей принцип дублює аналогічні положення, що містяться у відповідних законодавчих актах, і регулюють діяльність окремих суб'єктів боротьби з тероризмом та важливим з огляду на масштабність проведення даної операції за місцем, колом суб'єктів, простором.

Стаття 13. Сили і засоби, що залучаються до проведення антитерористичної операції

При проведенні антитерористичної операції використовуються сили і засоби (особовий склад, спеціалісти, зброя, спеціальні і транспортні засоби, засоби зв'язку, інші матеріально-технічні засоби) суб'єктів боротьби з тероризмом, а також підприємств, установ, організацій, які залучаються до участі в антитерористичній операції, в порядку, визначеному згідно з Положенням, зазначеним у частині другій статті 12 цього Закону. Покриття витрат та відшкодування збитків, що виникли у зв'язку із проведенням антитерористичної операції, здійснюються згідно з законодавством.

Працівники правоохоронних органів, військовослужбовці та інші особи, які залучаються до антитерористичної операції, на час її проведення підпорядковуються керівнику оперативного штабу.

Проведення антитерористичної операції — здійснення комплексу скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою.

Право оперативного штабу з управління антитерористичною операцією використовувати для її проведення необхідні сили та засоби суб'єктів боротьби з тероризмом

пов'язане з обов'язком органів виконавчої влади виділяти оперативному штабу особовий склад, спеціалістів, зброю, спеціальні і транспортні засоби, засоби зв'язку, інші матеріально-технічні засоби.

Досвід ведення антитерористичних операцій в інших країнах дає підстави стверджувати про можливість застосування озброєння і військової техніки — комплекси різних видів зброї і засобів забезпечення його бойового застосування, у тому числі засобів доставки, системи наведення, пуску, управління, а також інші спеціальні технічні засоби, призначені для оснащення збройних сил, боеприпаси та їх компоненти, запасні частини, прибори і комплектуючі до них. На нашу думку, не є доцільним у дужках розшифровувати зміст сил і засобів, оскільки останні можуть з часом змінюватись.

Отже, до сил, які залучаються для проведення антитерористичної операції, належать:

- особовий склад суб'єктів боротьби з тероризмом;
- спеціалісти з антитерористичної діяльності.

До засобів, що використовуються при проведенні антитерористичної операції, належать:

- зброя;
- спеціальні засоби;
- транспортні засоби;
- засоби зв'язку;
- інші матеріально-технічні засоби.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про Службу безпеки України» військовослужбовці Служби безпеки України мають право зберігати, носити, використовувати і застосовувати зброю та спеціальні засоби на підставах і в порядку, передбачених Законом України «Про міліцію», військовими статутами Збройних Сил України та іншими актами законодавства. Аналогічне посилання на Закон України «Про міліцію» також міститься й у ч. 8 ст. 10 Закону України «Про внутрішніх війська Міністерства внутрішніх прав України».

Отже, відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про міліцію» працівники міліції мають право застосовувати **заходи фізичного впливу**, в тому числі прийоми рукопашного бою, для припинення правопорушень, подолання протидії законним вимогам міліції, яка здійснюється із застосуванням сили щодо працівників міліції або інших осіб, якщо інші способи були застосовані та не забезпечили виконання покладених на міліцію обов'язків.

Відповідно до ч. 1 ст. 14 цього Закону **до основних спеціальних засобів** належать: наручники, гумові кийки, засоби зв'язування, сльозоточиві речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, пристрої для відкриття приміщень і примусової зупинки транспорту, водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби, а також службові собаки. Слід зазначити, що повний перелік спеціальних засобів, а також правила їх застосування встановлюються Кабінетом Міністрів України за висновком Міністерства охорони здоров'я України і Генеральної прокуратури України й публікуються у засобах масової інформації.

Транспортні засоби — засоби пересування, що використовуються у цивільних цілях, зазначені у Правилах дорожнього руху, а також засоби пересування, що стоять

на озброєні різних родів військ Збройних Сил України, підрозділів СБУ, МВС, СЗР, ВВ, ДПС.

Засоби зв'язку — технічні засоби, що використовуються для формування, оброблення, передачі або прийому повідомлень електрозв'язку чи поштових відправлень.

До **інших матеріально-технічних засобів** відносять спеціальну та автотранспортну техніку, засоби малої механізації, прибори, устаткування й інші засоби, передбачення табелями оснащення органів виконавчої влади.

Аналогічні положення включені в закони Білорусі і Молдови. Наприклад, стаття 11 закону Молдови передбачає, що для проведення антитерористичної операції оперативна група має право залучати сили і засоби органів публічного управління, що здійснюють боротьбу з тероризмом, в порядку, встановленому Урядом. Ці органи надають у розпорядження особовий склад, озброєння, спеціальні засоби, засоби зв'язку і транспортні засоби, інші матеріально-технічні ресурси, необхідні для здійснення антитерористичної операції.

У ч. 2 даної статті акцентується увага на тому, що на час проведення антитерористичної операції працівники правоохоронних органів, військовослужбовці підпорядковуються керівнику оперативного штабу.

Стаття 14. Режим у районі проведення антитерористичної операції

У районі проведення антитерористичної операції на час її проведення може бути встановлено спеціальний порядок, зокрема організовано патрульну охоронну службу та виставлено оточення.

Перебування в районі проведення антитерористичної операції осіб, які не залучені до її проведення, допускається з дозволу керівника оперативного штабу.

За погодженням з керівництвом підприємств, установ та організацій, що знаходяться в районі проведення антитерористичної операції, їх роботу під час її проведення може бути припинено частково або повністю. Відповідні фахівці цих підприємств, установ та організацій при проведенні антитерористичної операції можуть у встановленому порядку, за їх згодою, залучатися до виконання окремих доручень.

Режим у районі проведення антитерористичної операції — особливий порядок, який може вводитися у районі проведення антитерористичної операції на час її проведення і передбачати надання суб'єктам боротьби з тероризмом визначених цим Законом спеціальних повноважень, необхідних для звільнення заручників, забезпечення безпеки і здоров'я громадян, які опинилися в районі проведення антитерористичної операції, нормального функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій.

У районі проведення антитерористичної операції перебування осіб, не залучених до неї, допускається лише з дозволу керівника оперативного штабу. Це пов'язано із реальною загрозою життю як осіб, щодо яких вчинено терористичний акт, так і тих, що перебувають у районі проведення АТО і не залучені до неї.

Для ефективності під час проведення АТО за погодженням із керівництвом, якщо це зумовлено цілями боротьби з тероризмом, може бути припинено роботу підприємств, установ і організацій на час проведення АТО.

Стаття 15. Права осіб у районі проведення антитерористичної операції

У районі проведення антитерористичної операції посадові особи, залучені до операції, мають право:

- 1) застосовувати відповідно до законодавства України зброю і спеціальні засоби;
- 2) затримувати і доставляти в органи внутрішніх справ осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення чи інші дії, що перешкоджають виконанню законних вимог осіб, залучених до антитерористичної операції, або дії, пов'язані з несанкціонованою спробою проникнення в район проведення антитерористичної операції і перешкоджання її проведенню;
- 3) перевіряти у громадян і посадових осіб документи, що посвідчують особу, а в разі відсутності документів – затримувати їх для встановлення особи;
- 4) здійснювати в районі проведення антитерористичної операції особистий догляд громадян, огляд речей, що при них знаходяться, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться;
- 5) тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях та дорогах, не допускати транспортні засоби, у тому числі транспортні засоби дипломатичних представництв і консульських установ, та громадян на окремі ділянки місцевості та об'єкти, виводити громадян з окремих ділянок місцевості та об'єктів, відбуксировувати транспортні засоби;
- 6) входити (проникати) в жилі та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать громадянам, під час припинення терористичного акту та при переслідуванні осіб, які підозрюються у вчиненні такого акту, на територію та в приміщення підприємств, установ і організацій, перевіряти транспортні засоби, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю людей;
- 7) використовувати із службовою метою засоби зв'язку і транспортні засоби, у тому числі спеціальні, що належать громадянам (за їх згодою), підприємствам, установам та організаціям, за винятком транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав та міжнародних організацій, для запобігання терористичному акту, переслідування та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні терористичного акту, або для доставки осіб, які потребують термінової медичної допомоги, до лікувальних закладів, а також для проїзду до місця злочину.

У районі проведення антитерористичної операції контакти з представниками засобів масової інформації здійснюють керівник оперативного штабу або визначені ним особи. Передбачені цією статтею заходи здійснюються з дотриманням чинного законодавства і припиняються негайно після завершення антитерористичної операції.

У ст. 15 визначено права осіб у районі проведення антитерористичної операції.

Застосування відповідно до законодавства України зброї і спеціальних засобів

Відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону України «Про міліцію» спеціальні засоби застосовуються у таких випадках:

- 1) для захисту громадян і самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю;
- 2) для припинення масових безпорядків і групових порушень громадського порядку;
- 3) для відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, незалежно від їх належності, або їх звільнення у разі захоплення;
- 4) для затримання і доставки в міліцію або інше службове приміщення осіб, які вчинили правопорушення, а також для конвоювання і тримання осіб, затриманих і підданих арешту, взятих під варту, якщо зазначені вище особи чинять опір працівникам міліції або якщо є підстави вважати, що вони можуть вчинити втечу чи завдати шкоди оточуючим або собі;
- 5) для припинення масового захоплення землі та інших дій, що можуть призвести до зіткнення груп населення, а також діянь, які паралізують роботу транспорту, життєдіяльності населених пунктів, посягають на громадський спокій, життя і здоров'я людей;
- 6) для припинення опору працівникові міліції та іншим особам, які виконують службові або громадські обов'язки з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю;
- 7) для звільнення заручників.

Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру та особи правопорушника.

Відповідно до ст. 15 застосування вогнепальної зброї вважається правомірним у таких випадках:

- 1) для захисту громадян від нападу, що загрожує їх життю і здоров'ю, а також звільнення заручників;
- 2) для відбиття нападу на працівника міліції або членів його сім'ї, якщо їх життю або здоров'ю загрожує небезпека;
- 3) для відбиття нападу на охоронювані об'єкти, конвої, житлові приміщення громадян, приміщення державних і громадських підприємств, установ і організацій, а також звільнення їх у разі захоплення;
- 4) для затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого злочину і яка намагається втекти;

- 5) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожує життю і здоров'ю працівника міліції;
- 6) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю громадян або працівника міліції.

Забороняється застосовувати і використовувати вогнепальну зброю при значному скупченні людей, якщо від цього можуть постраждати сторонні особи.

Працівники міліції мають право використовувати зброю для подання сигналу тривоги або виклику допомоги, для знешкодження тварини, яка загрожує життю і здоров'ю громадян або працівника міліції.

Затримання і доставляння в органи внутрішніх справ осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення чи інші дії, що перешкоджають виконанню законних вимог осіб, залучених до антитерористичної операції, або дії, пов'язані з несанкціонованою спробою проникнення в район проведення антитерористичної операції і перешкоджання її проведенню

Особи, які проводять АТО, мають право затримувати і доставляти в органи внутрішніх справ осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення чи інші дії, що перешкоджають виконанню законних вимог осіб, залучених до антитерористичної операції, або дії, пов'язані з несанкціонованою спробою проникнення в район проведення антитерористичної операції і перешкоджання її проведенню.

Вимога особи, що проводить АТО, є законною, якщо ця особа мала право і повинна була вимагати від іншої особи виконання своєї вимоги, а інша особа була зобов'язана підкоритися висушеній вимозі.

Коло осіб, яким дозволяється допуск до району проведення АТО, визначається керівником оперативного штабу. Самостійне проникнення або спроба проникнення в зону осіб, які не мають відповідного дозволу або не є учасниками АТО, вважається несанкціонованою і спричиняє відповідні дії щодо затримання і доставляння до органів внутрішніх справ.

Перевірка у громадян і посадових осіб документів, що посвідчують особу, а в разі відсутності документів — затримання їх для встановлення особи

Основним документом, що засвідчує особу, є паспорт. Посадовими особами є особи, які постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням здійснюють функції представника влади або виконують організаційно-розпорядчі, адміністративно-господарчі функції в державних органах, органах місцевого самоврядування тощо. У посадових осіб мають бути документи, які підтверджують, що вони працюють у відповідних установах. За відсутності таких документів у громадян і посадових осіб вони можуть бути затримані для встановлення особи.

Здійснення в районі проведення антитерористичної операції особистого догляду громадян, огляд речей, що при них знаходяться, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться

З метою недопущення проносу/провозу в район проведення АТО і вносу/вивозу з неї заборонених законом речей або інших предметів відбувається особистий огляд громадян, а також речей, що є при них, огляд транспортних засобів і речей, що на них провозяться.

Огляд — форма контролю, що полягає у фактичній перевірці товарів, транспортних засобів, приміщень, фізичних осіб. Особистий огляд може бути проведено за наявності достатніх підстав припускати, що фізична особа, яка слідує в /із району проведення АТО, приховує при собі і не видає предмети, що є об'єктами порушення законодавства України. До підстав проведення особистого огляду можна віднести відомості, що надійшли від осіб, які брали участь в АТО або тих, які сприяють в її проведенні, а також від інших осіб; наявність будь-яких ознак, що прямо або опосередковано вказують на те, що фізична особа приховує при собі і не видає певні предмети.

Огляд повинен мати цільовий характер. При його проведенні допускається огляд речей, що належать громадянам. Правила проведення огляду речей, транспортних засобів та особистого огляду встановлені у Кодексі України про адміністративні правопорушення. При проведенні зазначених заходів можуть бути використані засоби, спеціально призначені для пошуку заборонених предметів (вибухівка, вогнепальна зброя, наркотичні речовини та їх прекурсори тощо). За цього випадку може бути використано службову собаку.

Тимчасове обмеження або заборона руху транспортних засобів і пішоходів на вулицях та дорогах, недопущення транспортних засобів, у тому числі транспортних засобів дипломатичних представництв і консульських установ, та громадян на окремі ділянки місцевості й об'єкти, вивід громадян з окремих ділянок місцевості та об'єктів, відбуксиркування транспортних засобів

Обмеження і заборону руху транспортних засобів та пішоходів здійснюють передусім з метою забезпечення безпеки громадян, які перебувають у цих транспортних засобах, і пішоходів. Більше того, транспортні засоби можуть створити перешкоди при проведенні силової фази антитерористичної операції.

З урахуванням підвищених вимог безпеки під час проведення саммітів голів держав, превентивним заходом також вживається недопущення літальних апаратів (гелікоптерів, повітряних куль, літаків, моно- біпланів тощо).

Вхід (проникнення) у житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать громадянам, під час припинення терористичного акту та при переслідуванні осіб, які підозрюються у вчиненні такого акту, на територію та в приміщення підприємств, установ і організацій, перевірка транспортних засобів, буде правомірним лише за тієї умови, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю людей. За відсутності такої загрози особи, що проводять АТО, можуть входити (проникати) на зазначені об'єкти із дотриманням встановлених правил. Безперешкодне проникнення у транспортні засоби розповсюджується на всі види транспортних засобів незалежно від їх форми власності і приналежності та включають транспортні засоби дипломатичних представництв і консульських установ.

Використання зі службовою метою засобів зв'язку і транспортних засобів, у тому числі спеціальних, що належать громадянам (за їх згодою), підприємствам, установам та організаціям, за винятком транспортних засобів дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав та міжнародних організацій, для запобігання терористичному акту, переслідування та затримання осіб, які підозрюються у вчиненні терористичного акту, або для доставки осіб, які потребують

термінової медичної допомоги, до лікувальних закладів, а також для проїзду до місця злочину.

При проведенні АТО особи, які беруть у ній участь, мають право використовувати у службових цілях засоби зв'язку, що належать громадянам та організаціям незалежно від форми власності, а також спеціальні засоби зв'язку. Поняття засобів зв'язку дано до коментарю ст. 13 цього Закону.

До спеціальних засобів зв'язку належать мережі зв'язку для потреб управління, оборони, безпеки й охорони правопорядку.

Під час проведення АТО допускається використання у службових цілях транспортних засобів, що належать до організацій незалежно від форми їхньої власності, а в виняткових випадках і належні громадянам, якщо це є необхідним для попередження терористичного акту, переслідування та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні терористичного акту, або для доставки осіб, які потребують термінової медичної допомоги, до лікувальних закладів, а також для проїзду до місця злочину.

Транспортними засобами дипломатичних, консульських та інших представництв іноземних держав і міжнародних організацій у даних випадках користуватися заборонено.

У ч. 2 цієї статті зазначається, що у районі проведення антитерористичної операції контакти з представниками засобів масової інформації здійснюють керівник оперативного штабу або визначені ним особи. Це положення відповідає одному з принципів боротьби з тероризмом: нерозголошення відомостей про технічні прийоми і тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників. Однією з основних ознак тероризму є демонстративність, яка реалізується через детальне висвітлення ЗМІ подробиць вчинення терористичного акту. Показовим у цьому випадку стало вчинення актів тероризму 11 вересня 2001 року в США, коли канал CNN наживо на весь світ демонстрував підлив Всесвітнього торговельного центру. Слід враховувати негативний досвід із цього питання і в Російській Федерації, коли у жовтні 2002 року в одному із театрів Москви були захоплені заручники, а радіо і телебачення у прямому ефірі демонструвало як підготовку до штурму, так і потім на всю країну демонстрували кадри вбитих злочинців з детальним висвітленням слідів від вбивства.

У цьому випадку чітке визначення законодавцем порядку здійснення контактів із ЗМІ є правильним, таким, що відповідає інтересам національної безпеки. Вони не можуть розглядатися як утиск свободи слова і такі, що порушують інформаційне законодавство. Також слід акцентувати увагу на тому, що будь-якій іншій особі, крім керівника оперативного штабу або визначеної ним особи, не залежно від посади і військового звання заборонено здійснювати контакти з представниками ЗМІ в районі проведення АТО.

Окрім цього, дані положення тісно пов'язані із закріпленням вичерпного переліку осіб, які можуть перебувати у районі АТО. Таким чином, перебування представників ЗМІ без такого дозволу, а також самовільне висвітлення подій у районі АТО без належного дозволу керівника оперативного штабу, оперування даними щодо кількості особового складу та засобів АТО, тактичних прийомів її проведення, що отримані не від уповноваженої на те особи (керівника оперативного штабу або визначеної ним особи), є порушенням законодавства і тягне передбачену законом відповідальність.

Стаття 16. Умови ведення переговорів з терористами

У ході проведення антитерористичної операції з метою збереження життя та здоров'я людей, матеріальних цінностей, схилення терористів до відмови від протиправних дій, справляння на них стримувального впливу, з'ясування можливості припинення терористичного акту допускається ведення переговорів з терористами.

Ведення переговорів доручається особам, спеціально уповноваженим на те керівником оперативного штабу.

У разі, коли мета переговорів з терористами не може бути досягнута через їх незгоду припинити терористичний акт і реальна загроза життю та здоров'ю людей зберігається, керівник антитерористичної операції має право прийняти рішення про знешкодження терориста (терористів).

У разі очевидної загрози вчинення щодо об'єкта або особи терористичного акту і неможливості усунення цієї загрози іншими законними способами терорист (терористи) може (можуть) бути за вказівкою керівника оперативного штабу знешкоджений (знешкоджені) без попередження.

Під час ведення переговорів не можуть розглядатися як умова припинення терористичного акту питання щодо видачі терористам будь-яких осіб, предметів та речовин, які безпосередньо можуть бути використані для вчинення актів технологічного тероризму.

Відомо, що успішність проведення спеціальної операції зі звільнення заручників залежить від цілого ряду чинників, серед яких основним є правильне ведення переговорів. Роль посередника (той, хто веде переговори) є винятковою, адже саме від його здатностей багато в чому залежить успішність спеціальної операції, починаючи від повної відмови від злочину (відповідно, порятунку життя заручників, з одного боку, і проведенням штурму співробітниками спеціальних підрозділів, що здійснюють антитерористичну операцію щодо звільнення заручників і нейтралізації (затримки) злочинців) з мінімальним ризиком для життя з іншого.

Першим кроком на шляху розв'язання поставленого завдання є визначення змісту і специфіки умов і завдань, що ставляться посередникові у процесі ведення переговорів з особами, що захопили заручників, які у своїй єдності й будуть визначати зміст психологічних вимог безпосередньо до особистості посередника.

У ч. 1 ст. 16 зазначено 5 основних цілей, для досягнення яких допускається ведення переговорів:

- 1) збереження життя та здоров'я людей;
- 2) збереження матеріальних цінностей;
- 3) схилення терористів до відмови від протиправних дій;
- 4) справляння на них стримувального впливу;
- 5) з'ясування можливості припинення терористичного акту допускається при веденні переговорів з терористами.

Варто зазначити, що ведення переговорів не є обов'язковим елементом антитерористичної операції, так само, як елементом визволення заручників. Ведення переговорів

є одним із елементів АТО, і закон визначає цілі, заради яких ведення переговорів допускається. Відтак, ведення переговорів може не передувати проведенню силової фази із фізичного припинення терористичного акту.

У ч. 2 цієї статті зазначено, що ведення переговорів доручається особам, спеціально уповноваженим на те керівником оперативного штабу.

Слід визнати, що на базі Національної академії Служби безпеки України відкрито курси підготовки переговорщиків. Фахівці виявляють особисті якості серед осіб, якими вони мають володіти у разі ведення переговорів. Зокрема, П.Я.Пригунов пропонує такий комплекс.

Вольові якості:

- емоційна стійкість до прийняття відповідних рішень;
- врівноваженість і самовладання при конфліктах;
- наполегливість у подоланні важких моментів;
- здатність до тривалого збереження високої активності;
- низька навіюваність, здатність не піддаватися впливу, особливо з боку авторитетних осіб;
- здатність брати на себе відповідальність у важких ситуаціях;
- здатність до об'єктивної оцінки власних досягнень, сил і можливостей;
- збереження зібраності в умовах, що стимулюють збудження.

Інтелектуальні якості:

- уміння бачити декілька можливих шляхів і подумки обирати найефективніший;
- здатність до відтворення образу за словесним описом;
- уміння визначити характер інформації, необхідний для прийняття рішення;
- здатність до прийняття правильного рішення за нестачі необхідної інформації, а також відсутності достатнього часу на її осмислення.

Комунікативні якості:

- здатність швидко відшукати потрібний тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану й індивідуальних особливостей співбесідника;
- уміння узгоджувати власну діяльність з діями інших осіб.

До мнемонічних якостей належать:

- особлива пам'ять на зовнішність і поведінку людини;
- здатність упродовж тривалого проміжку часу утримувати у пам'яті значну кількість інформації.

Як правило, переговори проводить представник того підрозділу, якому доручено проведення антитерористичної операції. В Україні у рамках СБУ готують спеціальних фахівців для цього. Утім, конкретне ведення переговорів у тій чи іншій ситуації покладається керівником оперативного штабу на ту чи іншу особу, яка, на його думку, за даних обставин найефективніше може вирішити поставлені завдання. Інші особи, навіть ті, хто об'єктивно володіє вищими знаннями і досвідом у цій діяльності, без відповідного наказу керівника оперативного штабу до ведення переговорів не допускаються.

У ч. 3 закріплене важливе положення: законодавче право у разі, коли мета переговорів з терористами не може бути досягнута через їх незгоду припинити терористичний акт, реальна загроза життю та здоров'ю людей зберігається, знешкодження терористів. Ця позиція була запропонована авторам даного коментарю, зокрема В.А.Ліпканом, який був експертом робочої групи з опрацювання проекту Закону України «Про боротьбу з

тероризмом». Це право чітко окреслює можливість держави через уповноважених представників забезпечувати національну безпеку аж до фізичного знешкодження терористів. Такий підхід українського законодавця є оптимальним рішенням складної проблеми, що виникає під час проведення силової фази із фізичного припинення злочинів. Практика боротьби з тероризмом в інших країнах підтверджує правильність такої позиції. Причому, схожі за змістом положення містяться також і в деяких інших законах про боротьбу з тероризмом, зокрема у казахському.

У ч. 4 деталізуються умови знешкодження терористів, зокрема: у разі очевидної загрози вчинення щодо об'єкта або особи терористичного акту і неможливості усунення цієї загрози іншими законними способами, терорист (терористи) може (можуть) бути за вказівкою керівника оперативного штабу знешкоджений (знешкоджений) без попередження. Таке положення кореспондується з ч. 1, де зазначено, що ведення переговорів допускається, а не прямо передбачається чи при проведенні АТО, чи перед безпосереднім знешкодженням терористів.

Для припинення терористичної діяльності держава може піти на певні поступки терористам. Утім, відповідно до ч. 5 не можуть розглядатися як умова припинення терористичного акту питання щодо видачі терористам будь-яких осіб, предметів та речовин, які безпосередньо можуть бути використані для вчинення актів технологічного тероризму. Під час переговорів також не повинні розглядатися питання виконання політичних вимог.

Стаття 17. Інформування громадськості про терористичний акт

Інформування громадськості про вчинення терористичного акту здійснюють керівник оперативного штабу або особи, уповноважені ним на підтримання зв'язків з громадськістю.

Забороняється поширення через засоби масової інформації або в інший спосіб інформації, яка:

- розкриває спеціальні технічні прийоми і тактику проведення антитерористичної операції;
- може утруднити проведення антитерористичної операції і (або) створити загрозу життю та здоров'ю заручників та інших людей, які знаходяться в районі проведення зазначеної операції або за його межами;
- має на меті пропаганду або виправдання тероризму, містить висловлювання осіб, які чинять опір чи закликають до опору проведенню антитерористичної операції;
- містить дані про предмети та речовини, які безпосередньо можуть бути використані для вчинення актів технологічного тероризму;
- розкриває дані про персональний склад співробітників спеціальних підрозділів та членів оперативного штабу, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції, а також про осіб, які сприяють проведенню зазначеної операції (без їх згоди).

У ст. 17 визначено порядок інформування громадськості про терористичний акт. У районі проведення АТО керівник оперативного штабу не лише регулює діяльність праців-

ників ЗМІ, а й визначає форми та обсяги інформування громадськості. Ніхто інший, крім керівника оперативного штабу або особи, уповноваженої ним на підтримання зв'язків з громадськістю, не можуть інформувати громадськість про терористичний акт.

У ч. 2 даної статті є п'ять категорій інформації, яку забороняється поширювати через ЗМІ. Так, доречним було б зазначити і про відповідальність представників ЗМІ за порушення цієї заборони, оскільки межа між свободою слова, доступом громадян до інформації і можливістю її вільного розповсюдження деколи може суперечити тим позиціям, які зазначені у цій статті.

Чіткі критерії віднесення тієї або іншої інформації до державної таємниці визначені Законом України «Про державну таємницю». Зокрема, обмеження свободи слова при проведенні АТО деколи межує із цензурою, тому позиція законодавця щодо чіткого визначення п'яти категорій інформації є коректною і такою, що відповідає інтересам національної безпеки. Обмеження інформації безпосередньо про терористичний акт викликане міркуваннями запобігання можливій паніці серед цивільного населення.

Висвітлення подій навколо доведеного теракту в пресі та інших ЗМІ може мати й позитивне значення: наприклад, за телефоном довіри, що повідомляється в таких випадках, може надходити інформація, що є важливою для своєчасного запобігання терористичному акту, розшуку і затриманню осіб, щодо яких є достовірні дані про їх причетність до терористичної діяльності.

Слід зазначити, що фото-, кіно- і відеозйомка місця події також здійснюється з дозволу керівника оперативного штабу з управління антитерористичною операцією після її закінчення. До закінчення операції працівникам преси, як правило, не перешкоджають у фіксації обстановки навколо місця події. Водночас, щодо працівників преси (навіть акредитованих) розповсюджуються положення про особистий огляд, огляд речей і транспортних засобів, передбачених у ст. 15.

Стаття 18. Завершення антитерористичної операції

Антитерористична операція вважається завершеною, якщо терористичний акт припинено та ліквідовано загрозу життю і здоров'ю заручників та інших людей, які знаходилися в районі її проведення.

Рішення про припинення антитерористичної операції приймається керівником оперативного штабу з управління цією операцією. При проведенні антитерористичної операції керівник оперативного штабу спільно з відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування організовує надання допомоги потерпілим, визначає заходи щодо усунення та мінімізації наслідків терористичного акту, організовує їх здійснення.

У ст. 18 визначається порядок завершення антитерористичної операції. Для визнання її завершеною у законі визначені дві умови: 1) терористичний акт припинено; 2) ліквідовано загрозу життю і здоров'ю заручників та інших людей, які перебували в районі її проведення.

Припинення терористичної діяльності — діяльність уповноважених органів державної влади, що полягає у недопущенні доведення до кінця початого акту тероризму, досягнення цілей терористичної діяльності.

Припинення терористичної діяльності також є можливим за добровільної відмови осіб від доведення до кінця терористичної діяльності або вчинення терористичного акту. Така відмова може бути здійснена на будь-якій стадії терористичного акту, за винятком випадків, коли антитерористична операція у певному районі оголошується завершеною.

Ліквідація загрози життю — повне усунення дії різних чинників, що створюють загрозу життю людей у районі проведення АТО.

У ч. 2 цієї статті зазначається, що рішення про припинення антитерористичної операції приймається керівником оперативного штабу з управління певною операцією.

Частина 3 не відповідає логіці самої статті, адже в ній говориться не стільки про завершення АТО, скільки про організацію допомоги потерпілим та мінімізацію наслідків.

Після закінчення АТО знімаються всі правообмеження. При цьому підрозділи правоохоронних органів і спецслужб повертаються до звичайного режиму роботи, а особовий склад знову підпорядковується своєму керівництву.

Розділ IV ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТОМ. СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Стаття 19. Відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом

Відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом.

Відшкодування шкоди, заподіяної організації, підприємству або установі терористичним актом, провадиться в порядку, визначеному законом.

У ст. 19 визначено порядок та умови відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом на території України. Право на відшкодування шкоди виникає при здійсненні будь-яких діянь, які охоплюють визначене у ст. 1 цього Закону поняття терористичного акту.

Внаслідок спричинення шкоди виникає цивільно-правовий обов'язок, за яким потерпілий має право вимагати від особи, яка заподіяла шкоду, надати певне майно в натурі або відшкодувати шкоду. Відповідно до цивільного законодавства України заподіяна шкода особі або її майну, а також шкода, спричинена майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню у повному обсязі особою, яка спричинила шкоду.

Шкода — матеріальний збиток, який виражається у зменшенні майна потерпілого і (або) применшенні нематеріального блага (життя, здоров'я людини і т. п.). Шкода відшкодовується або в натурі (надається річ того самого роду і якості, виправляються по-

шкодження речі і т. п.), або у вигляді компенсації збитків, що виникають як з реального збитку, так і упушеної вигоди. При розв'язанні суперечок, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, заподіяної громадянам і юридичним особам, порушенням їх прав, до складу реальної шкоди включаються не тільки фактично понесені витрати, а й витрати, які ця особа повинна буде провести для відновлення порушеного права.

За загальним правилом, відшкодування шкоди відбувається за рахунок засобів тієї особи, яка спричинила шкоду. Зокрема, у ст. 1 зазначено, що цей обов'язок початково бере на себе держава з наступним поверненням грошей через механізм регресних позовів до особи, яка безпосередньо спричинила шкоду.

Публічно-правовим механізмом є *компенсації*, що виплачуються постраждалим особам за рахунок державних фондів у порядку і в розмірі, встановленому нормативними актами. Такі фонди допомоги жертвам злочинів створені в Австрії, ФРН, Великій Британії, Франції, США, Фінляндії, Японії, Новій Зеландії.

Іншим публічно-правовим механізмом може бути встановлення *державної допомоги* потерпілим, а також виплат безпосередньо з державного бюджету. Можливі також разові або періодичні виплати жертвам якогось-небудь певного терористичного акту (родичам загиблих) за окремим рішенням Кабінету Міністрів України.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок терористичної акції, провадиться коштами Державного бюджету України. Причому, це відшкодування провадиться лише громадянам України. Тобто, заподіяння шкоди іноземним громадянам або особам без громадянства відшкодуванню не підлягає.

Утім, зазначені категорії осіб не є безправними, оскільки цивільним законодавством України закріплене їхнє право звертатися до судів і користуватися цивільними процесуальними правами нарівні з громадянами України.

У результаті терористичної акції, як правило, заподіюється шкода життю і здоров'ю громадян. При отриманні громадянином каліцтва або при іншому спричиненні шкоди його здоров'ю відшкодування втраченого потерпілим заробітку (доходу), який він мав або безумовно міг мати, а також додатково понесених витрат, викликаних пошкодженням здоров'я, зокрема витрат на лікування, додаткове харчування, придбання ліків, протезування, сторонній відхід, санаторно-курортне лікування, придбання спеціальних транспортних засобів, підготовку до іншої професії, якщо встановлено, що потерпілий потребує цих видів допомоги і догляду й не має права на їх безкоштовне отримання.

У разі смерті потерпілого (годувальника) право на відшкодування шкоди мають:

- непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого або що мали до дня його смерті право на отримання від нього утримання;
- дитина померлого, що народилася після його смерті;
- один із батьків, чоловік або інший член сім'ї незалежно від його працездатності, який не працює і зайнятий доглядом за ними, то перебуває на утриманні померлого, його дітьми, внуками, братами і сестрами, що не досягли чотирнадцяти років бо хоч і досягли зазначеного віку, але за висновком медичних органів мають потребу за станом здоров'я у сторонньому догляді;
- особи, які перебували на утриманні померлого і стали непрацездатними протягом п'яти років після його смерті.

Шкода відшкодовується:

- неповнолітнім — до досягнення ними вісімнадцяти років;

- що навчаються — старші за вісімнадцять років — до закінчення навчання в навчальних закладах денної форми навчання, але не більше ніж до двадцяти трьох років;
- жінкам старшим за п'ятдесят п'ять років і чоловікам старшим за шістьдесят років — довічно;
- інвалідам — на термін інвалідності;
- одному з батьків, чоловіку або іншому члену сім'ї, зайнятому доглядом за тими, що перебували на утриманні померлого його дітьми, внуками, братами і сестрами, — до досягнення ними чотирнадцяти років або зміни стану здоров'я.

У ч. 1 передбачено подальше стягнення виплачених сум безпосередньо з особи, яка заподіяла шкоду в порядку, встановленому цивільно-процесуальним законодавством. Як свідчить практика, реальне стягнення не завжди можливе з об'єктивних причин. По-перше, особа, яка заподіяла шкоду життю, здоров'ю або майну, може бути ліквідована під час проведення антитерористичної операції. По-друге, хоча в предмет судового розгляду у кримінальній справі входить можливість подання цивільного позову, виконання вироку в цій частині утруднене у зв'язку з відсутністю у засудженої особи засобів, на які може бути обернене стягнення.

Особливістю відповідальності держави як сторони, що відшкодовує заподіяну шкоду, є специфічна підстава виникнення такої відповідальності: здійснення терористичної акції. При вчиненні інших злочинів законодавством України не передбачено відшкодування шкоди потерпілим із засобів бюджету.

Отже, такий аспект проблеми має дістати подальше дослідження, оскільки Україна ще не зіткнулась із масовими терористичними актами й необхідністю відшкодування великих обсягів сум. З часом, коли відбудеться активізація терористських угруповань на теренах України, Державний бюджет виявиться не готовим до відшкодування таких сум. Отже, регресний порядок хоча і має певні позитивні моменти, втім є неефективним при нестабільній економічній ситуації, а також обмежених обсягах спеціальних фондів. Одним із способів розв'язання цієї проблеми, на нашу думку, можна запропонувати фіксований обсяг виплат, а також загальне обов'язкове страхування.

У ч. 2 зазначено, що в результаті терористичної акції шкода може бути причинена організації, установі або підприємству шляхом: знищення або пошкодження майна, що призвело до проведення ремонту або реставрації. Крім того, шкода може полягати у формі упущеної вигоди — неодержаних доходів.

Вартим уваги, що у новій редакції Закону РФ «Про протидію тероризму» в ст. 18 містяться цікаві положення щодо відшкодування шкоди.

Зокрема, у ч. 1 цього Закону йдеться про те, що компенсаційні виплати фізичним і юридичним особам здійснюються Урядом Росії. Водночас, моральна шкода відшкодовується за рахунок осіб, які його вчинили. Таким чином, російський законодавець вирішив проблеми регресних позовів, які під час ведення терористичних війн виявилися не ефективними.

У ч. 2 крім шкоди, яку можуть заподіяти самі терористи, виділена шкода, яка може бути заподіяна правомірними діями внаслідок припинення терористичного акту. Порядок відшкодування шкоди визначається Урядом РФ.

Також логічним є вирішення, крім двох суб'єктів заподіяння шкоди, другого об'єкта спричинення шкоди — самих осіб, які беруть участь у терористичній діяльності. Зокрема,

у ч. 3 зазначено, що шкода, спричинена при припиненні терористичного акту правомірними діями здоров'ю або майну особи, яка бере участь у терористичному акті, а також шкода, викликана смертю цієї особи, відшкодуванню не підлягають. Цим самим особи, які беруть участь у терористичній діяльності, позбавляються права на відшкодування шкоди, заподіяної їм правомірними діями при припиненні терористичного акту.

На нашу думку, крім зазначеного, потребує детальнішого вивчення питання про межі, у рамках яких може бути застосований механізм відшкодування. Адже боротьба з тероризмом не вимірюється лише безпосереднім припиненням терористичного акту. Більше того, сам терористичний акт є лише одним з елементів терористичної діяльності. Ми вважаємо, що зважаючи на діяльність держави у напрямі запобігання терористичній діяльності в цілому, межі відшкодування доцільно також не обмежувати лише припиненням. Відповідно має відбуватися відшкодування шкоди, заподіяної громадянам внаслідок терористичної і антитерористичної діяльності.

Стаття 20. Соціальна реабілітація осіб, які постраждали від терористичного акту

Соціальна реабілітація осіб, які постраждали від терористичного акту, провадиться з метою повернення їх до нормального життя. Зазначеним особам надається у разі необхідності психологічна, медична, професійна реабілітація, правова допомога і житло та здійснюється їх працевлаштування.

Соціальна реабілітація осіб, які постраждали від терористичного акту, а також осіб, зазначених у статті 21 цього Закону, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України.

Порядок проведення соціальної реабілітації осіб, які постраждали від терористичного акту, визначається Кабінетом Міністрів України.

У ст. 20 визначена мета, а також види соціальної реабілітації осіб, які постраждали від терористичного акту.

Соціальна реабілітація — комплекс соціально-економічних, медичних, психологічних, педагогічних і правових заходів з відновлення порушених прав особи, функцій його організму і працездатності, усунення негативних наслідків, пов'язаних із несприятливими обставинами, що їх пережила особа. Основним призначенням соціальної реабілітації є створення потерпілим таких умов життя, які були б наближені до втрачених і здатні забезпечити певний рівень життя, а також на компенсацію понесених втрат. Причому, ця компенсація спрямована на відновлення не лише матеріальних, а й моральних благ.

Мета соціальної реабілітації — повернення осіб, які постраждали від терористичного акту до нормального життя. Для досягнення цієї мети постраждалим у разі необхідності надається така допомога:

- 1) психологічна;
- 2) медична;
- 3) правова;
- 4) професійна реабілітація;

- 5) житло;
- 6) здійснюється їх працевлаштування.

Психологічна реабілітація включає в себе кваліфіковану допомогу спеціалістів-психологів, спрямовану на зменшення негативного впливу на психіку людини подій, що відбулися. З цією метою застосовуються різні методики, що допомагають постраждалому подолати стресову ситуацію, що виникла внаслідок пережитого нею терористичного акту, внутрішні переживання і, врешті-решт, мінімізувати негативні наслідки подій, що з ним трапилися.

Медична реабілітація полягає у здійсненні спеціального медичного догляду, постійному медичному спостереженні у спеціальних медичних установах. Також як медична реабілітація може розглядатися надання побутового догляду за постраждалим, якщо він за станом свого здоров'я частково обмежений у самообслуговуванні, виділенні спеціальних транспортних засобів за наявності у потерпілого спеціальних показань. Постраждалого також може бути забезпечено санаторно-курортним лікуванням, пільгами при придбанні ліків тощо. Ступінь втрати працездатності встановлюють установи державної медико-соціальної експертизи.

Професійна реабілітація — відновлення втрачених професійних знань, навичок та умінь, що дозволяють у повному обсязі виконувати функціональні обов'язки на посаді, на якій перебувала особа на момент вчинення терористичного акту. Професійна реабілітація складається з: професійної орієнтації, професійної освіти, професійної адаптації, а також може включати в себе допомогу в оволодінні новою професією.

Правова допомога полягає у здійсненні юридичних консультацій, наданні безкоштовних юридичних послуг у фахівців різних галузей права. Це може стосуватися відновлення як майнових, так і немайнових прав. Причому, хоча здебільшого відповідачами з цивільних позовів виступають особи, які вчинили терористичний акт, інколи практиці відомі випадки позовів до самих органів державної влади на їх неправомірні або некваліфіковані дії.

Надання житла здійснюється особам, які втратили належне їм на праві власності житло внаслідок здійснення терористичного акту. Виділення житла здійснюється відповідно до закріплених у законі соціальних норм житлової площі.

Здійснення працевлаштування відбувається за необхідності або за попереднім місцем роботи, або на новому.

Засоби на соціальну реабілітацію осіб, які постраждали від терористичного акту, а також осіб, які беруть участь у боротьбі з тероризмом, виділяються з Державного бюджету України.

Порядок проведення соціальної реабілітації осіб, які постраждали від терористичного акту, визначено постановою Кабінету Міністрів України № 982 від 28.06.2004.

Розділ V ПРАВОВИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У БОРОТЬБІ З ТЕРОРИЗМОМ

Стаття 21. Особи, які підлягають правому і соціальному захисту

Особи, які беруть участь у боротьбі з тероризмом, перебувають під захистом держави. Правому і соціальному захисту підлягають:

1) військовослужбовці, працівники і службовці центральних та місцевих органів виконавчої влади, які беруть (брали) безпосередню участь в антитерористичних операціях;

2) особи, які на постійній чи тимчасовій основі сприяють органам, що здійснюють боротьбу з тероризмом, у запобіганні, виявленні, припиненні терористичної діяльності та мінімізації її наслідків;

3) члени сімей осіб, зазначених у пунктах 1 і 2 цієї частини, якщо потреба в забезпеченні їх захисту викликана участю зазначених осіб у боротьбі з тероризмом.

Соціальний захист осіб, які залучаються до боротьби з тероризмом, здійснюється у порядку, який визначається законом.

Якщо особа, яка брала участь у боротьбі з тероризмом, загинула під час проведення антитерористичної операції, членам її сім'ї та особам, що перебували на її утриманні, виплачується за рахунок коштів Державного бюджету України одноразова допомога в розмірі двадцяти прожиткових мінімумів, відшкодовуються витрати на поховання загиблого, призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника, а також зберігаються пільги, які мав загиблий, на отримання житла, оплату житлово-комунальних послуг тощо.

У разі, коли особа, яка брала участь у боротьбі з тероризмом, стала інвалідом внаслідок каліцтва, одержаного під час проведення антитерористичної операції, цій особі за рахунок коштів Державного бюджету України виплачується одноразова допомога в розмірі десяти прожиткових мінімумів і призначається пенсія відповідно до законодавства України.

У разі, коли особа, яка брала участь у боротьбі з тероризмом, під час проведення антитерористичної операції зазнала поранення, яке не потягло за собою настання інвалідності, цій особі виплачується одноразова допомога в розмірі п'яти прожиткових мінімумів.

У статті 21 визначене коло осіб, які підлягають соціальному та правому захисту з боку держави.

У ч. 1 визначено, що держава гарантує захист особам, які беруть участь у боротьбі з тероризмом. Це означає, що чинне законодавство — кримінальне, адміністративне, цивільне, трудове тощо — гарантує захист їх життя, здоров'я, честі та гідності, майна

від терористичних та інших злочинних посягань.

Вирізняють два види захисту: правовий і соціальний.

Соціальний захист — система економічних, правових, організаційних та інших заходів держави із забезпечення соціальних прав і гарантій осіб, які беруть участь у боротьбі з тероризмом. Система соціального захисту за текстом коментованої статті включає:

- 1) виплату пенсій;
- 2) різні види матеріальної допомоги і компенсації;
- 3) пільги на отримання житла;
- 4) пільги на сплату житлово-комунальних послуг.

Основною організаційно-правовою формою соціального забезпечення — державної системи захисту населення від соціальних ризиків виступає загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Правовий захист — система гарантування захисту життя, здоров'я, честі й гідності, майна осіб, які беруть участь у боротьбі з тероризмом, членів їх сімей від терористичних та інших злочинних посягань за допомогою норм права.

У свою чергу, ці види захисту розповсюджуються на такі категорії осіб:

- 1) військовослужбовців, працівників і службовців центральних та місцевих органів виконавчої влади, які беруть (брали) безпосередню участь в антитерористичних операціях;
- 2) осіб, які на постійній чи тимчасовій основі сприяють органам, що здійснюють боротьбу з тероризмом, у запобіганні, виявленні, припиненні терористичної діяльності та мінімізації її наслідків;
- 3) члени сімей осіб, зазначених у пунктах 1 і 2 цієї частини, якщо потреба в забезпеченні їх захисту викликана участю цих осіб у боротьбі з тероризмом.

Потреба у державному захисті виникає тоді, коли існують достатні підстави вважати, що особам, які беруть участь у боротьбі з тероризмом, будуть перешкоджати виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягань на життя, здоров'я, житло і майно цих осіб та їх близьких родичів, якщо потреба у забезпеченні їх захисту викликана участю цих осіб у боротьбі з тероризмом.

Члени сімей, які відповідно до цього Закону підлягають захисту, — це батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, посягання на життя, здоров'я, житло і майно яких перешкоджає виконанню особами, які беруть участь у боротьбі з тероризмом покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав.

Відповідно до чинного законодавства України особи, які беруть участь у боротьбі з тероризмом та члени їх сімей мають право:

- а) застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту особистої безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна;
- б) вимагати й одержувати допомогу у виконанні покладених на них обов'язків, а в разі необхідності — для особистого захисту, а також свого житла і майна з боку відповідних правоохоронних та інших державних органів;
- в) здійснювати спеціальні заходи забезпечення безпеки;
- г) отримувати матеріальну компенсацію у разі загибелі працівника, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, знищення чи пошкодження його житла і майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у боротьбі з тероризмом, а також членів їх сімей, недоторканості житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися відповідно до законодавства такі заходи:

- а) особиста охорона, охорона житла і майна;
- б) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- в) встановлення телефону за місцем проживання;
- г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- д) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку;
- е) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту;
- є) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання.

Здійснення спеціальних заходів забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів покладається:

- а) щодо працівників служби безпеки і органів системи Управління державної охорони — на органи служби безпеки;
- б) щодо працівників органів охорони державного кордону — на органи охорони державного кордону України;
- в) щодо працівників розвідувального органу Міністерства оборони України та їх близьких родичів — на розвідувальний орган Міністерства оборони України;
- г) щодо інших працівників, зазначених у статті 2 цього Закону, — на органи внутрішніх справ.

З цією метою у структурі зазначених органів створюються спеціальні підрозділи.

Безпека військовослужбовців забезпечується вищезазначеними заходами, які застосовуються з урахуванням перебування цих осіб на військовій службі.

Частина 2 має банкетний характер, оскільки в ній зазначено на те, що соціальний захист здійснюється в порядку, визначеному законом. Це означає, що при проведенні антитерористичних операцій, крім самого Закону України «Про боротьбу з тероризмом», також при розгляді заходів соціального захисту враховується і законодавство, що регулює порядок діяльності конкретних суб'єктів боротьби з тероризмом — міліція, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України тощо.

Стаття 22. Звільнення від відповідальності за заподіяну шкоду

Якщо під час проведення антитерористичної операції вимушено заподіяна шкода життю, здоров'ю і майну терористів, військовослужбовців та інші особи, які брали участь в антитерористичній операції, звільняються від відповідальності за цю шкоду відповідно до законів України.

Зміст статті 22 не відповідає її назві, оскільки в ній викладені обставини, що виключають злочинність діяння, проте статтю помилково названо — звільнення від кримінальної відповідальності.

У сучасній доктрині кримінального права загально визнаним є розуміння звільнення від відповідальності — це звільнення від покарання, тобто від його призначення або

відбування. Прикладами легалізації звільнення від кримінальної відповідальності є ч. 2 ст. 111 КК України «Державна зрада», ч. 2 ст. 114 «Шпигунство», ч. 4 ст. 212 — «Ухилення від сплати податків чи інших обов'язкових платежів».

Отже, звільнення від кримінальної відповідальності — це реалізація державою в особі суду свого повноваження, відповідно до якого вона відмовляється за наявності підстав, передбачених КК України, від державного осуду особи, яка вчинила злочин, а також від покладання на неї обмежень особистого, майнового або іншого характеру, передбачених законом за вчинення цього злочину¹⁵.

У тексті статті про це не йдеться, проте викладено обставини, що виключають злочинність діяння.

Обставини, що виключають злочинність діяння — передбачені КК України зовнішньо подібні зі злочинами соціально прийнятні та правомірні вчинки, які здійснені за певних умов і не визнаються злочинами у зв'язку з тим, що були спрямовані на захист правоохоронюваних національних інтересів¹⁶.

Щоб зрозуміти сутність та відмінність обставин, що виключають злочинність діяння і самого звільнення від відповідальності, слід навести основні ознаки, а зрештою розглянути докладніше види обставин, що виключають злочинність діяння при здійсненні саме боротьби з тероризмом¹⁷.

Отже, до основних ознак, обставин, що виключають злочинність діяння, можна віднести такі.

1. Юридична природа цих обставин полягає у тому, що вони **виключають саму підставу кримінальної відповідальності** (підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України). Ці вчинки характеризуються такими ознаками, які виключають можливість їх визнання суспільно небезпечними діяннями, що містять ознаки складу злочину, передбаченого КК України. Саме цим вони відрізняються від обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

2. У новому КК України вперше виділено зазначені обставини у **самостійний розділ VIII Загальної частини КК** під назвою «Обставини, що виключають злочинність діяння».

3. **Усі обставини являють собою свідомі вольові вчинки людини у формі дії або бездіяльності.** Винятком є лише заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у результаті непереборного фізичного примусу, якщо внаслідок такого примусу особа не могла керувати своїми вчинками.

4. **Зовнішня подібність (збіг) фактичних, видимих, об'єктивних ознак скоєного вчинку і відповідного злочину.** Так, заподіяння смерті терористу при проведенні антитерористичної операції при звільненні заручників і наступним його затриманням збігається з видимими ознаками перевищення влади. Тобто, якщо скоєний вчинок за своїми зовнішніми ознаками не буде збігатися з тим чи іншим злочинном, то обговорення питання про наявність будь-якої з аналізованих обставин є безпредметним.

¹⁵ Кримінальне прав України: Загальна частина: Підручник / Ю.В.Баулін, В.І.Борисов, Л.М.Кривоченко та ін.// За ред. В.В.Сташиса, В.Я.Тація. — 3-є вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — С. 330.

¹⁶ Там само. — С. 291.

¹⁷ Там само. — С. 289 – 327.

5. **Соціальний зміст зазначених вчинків.** Здебільшого зазначені обставини є суспільно корисними. Наприклад, фізична ліквідація терориста, здійснювана відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» підпадає під одну з обставин, що виключає злочинність діяння: виконання наказу чи розпорядження (ст. 41 КК України). Втім, безперечно, серед цих обставин виділяють і соціально допустимі (соціально нейтральні), що є доцільними. Соціальний зміст злочину визначається через категорію суспільної небезпеки (ст. 11 КК України). Отже, аналізовані вчинки як незлочинні не є і суспільно небезпечними.

6. **Юридична форма названих вчинків визначається через заперечення в юридичної форми злочину, тобто передбаченості діяння КК України.** У більшості аналізованих вчинків у КК України стаття починається словами «не є злочином...», а в ч. 1 ст. 41 прямо зазначено на правомірність заподіяння шкоди. В основі правомірності цих обставин лежить або здійснення суб'єктом боротьби з тероризмом свого права, або виконання юридичного обов'язку, або здійснення владного повноваження. Саме тому, крім КК України, у Законі України дістали своє відображення (хоча не в достатній юридично правильній і точній формі) зазначені обставини (застосування сили, спеціальних засобів, вогнепальної зброї тощо).

7. **Кримінально-правові наслідки вчинення аналізованих правомірних вчинків.** Ці наслідки полягають у тому, що вони виключають саму підставу кримінальної відповідальності, а отже і виключають кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду. Названі обставини мають значення для вирішення питання про виключення як закінченого, так і незакінченого злочину, а також для виключення злочинності діяння, вчиненого як індивідуально, так і декількома особами.

Відповідно до КК України до обставин, що виключають злочинність діяння, належать:

- 1) необхідна оборона;
- 2) уявна оборона;
- 3) затримання особи, яка вчинила злочин;
- 4) крайня необхідність;
- 5) фізичний або психічний примус;
- 6) виконання наказу або розпорядження;
- 7) діяння, пов'язане з ризиком;
- 8) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття діяльності організованої групи чи злочинної організації.

У доктрині кримінального права досить чітко виписані атрибутивні ознаки кожної з даних обставин. Що ж до самої коментованої статті 22, то слід зазначити таке. Вважаємо, що конструктивним прикладом адекватного викладення думки про кримінально-правове забезпечення боротьби з тероризмом є положення ст. 22 Закону РФ «Про протидію тероризму».

Так у ст. 22 «Правомірне спричинення шкоди» Закону РФ «Про протидію тероризму» від 2006 року зазначені **не умови звільнення від відповідальності за заподіяну шкоду**, як це викладено в українському законі, а **умови правомірності спричинення шкоди**, зокрема: позбавлення життя особи, яка вчиняє терористичний акт, а також спричинення шкоди здоров'ю або майну такої особи або іншим інтересам особи, суспільства і держави, що охороняються законом, при припиненні терористичного акту або здійсненні

інших заходів з боротьби з тероризмом діями, що передбачені або дозволені законодавством Російської Федерації, є правомірними.

На нашу думку, таке викладення позиції держави є більш точним і конструктивним, адже боротьба з тероризмом це, передусім, діяльність органів державної влади, і здійснюючи її, працівники цих органів мають знати, що діють правомірно, а не намагатися вчинити ті діяння, які підпадуть під категорії обставин, що виключають злочинність діяння.

Розділ VI ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УЧАСТЬ У ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття 23. Відповідальність осіб, винних у терористичній діяльності

Особи, винні в терористичній діяльності, притягаються до кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому законом.

Непоко́ра або опір законним вимогам військовослужбовців, посадових осіб, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції, неправомірне втручання в їх законну діяльність тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом.

У статті 23 визначено відповідальність осіб, винних у терористичній діяльності. Ця стаття складається з двох частин.

У ч. 1 визначається, що особи, винні в терористичній діяльності, притягаються до кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому законом.

У принципі сама назва статті є некоректною, оскільки в українському законодавстві не передбачено відповідальності саме за терористичну діяльність. Адже у ст. 258 КК України, наприклад, передбачається відповідальність за вчинення терористичного акту, у ст. 258² КК України — за вчинення публічних закликів до вчинення терористичного акту. Тобто, винність у терористичній діяльності в цілому як кримінально-правова категорія не наповнена змістом. Більше того, оскільки не всі ознаки терористичної діяльності криміналізовано, більш коректним було б просто обмежитись зазначенням на настання відповідальності відповідно до закону, не звужуючи її лише кримінальною.

У ч. 2 цієї статті закріплюється важливе положення про перешкодження законним вимогам спеціально уповноважених осіб при вчиненні антитерористичної операції. Таке перешкодження може відбуватися у трьох формах: 1) непоко́ра; 2) опір законним вимогам; 3) неправомірне втручання. У ст. 342 КК України передбачено кримінальну відповідальність за відповідні дії.

Непоко́ра законним вимогам військовослужбовців, посадових осіб, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції — відкрита відмова від виконання законних вимог даної категорії осіб, які мають право пред'являти таку вимогу, а інші особи були зобов'язані і могли її виконати, але умисно не виконали. Поняттям непоко́ри також охоплюється і злісна непоко́ра, яка, окрім вищезазначеного, виявляється у демонстративній або зухвалій формі.

Опір законним вимогам військовослужбовців, посадових осіб, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції — активна фізична протидія здійсненню законних вимог у проведенні антитерористичної операції, поєднана із здійсненням пострілів на враження, нанесенням ударів холодною зброєю, а також іншими предметами, придатними для враження живої сили та погроза зброєю чи зазначеними предметами. Основними ознаками опору є: 1) він полягає в активних діях; 2) дії винного полягають у застосуванні фізичної сили до військовослужбовців, посадових осіб, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції; 3) дії винного перешкоджають виконанню потерпілим своїх функцій, реалізації повноважень; 4) дії винного вчинено під час виконання військовослужбовцями та посадовими особами своїх обов'язків. Вчинення злочину під час виконання військовослужбовцями, посадовими особами, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції, службових обов'язків означає, що посягання має місце під час проведення антитерористичної операції, тобто реалізації наданих ними прав та виконання обов'язків, які передбачені відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність представника влади або органу, в якому він працює.

Неправомірне втручання в законну діяльність військовослужбовців, посадових осіб, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції — неправомірний вплив у будь-якій формі на цю категорію осіб. Таке втручання може полягати у конкретних діях, спрямованих на перешкодження виконанню цими працівниками службових обов'язків або для того, щоб добитися прийняття незаконних рішень (наприклад, наказ губернатора про застосування сили при звільненні дітей у школі, взятих терористами у заручники). Вплив може проявлятися в умовлянні, шантажуванні даних осіб, погрози відмовити у наданні законних благ, а також у будь-якій іншій формі. **Умовляння** — це прохання про вчинення чи не вчинення будь-яких дій, що полягають у невиконанні потерпілим своїх службових обов'язків або прийнятті незаконних рішень. Це прохання може супроводжуватись обіцянками про надання будь-яких майнових чи немайнових благ, переваг, пропозицію хабара. Шантажування може здійснюватись шляхом погрози розголосити відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці. Такий вплив може бути здійснено також шляхом погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна як самих посадових осіб, так і їх близьких родичів.

Стаття 24. Відповідальність організації за терористичну діяльність

Організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується.

У разі визнання судом України, в тому числі відповідно до її міжнародно-правових зобов'язань, діяльності організації (її відділення, філії, представництва), зареєстрованої за межами України, терористичною, діяльність цієї організації на території України забороняється, її українське відділення (філія, представництво) на підставі рішення суду ліквідується, а належні йому майно і майно зазначеної організації, яке знаходиться на території України, конфіскується.

Заява про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність подається до суду відповідно Генеральним прокурором України, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку.

У статті 24 Закону містяться загальні положення про відповідальність організацій за терористичну діяльність. Відповідно до ч. 1 цієї статті організація може бути визнана терористичною лише на підставі рішення суду.

У ч. 2 визначені наслідки визнання судом України міжнародної організації (її відділення, філії, представництва), зареєстрованої за межами України, терористичної. Вони включають:

- заборона діяльності цієї організації на території України;
- ліквідація її українського відділення (філії, представництва);
- належне йому майно і майно зазначеної організації, яке знаходиться на території України, конфіскується.

Відповідно до ч. 3 заява про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність подається до суду відповідно Генеральним прокурором України, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку. В Україні ще не існує широкої практики визнання тих чи інших організацій терористичними. Згідно з Постановою КМУ від 25.05.2006 № 751 Київ «Про затвердження порядку формування переліку осіб, пов'язаних з терористичною діяльністю», основним критерієм в Україні визнання тієї чи іншої організації терористичною є наявність даних про її причетність до фінансування тероризму.

Кожна країна по-різному ставиться до визнання тих чи інших організацій терористичними. Наприклад, у США Державним Департаментом щороку оголошується список так званих терористичних країн, а також терористичних організацій, що становлять загрозу національній безпеці країни, і відповідно потребують силового впливу для попередження їх злочинної діяльності і превенції нанесення можливої шкоди США. Росія включає до цього переліку організації, що підтримують Ічкерію, а в ракурсі нового витку холодної війни між Росією та США, виходу Росії з Договору про обмеження звичайних озброєнь в Європі, розміщення США системи ПРО в Європі, обоюдне нарощування озброєнь, у тому числі випробовування водневих бомб, визнання тих чи інших організацій терористичними матиме не стільки адекватний до реалій характер, скільки відповідатиме національним інтересам цих країн. А отже, в черговий раз боротьба з тероризмом перетворюється на прапор встановлення нової влади і слугує засобом глобального управління цивілізацією.

Стаття 25. Відповідальність за сприяння терористичній діяльності

Керівники та посадові особи підприємств, установ і організацій, а також громадяни, які сприяли терористичній діяльності, зокрема:

- 1) фінансували терористів, терористичні групи (терористичні організації);
- 2) надавали або збирали кошти безпосередньо чи опосередковано з наміром використання їх для вчинення терористичних актів чи злочинів терористичної спрямованості;

3) проводили операції з коштами та іншими фінансовими активами:

фізичних осіб, які вчиняли чи намагалися вчинити терористичні акти чи злочини терористичної спрямованості або брали участь у їх вчиненні чи сприяли вчиненню;

юридичних осіб, майно яких безпосередньо чи опосередковано перебуває у власності чи під контролем терористів або осіб, які сприяють тероризму;

юридичних і фізичних осіб, які діють від імені чи за вказівкою терористів або осіб, що сприяють тероризму, включаючи кошти, одержані або придбані з використанням об'єктів власності, що безпосередньо чи опосередковано перебувають у власності чи під контролем осіб, які сприяють тероризму, або пов'язаних з ними юридичних і фізичних осіб;

4) надавали кошти, інші фінансові активи чи економічні ресурси, відповідні послуги безпосередньо чи опосередковано для використання в інтересах фізичних осіб, які вчиняють терористичні акти або сприяють чи беруть участь у їх вчиненні, чи в інтересах юридичних осіб, майно яких безпосередньо чи опосередковано перебуває у власності чи під контролем терористів або осіб, які сприяють тероризму, а також юридичних і фізичних осіб, які діють від імені чи за вказівкою зазначених осіб;

5) надавали допомогу особам, які брали участь у вчиненні терористичних актів;

6) вербували фізичних осіб для заняття терористичною діяльністю, сприяли встановленню каналів постачання зброї терористам та переміщенню терористів через державний кордон України;

7) переховували осіб, які фінансували, планували, підтримували чи вчиняли терористичні акти або злочини терористичної спрямованості;

8) використовували територію України з метою підготовки чи вчинення терористичних актів або злочинів терористичної спрямованості проти інших держав або іноземців, – несуть відповідальність згідно з законом.

У цій статті дається вичерпний перелік форм сприяння терористичній діяльності, визначено три основні суб'єкти, які несуть відповідальність за дане діяння: 1) керівники підприємств, установ і організацій, 2) їх посадові особи; 3) громадяни. У 2006 році у Кримінальний кодекс України були внесені відповідні зміни і ст. 258⁴ передбачено кримінальну відповідальність за сприяння вчиненню терористичного акту. За змістом у цій статті містяться поняття, які були проаналізовані та розглянуті по тексту коментарю.

На нашу думку, цей перелік даних форм доцільно доповнити такою формою сприяння терористичній діяльності як: *надання допомоги терористичним групам (терористичним організаціям) щодо їх легалізації у політичній системі держави.*

Розділ VII МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ БОРТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Стаття 26. Засади міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом

Україна відповідно до укладених нею міжнародних договорів співробітничает в галузі боротьби з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з міжнародним тероризмом.

Керуючись інтересами забезпечення безпеки особи, суспільства і держави, Україна переслідує на своїй території осіб, причетних до терористичної діяльності, у тому числі у випадках, коли терористичні акти або злочини терористичної спрямованості планувалися або були вчинені поза межами України, але завдають шкоди Україні, та в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Міжнародне співробітництво у галузі боротьби з тероризмом — одна із форм міждержавних зв'язків у сфері боротьби з тероризмом. Основні форми такого співробітництва були розкриті у коментарі до ст. 3, де аналізувалися основні принципи боротьби з тероризмом. Тому слід зосередити увагу на тому, які документи нині ратифікувала Україна.

У даному аспекті можна виокремити декілька основних напрямів. Перший — *багатосторонні конвенції та договори міжнародних організацій*.

Станом на 1 лютого 2008 року Україна **ратифікувала**:

- 1) Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом від 1977 року (Закон України № 2990-III від 17 січня 2002 р.);
- 2) Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму (Закон України № 3533-IV від 15 березня 2006 р.);
- 3) Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму (Закон України № 149-IV від 12 вересня 2002 р.);
- 4) Рішення про створення та діяльність Антитерористичного центру держав-учасниць СНД (Закон України № 2758-II від 14 жовтня 2001 р.);
- 5) Конвенцію Ради Європи про запобігання тероризму (Закон № 54-V від 31 жовтня 2006 р.);
- 6) Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства (постанова ВР України № 3735-12 від 17 грудня 1993 р.);
- 7) Конвенцію про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення (Закон України № 687/97-ВР від 3 грудня 1997 р.).

Також Україна **приєдналася** (повністю або із застереженнями) до:

- 1) Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом (Закон України № 2855-III від 29 листопада 2001 р.);

2) Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників (Указ Президії Верховної Ради УРСР № 3954-XI від 8 травня 1987 р.);

Другий напрям — *укладання двосторонніх договорів та угод України*.

Станом на 1 лютого 2008 року Україна уклала відповідні двосторонні договори та угоди України про боротьбу з тероризмом з такими країнами: Азербайджанська Республіка, Республіка Албанія, Аргентинська Республіка, Перехідна Ісламська Держава Афганістан, Королівство Бельгія, Республіка Білорусь, Республіка Болгарія, Федеративна Республіка Бразилія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північна Ірландія, Боліварська Республіка Венесуела, Соціалістична Республіка В'єтнам, Республіка Вірменія, Грецька Республіка, Республіка Грузія, Республіка Еквадор, Естонська Республіка, Арабська Республіка Єгипет, Держава Ізраїль, Республіка Індія, Республіка Іран, Іспанія, Італійська Республіка, Республіка Казахстан, Канада, Киргизька Республіка, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Республіка Македонія, Республіка Молдова, Монголія, Королівство Нідерландів, Федеративна Республіка Німеччини, Республіка Панама, США, Республіка Перу, Республіка Польща, Португальська Республіка.

Окремо можна вирізнити і третій напрям — *документи органів влади СНД*. Проте, зважаючи на євроінтеграційний рух України, а також фактичну відсутність прогресу у взаємовигідних відносинах між державами-учасницями СНД і Україною, на нашу думку, Україна поступово зміщуватиме акцент у бік євроатлантичних безпекових структур.

Що ж стосується безпосереднього змісту цієї статті, то у ч. 1 визначені основні суб'єкти взаємодії: 1) іноземні держави; 2) правоохоронні органи цих держав; 3) спеціальні служби цих держав; 4) міжнародні організації, які здійснюють боротьбу з міжнародним тероризмом.

У ч. 2 визначено досить цікаве положення про те, в інтересах національної безпеки Україна переслідує на своїй території осіб, причетних до терористичної діяльності, у тому числі й у випадках, коли терористичні акти або злочини терористичної спрямованості планувалися або були вчинені поза межами України, але завдають шкоди Україні, та в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Нині виконання цього завдання можливе лише одним суб'єктом — Службою зовнішньої розвідки України.

Стаття 27. Надання інформації

Інформацію іноземній державі з питань, пов'язаних із боротьбою з міжнародним тероризмом, Україна надає на підставі запиту, додержуючись вимог законодавства України та її міжнародно-правових зобов'язань. Така інформація може бути надана і без попереднього запиту іноземної держави, якщо це не зашкодить проведеному досудового слідства чи судового розгляду справи і може допомогти компетентним органам іноземної держави у припиненні терористичного акту.

У ст. 27 визначені умови надання інформації:

— *за запитом*:

- 1) із додержанням вимог законодавства України;

2) із додержанням міжнародно-правових зобов'язань України.

— без запиту:

1) якщо це не зашкодить проведенню досудового слідства чи судового розгляду;

2) якщо це може допомогти компетентним органам іноземної держави у припиненні терористичного акту.

Запит — вид звернення компетентних суб'єктів відповідно до законодавчо встановленої процедури до органів державної влади, їх посадових осіб із проханням щодо надання у визначений термін інформації з питань, пов'язаних із боротьбою з міжнародним тероризмом.

Надання інформації, що не стосується міжнародного тероризму, у ст. 27 не передбачено.

Здебільшого запит складається у письмовій формі і надсилається відповідними каналами. Шляхи передачі запитів можуть бути встановлені за прямою згодою між двома або декількома державами, їхніми органами тощо. Запит супроводжується:

1) оригіналом або завірною копією обвинувального вироку та постанови суду або постанови про негайне затримання чи ордеру на арешт, або іншого розпорядження, яке має таку саму силу і видане відповідно до процедури, передбаченої законодавством запитуваної держави;

2) викладом правопорушень, за якими висловлюється прохання про надання інформації. Час і місце вчинення, їх юридична кваліфікація і посилання на відповідні правові положення зазначаються якнайточніше;

3) копією відповідних законодавчих актів або, коли це неможливо, викладом відповідного закону і, за можливості, якнайточнішим описом відповідної особи, а також будь-якою іншою інформацією, яка може сприяти встановленню її особистості та громадянства.

Об'єкт запиту — інформація, пов'язана із боротьбою з тероризмом.

Мета запиту — одержання інформації у визначені терміни або відповідно до домовленостей.

Запит повинен містити:

а) найменування запрошуючого і запрошеного центральних компетентних органів;

б) цілі й обґрунтування запиту;

в) опис змісту запрошеного сприяння;

г) іншу інформацію, яка може бути корисна для своєчасного і належного виконання запиту;

д) вказівка ступеня його закритості, якщо це необхідно.

У ст. 28 визначений єдиний суб'єкт запиту — іноземна держава. Хоча на практиці ними можуть виступати державні органи, організації уповноважені власної держави на вчинення таких дій. У найбільш загальному сенсі це можуть бути юридичні і фізичні особи.

Законодавством встановлено певні обмеження на надання інформації. Це: інформація, визнана у встановленому державою порядку державною таємницею, конфіденційна інформація про роботу СБУ, МВС, коли її розголошення може зашкодити оперативним заходам із припинення тероризму тощо. Категорії інформації з обмеженим доступом визначені як у законодавстві, так і в відомчих нормативних актах.

Інформація, отримана в результаті запиту, може бути підставою підтвердження фактів, що мають юридичне значення. Інформація, що надходить іншій державі, може бути підставою для припинення одних і виникнення інших правовідносин.

Цікавими є положення Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом, де у ст. 7 чітко визначені категорії інформації, яка може бути надана і щодо якої здійснюється обмін між державами-підписантами: Зокрема це інформація про:

1) діяння, що готуються і вчинені діяння терористичного характеру (тероризм, сепаратизм, екстремізм), а також припинених спробах їх вчинення;

2) підготовку до вчинення таких діянь щодо голів держав та інших державних діячів, працівників дипломатичних представництв, консульських установ і міжнародних організацій, інших осіб, які користуються міжнародним захистом, а також учасників державних візитів, міжнародних і державних політичних, спортивних та інших заходів;

3) організації, групи та осіб, що готуються або вчиняють такі діяння, а також іншим чином беруть участь у цих діяннях, включаючи цілі, завдання, зв'язки та інші відомості;

4) незаконне виготовлення, придбання, збереження, передачу, переміщення, збут і використання сильнодіючих ядовитих отруйних вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, озброєння, вибухових пристроїв, вогнепальної зброї, боеприпасів, ядерної, хімічної, біологічної та інших видів зброї масового знищення, матеріалів та обладнання, що можуть бути використані при його створенні з метою вчинення визначених діянь у Конвенції як терористичних;

5) виявлені або ті, що передбачаються у джерелах фінансування зазначених у Конвенції діянь;

6) форми, методи та засоби вчинення зазначених діянь.

У статтях 8 та 9 даної Конвенції конкретизовані положення щодо форми і порядку виконання запитів.

Причому, крім пасивної форми щодо надання запиту, передбачено і форму інформування за власною ініціативою.

Запит або інформація спрямовуються у письмовій формі. У невідкладних випадках запит або інформація можуть передаватися усно, але не пізніше ніж через 72 години вони повинні бути підтвержені письмово, при необхідності з використанням технічних засобів передачі тексту.

У разі виникнення сумнівів у достовірності запиту або інформації, або його змісту може бути запрошене додаткове підтвердження або роз'яснення зазначених документів.

Запит або інформація, передані у письмовій формі, підписуються керівником направляючого компетентного органу або його заступниками, або затверджуються гербовою печаттю цього центрального компетентного органу.

Запит і супровідні документи, а також інформація надсилаються органом однією з мов, якою домовлено обробляти цей запит.

Запрошений центральний компетентний орган вживає всіх необхідних заходів для забезпечення швидкого і можливо повнішого виконання запиту і в можливо короткі терміни інформує про результати його розгляду.

Якщо виконання запиту не входить у компетенцію запрошеного органу, то він передає запит іншому центральному компетентному органу своєї держави, компетентному

його виконати, і негайно повідомляє про це запрошуючий центральний компетентний орган.

Запрошений центральний компетентний орган може запросити додаткові відомості, необхідні, на його думку, для виконання запиту.

При виконанні запиту застосовується законодавство запрошеної Сторони. На прохання запрошуючого центрального компетентного органу може бути застосовано законодавство запрошуючої Сторони, якщо це не суперечить основним принципам законодавства або міжнародним зобов'язанням запрошеної Сторони.

Виконання запиту може бути відкладено або в його виконанні може бути відмовлено повністю або частково, якщо запрошений центральний компетентний орган вважає, що його виконання може завдати шкоду суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим суттєвим інтересам його держави, або суперечить законодавству, або міжнародним зобов'язанням запрошеної Сторони.

У виконанні запиту може бути відмовлено, якщо діяння, у зв'язку з яким він надійшов, не є злочином за законодавством запрошеної Сторони.

Якщо сторона повністю або частково відмовляється у виконанні запиту або його виконання відкладається, про це у письмовій формі повідомляється запрошуючий центральний компетентний орган.

Стаття 28. Участь у спільних з іноземними державами заходах щодо боротьби з тероризмом

Україна відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, може брати участь у спільних антитерористичних заходах шляхом сприяння іноземній державі або міждержавному об'єднанню в передислокації військ (сил), спеціальних антитерористичних формувань, перевезенні зброї або шляхом надання своїх сил і засобів з дотриманням вимог законів України «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав» та «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України».

У сучасному світі стає дедалі зрозумілим, що боротьба з тероризмом — справа усього світу. Про це зазначається і в чисельних дослідженнях, присвячених тематиці боротьби з тероризмом. Відтак, позитивним буде звернутися до того досвіду, який є нині у рамках функціонування АТЦ СНД. Причому, слід зазначити, що Україна, перша з країн колишнього СРСР держава, яка, опікуючись проблемами забезпечення власної безпеки, утворила у 1998 році АТЦ при СБУ і вже потім, запозичуючи український досвід, було ухвалено рішення про утворення АТЦ СНД.

Отже, провідна роль України, яка виступила рушійною силою утворення АТЦ СНД, є очевидною і незаперечною.

Зважаючи на висловлений вище погляд про необхідність координації боротьби з тероризмом у рамках світу, водночас, деякі практичні працівники вважають недоцільним утворення єдиного міжнародного антитерористичного центру. Зокрема, керівник АТЦ

СНД Б.О.Мильніков зазначає, що утворення міжнародного антитерористичного центру є невиправданим¹⁸.

На нашу думку, ця думка є виправданою, оскільки не слід ставити заздалегідь утопічних цілей, щоб потім не змарнувати конструктивну ідею. Світ не може бути об'єднаний у рамках єдиного органу, але світ може бути об'єднаний у рамках єдиної ідеології несприйняття тероризму. Ідеології конструктивного розвитку інститутів демократії, форм народовладдя, відсторонення від тих держав, які прагнуть до розв'язання питань власної безпеки за допомогою сили, створення умов для ізоляції, а в разі потреби нейтралізації угруповань, організацій, транснаціональних корпорацій, що прагнуть за допомогою тероризму отримати владу.

У рамках реалізації нашої ідеї є продуктивним прагнення не стільки до створення єдиного антитерористичного центру світу, скільки до створення регіональних центрів, що можуть за певних обставин взаємодіяти із Контртерористичним Комітетом при ООН (КТК ООН).

За такого підходу як в Україні, так і країнах СНД, об'єднаних у рамках АТЦ СНД, вже існують певні напрацювання та досвід, що можуть бути адекватно сприйняті як взірці для інших країн.

Якщо розглядати ситуацію навколо України, то логічною є її участь в АТЦ СНД. Більше того, зважаючи на еволюцію тероризму, впевненість в необхідності утворення у рамках Ради Європи спеціального Антитерористичного комітету, з підпорядкованим йому робочим органом АТЦ Ради Європи, в якому Україна, як європейська держава, також має брати участь. Більше того, зважаючи на транскордонне співробітництво з державами Центральної та Східної Азії, а також збільшення потоку нелегальної міграції саме з цих країн, доцільно розглянути питання про введення посади постійного спостерігача (представника України) в рамках регіональної організації з боротьби з тероризмом у даному регіоні. Найбільш ймовірним є утворення у рамках Шанхайської організації такого центру. Більше того, розглядаючи стратегію розвитку України, її ствердження як регіонального лідера, доцільно також розглянути питання про можливість представлення України в усіх регіональних організаціях з боротьби з тероризмом на євразійському континенті. Це відповідатиме українським національним інтересам, а також слугуватиме утворенню постійного отримання інформації й організації системного макромоніторингу не лише причин та умов, а й тенденцій розвитку тероризму, його можливості впливу на ситуацію в Україні.

Загальним центром координації таких регіональних центрів можна покласти на Контртерористичний комітет ООН. Саме це слугуватиме реанімації довіри до ООН, як організації, яка останнім часом значно втратила свій авторитет внаслідок дій США та коаліційних сил в обхід Статуту ООН. Відтак утворення сильного в організаційному і функціональному плані механізму боротьби з тероризмом може привнести до ООН, як макросистеми, стабільний компонент і в цілому повернути рівень та авторитет цієї колись впливової організації.

¹⁸ Сбор руководящего состава антитеррористических подразделений органов безопасности и специальных служб государств-участников СНГ и совместное тактико-специальное учение „Азов-Антитеррор-2003”: Сборник материалов. — М.: Антитеррористический центр СНГ, 2003. — 200 с.

Щодо досвіду АТЦ СНД, то в його рамках утворено Спеціалізований банк даних, що постійно поповнюється інформацією про міжнародні терористичні та екстремістські організації, осіб, що надають підтримку міжнародним терористам, сприяють будь-яким способам терористичної діяльності. Утім, зважаючи на наш практичний досвід у цьому напрямі, можна спостерігати не завжди однаковий підхід до передачі інформації: коли одні держави намагаються більше отримувати ніж брати. Відтак, постає ще одна проблема: необхідність відпрацювання критеріїв функціонування і можливостей використання інформації. Звичайно, не можна керуватись принципом талона: скільки інформації дав, стільки і можеш узяти, але сформувати чіткі підходи до користування даним банком даних необхідно.

Причому, на нашу думку, такий банк даних можна об'єднати у рамках інших банків даних про бандитські формування, транснаціональні організовані злочинні угруповання та організації, наркокартелі тощо. Це надасть можливостей до ефективнішого прогнозування злиття кримінальної злочинності з терористичною.

У рамках АТЦ СНД забезпечується експлуатація програмно-апаратних комплексів абонентських пунктів: ОБД СНД, «Секорс», «Консультант Плюс».

За даними керівника АТЦ СНД, у 2002 році Центром підготовлено 735 інформаційних, аналітичних та інших документів з різних аспектів боротьби з міжнародним тероризмом. Висновки, що містилися в них, були використані для відпрацювання пропозицій з попередження, виявлення та припинення діяльності терористичних та інших організацій екстремістського толку, а також незаконного переміщення через кордони країн СНД сильнодіючих отруйних, радіоактивних і вибухових речовин, зброї, боєприпасів тощо¹⁹.

Центром узагальнюється та аналізується досвід роботи антитерористичних підрозділів компетентних органів держав Співдружності, результати роботи про що дістають відображення у методичних рекомендаціях, а також щомісячних аналітичних довідках. Практичне втілення цих рекомендацій також відбувається під час проведення науково-практичних конференцій.

Одним із напрямів роботи центру є підготовка документів щодо різних аспектів боротьби з міжнародним тероризмом, визначення ролі та місця АТЦ СНД в удосконаленні законодавчої бази, здійснення антитерористичної боротьби на теренах співдружності, а також формування міжнародно-правової бази, надання допомоги країнам світу у цьому напрямі.

АТЦ СНД укомплектований на штатній основі представниками з таких країн, як: Республіка Вірменія, Грузія, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Республіка Молдова, Російська Федерація.

Україна має в АТЦ СНД повноважного представника, а Азербайджанська Республіка, Республіка Білорусь, Узбекистан та Туркменістан взагалі не беруть участі в АТЦ СНД.

На нинішньому етапі, завдячуючи намаганням керівництва АТЦ, передусім В.Ф. Антипенка, Центром напрацьований організаційно-правовий механізм задіяння сил та засобів

¹⁹ Мильников Б.А. Роль и место Антитеррористического центра государств-участников СНГ в борьбе с международным терроризмом и проявлениями экстремизма на территориях государств содружества // Сбор руководящего состава антитеррористических подразделений органов безопасности и специальных служб государств-участников СНГ и совместное тактико-специальное учение „Азов-Антитеррор-2003”: Сборник материалов. — М.: Антитеррористический центр СНГ, 2003. — С. 33.

відповідних міністерств, що залучаються до проведення антитерористичних операцій. Причому, слід зазначити, що таких міністерств та відомств на сьогодні вже 18.

Практичне відпрацювання превентивних планів проведення антитерористичних операцій на найуразливіших з боку терористичних актів об'єктах здійснюється на плановій основі під час проведення навчань. Щорічно, за даними СБУ, таких навчань здійснюється близько 100, у тому числі в режимі миттєвих ввідних.

Дієвість таких заходів підтверджується результатами широкомасштабного комплексного навчання «Леґіон-7» та спільних з АТЦ країн-учасниць СНД «Азов-Антитерор-2003» на території Криму, «Joint assistance-2005», а також міжрегіональних комплексних навчань на Південноукраїнській та Рівненській АЕС.

Відповідно до Указів Президента України про створення і діяльність АТЦ, в інтересах України останній здійснює свою взаємодію не лише з країнами СНД, а й зі спеціальними службами, правоохоронними, розвідувальними та контррозвідувальними органами іноземних держав та міжнародними організаціями. Виконання цієї функції покладено на Центр і його Штаб.

Зокрема, міжнародне співробітництво включає співробітництво з АТЦ країн-учасниць СНД, антитерористичними структурами ГУАМ, НАТО, Європейського Союзу, ОБСЄ і ООН.

У межах виконання Резолюції Ради Безпеки ООН від 28 вересня 2001 року № 1373 Центр взаємодіє з його Контртерористичним комітетом через направлення звітів про результати виконання основних резолюцій Ради Безпеки і міжнародних конвенцій у сфері боротьби з тероризмом.

Міжнародні організації і представники іноземних держав сприймають Україну як серйозного партнера у сфері боротьби з тероризмом. Підтвердженням тому слугують чисельні звернення керівників іноземних спецслужб з проханням щодо надання матеріалів про функціонування Центру, визнання України Управлінням ООН з наркотиків і злочинності як моделі країни для СНД за станом організації боротьби з тероризмом. Також це і позитивні оцінки представників НАТО, створення аналогів українському АТЦ у таких країнах колишнього СРСР, як Азербайджан, Молдова, Казахстан, антитерористичних координаційних груп в інших країнах світу.

Однак, як засвідчила практика, навіть створення такої логічно вивірної структури, що забезпечила вихід на міжвідомчі, міждержавні і міжнародні організації, стало недостатньо для здійснення загальнодержавних превентивних заходів у кризових ситуаціях. Саме тому 5 листопада 2002 року було видано Указ Президента України «Про Антикризовий центр», який став постійно діючим дорадчим органом.

АКЦ було утворено з метою удосконалення взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом і координації здійснюваних ними заходів з реалізації державної політики у сфері попередження і ліквідації кризових ситуацій, що виникли внаслідок екстремістських або терористичних проявів. Даний цент очолює Президент України, а Положення про нього було затверджене 18 березня 2003 року.

Відтак, в Україні сформована чітка ієрархічна структура спеціалізованих державних органів, створених для організації і координації боротьби з тероризмом:

1) Антикризовий центр; 2) АТЦ при СБУ з його Штабом; 3) Координаційні групи при регіональних органах СБУ зі створеними при них на позаштатній основі штабами.

Участь у спільних антитерористичних заходах також регламентована двома законодавчими актами.

Відповідно до Закону України «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав» підставою направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав та перебування на території цих держав лише тимчасово є міжнародні договори України. Саме ж перебування можливе в порядку і на умовах, визначених законодавством України.

Вирізняють дві **форми направлення**:

1) перетинання державного кордону України особами військового і цивільного персоналу підрозділів Збройних Сил України;

2) транзит підрозділів Збройних Сил України через територію інших держав.

Пропозиція щодо направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави вноситься до Ради національної безпеки і оборони України Міністерством закордонних справ України разом з Міністерством оборони України за погодженням з іншими зацікавленими центральними органами виконавчої влади. Пропозиція має включати наявні на момент її внесення дані про райони дій, завдання, загальну чисельність цих підрозділів, тип і склад їх озброєння, військової техніки, підпорядкованість, строки перебування та порядок їх можливого продовження, порядок заміни та умови виведення підрозділів, про гарантії і компенсації особам військового і цивільного персоналу, а також інформацію про порядок і умови відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням підрозділами Збройних Сил України покладених на них завдань у зв'язку з направленням до іншої держави і перебуванням на території цієї держави.

Рада національної безпеки і оборони України, визнаючи відповідність надання такої військової допомоги національним інтересам і законам України, у тому числі міжнародним зобов'язанням України згідно із Статутом ООН, враховуючи можливості фінансування та матеріально-технічного забезпечення, безпеки громадян України, які братимуть участь у наданні цієї допомоги, вносить пропозицію щодо направлення відповідних підрозділів Збройних Сил України до іншої держави на розгляд Президента України.

Рішення про направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав приймає Президент України з одночасним поданням до Верховної Ради України законопроєкту про схвалення такого рішення.

Рішення Президента України про направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав підлягає схваленню Верховною Радою України. Поданий Президентом України законопроєкт про схвалення рішення щодо направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав як невідкладний розглядається Верховною Радою України позачергово.

Забезпечення додержання порядку і дисципліни, збереження життя і здоров'я осіб військового і цивільного персоналу, які направляються до інших держав у складі підрозділів Збройних Сил України, покладається на Міністерство оборони України.

Міністерство оборони України щорічно подає Президенту України і Верховній Раді України доповідь про направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав та про результати їх діяльності на території цих держав.

Іншим Законом України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України» встановлюється порядок допуску

підрозділів збройних сил інших держав на територію України та умови їх перебування в Україні, а також порядок здійснення контролю за їх діяльністю під час перебування на території України.

Допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України здійснюється на підставі міжнародних договорів України та в порядку і на умовах, визначених законодавством України.

Відповідно до ст. 3 цього Закону підрозділи збройних сил інших держав можуть бути допущені на територію України з метою:

1) участі у спільних з підрозділами Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань військових навчаннях та інших заходах щодо вдосконалення бойової підготовки військ, обміну досвідом у рамках домовленостей (договорів) про міжнародне військово-співробітництво, у тому числі для підготовки спільних військових підрозділів, створюваних у рамках військового співробітництва за міжнародними договорами України;

2) транзитного переміщення підрозділів збройних сил інших держав через територію України. При цьому строки переміщення цих підрозділів через територію України не можуть перевищувати 10 діб, якщо інше не передбачене міжнародним договором України;

3) надання Україні, на її прохання, військової допомоги у відсічі (відверненні, припиненні) збройної агресії з боку третьої країни (третіх країн);

4) надання Україні, на її прохання, допомоги у ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, викликаних природними і техногенними наслідками;

5) обслуговування тимчасово розміщених на території України відповідно до міжнародних договорів України військових частин.

Водночас, у ст. 4 визначені умови обмеження перебування іноземних збройних сил, зокрема:

1) забороняється допуск та перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав, оснащених ядерною, хімічною, бактеріологічною та іншими видами зброї масового ураження, а також зброї, яка має складові частини ядерного, хімічного, бактеріологічного озброєння та іншої зброї масового ураження;

2) потенційні носії ядерної зброї, інших видів масового ураження допускаються відповідно до міжнародного договору України для короткострокового розміщення на території України за умови належного реконструювання, що засвідчується відповідним документом;

3) забороняється допуск та перебування на території України підводних човнів та надводних суден, які обладнані ядерними енергетичними установками і є потенційними джерелами забруднення морських басейнів Чорного і Азовського морів;

4) забороняється допуск на територію України підрозділів збройних сил держав, які не визнали її незалежність та територіальну цілісність або висувають до неї територіальні претензії;

5) у разі введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного або воєнного стану в інтересах національної безпеки може бути встановлено додаткові обмеження або заборону на допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України.

Підрозділи збройних сил інших держав, що перебувають на території України, особи військового і цивільного персоналу, які входять до їх складу, та члени їх сімей повинні:

а) додержуватися Конституції України і законів України; б) шанувати традиції та звичаї Українського народу і не завдавати шкоди національним інтересам України, не посягати на права, свободи та законні інтереси громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Особі військового і цивільного персоналу підрозділів збройних сил інших держав, що тимчасово перебувають на території України, не можуть претендувати на набуття будь-яких прав на постійне проживання на її території.

Інші держави у зв'язку з перебуванням їх на території України відповідно до міжнародних договорів України зобов'язані: а) завчасно інформувати Кабінет Міністрів України про кожний випадок призначення на посаду чи звільнення з посади командира (начальника) підрозділу своїх збройних сил на території України не пізніше ніж через три доби після такого призначення на посаду або звільнення з посади; б) забезпечити відшкодування в порядку, визначеному міжнародним договором України, шкоди, заподіяної Україні, третім державам або фізичним чи юридичним особам на території України та в її виключній (морській) економічній зоні діями підрозділів своїх збройних сил, у тому числі діями або бездіяльністю осіб військового і цивільного персоналу цих підрозділів під час виконання покладених на них обов'язків; в) вивести у встановлений міжнародним договором строк підрозділи своїх збройних сил з території України у разі закінчення строку дії відповідного міжнародного договору або денонсації його Україною.

Держави, підрозділи збройних сил яких допущені в Україну, можуть мати й інші обов'язки перед Україною, передбачені цим Законом, а також міжнародними договорами України.

Стаття 29. Видача (екстрадиція) осіб, що брали участь у терористичній діяльності

Участь іноземців або осіб без громадянства, які в Україні постійно не проживають, у терористичній діяльності може бути підставою для видачі таких осіб іншій державі для притягнення до кримінальної відповідальності.

Видача зазначених у частині першій цієї статті осіб, з метою притягнення до кримінальної відповідальності та виконання примусових актів іноземної держави, здійснюється згідно з законодавством і зобов'язаннями, узятими Україною у зв'язку із ратифікацією Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 р., Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом, 1977 р. та інших міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також на засадах взаємності.

Інститут екстрадиції (видачі злочинців) є одним з найдавніших інститутів міжнародного права, який пройшов еволюцію від простих форм доставлення злочинців державі, яка

запитувала їх видачу, до створення розвиненої юридичної основи та різнобічної практики міжнародного співробітництва. У процесі формування інституту екстрадиції в сучасному розумінні виокремлюють два аспекти:

1) намагання сформувати договірно-правову основу видачі, що охоплює двосторонні та багатосторонні угоди, оскільки екстрадиція як правова процедура потребує детальної регламентації у нормах, що встановлюють порядок, умови, особливості співробітництва держав, пов'язані з переданням правопорушника під юрисдикцію іншої держави;

2) дотримання прав людини у зв'язку з видачею²⁰.

Видача — процес, що ґрунтується на міжнародних договорах, загальновизначених нормах міжнародного права, нормах внутрішнього законодавства, яке пов'язане із наданням державами правової взаємодопомоги, що полягає у передачі підозрюваного, обвинуваченого або засудженого за здійснення терористичної діяльності державою, на території якої він перебуває, державі, на території якої він вчинив злочин, або громадянином якої він є, чи державі, що потерпіла від злочину для притягнення його до кримінальної відповідальності або виконання винесеного вироку судом.

Відтак, екстрадицію як окремий інститут міжнародного права, слід відрізнити від інституту передачі засуджених для відбування покарання. Специфіка його полягає у тому, що держави на підставі як міжнародних, так і національних норм, вступають у правовідносини з приводу притягнення до відповідальності особи, яка вчинила терористичний акт, тобто вдаються до обмеження цієї особи у певних правах.

Протягом розвитку інституту екстрадиції в практиці міжнародного співробітництва та міжнародно-правових актах було закріплено ряд принципів, згідно з якими має здійснюватися видача злочинців. Так, екстрадиція можлива, якщо для цього існують *правові підстави* (міжнародний договір) та *фактичні* (у діях особи присутній склад злочину). Особа може бути видана та засуджена лише за злочин, який слугував підставою для екстрадиції. Також, існує принцип невидачі осіб, що підозрюються або засуджені за політичні злочини. Однак, на практиці викликає ускладнення визначення політичного характеру вчинених правопорушником діянь, зокрема, у випадках вчинення ним терористичного акту.

За даного випадку доцільно відпрацювати не лише загальне розуміння тероризму, а й механізм обов'язкової видачі терористів. Здебільшого, питання екстрадиції висвітлені у кожній галузевій конвенції, що стосується тих чи інших аспектів боротьби з тероризмом.

У випадку екстрадиції слід у повному обсязі застосовувати принцип *aut dedere aut judicare*, у тому числі при вивченні можливості видачі осіб, щодо яких є достатні дані про їх причетність до здійснення терористичної діяльності, за умови, що вони будуть повернені до країни походження для відбування покарання.

Екстрадиція регулюється як багатосторонніми, так і двосторонніми договорами, зокрема, Європейською конвенцією про видачу правопорушників 1957 р. (підписана у рамках Ради Європи), Конвенцією про передачу засуджених осіб 1983 року.

²⁰ Див.: Сафаров Н.А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики. — М.: Волтерс Клувер, 2005. С. 6-9.

Так, згідно зі ст. 1 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р. держави-учасники зобов'язуються видавати одна одній усіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої держави за вчинення правопорушення, або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку або постанови про утримання під вартою.

Зокрема, в Європейській Конвенції про боротьбу з тероризмом 1977 року прямо у ст. 1 визначені ті правопорушення, за якими має відбуватися видача. Зокрема:

1) правопорушення, що належать до застосування Конвенції по боротьбі із злочинним захопленням літальних апаратів, підписаній в Гаазі 16 грудня 1970 р.;

2) правопорушення, що належать до застосування Конвенції по боротьбі із злочинними актами, направленими проти безпеки цивільної авіації, підписаної в Монреалі 23 вересня 1971 р.;

3) тяжкі правопорушення, що полягають у замаху на життя, тілесну цілісність або свободу людей, що мають право міжнародного захисту, включаючи дипломатичних представників;

4) правопорушення, що містять захоплення заручників або незаконне позбавлення волі;

5) правопорушення, що містять використання бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї, бандеролей або посилок з небезпечними вкладеннями, пропорційно з тим, наскільки подібне використання являє небезпеку для людей;

6) спроба здійснення одного з вищезгаданих правопорушень або участь як співпідприємця особи, яка здійснює або намагається зробити подібне правопорушення.

Відповідно до Європейської конвенції про видачу правопорушників **видача не здійснюється**, за таких підстав:

1) договірна держава має право відмовити у видачі власних громадян (ст. 6);

2) запитувана держава може відмовити у видачі відповідної особи за правопорушення, яке за її законодавством вважається вчиненим повністю або частково на її території (ст. 7); відмовити у видачі відповідної особи, якщо компетентні органи цієї держави переслідують її у зв'язку із правопорушенням, за яке вимагається видача (ст. 8);

3) якщо компетентні органи запитуваної держави проголосили остаточне рішення щодо відповідної особи у зв'язку із правопорушенням, за яке вимагається видача; (ст. 9);

4) якщо відповідна особа, згідно із законодавством запитуючої або запитуваної держави, не підлягає переслідуванню чи покаранню у зв'язку із закінченням строку давності (ст. 10).

Якщо правопорушення, за яке вимагається видача, карається смертною карою за законодавством запитуючої держави і якщо законодавство запитуваної держави не передбачає смертної кари за таке саме правопорушення або вона, як правило, не виконується, у видачі може бути відмовлено, якщо запитуюча держава не надасть запитуваній державі достатніх гарантій того, що смертний вирок не буде звернуто до виконання (ст. 11 Конвенції 1957 р.).

Що ж стосується сфери боротьби з тероризмом, то при розгляді питань екстрадиції зазначається на наступне: жодне з положень Конвенції не повинно бути інтерпретоване як зобов'язання видати злочинця іноземній державі, якщо держава має серйозні причини вважати, що прохання про видачу злочинця іноземній державі було представлено з метою переслідування або покарання особи з міркувань раси, національності або політичних

поглядів або внаслідок того, що положення цієї особи може бути погіршене будь-якої з цих причин. Аналогічні положення можна знайти у таких конвенціях: Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних судів (16.12.1970), Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (23.09.1971), Конвенція про попередження і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів (14.12.1973), Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників (17.12.1979), Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу (03.03.1980), Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, що обслуговують міжнародну цивільну авіацію, що доповнює Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (12.02.1988), Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства (10.03.1988), Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі (10.03.1988), Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (16.12.1997).

Також видача може не здійснюватися, якщо:

1) особа, видача якої вимагається, є громадянином запитуваної держави;

2) на момент отримання запиту кримінальне переслідування згідно із законодавством запитуваної держави не може бути порушене або вирок не може бути виконаний внаслідок спливання строку давності, або за іншою законною підставою;

3) щодо особи, видача якої вимагається, на території запитуваної держави за цей самий злочин був винесений вирок або постанова про припинення провадження у справі, що вступила в законну силу;

4) злочин відповідно до законодавства запитуваної або запитуючої держави переслідується у порядку приватного звинувачення.

У видачі може бути відмовлено, якщо злочин, у зв'язку з яким вимагається видача, вчинений на території запитуваної держави (ст. 57 Конвенції 1993 р.).

Як правило, запит на видачу повинен містити:

1) найменування запитуваної установи;

2) опис фактичних обставин діяння і текст закону запитуючої держави, на підставі якого це діяння визнається злочином;

3) прізвище, ім'я, по батькові особи, яке підлягає видачі, її громадянство, місце проживання або перебування, за можливості опис зовнішності та інші відомості про особу;

4) зазначений розмір шкоди, спричиненої злочином (ст. 58 Конвенції 1993 р.).

До запиту на видачу для здійснення кримінального переслідування має бути додана заверена копія постанови про взяття під варту. До запиту на видачу для виконання вироку — заверена копія вироку із відміткою про вступ його в законну силу і текст положення кримінального закону, на підставі якого особу засуджено.

У більшості країн не підлягають видачі власні громадяни. Відповідно до Конституції України, а також ст. 9 Закону України «Про громадянство України» громадянин України не може бути виданий іншій державі.

Відтак, питання екстрадиції на практиці досить складні для вирішення, оскільки існування самого механізму екстрадиції супроводжується чисельними винятками, що значно ускладнює видачу злочинців. Більше того, трактування деякими державами тих чи інших

фрагментів терористичної діяльності як політичних злочинів, а також надання притулку терористам унеможливають ефективність міжнародного кримінального правосуддя.

Цікавими є положення ст. 3 Європейської Конвенції про боротьбу з тероризмом, згідно з якими положення всіх угод і договорів про видачу злочинця іноземній державі, що застосовуються між державами, які домовляються, **включаючи** Європейську конвенцію про видачу злочинця іноземній державі, що стосуються відносин між державами, які домовляються, **підлягають зміні**, якщо вони не сумісні з цією Конвенцією.

Отже, основоположним галузевим стандартом щодо видачі терористів є Європейська Конвенція про боротьбу з тероризмом.

Розділ VIII КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА ЗАКОННІСТЮ ЗДІЙСНЕННЯ БОРЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Стаття 30. Контроль за здійсненням боротьби з тероризмом

Контроль за дотриманням законодавства при проведенні боротьби з тероризмом здійснюється Верховною Радою України в порядку, визначеному Конституцією України.

Контроль за діяльністю суб'єктів боротьби з тероризмом здійснюється Президентом України та Кабінетом Міністрів України в порядку, визначеному Конституцією і законами України.

Стаття 30 містить дві частини, в яких зазначені дві форми контролю та дві групи суб'єктів контролю.

Контроль за здійсненням боротьби з тероризмом — сукупність дій, що контролюють суб'єкти, щодо підконтрольних об'єктів для досягнення цілей контролю з метою створення сприятливих умов для ефективного функціонування системи боротьби з тероризмом за умови постійного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників.

Державний контроль у сфері боротьби з тероризмом має ієрархічну структуру системного характеру і поділяється на дві підсистеми: *контролюючу*, до якої належать суб'єкти контролю, та *підконтрольну*, до якої належать об'єкти контролю. До необхідних умов здійснення державного контролю у сфері боротьби з тероризмом належать: 1) наявність суб'єктів контролю, які здійснюють контроль; 2) наявність об'єктів, на які цей контроль спрямований; 3) наявність системного зв'язку між суб'єктом та об'єктом контролю; 4) існування середовища функціонування даної системи.

Суб'єктами державного контролю у сфері боротьби з тероризмом виступають Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, які здійснюють контрольну діяльність у системі державного управління. Ці суб'єкти утворюють контрольні органи, сукупність яких становить інфраструктуру контролю у сфері боротьби з тероризмом. Суб'єктам державного контролю у сфері боротьби з тероризмом притаманне коло повноважень, провідне значення серед яких посідає формування норм контролю.

Об'єктом контролю у сфері боротьби з тероризмом виступають суб'єкти боротьби з тероризмом, тобто суб'єкти, що безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, а також ті, які можуть у разі необхідності залучатися до здійснення антитерористичних заходів.

Державний контроль у сфері боротьби з тероризмом повинен мати, насамперед, превентивний характер. Це зумовлено, зокрема, тим, що тероризм, з урахуванням домінуючої нині конфліктної парадигми пояснення його походження, є індикатором наявності невирішених конфліктів. Відтак, неефективне функціонування системи боротьби з тероризмом може призвести до серйозної загрози безпеці країни. Отже, превентивність контролю у сфері боротьби з тероризмом — запорука не лише ефективного функціонування даної системи, а й системи безпеки країни взагалі, як системи більш високого порядку.

З метою формування ефективної системи контролю в Україні було, на нашу думку, сформовано правильний підхід, коли у Розділі 8 «Контроль і нагляд за законністю здійснення боротьби з тероризмом» у ст. 30 визначено декілька рівнів контролю: а) контроль за додержанням законодавства у цій сфері; б) контроль за діяльністю суб'єктів боротьби з тероризмом.

Якщо перший вид контролю, і це природно, здійснюється Верховною Радою України в порядку, визначеному Конституцією України, то другий — Президентом України та Кабінетом Міністрів України, в порядку, визначеному Конституцією України і законами України.

До основних завдань контролю у сфері боротьби з тероризмом можна віднести:

- перевірку виконання суб'єктами боротьби з тероризмом приписів законодавчих та інших нормативних актів, що належать до сфери боротьби з тероризмом та національної безпеки, а також рішень, що ухвалюються компетентними органами державного управління;
- запобігання, профілактика і припинення порушення службової дисципліни серед суб'єктів боротьби з тероризмом;
- вивчення причин, що негативно впливають на функціонування як системи боротьби з тероризмом, так і системи контролю, а також відпрацювання заходів щодо їх усунення;
- підвищення ефективності функціонування системи боротьби з тероризмом і системи контролю;
- контроль за раціональним розподілом і використанням матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних та інших ресурсів, дбайливим ставленням до державної власності;
- контроль за науковою організацією управлінської праці, впровадженням у діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом новітніх досягнень науки і техніки;
- контроль за доцільністю, ефективністю і законністю прийнятих управлінських рішень, виданих нормативно-правових актів;
- контроль за дотриманням прав і свобод людини і громадянина при здійсненні антитерористичної діяльності;
- контроль за функціональним використанням суб'єктів боротьби з тероризмом;
- контроль за функціональним використанням сил та засобів суб'єктами боротьби з тероризмом;

- контроль за підбором, розстановкою кадрів, підвищенням їх ідейного і патріотичного рівня, ділової кваліфікації управлінських кадрів;
- контроль за формами і методами у рамках, визначених законодавством, здійснення антитерористичної діяльності.

Але сутність та призначення державного контролю у сфері боротьби з тероризмом полягає у наступному:

- а) спостереження за функціонуванням підконтрольного об'єкта;
- б) отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан законності і дисципліни на ньому;
- в) вжитті заходів із запобігання, профілактики і припинення порушень законності та дисципліни, впливу чинників, що негативно впливають на ефективність функціонування системи боротьби з тероризмом;
- г) виявлення та усунення причин та умов, що сприяють неефективності функціонування системи боротьби з тероризмом;
- д) вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні законності та дисципліни, створенні умов для неефективного функціонування системи боротьби з тероризмом.

Зважаючи на специфіку боротьби з тероризмом, варто з'ясувати предметну компетенцію контрольних суб'єктів у сфері боротьби з тероризмом в Україні.

У частині 1 зазначається на **контроль, здійснюваний Верховною Радою України**. Парламентський контроль є найвищим видом державного контролю в Україні. Вихідним конституційним положенням про парламентський контроль є п. 33 ст. 85 Конституції України, згідно з яким до повноважень Верховної Ради України належить: «здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією». Інші пункти цієї статті вказують на контрольні повноваження, що стосуються тих чи інших об'єктів парламентського контролю, зокрема п. 4 виконання Державного бюджету (у ч. 10 ст. 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», де зазначено, що Антитерористичний центр при Службі безпеки України утримується за рахунок коштів, передбачуваних окремим рядком у Державному бюджеті України) тощо.

Участь парламенту в процесі формування Державного бюджету, визначення пріоритетів бюджетного фінансування та наявність парламентського контролю за виконанням бюджету свідчить про можливість парламенту здійснювати *реальну* державну політику в країні, адже боротьба з тероризмом є затратним видом діяльності, що потребує великих вкладень, окремого фінансування з Державного бюджету, тобто останній є дзеркалом реальної державної політики. В Україні контроль за використанням коштів державного бюджету здійснює спеціальний орган, що діє від імені парламенту — Рахункова палата. Тобто, можна говорити про неповний перелік контрольних суб'єктів за здійсненням боротьби з тероризмом. Втім, можна чітко визначити такі завдання контрольної діяльності, що здійснює ВР України у сфері боротьби з тероризмом:

- перевірка виконання суб'єктами боротьби з тероризмом приписів законодавчих та інших нормативних актів, що належать до сфери боротьби з тероризмом та національної безпеки, а також рішень, що ухвалюються компетентними органами державного управління;
- вивчення причин, що негативно впливають на функціонування як системи бороть-

- би з тероризмом, так і системи контролю, а також відпрацювання законодавчих заходів щодо їх усунення;
- підвищення ефективності функціонування системи боротьби з тероризмом і системи контролю через видання відповідних законодавчих актів;
- контроль за функціональним використанням сил та засобів суб'єктами боротьби з тероризмом шляхом призначення слідчих комісій.

У частині 2 йдеться про Президентський та Урядовий контроль.

Президентський контроль у сфері боротьби з тероризмом можна спостерігати при формуванні відповідної системи, зокрема Міжвідомчих координаційних комісій Антитерористичного центру при СБУ. Зокрема у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» зазначається, що Положення про Антитерористичний центр при Службі безпеки України, персональний склад Міжвідомчої координаційної комісії **затверджуються Президентом України** за поданням Кабінету Міністрів України. Керівник Антитерористичного центру при Службі безпеки України **призначається Президентом України**.

Цим Президент залишає собі реальне право на формування, керування і контроль елітного підрозділу спеціального призначення при СБУ. Відтак, зміст Президентського контролю полягає у встановленні контролю над процесом формування, а отже і подальшої діяльності Антитерористичного центру. Одним із аспектів повноважень Президента України на сучасному етапі розвитку є здійснення ним певною мірою *нормотворчого контролю*: згідно зі ст. 137 Конституції України він може зупинити дію нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, якщо вони не відповідають Конституції та законам України. У такому разі Президент України повинен водночас звернутися до Конституційного Суду України з метою визначення конституційності актів, які були ним зупинені.

З метою удосконалення процесу правореалізації, зокрема підсилення саме контрольної функції Президентом України, 29 березня 2000 року ним було видано Указ «Про заходи щодо вдосконалення організації контролю за виконанням актів та доручень Президента України».

Аналіз конституційних повноважень Президента України свідчить про здійснення ним *кадрового контролю*, коли він вирішує питання про призначення керівника Антитерористичного центру, персональний склад Міжвідомчих координаційних комісій (ст. 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»).

Під контролем Президента України як гаранта «державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина» (ст. 102 Конституції України) знаходиться і діяльність силових відомств країни. Так, зокрема, згідно з п. 1 *Положення про здійснення постійного контролю Президента України за діяльністю Служби безпеки України* від 22 жовтня 1998 року цей контроль «відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» здійснюється спеціально призначеною Президентом України посадовою особою — Уповноваженим Президента України з питань контролю за діяльністю Служби безпеки України».

Складовою частиною президентського контролю є контроль Ради національної безпеки і оборони України. Оскільки Президент України очолює Раду національної безпеки і оборони України — координаційний орган з питань національної безпеки і оборони України, то через дію цього органу він і здійснює контроль у сфері боротьби з тероризмом, зокрема:

- координує та *контролює* діяльність органів виконавчої влади у сфері боротьби з тероризмом, яка є складовою сфери національної безпеки;

- розробляє та розглядає на засіданнях РНБОУ питання, які відповідно до Конституції та законів України, Закону України «Про основи національної безпеки України», Воєнної доктрини України належать до сфери боротьби з тероризмом, як однієї зі сфер національної безпеки і оборони;
- визначає стратегічні національні інтереси України у сфері боротьби з тероризмом, концептуальні підходи та напрями боротьби з тероризмом;
- розробляє й ухвалює державні програми, доктрини, подає на розгляд ВР України проекти законів України, ухвалює укази Президента України, директиви Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, підписує міжнародні договори, інші нормативні акти та документи з питань боротьби з тероризмом;
- удосконалює систему боротьби з тероризмом, утворює, реорганізує та ліквідує суб'єктів боротьби з тероризмом та контрольних суб'єктів у сфері виконавчої влади;
- подає пропозиції до проекту Закону України про Державний бюджет України по статтях, пов'язаних із боротьбою з тероризмом;
- розглядає пропозиції щодо матеріального, фінансового, кадрового, організаційного та іншого забезпечення здійснення боротьби з тероризмом;
- розглядає і затверджує вжиття заходів політичного, економічного, соціального, воєнного, науково-технологічного, екологічного, інформаційного та іншого характеру, відповідно до масштабу потенційних та реальних загроз національним інтересам України у сфері боротьби з тероризмом;
- доручає вивчення конкретних питань та здійснення відповідних досліджень у сфері боротьби з тероризмом органам виконавчої влади та науковим закладам України;
- залучає *контрольні*, інспекційні та наглядові органи, що функціонують у системі виконавчої влади, до здійснення контролю за своєчасністю та якістю виконання прийнятих Радою національної безпеки і оборони України рішень, введених у дію указами Президента України;
- забезпечує і контролює надходження та опрацювання необхідної інформації, її збереження, конфіденційності та використання в інтересах боротьби з тероризмом, аналіз на її основі стану і тенденції розвитку подій, що відбуваються в Україні й у світі, визначення потенційних та реальних загроз національним інтересам України у даній сфері;
- оголошує стан війни, загальної або часткової мобілізації, введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях, оголошує в разі потреби окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації;
- здійснює поточний контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері боротьби з тероризмом;
- залучає до аналізу інформації посадових осіб та фахівців органів виконавчої влади, державних установ, наукових закладів, підприємств та організацій усіх форм власності;
- ініціює розроблення нормативних актів та документів із питань боротьби з тероризмом, узагальнює практику застосування та результати перевірок їх виконання;
- координує і *контролює* переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану, введеного внаслідок проведення антитерористичної операції;

- координує і *контролює* діяльність органів місцевого самоврядування у межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану, введеного внаслідок проведення антитерористичної операції;
- координує та *контролює* діяльність органів виконавчої влади при відбитті збройної агресії, організації захисту населення та забезпеченні його життєдіяльності, охороні життя, здоров'я, конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, підтриманні громадського порядку в умовах воєнного та надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

Урядовий контроль за здійсненням боротьби з тероризмом. Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади, відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених статтями 85, 87 Конституції України, відповідно до ст. 116 Конституції України:

- забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України, що стосуються боротьби з тероризмом;
- вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина під час здійснення боротьби з тероризмом;
- здійснює заходи щодо забезпечення боротьби з тероризмом;
- спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади з питань, що стосуються боротьби з тероризмом;
- затверджує програми боротьби з тероризмом на певні періоди (у таких програмах обов'язково мають бути зазначені не лише основні заходи, а й органи виконавчої влади, відповідальні за їх реалізацію);
- подає на затвердження Президенту України Положення про АПЦ при СБУ;
- планує витрати бюджету на проведення антитерористичних операцій, відшкодування шкоди особам, які постраждали від терористичної діяльності, й особам, які беруть участь у боротьбі з тероризмом.

Отже, **урядовий контроль у сфері боротьби з тероризмом**, відповідно до ст. 106 Конституції України, ст. 2 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», ч. 2 ст. 30 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» має такі складові:

- 1) *контроль* за здійсненням внутрішньої і зовнішньої державної антитерористичної політики, виконанням Конституції і законів України, актів Президента України з питань боротьби з тероризмом;
- 2) контроль за здійсненням заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина під час здійснення боротьби з тероризмом;
- 3) контроль за проведенням фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування, які виступають складовими елементами державної антитерористичної політики;
- 4) контроль за розробленням і здійсненням загальнодержавних програм протидії тероризму;
- 5) контроль за врахуванням при розробці проекту Державного бюджету України потреб інституціональної антитерористичної системи, виконанням затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України у сфері боротьби з тероризмом;

- б) контроль за здійсненням заходів із забезпечення обороноздатності й національної безпеки України, громадського порядку, боротьби з тероризмом та іншими формами екстремістської діяльності;
- 7) спрямовує, координує і контролює роботу міністерств, інших органів виконавчої влади у сфері боротьби з тероризмом; 1) з метою підвищення ефективності функціонування державної антитерористичної системи утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи у межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади; 2) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України і є суб'єктами боротьби з тероризмом;
- 8) здійснює інші контрольні повноваження, визначені Конституцією та законами України;
- 9) контролює витрати бюджету на проведення антитерористичних операцій, відшкодування шкоди особам, які постраждали внаслідок терористичної діяльності, й особам, які беруть участь у боротьбі з тероризмом;
- 10) контролює забезпечення правового і соціального захисту осіб, а також у разі необхідності членів їх сімей, які беруть участь у боротьбі з тероризмом.

Крім того, в антитерористичній діяльності застосовується відомчий контроль, оскільки робота органів виконавчої влади, що беруть участь у боротьбі з тероризмом, будується за принципом централізації та єдиноначальності.

Слід зазначити, що в законодавстві країн СНД контрольні органи у сфері боротьби з тероризмом не завжди замкнуті на найвищі органи влади. Наприклад, у статті 23 аналогічного казахського закону передбачено, що контроль за діяльністю боротьби з тероризмом у Республіці Казахстан здійснює уповноважений державний орган з координації боротьби з тероризмом, що визначається Президентом Республіки Казахстан. У ст. 25 Закону Молдови розширено перелік контролюючих органів, до яких окрім Парламенту, Президента Республіки і Уряду Молдови, включені судові органи. У російському законі визначені суб'єкти, аналогічні українському.

Стаття 31. Нагляд за законністю здійснення антитерористичних заходів

Нагляд за додержанням вимог законодавства органами, які беруть участь в антитерористичних заходах, здійснюється Генеральним прокурором України та уповноваженими ним прокурорами в порядку, визначеному законами України.

Стаття 31 цього Закону регламентує порядок здійснення нагляду за додержанням вимог законодавства органами, які беруть участь під час антитерористичних заходів.

Наглядові функції в Україні належать Генеральній прокуратурі України.

Прокуратура України становить єдину систему, на яку відповідно до Конституції та Закону України «Про прокуратуру» покладаються такі функції: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за

додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

На прокуратуру не може покладатися виконання функцій, не передбачених Конституцією України і цим Законом.

Прокуратура в організаційному і функціональному відношенні виведена за рамки законодавчої, виконавчої та судової влади. Єдність і централізованість прокурорської системи підтримується: спільністю цілей і завдань, що стоять перед органами прокуратури; єдністю правових основ діяльності; визначеним порядком призначення прокурорів; фінансуванням усіх органів прокуратури за рахунок коштів державного бюджету; підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим і Генеральному прокурору України; забороною створення на території України органів прокуратури, що не входять до єдиної системи прокуратури України.

До предмета нагляду за додержанням і застосуванням законів при здійсненні антитерористичних заходів належить:

- 1) відповідність актів, що видаються всіма суб'єктами боротьби з тероризмом, до вимог Конституції України та чинних законів;
- 2) додержання законів про недоторканність особи, соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи громадян, захист їх честі і гідності під час здійснення антитерористичних заходів, якщо законом не передбачений інший порядок захисту цих прав;
- 3) додержання законів, що стосуються економічних, міжнаціональних відносин, охорони навколишнього середовища, митниці та зовнішньоекономічної діяльності під час здійснення антитерористичних заходів.

Нагляд має своїм завданням сприяти:

- 1) розкриттю терористичних злочинів, захисту особи, її прав, свобод, власності, прав підприємств, установ, організацій від терористичних посягань;
- 2) виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинений терористичний злочин;
- 3) запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності за вчинення нею терористичного злочину;
- 4) охороні прав і законних інтересів громадян, які перебувають під слідством за участь у терористичній діяльності або вчинення терористичного злочину;
- 5) здійсненню заходів щодо запобігання терористичним злочинам, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню.

Здійснюючи нагляд, прокурор вживає заходів до узгодження дій суб'єктів боротьби з тероризмом.

Прокурор вживає заходів до того, щоб органи дізнання і попереднього слідства:

- 1) додержували передбаченого законом порядку порушення кримінальних справ, розслідування діянь, що містять ознаки терористичного злочину, проведення оперативно-розшукових заходів, застосування технічних засобів, припинення та закриття справ, а також додержували строків провадження слідства та тримання під вартою;
- 2) при розслідуванні терористичних злочинів неухильно виконували вимоги закону про всебічне, повне й об'єктивне дослідження всіх обставин справи, з'ясо-

вували обставини, які викривають чи виправдовують обвинуваченого, а також пом'якшують чи обтяжують його відповідальність;

3) виявляли причини вчинення терористичних злочинів та умови, що сприяють цьому, вживали заходів до їх усунення.

Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів органами попереднього слідства і дізнання визначаються кримінально-процесуальним законодавством.

Прокурор має право в необхідних випадках доручати керівникам суб'єктів боротьби з тероризмом у межах їх компетенції проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону та забезпечення повного розкриття діянь, що містять ознаки терористичного злочину.

Перевірка виконання законів проводиться за заявами та іншими повідомленнями про порушення законності, що вимагають прокурорського реагування, а за наявності приводів — також з власної ініціативи прокурора. Прокуратура не підміняє органи відомчого управління та контролю і не втручається у господарську діяльність, якщо така діяльність не суперечить чинному законодавству.

Слід зазначити, що прокурорський нагляд за виконанням законів при здійсненні боротьби з тероризмомбудується в рамках загальнонаглядових функцій прокуратури із доповненнями, викликаними специфікою піднаглядної діяльності. У законодавстві країн СНД, де основи організаційної побудови і підвідомчості органів прокуратури достатньо схожі з українськими, передбачені положення, аналогічні статті 31 Закону України (наприклад, статті 24 — Закону Казахстану, 25 — Закону Білорусі, 26 — Закону Молдови, 27 — Закону РФ).

Розділ IX ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:

прийняти нормативно-правові акти, передбачені цим Законом; привести нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Голова Верховної Ради України
м. Київ, 20 березня 2003 року № 638-IV

В.ЛИТВИН

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ З БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

А

Агресія (від лат. *aggressio* — напад) — застосування збройної сили однією державою (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави чи народу (нації).

Акт тероризму — 1) вчинення злочину насильницького характеру за наявності завідомого наміру на спричинення жертв або адекватних руйнацій матеріальних об'єктів у формі підризу, підпалу, застосування або загрози застосування ядерних підризних пристроїв, радіоактивних, хімічних, біологічних, вибухових, токсичних, сильнотоксичних отруйних речовин; знищення, пошкодження чи захвату транспортних засобів, комунікацій або комунікаційних систем; посягання на життя державного чи громадського діяча; посягання на життя іноземних громадян, які користуються міжнародним захистом, або пошкодження майна, що належить іноземному уряду; захоплення заручників, викрадення людини; зруйнування газопроводів або трубопроводів, призначених для транспортування небезпечних рідин, у тому числі прокладених між Україною та іншими державами, створення іншої техногенної небезпеки, спричинення шкоди життю, здоров'ю або майну невизначного кола осіб, або створення реальної загрози такої небезпеки; розповсюдження погроз у будь-якій формі і будь-якими засобами; порушення життєво важливих управлінських ланок у державі шляхом незаконного проникнення до відповідних комп'ютерних мереж або реальна загроза такого порушення; інших дій, що утворювали б небезпеку загибелі людей, спричинення значної майнової шкоди або настання інших суспільно небезпечних наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою прийняття рішення чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами або привертання уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою; 2) вибух, підпал або інші дії, що створюють небезпеку загибелі людей, спричинення значної майнової шкоди або настання інших суспільно небезпечних наслідків, якщо ці дії вчинені в цілях порушення суспільної безпеки, залякування населення або надання дії на ухвалення рішень органами влади, або вбивство державного або громадського діяча, вчинене з метою припинення його політичної діяльності, а також загроза здійснення зазначених дій у тих самих цілях, або напад на представника іноземної держави, або співробітника міжнародної організації, що користується міжнародним захистом, або на членів його сім'ї, які проживають разом з ним, а також на службові або житлові приміщення, або транспортний засіб осіб, що користуються міжнародним захистом, якщо ці дії здійснені в цілях провокації війни або ускладнення міжнародних відносин, а також загроза вчинення зазначених дій у тих самих цілях.

Алгоритм боротьби з тероризмом — точно визначений порядок реалізації функцій системи боротьби з тероризмом.

Алгоритм тероризму — зміст і послідовність операцій, точність виконання яких сприяє вирішенню завдань тероризму. А. моніторингу тероризму використовується для відпрацювання управлінського рішення у сфері забезпечення національної безпеки.

Анархізм (від грец. *безвладдя*) — ідейно-теоретична і суспільно-політична течія, в основі якої — заперечення інституціонального, насамперед державного управління суспільством.

Анексія (від лат. *appexio* — приєднання) — насильницьке приєднання (захоплення) державою території іншої держави чи народності, а також насильницьке утримання народності в кордонах чужої держави.

Антигатачичний тероризм — вчинення актів тероризму, спрямованих на дестабілізацію діяльності апарату держави, з метою унеможливлення виконання ним функціональних обов'язків щодо керування державними справами і в кінцевому випадку знищення самої держави.

Антикризовий центр — постійно діючий дорадчий орган, утворений для зміцнення взаємодії центральних органів виконавчої влади та координації здійснюваних ними заходів щодо реалізації державної політики у сфері запобігання і подолання кризових ситуацій, що спричинені терористичними актами або екстремістськими проявами. Основними завданнями АКЦ є координація заходів, здійснюваних центральними органами виконавчої влади та спеціальними органами, на які покладено виконання функцій боротьби з тероризмом щодо запобігання та ліквідації кризових ситуацій, які стали наслідком екстремістських проявів або терористичних актів, розгляд пропозицій щодо сил і засобів, які залучаються до подолання таких проявів чи актів.

Антитероризм — дії уповноважених органів державної влади щодо попередження (запобігання і профілактики) і виявлення терористичних злочинів, зниження уразливості осіб і власності від актів тероризму, нейтралізації *посттерористичних* ситуацій (Див.: *контртероризм*)

Антитерористична операція — 1) комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на встановлення осіб, які готуються здійснити або здійснили терористичний акт, припинення терористичного акту, забезпечення безпеки фізичних осіб, які перебувають у місці проведення операції, звільнення заручників, знешкодження терористів, припинення їх спроб уникнути затримання, а також мінімізації наслідків терористичного акту; 2) сукупність узгоджених і пов'язаних за метою, завданнями, місцем та часом дій частин і підрозділів ЗС, інших військ, а також органів, відповідальних за забезпечення безпеки держави щодо припинення діяльності особливо небезпечних і значних терористичних угруповань та організацій.

Антитерористична операція (закон. визнач.) — комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою. В Україні А.о. є крайнім заходом, який проводиться лише тоді, коли усунення цієї реальної загрози іншими способами є неможливим. Цим ще раз підтверджується гуманістичність Української держави, її прагнення до надання пріоритету мирним засобам вирішення і розв'язання будь-яких конфліктів.

Антитерористична система — система центральних та місцевих органів виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та об'єднання громадян об'єднані завданням відповідно до законодавства України щодо протидії тероризму. До цієї системи входять як органи, що безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, так і ті, що можуть залучатися у разі необхідності до здійснення даної боротьби, а також окремі громадяни та об'єднання громадян (релігійні організації, служби безпеки суб'єктів господарювання, козацтво тощо).

Антитерористичний центр — постійно діючий спеціалізований державний орган при СБУ, призначений для забезпечення координації взаємодії компетентних органів України у сфері боротьби з тероризмом та іншими проявами екстремізму. АТЦ утворено відповідно

до Указу Президента України № 1343 від 1 грудня 1998 р. Загальне керівництво роботою Центру здійснює керівник, який за посадою є заступником Голови Служби безпеки України. До основних завдань АТЦ належать: розроблення концептуальних засад та програм боротьби з тероризмом, рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності заходів щодо виявлення та усунення причин та умов, які сприяють вчиненню терористичних актів та інших злочинів, здійснюваних з терористичною метою; збирання в установленому порядку, узагальнення, аналіз та оцінка інформації про стан і тенденції поширення тероризму в Україні та за її межами; організація і проведення антитерористичних операцій та координація діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до конкретних антитерористичних операцій; організація і проведення командно-штабних і тактико-спеціальних навчань та тренувань; взаємодія зі спеціальними службами, правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями з питань боротьби з тероризмом. Структурно АТЦ при СБУ складається з: 1) Міжвідомчої координаційної комісії; 2) Штабу АТЦ; 3) координаційних груп при регіональних органах СБУ.

Антитерористичний центр держав-учасниць СНД (АТЦ СНД) — постійно діючий спеціалізований галузевий орган СНД, призначений для забезпечення координації взаємодії компетентних органів держав-учасниць СНД у сфері боротьби з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму. Рішення про створення Антитерористичного центру держав-учасниць СНД, підписане 21 червня 2000 р. в Москві, та Рішення про Антитерористичний центр держав-учасниць СНД, підписане 1 грудня 2000 р. в Мінську, ратифіковане Законом України № 2758-III від 4 жовтня 2001 р. з таким застереженням щодо кожного з цих рішень: «За винятком положень, що допускають міжнародну правосуб'єктність Антитерористичного центру держав-учасниць СНД». До основних завдань і функцій Центру належать: 1) вироблення пропозицій Раді глав держав СНД та іншим органам СНД про напрямки розвитку співробітництва держав-учасниць СНД у боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму; 2) забезпечення координації взаємодії компетентних органів держав-учасниць СНД у боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму; 3) аналіз інформації, що надходить, про стан, динаміку й тенденції поширення міжнародного тероризму та інших проявів екстремізму в державах-учасницях СНД та інших державах; 4) формування на базі Об'єднаного банку даних органів безпеки і спеціальних служб, банків даних інших компетентних органів держав-учасниць СНД спеціалізованого банку даних: про міжнародні терористичні та інші екстремістські організації, їхніх лідерів, а також причетних до них осіб; про стан, динаміку і тенденції поширення міжнародного тероризму та інших проявів екстремізму в державах-учасницях СНД та інших державах; про неурядові структури та осіб, що надають підтримку міжнародним терористам, надання інформації на регулярній основі та на запити компетентних органів держав-учасниць СНД, що беруть участь у формуванні спеціалізованого банку даних; 5) участь у підготовці і проведенні антитерористичних командно-штабних і оперативного-тактичних навчань, що організуються за рішенням Ради глав держав СНД; 6) сприяння зацікавленим державам-учасницям СНД у підготовці та проведенні оперативного-розшукових заходів і комплексних операцій у боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму; 7) сприяння зацікавленим державам-учасницям СНД у здійсненні міждержавного розшуку осіб, які вчинили злочини терористичного характеру і переховуються від кримінального переслідування або виконання вироку суду; 8) участь у підготовці модельних законодавчих актів, нормативних документів, а також міжнародних договорів, що зачіпають питання боротьби з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму; 9) сприяння в організації підготовки спеціалістів та інструкторів підрозділів, що беруть участь у боротьбі з тероризмом; 10) розробка моделей узгоджених антитерористичних операцій та надання сприяння в їх проведенні; організація координації взаємодії при проведенні антитерористичних заходів за рішенням Ради глав держав СНД, у разі необхідності — за

дорученням глав зацікавлених держав-учасниць СНД відповідно до встановленого порядку; 11) участь у розробці міждержавних програм держав-учасниць СНД в боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму; 12) участь у підготовці та проведенні науково-практичних конференцій, семінарів; сприяння обміну досвідом у сфері боротьби з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму; 13) встановлення і підтримка робочих контактів, за дорученням Ради керівників органів безпеки і спеціальних служб держав-учасниць СНД, з міжнародними центрами та організаціями, що займаються питаннями боротьби з міжнародним тероризмом, а також відповідними спеціалізованими структурами інших держав.

Антитерористичне навчання — навчання органів управління та особового складу, що залучаються до проведення антитерористичної операції, яке включає професійну та психологічну підготовку. Розрізняють командно-штабні й тактико-спеціальні А. н. Практичні А. н. проводяться безпосередньо на об'єктах, уразливих у терористичному відношенні, в умовах, максимально наближених до реальної обстановки, без послаблень і спрощень, при найсуворішому дотриманні заходів безпеки. Одне із завдань А. н. — перевірка реальності превентивного плану антитерористичної операції на конкретному об'єкті, виявлення недоліків з метою усунення їх у подальшому.

Антитерористичні заходи — комплекс скоординованих, послідовних дій, спрямованих на запобігання, виявлення, припинення та мінімізацію наслідків терористичної діяльності. А. з. можуть мати політико-правовий, соціально-економічний, інформаційно-пропагандистський характер тощо.

Антицивілізаційний тероризм — вчинення актів тероризму, спрямованих на дестабілізацію системи глобальної безпеки з метою унеможливлення її подальшого функціонування і в кінцевому випадку знищення самої цивілізації. (Наприклад, теракт 11 жовтня 2001 р. у США, наслідки якого спричинили докорінну зміну в системі глобальної безпеки нашої планети).

Апартеїд (афр. /мова бурів/ *apartheid* — роздільне проживання) — політика і практика расової сегрегації і дискримінації щодо окремих народів і етнічних груп.

Асиметрична загроза — розмаїття внутрішніх і зовнішніх, об'єктивних і суб'єктивних суперечностей суспільного розвитку у середовищі функціонування об'єкта, які не є адекватними рівню готовності суб'єкта щодо управління загрозами. Наприклад, на могутню державу, яка володіє стратегічними ядерними силами, можуть здійснити напад терористичні бандформування, які озброєні автоматичною зброєю.

Б

Біологічна зброя — це зброя масового знищення (ураження), дія якої побудована на використанні хвороботворних властивостей бойових біологічних засобів. Може включати споряджені біологічними засобами боеприпаси (бойові частини ракет, авіабомби, снаряди ствольної і реактивної артилерії) та засоби їх доставки (ракетні, літаки, аеростати, артилерійські гармати). Висока ефективність біологічної зброї зумовлена низькою інфікуючою дозою, прихованістю застосування на великих територіях, складністю виявлення, вибірковістю дії, сильним психологічним впливом, складністю захисту військ і населення та ліквідації наслідків її застосування.

Біологічні патогенні агенти — будь-які чинники біотичного походження (пріонної, вірусної, рикетсіозної, бактерійної, грибової етіології, біохімічної дії, токсини), які здатні

спричиняти масові захворювання людей, тварин, рослин, що може призвести до погіршення стану довкілля, заподіяння значних економічних збитків, погіршення умов життєдіяльності населення або зумовити загрозу захворювання і загибелі людей.

Біфуркація тероризму — поділ тероризму на два основних різновиди: політичний і кримінальний тероризм.

Бомбовий тероризм — терористичні злочини, що вчиняються із застосуванням вибухових або інших смертоносних пристроїв у громадських місцях, в державних установах, у громадському транспорті та на об'єктах транспортної інфраструктури, наслідком яких може бути загибель чи поранення людей або зруйнування (пошкодження) об'єктів, що спричиняє або може спричинити значну майнову шкоду чи настання інших тяжких наслідків. Нерідко виконавцями таких терористичних актів є терористи-смертники. Б. т. — найпоширеніший метод терористичної діяльності. Зменшення загрози Б. т. досягається шляхом ефективного здійснення всього комплексу антитерористичних заходів, а також посилення заходів із запобігання, виявлення та припинення незаконного обігу вибухових або інших смертоносних пристроїв.

Боротьба з тероризмом — 1) система організаційно-правових, режимних, оперативнорозшукових, інженерно-технічних, бойових та інших заходів, що здійснюються спеціально уповноваженими органами державної влади з метою попередження, виявлення і припинення актів тероризму і терористичних злочинів, а також нейтралізації посттерористичних ситуацій, розкриття злочинів цієї категорії, виявлення винних і їхнього покарання; 2) сукупність заходів економічного, політичного, правового, психологічного, організаційного, технічного характеру, які спрямовані на запобігання (послаблення) факторів, які сприяють вчиненню тероризму, на попередження, припинення, реєстрацію, розкриття (розшук терористів) і розслідування тероризму, на здійснення кримінального правосуддя, виправлення осіб, що вчинили акти тероризму, і контроль за їх поведінкою після відбуття ними покарання, а також компенсацію негативних наслідків; 3) діяльність з попередження, виявлення і припинення актів тероризму; 4) діяльність з метою викорінення тероризму як деструктивного, руйнівного і суспільно небезпечного явища, що включає підготовку та реалізацію державами й уповноваженими ними органами комплексної системи політико-правових, соціально-економічних, інформаційних, виховних, організаційних, оперативнорозшукових, розвідувальних і контррозвідувальних, спеціальних та інших заходів, спрямованих на запобігання, виявлення, припинення терористичної діяльності, мінімізацію її наслідків, встановлення та усунення причин і умов, які їй сприяють.

Боротьба з тероризмом (закон. визнач.) — діяльність щодо запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності.

В

Вербування особи для вчинення терористичного акту — форма сприяння вчиненню терористичного акту, найом особи за винагороду або надання інших благ, привілеїв для вчинення терористичного акту.

Взаємодія суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом — погоджена у часі і місці спільна діяльність даних суб'єктів, спрямована на припинення злочинної діяльності осіб, причетних до тероризму, в тому числі міжнародного, фінансування, підтримки чи вчинення терористичних актів та терористичних злочинів.

Вибухове перетворення — хімічна реакція, яка супроводжується вибухом.

Вибуховий або інший смертоносний пристрій означає: а) вибухова або запальна зброя або пристрій, призначений або здатний заподіяти смерть, серйозне каліцтво або істотну матеріальну шкоду; зброя або пристрій, призначений або здатний заподіяти смерть, серйозне каліцтво або істотну матеріальну шкоду за допомогою вивільнення, розсіювання або дії токсичних хімічних речовин, біологічних агентів або токсинів чи аналогічних речовин, або радіації або радіоактивного матеріалу.

Вибуховий пристрій — пристрій, спеціально приготовлений для вибуху в певних умовах.

Вибухові речовини — 1) хімічні сполуки або суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до саморозповсюдження з великою швидкістю хімічної реакції з утворення газоподібних продуктів і виділення тепла; 2) вибухові продукти, широко відомі як «пластичні вибухові речовини», зокрема вибухові речовини в гнучкій або еластичній листовій формі.

Виготовлення вибухових речовин — будь-який процес, включаючи переробку, в результаті якого виробляються вибухові речовини.

Види терорологічного прогнозу — 1. *За тривалістю періоду запобігання:* а) опера- тивний — з періодом запобігання для об'єкта терорологічного прогнозування до 1 місяця; б) короткостроковий — з періодом запобігання від 1 місяця до 1 року; в) середньостроковий — з періодом запобігання від 1 року до 5 років; г) довгостроковий — з періодом запобігання від 5 до 15 років; д) наддовгостроковий — з періодом запобігання понад 15 років. 2. *За об'єктом прогнозування:* тероризму; особи терориста; теророгенних факторів; наслідків тероризму; заходів боротьби з тероризмом (прогноз динаміки антитерористичного законодавства); розвитку міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом; захисту прав і свобод людини під час боротьби з тероризмом. 3. *За предметом прогнозування:* стан об'єкта — пошуковий прогноз (наприклад, обсягу терористичної злочинності); тенденції і періоду розвитку об'єкта — нормативний прогноз (прогноз періоду завершення розподілу сфер впливу між терористськими угрупованнями).

Використання особи для вчинення терористичного акту — форма сприяння вчиненню терористичного акту, заступання особи у вчиненні терористичного акту. Прикладом є використання терористів-смертників.

Виявлення терористичної діяльності — 1) діяльність компетентних органів державної влади в інтересах кримінального судочинства, спрямована на пошук і фіксацію фактичних даних про злочинну діяльність окремих груп чи осіб (організацій); 2) комплекс оперативних, кримінально-процесуальних та інших заходів, спрямованих на отримання і документування фактів, що свідчать про терористичну діяльність окремих осіб, груп чи організацій, з метою припинення такої діяльності, мінімізації її наслідків та притягнення винних до відповідальності. В. т. д. включає: збирання в установленому порядку, узагальнення, аналіз та оцінку інформації про стан і тенденції поширення тероризму, добування відомостей про конкретні терористичні організації та групи, зокрема, про їх структуру, цілі, зв'язки і т. ін.; виявлення ознак терористичної загрози, встановлення і документування фактів щодо терористичних намірів, матеріального, організаційного чи іншого сприяння створенню або діяльності терористичних груп чи організацій, пропаганди тероризму тощо.

Війна — стан, у якому держави застосовують одна проти іншої всі форми тиску з дотриманням дії законів і звичаїв ведення війни.

Військове формування — створена відповідно до законодавства України сукупність військових об'єднань, з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються

військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

Віртуальний тероризм — 1) уявний тероризм; 2) суб'єктивні та зовнішні ознаки тероризму (вчинення вибухів, наявність стану жаху, заподіяння шкоди, спричинення жертв тощо), які є наслідком самонав'язання у пересічних громадян, які є залякані ЗМІ.

Воєнізовані формування — формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка.

Воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Втягнення у терористичну діяльність — дії з фізичного або психічного впливу на особу, щоб схилити її до вчинення терористичної діяльності, викликати у неї прагнення прийняти участь у вчиненні даної діяльності. У ст. 2581 КК України передбачена кримінальна відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту.

Вчинення вибуху — діяльність, спрямована на займання певних об'єктів внаслідок миттєвого хімічного розкладання відповідних хімічних речовин чи їх сумішей та створення нагрітих газів.

Вчинення підпалу — свідоме викликання пожежі шляхом застосування джерела вогню до певних об'єктів.

Г

Генезис терорології — виникнення, процес утворення науки терорології.

Генезис теророніки — виникнення, процес утворення теорії тероризму.

Геноцид — (гр. *genos* — рід, і лат. *caedere* убивати, буквально «знищення роду, племені») — дії, вчинені з наміром знищити (цілком або частково) будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу.

Геронтотероризм — вчинення актів тероризму особами похилого віку.

Гетерогенізація (від грец. *heterogenēs* — різномірний) — створення у макросистемі неоднорідної системи, яка складається з двох або більше мікросистем, які мають різномірну структуру.

Гетерогенна система — макроскопічно неоднорідна система, яка складається з різних за своїми властивостями частинами.

Гетерогонія цілей боротьби з тероризмом (від грець. *heteros* — інший, і грець. *gonē, gonēia* — зародження, частина складних слів, яка означає той, що належить до виникнення) — одна з форм чергування цілей, при якій цілі одного порядку змінюються цілями більш

високого порядку (наприклад, боротьба з тероризмом в окремо взятій країні, потім у регіоні, на континенті, на планеті).

Гіпертероризм (від грець. *hyper* — той, що перевищує норму) — 1) тероризм, що призвів до цивілізаційних змін на планеті (*соціолог. аспект.*); 2) перманентний стан підвищеної активності алгоритмів, які викликають порушення звичного режиму функціонування системи (*кібернет. аспект.*).

Готування до вчинення акту тероризму — вчинені з прямим умислом підшукування, виготовлення або пристосування засобів або знарядь, змова на вчинення акту тероризму або інше умисне створення умов для вчинення акту тероризму, якщо при цьому акт тероризму не було доведено до кінця за незалежними від волі особи обставинами.

Груповий тероризм — здійснення актів тероризму групами осіб.

Д

Держава-виробник вибухових пристроїв — будь-яка держава, на території якої виготовляються вибухові речовини.

Державна антитерористична стратегія — політико-правовий документ, в якому визначаються стратегічні цілі, пріоритети, принципи, завдання та механізми реалізації та контролю за виконанням державної антитерористичної політики України. Головна *мета Д.а.с.* — забезпечити створення якісно нових умов і механізмів для гарантування антитерористичної безпеки особи, суспільства і держави, поступального розвитку України, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, подальше зміцнення міжнародних позицій та авторитету Української держави у сучасному світі як складового елементу регіональних систем антитерористичної безпеки.

Державна охорона органів державної влади України та посадових осіб — це система організаційно-правових, режимних, оперативно-розшукових, інженерно-технічних та інших заходів, які здійснюються спеціально уповноваженими державними органами з метою забезпечення нормального функціонування органів державної влади України, безпеки посадових осіб та об'єктів, визначених цим Законом. Не вважаються державною охороною, регульованою цим Законом, заходи охоронного характеру, які здійснюються державними органами з метою забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, інших осіб та об'єктів, крім визначених цим Законом.

Державна таємниця (державні секрети) — відомості, виражені в будь-якій формі, що захищаються державою відповідно до національного законодавства, несанкціоноване розповсюдження яких може завдати шкоду безпеці і національним інтересам.

Державний тероризм — 1) тероризм, що спрямовується і схвалюється терористичними режимами; 2) дії, спрямовані на насильницьку зміну або підірив суспільно-політичного ладу суверенних держав дестабілізацію і скидання їх законних урядів.

Державний або урядовий об'єкт — це будь-який постійний або тимчасовий об'єкт або транспортний засіб, використовуваний або займаний представниками держави, членами уряду, представниками законодавчого або судового органу, або посадовцями, або службовцями органу

державної влади чи іншого державного органу або установи, або посадовцями міжурядової організації, що служать, або у зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків.

Детероризація — усунення процесу становлення особи терористом, а також мінімізація наслідків цього процесу як в одиничному, так і в масовому порядку.

Дивергенція тероризму — (від пізньолат. *divergentia* — розходження) розходження ознак і властивостей у первісно близьких груп осіб під час еволюції тероризму. Є результатом існування терористських груп у різних як зовнішніх, так і внутрішніх умовах: 1) розмежування окремих актів тероризму і перетворення їх на терористичні злочини; 2) перетворення окремих актів тероризму у самостійні терористичні злочини, у зв'язку з усуненням умов, що визначали варіювання; 3) розмежування окремих груп осіб, що входили до однієї терористської організації і перетворення їх у самостійні терористські організації.

Диверсифікація тероризму — (від пізньолат. *diversificatio* — зміна, розмаїття) розширення об'єктів діяльності терористськими організаціями. Є результатом *конвергенції* тероризму.

Диверсія — здійснення з метою послаблення держави вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень або іншої шкоди їхньому здоров'ю, на знищення або пошкодження об'єктів, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій.

Е

Екологічний тероризм — умисне введення до атмосфери, ґрунту, чи вод, включаючи територіальні води, одним виконавцем чи організованою групою речовин, які здатні викликати небезпеку для здоров'я людей, тварин чи навколишнього середовища, якщо такі дії спрямовані на підірив атмосфери спокою, на дестабілізацію, залякування чи пригнічення суспільства, з метою прийняття державою, міжнародною організацією, фізичною чи юридичною особою будь-якого рішення чи утримання від нього.

Економічний тероризм — застосування чи погроза застосування насильства або інших всезагально небезпечних дій особою або групою осіб, якщо такі дії спрямовані на унеможливлення темпів економічного розвитку, зниження макро- і мікроекономічних показників, позбавлення здатності зберігати чи відновлювати виробництво, забезпечувати стійке функціонування кредитно-фінансової системи, з метою прийняття державою, міжнародною організацією, фізичною чи юридичною особою будь-якого рішення чи утримання від нього.

Експертні методи терорологічного прогнозування — методи терорологічного прогнозування, які ґрунтуються на експертній оцінці (індивідуальній і колективній експертній оцінці, Дельфі, евристичній та іншій).

Екстрадиція — 1) процес, що ґрунтується на міжнародних договорах, загальновизначених нормах міжнародного права, нормах внутрішнього законодавства, яке пов'язане із наданням державами правової взаємодопомоги, що полягає у передачі підозрюваного, обвинуваченого або засудженого за здійснення терористичної діяльності державою, на території якої він пере-

буває, державі, на території якої він вчинив злочин, або громадянином якої він є, чи державі, що потерпіла від злочину для притягнення його до кримінальної відповідальності або виконання винесеного вироку судом; 2) процес, за яким одна держава передає особу, затриману на її території, іншій державі, де ця особа повинна або предстати перед судом, або відбутися покарання, до якого вона була засуджена. Е., як окремий інститут міжнародного права, слід відрізнити від інституту передачі засуджених для відбування покарання. Специфіка його полягає у тому, що держави на підставі як міжнародних, так і національних норм, вступають у правовідносини з приводу притягнення до відповідальності особи, яка вчинила терористичний акт, тобто вдаються до обмеження цієї особи у певних правах.

Екстремальна ситуація — стан життєдіяльності людини, суб'єктивно усвідомлюваний нею як такий, що загрожує її фізичному і психологічному здоров'ю або життю. Одні й ті самі екстремальні умови викликають у різних людей різний стан психологічної напруженості. Тож здатність представників органів управління та особового складу, які залучаються до проведення антитерористичної операції, приймати ефективні рішення в умовах Е. с. значною мірою залежить від рівня їх готовності до таких ситуацій. Підвищенню рівня підготовки та відпрацюванню ефективних алгоритмів дій під час проведення антитерористичної операції сприяють антитерористичні навчання. При прийнятті рішень під час проведення антитерористичної операції, крім інших факторів враховується і психологічний стан зловмисників.

Екстремізм — будь-яке діяння, спрямоване на насильницьке захоплення або утримання влади, а також на насильницьку зміну конституційного ладу держави, та рівне насильницьке посягання на суспільну безпеку, зокрема організація у вищезгаданих цілях незаконних збройних формувань або участь у них, і переслідувані відповідно до закону конкретної країни.

Екстремістська діяльність — діяльність суспільних і релігійних об'єднань або інших організацій, або засобів масової інформації, або фізичних осіб з планування, організації, підготовки і здійснення дій, що спрямовані на: насильницьку зміну основ конституційного ладу і порушення цілісності держави; підірив безпеки країни; захоплення або привласнення владних повноважень; створення незаконних озброєних формувань; здійснення терористичної діяльності; збудження расової, національної або релігійної ворожнечі, а також соціальної ворожнечі, пов'язаної з насильством або закликами до насильства; приниження національної гідності; вчинення масових заворушень, хуліганських дій і актів вандалізму з мотивів ідеологічної, політичної, расової, національної або релігійної ненависті або ворожнечі, а рівно з мотивів ненависті або ворожнечі відносно якої-небудь соціальної групи; пропаганду винятковості, переваги або неповноцінності громадян за ознакою їх відношення до релігії, соціальної, расової, національної, релігійної або мовної приналежності; пропаганда і публічна демонстрація нацистської атрибутики або символіки, схожих з нацистською атрибутикою або символікою до ступеня змішення; публічні заклики до вчинення такої діяльності або здійснення вказаних дій; фінансування цієї діяльності або інше сприяння її здійсненню або здійсненню зазначених дій, зокрема шляхом надання для здійснення цієї діяльності фінансових коштів, нерухомоті, навчальної, поліграфічної і матеріально-технічної бази, телефонної, факсимільної та інших видів зв'язку, інформаційних послуг, інших матеріально-технічних засобів.

Екстремістська організація — суспільне або релігійне об'єднання або інша організація, щодо яких з підстав, передбачених чинним законодавством країни, судом ухвалене рішення, що вступило в законну силу, про ліквідацію або заборону діяльності у зв'язку із здійсненням екстремістської діяльності;

Екстремістські матеріали — призначені для обнародування документи або інформація на інших носіях, що закликають до вчинення екстремістської діяльності або обґрунтову-

ють, або виправдовують необхідність здійснення такої діяльності, зокрема праці керівників націонал-соціалістичної робочої партії Німеччини, фашистської партії Італії, публікації, що обґрунтовують або виправдовують національну і (або) расову перевагу, або виправдовують практику вчинення військових або інших злочинів, спрямованих на повне або часткове знищення якої-небудь етнічної, соціальної, расової, національної або релігійної групи.

Епідемія — це такий, що відбувається на значній території за досить короткий проміжок часу, процес масового поширення заразних захворювань людей, коли показник інфекційності захворюваності серед населення певної місцевості та у певний час перевищує звичайний рівень, характерний для даної інфекційної хвороби, та характеризується відповідною динамікою.

Епізоотія — це такий, що характеризується безперервністю на значній території за відносно короткий проміжок часу, процес масового поширення заразних сільськогосподарських, домашніх, зоопаркових, лабораторних, диких, циркових тварин та хутрових звірів, домашньої і дикої птиці, бджіл, риби, жаб, молюсків, ембріонів, інкубаційних яєць, заплідненої ікри, зиготи, сперми тощо.

Епіфітотія — значне поширення грибових, вірусних чи бактеріологічних захворювань сільськогосподарських рослинних культур, лісових насаджень, водних та інших рослин. Такі захворювання можуть бути спричинені дією шкідників чи фітопатогенів.

З

Заборонені для проносу (провозу) речі — зброя, боеприпаси, вибухові речовини та пристрої, отруйні, радіаційні і легкозаймисті речовини, спеціальні засоби та інші небезпечні для життя і здоров'я предмети (колюче-ріжучі тощо) і речовини, які можуть бути використані для вчинення диверсійно-терористичного акту, посягання на честь та гідність посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона, виклику масових заходів, які порушують громадський порядок та можуть призвести до непередбачених наслідків, тощо.

Забтахір — неологізм, утворений з арабських слів (мунтахір — самогубець) і (забіха жертва) з метою визначення осіб, яких зараз називають шахідами.

Загальнодержавна антитерористична система — організована державою в рамках чинного законодавства України сукупність взаємодіючих суб'єктів боротьби з тероризмом, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від підпорядкованості і форми власності, їх посадових осіб, а також окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями боротьби з тероризмом за координації Антитерористичного центру при СБУ.

Залякування населення — це прагнення терориста викликати у населення тероробію.

Замах на вчинення акту тероризму — дія, вчинена з прямим умислом, безпосередньо спрямована на вчинення акту тероризму, якщо при цьому акт тероризму не було доведено до кінця за незалежними від волі особи обставинами.

Заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків — настання наслідків у вигляді знищення чи пошкодження майна, заподіяння реальної шкоди, загроза якої передбачена у ч. 1 ст. 258 КК України. Те, що майнова шкода є значною, а інші наслідки

— тяжкими, визначається з урахуванням вартості майна, затрат на відвернення загрози чи ліквідацію збитків, кількості осіб, які потерпіли внаслідок терористичного акту, характеру і розміру заподіяної їм матеріальної, моральної та іншої шкоди. До тяжких наслідків належить також заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одному потерпілому або середньої тяжкості декільком.

Заручник (закон. визнач.) — фізична особа, яка захоплена і (або) утримується з метою спонукання державного органу, підприємства, установи чи організації або окремих осіб здійснити будь-яку дію або утриматися від здійснення будь-якої дії як умови звільнення особи, що захоплена і (або) утримується.

Запобігання терористичній діяльності — 1) діяльність уповноважених органів державної влади, спрямована на недопущення здійснення замислюваних чи підготовлюваних актів тероризму; 2) комплекс соціальних, політичних, економічних, правових, оперативних, режимних, інформаційних та інших заходів, спрямованих на недопущення терористичної діяльності. З. т. д. включає, зокрема, розроблення та реалізацію програм боротьби з тероризмом, рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності заходів щодо виявлення та усунення причин і умов, які сприяють вчиненню терористичних актів та інших злочинів, терористичної спрямованості. Ці заходи є пріоритетними у системі заходів боротьби з тероризмом.

Засоби вчинення терористичного акту — предмети матеріального світу, які застосовуються при вчиненні терористичного акту, вони є необхідними, адже полегшують чи прискорюють його здійснення.

Засоби фінансового тероризму — означають активи будь-якого роду, відчужувані або невідчужувані, рухомі або нерухомі, незалежно від способу їх набуття, а також юридичні документи або акти в будь-якій формі, зокрема в електронній або цифровій, що засвідчують право на такі активи або участь у них, включаючи банківські кредити, дорожні чеки, банківські чеки, поштові перекази, акції, цінні папери, облігації, векселі, акредитиви, але не обмежуючись ними.

Застосування зброї — використання зброї за цільовим призначенням — здійснення прицільних пострілів або хаотична стрільба в місцях перебування або скупчення людей, нанесення ударів холодною зброєю.

Захист державного кордону України — невід’ємна частина загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, що полягає у скоординованій діяльності Воєнної організації, правоохоронних органів держави, окремих громадян, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Ця діяльність провадиться у межах наданих їм повноважень шляхом життєвого комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів.

Заходи охорони — комплекс організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення схоронності цінностей, за можливості визначення необхідної чисельності бригади інкасації, використання броньованих транспортних засобів, технічних засобів захисту, вогнепальної зброї або охоронників відповідної служби, що має право на надання послуг, пов’язаних з охороною державної та іншої власності, способу покриття витрат за рахунок страхування цінностей.

Заходи фізичного впливу — дії уповноважених державою осіб щодо фізичного впливу на осіб, у тому числі прийому рукопашного бою, для припинення правопорушень, подолання

протидії законним вимогам міліції, яка здійснюється із застосуванням сили щодо працівників міліції або інших осіб, якщо інші способи були застосовані та не забезпечили виконання покладених на міліцію обов’язків.

Захоплення заручників (крим.-прав. визнач.) — захоплення чи утримання особи як заручника з метою спонукання державної чи іншої установи, підприємства чи організації, або посадової особи до здійснення чи утримання від здійснення якої-небудь дії як умови звільнення заручника.

Збройна агресія — застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій: 1) вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України; 2) блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав; 3) напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України; 4) засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно зазначеним в абзацах п’ятому — сьомому цієї статті діям, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях; 5) дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених в абзацах п’ятому - восьмому цієї статті; 6) застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів.

Збройне формування — воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю.

Збройні сили держави — збройні сили держави, які організовані, навчені й оснащені відповідно до його внутрішнього законодавства передусім для виконання завдань національної оборони або безпеки, й осіб, які діють на підтримку цих збройних сил, перебуваючи під їх офіційним командуванням, контролем і відповідальністю.

Зброя масового знищення — види зброї, які здатні при обмеженому залученні сил і засобів викликати масові втрати і руйнування аж до необоротних змін властивостей навколишнього середовища. Основні визначальні риси зброї масового знищення: багатofакторність дії ураження; наявність чинників ураження тривалої дії та їх поширення за межі об’єкта ураження; тривалий психотравматичний ефект; важкі генетичні та екологічні наслідки; складність захисту військ і населення та ліквідації наслідків її застосування. До зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, належить: біологічна (бактеріологічна), хімічна та ядерна.

Зведення поступок до мінімуму — 1) процес мінімізації задоволення вимог терористів найменш необхідним для успішного проведення антитерористичної операції; 2) можливість проведення переговорів з терористами і часткового виконання їх вимог, якщо це не пов’язано зі зміною основних напрямів внутрішньої або зовнішньої політики, видачею терористам будь-яких осіб, предметів та речовин, які безпосередньо можуть бути використані для вчинення актів технологічного тероризму. Надання мінімальних поступок жодним чином не пов’язане зі звільненням терористів від кримінальної відповідальності.

Звільнення від кримінальної відповідальності — це реалізація державою в особі суду свого повноваження, відповідно до якого вона відмовляється за наявності підстав, передбачених КК, від державного осуду особи, яка вчинила злочин, а також від покладання на неї обмежень особистого, майнового або іншого характеру, передбачених законом за вчинення даного злочину.

Змова на вчинення терористичного акту — це попередній зговір двох або більше осіб з метою спільного вчинення терористичного акту.

Знаряддя терористичного акту — предмети, призначені для безпосереднього виконання терористичного акту.

Зона проведення антитерористичної операції — 1) визначені керівником антитерористичної операції окремі ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція.

I

Індивідуальний тероризм — здійснення актів тероризму окремими особами.

Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки — це порядок визначення об'єктів підвищеної небезпеки серед потенційно небезпечних об'єктів, тобто об'єктів, на яких можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії.

Ідеологія тероризму — система політичних, правових, моральних, релігійних, естетичних і філософських поглядів та ідей, в яких утверджується необхідність вчинення тероризму; виражає інтереси і формулює цілі терористів; розробляється теоретиками та ідеологами тероризму на ґрунті накопиченого розумового матеріалу.

Інституціональна антитерористична система — орган, система органів, що створені відповідно до законодавства України з метою реалізації державної політики національної безпеки у сфері боротьби з тероризмом. До даної системи не входять ті органи, або системи органів, у яких завдання боротьби з тероризмом є похідним.

Інформаційно-пропагандистське супроводження антитерористичної операції — комплекс скоординованих інформаційно-пропагандистських заходів, що має сприяти успішному проведенню антитерористичної операції: запобіганню та припиненню злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільненню заручників, знешкодженню терористів, мінімізації наслідків (насамперед соціально-психологічних та політичних) терористичного акту чи іншого терористичного злочину.

Інформування громадськості про терористичний акт — поширення через засоби масової інформації чи в інший спосіб суспільно значимої інформації про вчинення терористичного акту, завдані ним збитки, а також заходи щодо його припинення та мінімізації наслідків. Відповідно до статті 17 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» інформування громадськості про вчинення терористичного акту здійснюють керівник оперативного штабу або особи,

уповноважені ним на підтримання зв'язків з громадськістю. Забороняється поширення через засоби масової інформації або в інший спосіб інформації, яка: 1) розкриває спеціальні технічні прийоми і тактику проведення антитерористичної операції; 2) може утруднити проведення антитерористичної операції і (або) створити загрозу життю та здоров'ю заручників та інших людей, які перебувають у районі проведення зазначеної операції або за його межами; 3) має на меті пропаганду або виправдання тероризму, містить висловлювання осіб, які чинять опір чи закликають до опору проведенню антитерористичної операції; 4) містить дані про предмети та речовини, які безпосередньо можуть бути використані для вчинення актів технологічного тероризму; 5) розкриває дані про персональний склад працівників спеціальних підрозділів та членів оперативного штабу, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції, а також про осіб, які сприяють проведенню зазначеної операції (без їх згоди).

Іредентизм (італ. *irredenta* — неповернений) — будь-який рух або прагнення повернути території, що їх за етнічними ознаками вважають за несправедливо відчужені.

K

Квазітероризм — вчинення злочинів, схожих за своїми ознаками з тероризмом.

Кіберзлочинність — сукупність злочинів, що вчиняються у кіберпросторі.

Кібертероризм — 1) тероризм, що вчиняється у кіберпросторі; 2) руйнування комп'ютерних систем та дестабілізація кіберпростору, які спрямовані на підлив атмосфери спокою, на залякування чи пригнічення суспільства з метою прийняття державою, міжнародною організацією, фізичною чи юридичною особою будь-якого рішення чи утримання від нього.

Кіборгтероризм — вчинення тероризму біотехнічними гібридними створіннями — кіборгами.

Конвергенція тероризму — (від лат. *convergo* — наближаюся, сходиться) виникнення подібності у побудові та функціях відносно далеких щодо виникнення і функціонування груп осіб у процесі еволюції тероризму. Є результатом існування у схожих як внутрішніх, так і зовнішніх умовах.

Конгруентність тероризму — трансформація тероризму в інші форми соціально-аномальних явищ.

Консервація тероризму — тимчасове призупинення вчинення актів тероризму.

Контроль на безпеку — заходи щодо запобігання проносу (провозу) до режимної території заборонених речей та їх розміщення в ній.

Контроль у сфері боротьби з тероризмом — сукупність дій контролюючих суб'єктів щодо підконтрольних об'єктів для досягнення цілей контролю з метою створення сприятливих умов для ефективного функціонування системи боротьби з тероризмом за умови постійного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Державний контроль у сфері боротьби з тероризмом має ієрархічну структуру системного характеру і поділяється на дві підсистеми: *контролюючу*, до якої належать суб'єкти контролю та контрольні дії; *підконтрольну*, до якої належать об'єкти контролю. До необхідних умов здійснення державного контролю у сфері боротьби з

тероризмом належать: 1) наявність суб’єктів контролю, які здійснюють контроль; 2) наявність об’єктів, на які цей контроль спрямований; 3) наявність системного зв’язку між суб’єктом та об’єктом контролю; 4) існування середовища функціонування даної системи.

Контррозвідувальна діяльність — спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи розвідувальних, контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України. К. д. спрямовується зокрема на добування, аналітичну обробку та використання інформації, що містить ознаки або факти терористичної діяльності організацій, окремих груп та осіб; протидію такій діяльності; розроблення і реалізацію заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації терористичних загроз.

Контртероризм — дії уповноважених органів державної влади щодо превентивної ліквідації суб’єктів терористичної діяльності та їхньої інфраструктури. На відміну від антитероризму, який має реактивний характер, тобто починається з моменту існування можливості вчинення актів тероризму, контртероризм має проактивний характер, що дозволяє припинити терористичну діяльність ще на стадії її зародження.

Контртерористична операція — 1) спеціальні заходи, спрямовані на недопущення вчинення акту тероризму, забезпечення реалізації національних інтересів, ліквідації фінансового підґрунтя терористських груп і, за умови підвищеної суспільної небезпеки фізичну (позасудову, превентивну) ліквідацію терористів; 2) комплекс спеціальних, оперативного-бойових, військових та інших заходів із застосуванням бойової техніки, зброї і спеціальних засобів з припинення терористичного акту, ліквідації терористів, забезпечення безпеки фізичних осіб, організацій і установ, а також з мінімізації наслідків терористичного акту.

Контртерористичний комітет Ради Безпеки ООН — Комітет, у складі всіх 15 членів Ради Безпеки ООН, заснований 5 жовтня 2001 року згідно з пунктом 6 Резолюції 1373 від 28 вересня 2001 року. Основним його завданням є сприяння державам у виконанні Резолюції 1373 та контроль за її виконанням, мобілізація зусиль регіональних і субрегіональних організацій на боротьбу з міжнародним тероризмом, поширення досвіду у сфері боротьби з тероризмом.

Контроль за здійсненням боротьби з тероризмом — сукупність дій контролюючих суб’єктів щодо підконтрольних об’єктів для досягнення цілей контролю з метою створення сприятливих умов для ефективного функціонування системи боротьби з тероризмом за умови постійного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників.

Концепція боротьби з тероризмом — комплекс основних теоретичних положень, спрямованих на розкриття сутності *боротьби з тероризмом* у конкретних історичних умовах через наукове обґрунтування її цілей, завдань, принципів, форм, структури і забезпечуючих елементів.

Координація АТЦ СБУ в антитерористичній діяльності — управлінська діяльність, спрямована на узгодження функціонування суб’єктів боротьби з тероризмом для досягнення спільних цілей.

Криміналістична характеристика тероризму — система зведень про криміналістично значущі ознаки групи терористичних злочинів або конкретного акту тероризму (терористичного злочину).

Космічний тероризм — вчинення тероризму у космосі.

Кримінальний тероризм — застосування чи погроза застосування насильства або інших загальнонебезпечних дій особою або групою осіб, які прагнуть шляхом залякування або примусу досягти певних змін у діяльності об’єктів підприємницької діяльності у власних інтересах.

Л

Легітимне насильство у сфері боротьби з тероризмом — закріплене у відповідних законодавчих актах право суб’єктів боротьби з тероризмом на застосування сили.

Легітимна смерть — передчасне припинення життя особи через вжиття уповноваженими органами державної влади заходів із забезпечення національної безпеки (див.: *ліквідація терориста*).

Ліквідація загрози життю — повне усунення дії різних чинників, що створюють загрозу життю людей у районі проведення АТО.

Ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій — проведення рятувальних та інших невідкладних робіт з усуненням безпосередньої загрози життю та здоров’ю людей, відновленням життєзабезпечення населення.

Ліквідація терориста — інспіроване передчасне припинення життя терориста. Розрізняють два види: *вимушену* і *превентивну*. В.л.т. — інспіроване передчасне припинення життя терориста внаслідок припинення тероризму. П.л.т. — ліквідація терориста для досягнення цілей *попередження терористичної діяльності*.

Ліцензія на вбивство — офіційний дозвіл державних органів на здійснення позбавлення життя особи, щодо якої є достовірна інформація про її реальну загрозу національній безпеці.

Логістика тероризму — логічне обґрунтування необхідності діяльності щодо вчинення актів тероризму, а також наявність спеціальної структури, що підтримує тероризм.

Локальний тероризм — здійснення терористськими групами й організаціями актів тероризму або у певно визначеній місцевості, або на якомусь окремому об’єкті, або ж проти визначеної категорії осіб, але за умови, що наслідки цієї дії повинні мати вплив не лише на жителів цієї місцевості, або в більш загальному плані на об’єкт впливу, а й викликати резонанс, занепокоєння, залякати невизначене коло осіб.

Лонгітюдні терорологічні дослідження — полягають у програмованому вивченні особи терориста, осіб, що потерпіли внаслідок вчинення актів тероризму та інших осіб упродовж тривалого часу.

М

Масове знищення людей — позбавлення життя багатьох людей; конкретна кількість людей, знищення яких можна визнати масовим, визначається з урахуванням обставин справи.

Матеріальне забезпечення особи для вчинення терористичного акту — форма сприяння вчиненню терористичного акту, надання особі матеріальних засобів з цією метою.

Медична реабілітація — здійснення спеціального медичного догляду, постійного медичного спостереження у спеціальних медичних установах. Також як медична реабілітація може розглядатися надання побутового догляду за постраждалим, якщо він за станом свого здоров'я частково обмежений у самообслуговуванні, виділенні спеціальних транспортних засобів за наявності у потерпілого спеціальних показань. Постраждалого також може бути забезпечено санаторно-курортним лікуванням, пільгами при придбанні ліків тощо. Ступінь втрати працездатності встановлюють установи державної медико-соціальної експертизи.

Мета боротьби з тероризмом — захист національної безпеки від тероризму; запобігання, виявлення, припинення терористичної діяльності, мінімізація та ліквідація її наслідків; виявлення та усунення причин і умов, що сприяють здійсненню терористичної діяльності.

Мета тероризму — 1) прийняття чи утримання від прийняття рішення, вигідного терористам, шляхом примусу чи утримання від вчинення певних дій за допомогою використання обстановки страху і пригніченості (крим.-прав. розум); 2) активізація алгоритмів, відповідних за вивід системи за межі допустимого стану (кібернет. розум.).

Метатероризм — (від грец. *metá* — між, після, через, частина складних слів, що означає проміжність, слідування за чим-небудь, перехід чого-небудь іншого). Друга стадія розвитку тероризму, що слідує за протероризмом. На відміну від протероризму, в якому персоналізування жертви є іманентною ознакою, метатероризм характеризується індивідуальністю щодо жертв. Це можуть бути: вбивства дітей, жінок, вибухи у місцях, де перебуває велика кількість людей тощо.

Метатеророморфоз — (від грец. *metamórphōsis* — перетворення) видозмінення основних напрямів тероризму у зв'язку зі зміною фундаментальних принципів його існування; глибоке перетворення тероризму у період його постембріонального розвитку.

Метод (від грец. *methodos* — шлях до чого-небудь) — у самому загальному значенні — спосіб досягнення мети, певним чином упорядкована діяльність. Метод як засіб пізнання становить собою спосіб відтворення у мисленні досліджуваного предмета. Гегель: метод є рухом самого змісту і через це не може розроблятися поза зв'язком зі змістом.

Метод терорології — органічний синтез філософського, загального і часткового наукових методів, які забезпечують найефективніше вивчення предмета терорології.

Методика терорологічного прогнозування — сукупність прийомів і правил використання одного або кількох експертних методів терорологічного прогнозування. Виокремлюються фактографічні та експертні м.т.п.

Методологія — 1) сукупність прийомів дослідження, які застосовуються у будь-якій науці; 2) вчення про метод наукового пізнання і перетворення світу.

Механізм вчинення актів тероризму — всезагально небезпечне насильство (загроза насильством), яке застосовується щодо одних осіб чи майна, а психологічний вплив з метою схилена до певної поведінки вчинюється на інших осіб.

Механізм боротьби з тероризмом — цілі, функції, принципи та методи боротьби з тероризмом.

Механізм терористичної поведінки — спосіб співпраці особи і середовища, результатом якого є вчинення акту тероризму (злочину терористичного характеру). Він включає в себе властивості особи терориста і мотивацію поведінки особи, яка вчинила акт тероризму, макро- і мікросоціальні умови вчинення тероризму (як теророгенні, так і антитеророгенні), властивості особи і характер поведінки жертви акту тероризму, конкретну життєву ситуацію, а також характер та інтенсивність взаємозв'язку даних елементів.

Механізм формування особи терориста — спосіб співпраці властивостей особи і елементів середовища, внаслідок якого трапляються негативні зміни даної особи, що мають кримінально-правове значення.

Механотероризм — напрям у терорології, який приписує провідну роль еволюції тероризму до умов зовнішнього середовища.

Міжвідомча координаційна комісія — колегіальний дорадчий орган АТЦ, що узгоджує концептуальні основи і проекти програм боротьби з тероризмом, рекомендації, спрямовані на вдосконалення загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, спільні плани міністерств і відомств з попередження і припинення терористичних проявів, плани регіональних координаційних груп; організовує і проводить антитерористичні операції, командно-штабні і тактико-спеціальні навчання тощо.

Міжнародна миротворча операція — міжнародні дії або заходи, які здійснюються за рішенням Ради Безпеки ООН відповідно до Статуту ООН, ОБСЄ, інших регіональних організацій, які несуть відповідальність у сфері підтримки міжнародного миру і безпеки, згідно з положеннями глави VIII Статуту ООН, а так само дії і заходи багатонаціональних сил, що створюються за згодою Ради Безпеки ООН, які проводяться під загальним контролем Ради Безпеки ООН з метою: 1) запобігання виникненню міждержавних або внутрішніх конфліктів; 2) врегулювання або створення умов для врегулювання міждержавних, а також внутрішніх конфліктів за згодою сторін конфлікту або з використанням примусових заходів за рішенням Ради Безпеки ООН, що може включати, зокрема, спостереження і контроль за додержанням угод про припинення вогню та інших ворожих дій, роз'єднання сторін, які конфліктують, роззброєння і розформування їх підрозділів, виконання інженерних та інших робіт; 3) подання гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало внаслідок міждержавних або внутрішніх конфліктів; 4) виконання міліцейських (поліцейських) функцій із забезпечення безпеки і додержання прав людини; 5) подання допомоги в подоланні наслідків конфліктів; 6) усунення загрози миру, порушень миру чи акту агресії. Правові й організаційні засади участі України в М. м. о., а також порядок направлення Україною військового та цивільного персоналу, організації його підготовки та забезпечення для участі в діяльності з підтримання чи відновлення міжнародного миру і безпеки визначено Законом України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях». Відповідно до цього Закону участь України в М. м. о. здійснюється шляхом надання миротворчого контингенту, миротворчого персоналу, а також матеріально-технічних ресурсів та послуг у розпорядження відповідних органів, які визначаються рішенням про проведення такої операції.

Міжнародне співробітництво у галузі боротьби з тероризмом — одна з форм міждержавних зв'язків у сфері боротьби з тероризмом.

Міжнародний тероризм (закон. визнач.) — здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження. М. т. спрямований на завдання збитків міжнародній безпеці. Він кваліфікується як злочин міжнародного характеру у випадках, коли, наприклад: 1) терористичний акт вчинено на території двох і більше держав або заподіяно шкоду декільком державам; 2) злочинець є громадянином однієї держави, а злочин вчинено в іншій; 3) терористичний акт спрямовано проти осіб та установ, що мають міжнародний захист; 4) терорист і потерпілий є громадянами однієї держави чи різних держав, а теракт вчинено за межами цих держав; 5) підготовка теракту проводиться на території однієї держави, а здійснюється він на території іншої; 6) вчинивши теракт в одній державі, злочинець переходить в іншій, і постає питання про його екстрадицію.

Міжнародне перевезення ядерного матеріалу — перевезення партії ядерного матеріалу будь-якими транспортними засобами, які прямують за межі території держави, звідки відбувається вантаж, починаючи з його відправлення з установки відправника в цій державі і закінчуючи прибуттям на установку одержувача в державі кінцевого призначення.

Мінімізація наслідків терористичної діяльності — рятувальні та інші невідкладні заходи, що здійснюються при виникненні кризових і надзвичайних ситуацій, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності, і спрямовані на збереження життя та здоров'я людей, зведення до мінімуму розмірів збитків та матеріальних втрат, а також негативних політичних, соціально-економічних, психологічних та інших наслідків даної діяльності.

Місця постійного перебування — об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона відповідно до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб».

Місця громадського користування — ті частини будь-якої будівлі, земельної ділянки, вулиці, водного шляху або інших місць, які доступні або відкриті для населення, будь то постійно, періодично або час від часу, і включають будь-який комерційний, діловий, культурний, історичний, освітній, культовий, державний, розважальний, рекреаційний або аналогічний об'єкт, який таким чином доступний або відкритий для населення.

Місця тимчасового перебування — територія (або її частина) підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремі будівлі, ділянки місцевості (акваторії), транспортні засоби тощо, де тимчасово перебувають (або перебуватимуть) посадові особи, щодо яких здійснюється державна охорона;

Моніторинг тероризму — спостереження, оцінка і прогноз стану тероризму у зв'язку з діяльністю терористів.

Монотероризм — вчинення актів тероризму одними й тими самими особами за допомогою однакових методів і засобів.

Мотив тероризму — внутрішня спонукка індивіда до вчинення тероризму. Мотивом можуть виступати потреби й інтереси, жадання й емоції, настанови й ідеали (альтруїстичний і егоїстичний, з одного боку, фаталістичний і анемічний — з іншого)²¹.

Мотивіровка — раціональне пояснення суб'єктом причин своєї поведінки, обставин, які спонукали його до вибору даної поведінки.

Мультипліканд — конкретний об'єкт (слово, словосполучка, тема тощо), який підлягає кількісній оцінці при контент-аналізі (наприклад, слово «тероризм» або тема «боротьба з тероризмом»).

Мультиплікатор — вибірка групи документів, які підлягають контент-аналізу.

Н

Навчання особи для вчинення терористичного акту — форма сприяння вчиненню терористичного акту, проведення з нею теоретичних, або практичних занять з її підготовки для вчинення нею терористичного акту.

Надзвичайна ситуація — порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат.

Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення — злочин, що полягає в нападі на об'єкти, на яких виготовляються, зберігаються, використовуються або якими транспортуються радіоактивні, хімічні, біологічні чи вибухонебезпечні матеріали, речовини, предмети, з метою захоплення, пошкодження або знищення цих об'єктів.

Наука — сфера дослідницької діяльності, спрямована на продукування нових знань про природу, суспільство і мислення, яка включає в себе всі умови і моменти цього виробництва.

Національно-визвольна революція — особливий вид соціальних перетворень, які спрямовані на знищення іноземного панування і гноблення національної незалежності, ліквідацію національно-колоніального гноблення й експлуатацію, реалізацію нацією права на самовизначення, державотворення.

Небезпека для життя чи здоров'я людини — реальна загроза настання наслідків у вигляді смерті чи завдання тілесних ушкоджень.

Небезпечна речовина — хімічна, токсична, вибухова, окислювальна, горюча речовина, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля, сукупність властивостей речовин і/або особливостей їх стану, внаслідок яких за певних обставин може створитися загроза життю

²¹ Дюркгейм Э. Самоубийство: социологический этюд. - М.: Мысль, 1994.

і здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним та культурним цінностям. Відповідно до Закону України «Про перевезення небезпечних вантажів» Н. р. відносять до того чи іншого класу: клас 1 — вибухові речовини та вироби; клас 2 — гази; клас 3 — легкозаймисті речовини; клас 4.1 — легкозаймисті тверді речовини; клас 4.2 — речовини, схильні до самозаймання; клас 4.3 — речовини, що виділяють легкозаймисті гази при стиканні з водою; клас 5.1 — речовини, що окислюють; клас 5.2 — органічні пероксиди; клас 6.1 — токсичні речовини; клас 6.2 — інфекційні речовини; клас 7 — радіоактивні матеріали; клас 8 — корозійні речовини; клас 9 — інші небезпечні речовини та вироби.

Незаконне воєнізоване формування — воєнізовані формування, створення яких заборонено Конституцією країни, а також воєнізовані збройні формування, не передбачені іншими законами країни. Незаконними є і ті формування, які всупереч Конституції та законами країни створюються за рішенням органів влади або органів місцевого самоврядування.

Нейтралізація терористської групи — знищення джерела загрози, не обов'язково знищуючи терористів.

Неотероризм — (від грець. *neos* — новий) 1) нова стадія розвитку тероризму, яка полягає у застосуванні найновітніших інформаційних технологій для впливу на психіку людини, а також зброї масового знищення; 2) сукупність різномірних напрямів у терорології у зв'язку з розвитком окремих положень тероризму (див. *механотероризм, ортотероризм, психотероризм*). Загальним для цих концепцій є визнання успадкування набутих ознак і заперечення формують ролі природного добору.

Непокора законним вимогам військовослужбовців, посадових осіб, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції — відкрита відмова від виконання законних вимог даної категорії осіб, які мають право пред'являти таку вимогу, а інші особи були зобов'язані і могли її виконати, але умисно не виконали. Поняттям непокори також охоплюється і злісна непокора, яка крім вище зазначеного, виявляється у демонстративній або зухвалій формі.

Неправомірне втручання в законну діяльність військовослужбовців, посадових осіб, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції — неправомірний вплив у будь-якій формі на дану категорію осіб. Це втручання може полягати у конкретних діях, спрямованих на перешкоджання виконанню цими працівниками службових обов'язків або для того, щоб добитися прийняття незаконних рішень (наприклад, наказ губернатора про застосування сили при звільненні дітей у шкоді, взятих терористами у заручники). Вплив може проявлятися в умовлянні, шантажуванні даних осіб, погрозі відмовити у наданні законних благ, а також у будь-якій іншій формі. *Умовляння* — це прохання про вчинення чи не вчинення будь-яких дій, що полягають у невиконанні потерпілим своїх службових обов'язків або прийнятті незаконних рішень. Це прохання може супроводжуватись обіцянками про надання будь-яких майнових чи немайнових благ, переваг, пропозицію хабара. Шантажування може здійснюватись шляхом погрози розголосити відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці. Цей вплив може бути здійснено також шляхом погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна як самих посадових осіб, так і їх близьких родичів.

Нерозголошення відомостей про технічні прийоми і тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників — унеможливлення поширення через засоби масової інформації або в інший спосіб відомостей про: 1) використовуваних або використаних при проведенні негласних оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних заходів сил, засобах, джерелах, методах, планах і результатах антитерористичної діяльності; 2) осіб, які входять до складу терористських груп (організацій); 3) штатних не-

гласних співробітників органів, що безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, а також про осіб, які сприяють їм на конфіденційній основі; 4) організацію і тактику проведення антитерористичних операцій.

О

Об'єкт підвищеної небезпеки — об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру. Класифікацію таких об'єктів і порядок їх обліку затверджує Кабінет Міністрів України на основі *ідентифікаційних* даних.

Об'єкт терористичної інфраструктури — елемент організації терористичної діяльності, що включає структури, які призначені для підготовки терористів, оснащення їх засобами вчинення терористичних актів, переховування та переміщення, забезпечення їх необхідними документами, а також канали фінансування тероризму.

Об'єкт транспортного комплексу — об'єкт, який належить до системи транспортних комунікацій, що об'єднує всі сучасні види транспорту. До основних об'єктів, уразливих у терористичному відношенні, у системі транспортних комунікацій належать: об'єкти цивільної авіації (повітряні судна, аеропорти), морські порти та судна, вокзали, автотранспорт, громадський транспорт.

Об'єкт, уразливий у терористичному відношенні — об'єкт, який відіграє істотне значення у політичній, економічній, екологічній та соціальній сферах життєдіяльності суспільства, вчинення терористичного акту на якому з його використанням, безпосередньо загрожує національній безпеці. Такими об'єктами виступають: органи державної влади, установи, що мають міжнародний захист, об'єкти підвищеної небезпеки, військові об'єкти, об'єкти життєзабезпечення населення, об'єкти транспортного комплексу, ядерні об'єкти та інші.

Оборона України — система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Обороздатність держави — здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації;

Об'єкт інфраструктури — будь-який об'єкт, що перебуває в державній або приватній власності, що надає або розподіляє послуги на користь населення, такі, як водопостачання, каналізація, енергопостачання, постачання паливом або зв'язок.

Об'єктивна сторона тероризму — дії з примусу шляхом створення обстановки жаху і пригніченості до прийняття якого-небудь рішення чи відмовлення від нього.

Обставини, що виключають злочинність діяння — передбачені КК України зовнішньо подібні зі злочинами соціально прийнятні та правомірні вчинки, які здійснені за певних умов і не визнаються злочинами у зв'язку з тим, що були спрямовані на захист правоохоронюваних національних інтересів. Відповідно до КК України, до обставин, що виключають злочинність

діяння, належать: необхідна оборона; уявна оборона; затримання особи, яка вчинила злочин; крайня необхідність; фізичний або психічний примус; виконання наказу або розпорядження; діяння, пов'язане з ризиком; виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Обстановка вчинення тероризму — сукупність зовнішніх обставин, що характеризуються наявністю людей або певних подій.

Огляд — технологічний процес контролю на безпеку, у тому числі із застосуванням спеціальних технічних та інших засобів, призначених для виявлення заборонених для проносу (провозу) речей.

Озброєння особи для вчинення терористичного акту — форма сприяння вчиненню терористичного акту, надання особі військового спорядження, засобів (зброї, боеприпасів, вибухівки тощо) для вчинення терористичного акту.

Оперативна група — тимчасове формування у складі оперативного шиккування в антитерористичній операції, створене для виконання конкретно визначених завдань під час її проведення з особового складу суб'єктів боротьби з тероризмом, а також підприємств, установ, організацій, які залучаються до участі в антитерористичній операції, з дотриманням вимог Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та в порядку, визначеному згідно з Положенням, зазначеним у ч. 2 ст. 12 цього Закону.

Оперативна обстановка — сукупність факторів (умов), що характеризують стратегію і тактику, сили і засоби протидіючих сторін, об'єкти посягань, їх уразливість і ступінь захищеності та прямо або опосередковано впливають на визначення напрямів, форм і методів вирішення конкретних завдань оперативної діяльності. О. о. у сфері боротьби з тероризмом враховується, зокрема, при розробці стратегії національної безпеки України, державної антитерористичної стратегії, інших нормативно-правових актів та державних антитерористичних програм, визначенні об'єктів, уразливих у терористичному відношенні, внесенні пропозицій щодо утворення, реорганізації та ліквідації тих чи інших суб'єктів боротьби з тероризмом тощо.

Оперативне шиккування в антитерористичній операції — зведення в певну систему відповідно до мети антитерористичної операції та конкретної обстановки сил і засобів для їх ефективного застосування.

Оперативний штаб з управління антитерористичною операцією — 1) тимчасовий орган управління, сформований на основі Міжвідомчої координаційної комісії та штабу Антитерористичного центру при СБУ, координаційної групи Антитерористичного центру при регіональному органі СБУ та її штабу, із залученням, при необхідності, представників підприємств, установ та організацій, і створений з метою управління силами та засобами, що визначені Антитерористичним центром при СБУ для проведення антитерористичної операції; 2) тимчасовий міжвідомчий робочий орган, утворений для безпосереднього управління антитерористичною операцією, яка проводиться АТЦ при СБУ або координаційною групою при регіональному органі СБУ, та керівництва силами і засобами, що залучаються до проведення антитерористичної операції. Очолює О. ш. з у. а. о. керівник Антитерористичного центру при СБУ (координаційної групи відповідного регіонального органу СБУ) або особа, яка його заміщує. Порядок діяльності О. ш. з у. а. о. визначається на основі Положення про нього, яке затверджується Кабінетом Міністрів України. Керівник О. ш. з у. а. о. визначає межі району проведення антитерористичної операції, приймає рішення про використання сил і засобів, що

залучаються до її проведення, а в разі потреби за наявності передбачених законом підстав вносить на розгляд Ради національної безпеки і оборони України пропозиції щодо введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях. Втручання в оперативне управління антитерористичною операцією будь-яких осіб, незалежно від посади, не допускається.

Оперативно-розшукова діяльність — система гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних і оперативно-технічних засобів.

Опір законним вимогам військовослужбовців, посадових осіб, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції — активна фізична протидія здійсненню законних вимог у проведенні антитерористичної операції, що поєднана із здійсненням пострілів на враження, нанесенням ударів холодною зброєю, а також іншими предметами, придатними для враження живої сили та погроза зброєю чи вказаним предметами. Основними ознаками опору є: 1) він полягає в активних діях; 2) дії винного полягають у застосуванні до військовослужбовців, посадових осіб, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції, фізичної сили; 3) дії винного перешкоджають виконанню потерпілим своїх функцій, реалізації повноважень; 4) дії винного вчинено під час виконання військовослужбовцями та посадовими особами своїх обов'язків. Вчинення злочину під час виконання військовослужбовцями, посадовими особами, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції, службових обов'язків означає, що посягання має місце під час проведення антитерористичної операції, тобто реалізації наданих ними прав та виконання обов'язків, які передбачені відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність представника влади або органу, в якому він працює.

Органи військового управління — Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, у межах їх компетенції, військами (силами), об'єднаннями, з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління зазначених центральних органів виконавчої влади, а також військові комісаріати, що забезпечують виконання законодавства з питань загального військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації.

Організація терористичного акту — здійснення розподілу функцій поміж окремими терористами та їх групами й узгодження їх діяльності. Реалізація функцій організації здійснюється у процесі організаційної діяльності. Організація терористичного акту полягає у: створенні конкретних терористських та інших екстремістських груп (формування їх функціональної й організаційної структур); обґрунтування їхньої чисельності; підбір і розстановка кадрів; інформаційне, матеріально-технічне, фінансове та інше забезпечення терористських груп; встановлення між її елементами стійкого взаємозв'язку, яким гарантується їхня надійна взаємодія й успіх у досягненні проголошених цілей.

Ортортероризм (від грец. *orthós* — прямий, правильний) — напрям у терорології, який вбачає основну причину розвитку тероризму у внутрішніх властивостях людського організму, які визначають прямолінійний характер еволюції.

Особа терориста — сукупність негативних, особистісно-структурних психічних якостей, притаманних для злочинців певної терористичної спрямованості (особа, проективні методики вивчення особи терориста, структура особи терориста, ядро особи терориста).

Особа, що користується міжнародним захистом — 1) глава держави, зокрема кожен член колегіального органу, що виконує функції глави держави згідно з конституцією відповідної держави, або глава уряду, або міністр закордонних справ, що перебуває в іноземній державі, а також супроводжуючі члени його сім'ї; 2) будь-який представник або посадовець держави, або будь-який посадовець, або інший агент міжурядової міжнародної організації, який, у час, коли проти нього, його офіційних приміщень, його житлового приміщення або його транспортних засобів було вчинено злочин і в місці вчинення такого злочину, має право відповідно до міжнародного права на спеціальний захист від будь-якого нападу на його особу, свободу і гідність, а також проживаючі з ним члени його сім'ї.

Особливий період — період функціонування органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, органів місцевого самоврядування, органів управління у справах цивільної оборони і сил цивільної оборони, а також галузей національної економіки, підприємств, установ та організацій, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців щодо прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні, або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Охорона державного кордону України — невід'ємна складова загальнодержавної системи захисту державного кордону, що полягає у здійсненні Державною прикордонною службою України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а також Збройними Силами України у повітряному та підводному просторі відповідно до наданих їм повноважень заходів з метою забезпечення недоторканності державного кордону України.

Охоронний захід — спланований та організований комплекс заходів з метою забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях їх постійного та тимчасового перебування, а також під час пересування.

П

Паратероризм — (від грец. *para* — біля, мимо, поза, частина складних слів, яка означає, що знаходиться поруч, а також, що відхиляється від чого-небудь, порушує що-небудь) — захід на тероризм, вчинення дій, які за сутнісними ознаками є схожими з тероризмом.

Партизан (фр. *partisan*) — учасник збройної боротьби на території, що зайнята супротивником, який діє у складі добровільних загонів, що спираються на підтримку місцевого населення.

Партизанська боротьба — збройна народна боротьба проти іноземних загарбників, що здійснюється самостійно діючими загонами, які знищують у тилу ворога його живу силу і техніку.

Переговори з терористами — діалог з терористами, який під час проведення антитерористичної операції ведуть особи, спеціально уповноважені на те керівником оперативного штабу, з метою збереження життя та здоров'я людей, матеріальних цінностей, схвалення терористів до відмови від протиправних дій, стримувального впливу на них, з'ясування можливості припинення терористичного акту. Зазвичай П. з т. розглядають як складову антитерористичної операції, їх вважають вимушеним, але допустимим заходом, спрямованим на звільнення за-

ручників. Проте, уряди ряду країн надають перевагу силовим методам, відмовляючись від переговорів з терористами, вважаючи, що будь-які поступки зловмисникам у таких ситуаціях можуть сприяти подальшій ескалації тероризму.

Передбачуваний злочинець — особа, щодо якої є докази, достатні для встановлення рпга facie, що вона вчинила один або більше злочинів або брала участь у їх вчиненні.

Передтерорність — суспільно небезпечні діяння осіб, які не досягли віку кримінальної або іншої правової відповідальності.

Пертурбатор (від лат. *perturbatio* — розлад, замішання) — фактор, який миттєво порушує звичайний, нормальний хід чого-небудь.

Підготовка терористичного акту — підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення терористичного акту, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення терористичного акту.

Підготовка терористів — організація і проведення з особами, які залучаються до терористичної діяльності, занять з поводження зі зброєю, вибуховими та іншими смертоносними пристроями з тактики терористичної діяльності, застосування різноманітних способів і засобів здійснення терористичних актів.

Підрозділ збройних сил — військове формування іноземної держави, що має постійну чи тимчасову організацію, належить до сухопутних (наземних), морських, повітряних або спеціальних військ (сил) цієї держави, оснащене легкою зброєю чи важкою бойовою технікою, яка підпадає під дію Договору про звичайні збройні сили в Європі, перебуває під командуванням особи, відповідальної перед своєю державою і законами України за поведінку своїх підлеглих, які зобов'язані дотримуватися внутрішньої дисципліни, законів України, норм міжнародного права, та яке направляється в Україну з конкретною метою, визначеною міжнародним договором України.

Підшукування засобів чи знарядь для вчинення терористичного акту — це будь-які дії щодо придбання, отримання, тимчасового запозичення, купівлі, пошуку, знайдення тощо засобів чи знарядь для вчинення терористичного акту. Спосіб підшукування може бути як злочинним, так і не злочинним.

Підшукування співучасників для вчинення терористичної діяльності — будь-які дії щодо притягнення, залучення до вчинення терористичного акту інших осіб: виконавців, організатора, підмовника або пособника.

Піратство — злочин, що полягає у використанні з метою одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди озброєного чи неозброєного судна для захоплення іншого морського чи річкового судна, застосування насильства, пограбування або інших ворожих дій щодо екіпажу чи пасажирів такого судна.

План проведення антитерористичної операції — у встановленому порядку розроблений, узгоджений та затверджений комплект документальних матеріалів, у яких викладено цілі, завдання та порядок здійснення заходів щодо запобігання та припинення терористичного акту. З метою завчасної підготовки сил і засобів до заходів щодо попередження та припинення терористичних актів на визначених об'єктах, уразливих у терористичному відношенні, розробляються превентивні плани антитерористичних операцій, які вводяться в дію у разі терористичного акту або виникнення реальної загрози його вчинення. Реальність превентивного П. п. а. о. та ефективність оперативного шиккування сил і засобів, що залучаються

до проведення антитерористичної операції на конкретному об'єкті, перевіряється під час антитерористичних навчань.

Планування боротьби з тероризмом — науково обґрунтоване визначення ситуації з тероризмом, цілей у системі його попередження, заходів і конкретних завдань, спрямованих на попередження тероризму і терористичної злочинності.

Планування терористичного акту — складання плану вчинення терористичного акту із визначенням завдань конкретним членам терористської групи на основі загальних цілей її діяльності, та складання відповідної системи взаємопов'язаних завдань, які визначають порядок і терміни виконання комплексу або окремих заходів для вчинення терористичного акту.

Повітряне судно, що перебуває в експлуатації — повітряне судно, що перебуває в експлуатації з початку передпольотної підготовки повітряного судна наземним персоналом або екіпажем для конкретного польоту до закінчення 24-х годин після будь-якої посадки; період експлуатації у будь-якому випадку продовжується протягом усього періоду знаходження повітряного судна у польоті.

Повітряне судно, що перебуває в польоті — повітряне судно, що перебуває у польоті у будь-який час з моменту закриття всіх його зовнішніх дверей після навантаження до моменту відкриття будь-якої з таких дверей для вивантаження; у разі вимушеної посадки вважається, що політ відбувається до тих пір, поки компетентні власті не візьмуть на себе відповідальності за повітряне судно, за осіб і майно, що перебувають на борту;

Погроза вчинення загальнонебезпечних дій — доведення до відома органів державної влади чи місцевого самоврядування, службових осіб, об'єднань громадян, юридичних або фізичних осіб, наміру готовності винного вчинити зазначені дії.

Політичний тероризм — застосування чи погроза застосування насильства або інших всезагальнонебезпечних дій особою або групою, якщо такі дії спрямовані на дестабілізацію стану правових норм і відповідних їм інститутів безпеки, які гарантують захист суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності та конституційного ладу держави з метою прийняття державою, міжнародною організацією, фізичною чи юридичною особою будь-якого рішення чи утримання від нього.

Поліфуркація тероризму — поділ тероризму на багато різновидів: соціальний, релігійний, національний, політичний, кримінальний, кібернетичний, екологічний, космічний, ядерний тощо.

Попередження терористичної діяльності — система забезпечених і нормативно регламентованих засобів, що є органічною складовою частиною політики національної безпеки, спрямованих на своєчасне прогнозування, виявлення і вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних із: організацією, плануванням, підготовкою та реалізацією терористичного акту; розповсюдженням ідеології тероризму; підбурюванням до вчинення терористичного акту, а також закличками до насильства для досягнення цілей тероризму; організацією незаконного збройного формування, злочинного угруповання (злочинної організації), організованої злочинної групи для вчинення акту тероризму, участю у такому акті; вербуванням, озброєнням, навчанням та використанням терористів для вчинення терористичних злочинів; створенням умов для вчинення актів тероризму з використанням діяльності політичних та релігійних організацій і рухів; наданням матеріальної допомоги терористській організації або терористській групі, або інше сприяння їм.

Попередження терористичної злочинності — 1) органічна система взаємозалежних і взаємозумовлених заходів для недопущення створення терористських груп, застосуванню заходів для запобігання подальшому розвитку цих груп ще на ембріональному етапі їхнього формування, запобіганню терористичних злочинів, що готуються, а також усуненню різноманітних обставин, що сприяють вчиненню цих злочинів; 2) сукупність взаємозалежних, організаційно забезпечених і чітко регламентованих правових засобів, що є органічною складовою частиною єдиної системи економічного і соціального планування, спрямованих на своєчасне прогнозування, виявлення і вирішення проблемних ситуацій, які виникають у суспільстві, а також осіб, здатних до здійснення антигромадських вчинків.

Порушення громадської безпеки — намагання терориста кинути певний виклик суспільству, його захищеності, гарантованості від загроз, позбавити людей почуття безпеки (спокою) поставити в небезпеку життя і здоров'я людей та інші цінності суспільства, створити і продемонструвати небезпеку настання тяжких наслідків або їх заподіяння, посягти жах смерті, страх за власне життя та родин і інших людей, нанести суспільству психологічного травму.

Посттероризм — одна з еволюційних стадій розвитку тероризму.

Посттерористичний період — період, що настає після вчинення акту тероризму.

Посттерористичний стан — стан, що виникає у посттерористичний період.

Правовий захист — система гарантування захисту життя, здоров'я, честі і гідності, майна осіб, які беруть участь у боротьбі з тероризмом, членів їх сімей від терористичних та інших злочинних посягань за допомогою норм права.

Превентивна ліквідація — спеціальний захід уповноважених органів державної влади, спрямований на спричинення несумісних із подальшим життям ушкоджень особі, щодо якої є достатні дані про вчинення, організацію, замах або готування нею вчинення акту (актів) тероризму.

Предмет терорології — сукупність явищ, процесів і закономірностей, які вивчаються терорологією, що включають: тероризм; особу терориста; специфіку причинності і детермінації тероризму; систему заходів для боротьби з тероризмом; наслідки тероризму.

Преіндикатори тероризму — передвісники тероризму.

Претероризм — якісна характеристика тероросередовища, яка полягає у наявності особливого стану, що зумовлює підвищену щодо норми вірогідність вчинення тероризму.

Принципи боротьби з тероризмом — вихідні положення, основні правила, які впливають із об'єктивних законів суспільного розвитку, якими потрібно керуватися при здійсненні боротьби з тероризмом. Принципи відображають пізнані та засвоєні людиною об'єктивні закони та закономірності, котрим керуються органи управління у процесі боротьби з тероризмом. До основних із них належать: законності та неухильного додержання прав і свобод людини і громадянина; комплексного використання з цієї метою правових, політичних, соціально-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших можливостей; пріоритетності попереджувальних заходів; невідворотності покарання за участь у терористичній діяльності; пріоритетності захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності; поєднання гласних і негласних методів боротьби з тероризмом; нерозголошення відомостей про технічні прийоми і тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників; єдиноначальності в керівництві силами і засобами, що залучаються для проведення антитерористичних операцій; співробітництва у сфері боротьби

з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з тероризмом.

Припинення терористичної діяльності — 1) діяльність уповноважених органів державної влади, що полягає у недопущенні доведення до кінця початого акта тероризму; 2) комплекс оперативних, кримінально-процесуальних, адміністративних, інформаційно-пропагандистських та інших заходів, спрямованих на нейтралізацію терористів, унеможливлення продовження терористичної діяльності. П. т. д. включає, зокрема, організацію і проведення антитерористичних операцій

Пристосування засобів чи знарядь для вчинення терористичного акту — будь-які дії щодо виготовлення або зміни предметів, внаслідок чого вони стають придатними, більш зручними або більш ефективними для вчинення терористичного акту.

Прогноз — висновок про наступний початок явищ, процесів, подій, що характеризують тенденції і закономірності розвитку об'єкта, який прогнозується від минулого до сьогодення, від сьогодення до майбутнього.

Програма боротьби з тероризмом — документ, який визначає систему заходів боротьби з тероризмом через зазначення завдань, засобів, способів, етапів, механізму реалізації відповідних заходів, а також показники очікуваних результатів.

Пролонгований тероризм — вид тероризму, сутність якого полягає в тому, що він спрямований на досягнення мети в далекому майбутньому, і де однією з умов цього процесу є перманентне існування загрози.

Протероризм — (від грец. *pró* — до, перед, раніше, замість) — перша стадія розвитку тероризму, яка характеризувалася вчиненням актів тероризму проти конкретних осіб, які, на думку терористів, уособлювали собою ті чи інші уподобання, з якими були не згодні терористи. При чому, особа жертви відігравала значну роль. Цей етап називається етапом персоналізації.

Пропаганда тероризму — діяння, що є складовою терористичної діяльності і полягає в публічних закликах до участі в терористичній діяльності, виготовленні і (або) розповсюдженні матеріалів із закликами до участі в терористичній діяльності.

Протидія тероризму — діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування з: 1) попередження тероризму, зокрема з виявлення і подальшого усунення причин і умов, що сприяють здійсненню терористичних актів (*профілактика тероризму*); 2) виявлення, попередження, припинення, розкриття і розслідування терористичного акту (боротьба з тероризмом); 3) мінімізації і (або) ліквідації наслідків проявів тероризму.

Професійна реабілітація — відновлення втрачених професійних знань, навичок та умінь, що дозволяють у повному обсязі виконувати функціональні обов'язки на посаді, на якій перебувала особа на момент вчинення терористичного акту. Професійна реабілітація складається з: професійної орієнтації, професійної освіти, професійної адаптації, а також може включати в себе допомогу в оволодінні новою професією.

Профілактика тероризму — заходи щодо виявлення і подальшого усунення причин та умов (нейтралізація, блокування, обмеження сфери дії), що сприяють здійсненню терористичної діяльності, інших детермінант злочинів.

Психологічна реабілітація — кваліфікована допомога спеціалістів-психологів, спрямована на зменшення негативного впливу на психіку людини подій, що відбулися. З цієї метою застосовуються різні методики, що допомагають постраждалому подолати стресову ситуацію, яка виникла внаслідок пережитого нею терористичного акту, подолати внутрішні переживання і врешті-решт мінімізувати негативні наслідки подій, що з ним трапилися.

Психотероризм — напрям у терорології, який вбачає основним джерелом еволюції тероризму свідомі вольові акти людських організмів.

Публічні заклики до вчинення терористичного акту — звернення до широкого кола людей з проханням, умовлянням, запрошенням, підкупом, вимогою (погрозою, примусом) вчинити терористичний акт. У ст. 2582 КК України передбачена кримінальна відповідальність за публічні заклики до вчинення терористичного акту.

Р

Радіоактивний матеріал — ядерний матеріал та інші радіоактивні речовини, які містять нукліди, що розпадаються мимоволі (процес, що супроводжується випусканням іонізуючого випромінювання одного або декількох видів, наприклад, альфа-випромінювання, бета-випромінювання, нейтронне випромінювання і гамма-випромінювання), які можуть через свої радіологічні властивості або властивості свого ділення заподіяти смерть, серйозне каліцтво або значну шкоду власності чи навколишньому середовищу.

Район проведення антитерористичної операції (*закон. визнач.*) — визначені керівництвом антитерористичної операції ділянки місцевості або акваторії, транспортні засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція. Межі Р. п. а. о. визначає керівник оперативного штабу. У Р. п. а. о. може бути встановлено спеціальний порядок (режим), що передбачає надання суб'єктам боротьби з тероризмом спеціальних повноважень, необхідних для звільнення заручників, забезпечення безпеки і здоров'я громадян, які опинилися в районі проведення антитерористичної операції, нормального функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій. Перебування в Р. п. а. о. осіб, які не залучені до проведення антитерористичної операції, допускається з дозволу керівника оперативного штабу. За погодженням з керівництвом підприємств, установ та організацій, що знаходяться в Р. п. а. о., їх роботу під час проведення антитерористичної операції може бути припинено частково або повністю.

Расизм — ідеологія, що має на меті обґрунтування і виправдання соціальної і національної нерівності в антагоністичному суспільстві приналежністю людей до так званих «вищих» і «нижчих» рас.

Революція (від пізньолат. *revolutio* — поворот, переворот), у свою чергу, визначається як докорінний переворот у житті суспільства, що призводить до ліквідації віджилого суспільного порядку й утвердження нового, прогресивного.

Режим у районі проведення антитерористичної операції — особливий порядок, який може вводитися в районі проведення антитерористичної операції на час її проведення і передбачати надання суб'єктам боротьби з тероризмом визначених цим Законом спеціальних повно-

важень, необхідних для звільнення заручників, забезпечення безпеки і здоров'я громадян, які опинилися в районі проведення антитерористичної операції, нормального функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій.

Режимна територія — місця постійного та тимчасового перебування посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона, на якій встановлюється та підтримується відповідний режим.

Режим — сукупність правил, що визначають відповідний порядок проходження громадян, проїзду транспортних засобів, проносу і провозу речей в місця постійного та тимчасового перебування посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона, а також заходи щодо реалізації зазначених правил.

Режим державного кордону — порядок перетинання державного кордону України, плавання і перебування українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальному морі та внутрішніх водах України, заходження іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води і порти України та перебування в них, утримання державного кордону України, провадження різних робіт, промислової та іншої діяльності на державному кордоні України.

Речі — майно (у т.ч. особисті речі громадян, технічні засоби, продукти харчування тощо), що має бути внесене (увезене) до режимної території.

Репресія (від пізньюлат. *repressio* — придушення) — каральні заходи, покарання чи утиск, гоніння, переслідування; захід державного примусу, покарання.

Розвідувальна діяльність (закон. визнач.) — діяльність, яка здійснюється спеціальними засобами і методами з метою забезпечення визначених законом органів державної влади розвідувальною інформацією, сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами України зовнішнім загрозам національній безпеці України. Р. д. спрямовується зокрема на добування, аналітичну обробку та надання визначеним законодавством органам державної влади розвідувальної інформації щодо міжнародного тероризму.

Розвідувальна інформація (закон. визнач.) — усні та зафіксовані на матеріальних носіях (у тому числі у зразках виробів і речовин) відомості, які неможливо отримати офіційним шляхом, про реальні та потенційні можливості, плани, наміри і дії іноземних держав, організацій та окремих осіб, що загрожують національним інтересам України, а також про події і обставини, що стосуються національної безпеки і оборони.

Розвідувальні органи України (закон. визнач.) — спеціально уповноважені законом органи на здійснення розвідувальної діяльності. Розвідувальний орган України може функціонувати як самостійний державний орган, так і у складі центрального органу виконавчої влади.

С

Селективний тероризм — здійснення терористськими групами й організаціями актів тероризму на певно обраній, визначеній території, що є складовою держави.

Сепаратизм (конвенціонал. розум.) — будь-яке діяння, спрямоване на порушення територіальної цілісності держави, зокрема на відділення від неї частини її території або дезинтеграцію держави, що здійснюється насильницьким шляхом, а також планування і підготовка такого діяння, пособництво його здійсненню, підбурювання до нього і переслідування відповідно до законодавства конкретної країни.

Сили і засоби, що залучаються до проведення антитерористичної операції — особовий склад, спеціалісти, зброя, спеціальні і транспортні засоби, засоби зв'язку, інші матеріально-технічні засоби суб'єктів боротьби з тероризмом, а також підприємств, установ, організацій, які залучаються до участі в антитерористичній операції в порядку, визначеному законом. Фахівці підприємств, установ та організацій, що розташовані в районі проведення антитерористичної операції, за їх згодою, можуть залучатися до виконання окремих доручень під час операції. Працівники правоохоронних органів, військовослужбовці та інші особи, які залучаються до антитерористичної операції, на час її проведення підпорядковуються керівнику оперативного штабу. Покриття витрат та відшкодування збитків, що виникли у зв'язку з проведенням антитерористичної операції, здійснюються згідно із законодавством.

Силове припинення терористичного акту — фізична нейтралізація терористів. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» керівник оперативного штабу з управління антитерористичною операцією має право прийняти рішення про знешкодження терориста (терористів) у разі, коли мета переговорів з терористами не може бути досягнута через їх незгоду припинити терористичний акт і зберігається реальна загроза життю та здоров'ю людей. У разі очевидної загрози вчинення щодо об'єкта або особи терористичного акту і неможливості усунення цієї загрози іншими законними способами терорист (терористи) може (можуть) бути за вказівкою керівника оперативного штабу знешкоджений (знешкоджено) без попередження.

Система боротьби з тероризмом — організована державою органічна сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій, посадових осіб і окремих громадян, об'єднаних цілями і завданнями щодо боротьби з тероризмом, що здійснюють узгоджену діяльність у межах своєї компетенції відповідно до законодавства України.

Система громадського транспорту — означає всі об'єкти, транспортні засоби і допоміжні елементи — державні або приватні, — які використовуються під час або для цілей надання загальнодоступних послуг з перевезення людей або вантажів.

Система ознак — сукупність ознак, що у своїй органічній єдності утворюють нову якість.

Синергізм тероризму — здатність тероризму як системи до самоорганізації.

Служба зовнішньої розвідки України — державний орган, який здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах. До основних завдань СЗР належать: 1) добування, аналітична обробка та надання розвідувальної інформації Президентові України, Голові Верховної Ради України, Прем'єр-міністрові України та іншим визначеним Президентом України споживачам; 2) здійснення спеціальних заходів впливу, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики України в економічній, політичній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, зміцнення обороноздатності, економічного і науково-технічного розвитку; 3) участь у забезпеченні безпечного функціонування установ України за кордоном, безпеки працівників цих установ та членів їх сімей у країні перебування, а також відряджених

за кордон громадян України, які обізнані з відомостями, що становлять державну таємницю; 4) участь у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею, зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією; 5) вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України.

Соціальна реабілітація осіб, які постраждали від терористичного акту — 1) заходи з психологічної, медичної та професійної реабілітації, працевлаштування, надання правової допомоги та житла таким особам; 2) комплекс соціально-економічних, медичних, психологічних, педагогічних і правових заходів з відновлення порушених прав особи, функцій його організму і працездатності, усунення негативних наслідків, пов'язаних із несприятливими обставинами, що їх пережила особа. Відповідно до ст. 20 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» порядок проведення соціальної реабілітації осіб, які постраждали від терористичного акту, визначається Кабінетом Міністрів України. Відповідно постановою Кабінету Міністрів України встановлено, що проведення соціальної реабілітації постраждалих осіб організовують Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, на території яких вчинено терористичний акт. Фінансування заходів із соціальної реабілітації постраждалих осіб здійснюється в установленому Мінпраці за погодженням з Мінфіном порядку за рахунок коштів державного бюджету в межах загального розміру шкоди, заподіяної терористичним актом, що визначається відповідною регіональною комісією (радою). Для проведення заходів із соціальної реабілітації постраждалих осіб місцеві органи виконавчої влади можуть залучати в установленому порядку від підприємств, установ та організацій і громадян кошти, одяг, продукти харчування та інші предмети першої необхідності. РБ ООН доручила відповідній робочій групі, рішення про створення якої було прийнято її Резолюцією 1566 (2004), вивчити можливість заснування міжнародного фонду для виплати компенсацій жертвам терактів, який передбачається поповнювати за рахунок добровільних внесків, та частково за рахунок активів, конфіскованих у терористичних організацій, їх членів та спонсорів.

Соціальний захист — система економічних, правових, організаційних та інших заходів держави із забезпечення соціальних прав і гарантій осіб, які беруть участь у боротьбі з тероризмом. Система соціального захисту за текстом коментованої статті включає: 1) виплату пенсій; 2) різні види матеріальної допомоги і компенсації; 3) пільги на отримання житлі; 4) пільги на сплату житлово-комунальних послуг.

Соціальний тероризм — застосування чи погроза застосування насильства або інших всезагально небезпечних дій особою або групою осіб, якщо такі дії спрямовані на дестабілізацію стану правових норм і відповідних їм інститутів безпеки, які дозволяють гарантувати захист прав та свобод людини, духовних і матеріальних цінностей суспільства з метою прийняття державою, міжнародною організацією, фізичною чи юридичною особою будь-якого рішення чи утримання від нього.

Спеціальні засоби — засоби впливу уповноваженим державою суб'єктом на особу, коли засоби фізичного впливу є недостатніми для припинення нею вчинення правопорушень і включають: наручники, гумові кийки, засоби зв'язування, сльозоточиві речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, пристрої для відкриття приміщень і примусової зупинки транспорту, водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби, а також службові собаки. Повний перелік спеціальних засобів, а також правила їх застосування встановлюються Кабінетом Міністрів України за висновком Міністерства охорони здоров'я України та Генеральної прокуратури України і публікуються у засобах масової інформації.

Спільні антитерористичні заходи — спільні з іноземними державами заходи щодо боротьби з тероризмом, в яких Україна відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, бере участь шляхом сприяння іноземній державі або міжнародному об'єднанню в передислокації військ (сил), спеціальних антитерористичних формувань, перевезенні зброї або шляхом надання своїх сил і засобів з дотриманням вимог законів України «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав» та «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України». Суб'єкти боротьби з тероризмом беруть участь у міжнародних заходах з питань боротьби з тероризмом за погодженням з Міністерством закордонних справ України. Органом, що безпосередньо здійснює взаємодію з міжнародними антитерористичними організаціями, Указом Президента України від 26 липня 2001 р. № 570 визначено АТЦ при СБУ. АТЦ при СБУ разом із Службою зовнішньої розвідки України і Міністерством закордонних справ України координують виконання органами виконавчої влади зобов'язань України у сфері боротьби з міжнародним тероризмом.

Спосіб вчинення тероризму — визначений метод, порядок і послідовність рухів та прийомів, що застосовуються особою для здійснення тероризму.

Сприяння вчиненню терористичного акту — діяльність з вербування, фінансування, матеріального забезпечення, озброєння, навчання особи з метою вчинення терористичного акту, а так само її використання з цією метою. У ст. 2584 КК України передбачена відповідальність за сприяння вчиненню терористичного акту.

Сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації — протиправні дії, що полягають у створенні необхідних умов для існування цих об'єднань та здійснення ними злочинної діяльності. До основних форм сприяння належать: 1) фінансування терористів, терористичні групи (терористичні організації); 2) надання або збирання коштів безпосередньо чи опосередковано з наміром використання їх для вчинення терористичних актів чи злочинів терористичної спрямованості; 3) проведення операцій з коштами та іншими фінансовими активами: фізичних осіб, які вчиняли чи намагалися вчинити терористичні акти чи злочини терористичної спрямованості або брали участь у їх вчиненні чи сприяли вчиненню; юридичних осіб, майно яких безпосередньо чи опосередковано перебуває у власності чи під контролем терористів або осіб, які сприяють тероризму; юридичних і фізичних осіб, які діють від імені чи за вказівкою терористів або осіб, що сприяють тероризму, включаючи кошти, одержані або придбані з використанням об'єктів власності, що безпосередньо чи опосередковано перебувають у власності чи під контролем осіб, які сприяють тероризму, або пов'язаних з ними юридичних і фізичних осіб; 4) надання коштів, інших фінансових активів чи економічних ресурсів, відповідних послуг безпосередньо чи опосередковано для використання в інтересах фізичних осіб, які вчиняють терористичні акти або сприяють чи беруть участь у їх вчиненні, чи в інтересах юридичних осіб, майно яких безпосередньо чи опосередковано перебуває у власності чи під контролем терористів або осіб, які сприяють тероризму, а також юридичних і фізичних осіб, які діють від імені чи за вказівкою зазначених осіб; 5) надання допомоги особам, які брали участь у вчиненні терористичних актів; 6) вербування фізичних осіб для заняття терористичною діяльністю, сприяння встановленню каналів постачання зброї терористам та переміщенню терористів через державний кордон України; 7) переховування осіб, які фінансували, планували, підтримували чи вчиняли терористичні акти або злочини терористичної спрямованості; 8) використання території України з метою підготовки чи вчинення терористичних актів або злочинів терористичної спрямованості проти інших держав або іноземців.

Суб'єкт боротьби з тероризмом — 1) уповноважений орган державної влади, в компетенцію якого входить здійснення боротьби з тероризмом; 2) визначені законодавством державні органи, які беруть участь у боротьбі з тероризмом.

Судно — будь-яке судно, не закріплене постійно на морському дні, включаючи судна з динамічним принципом підтримки, підводні апарати або будь-які інші плаваючі засоби.

Суспільна безпека — певна система суспільних відносин, що забезпечують запобігання й усунення загальної небезпеки насильницького заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у цілому, що гарантують їхню стабільність, непорушність і надійність.

Створення терористичної групи чи терористичної організації — сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого терористичного об'єднання для заняття терористичною діяльністю. Ці дії включають також: підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Основною метою такої організації є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями усіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин. У ст. 2583 КК України передбачена кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації.

Т

Теророніка — теорія узагальненого достовірного знання про тероризм, яка описує, пояснює і передбачає функціонування даного явища і боротьбу з ним. Т. становить собою духовний розумовий зліпок, відображення і відтворення реальної дійсності. До теорій тероризму належать: 1. Соціологічні теорії. Використовуючи розроблену видатним французьким соціологом *Емілем Дюркгеймом* (1858-1917) концепцію щодо самогубства, можна виділити «*еготистичний тероризм*», викликаний слабкими взаємозв'язками індивіда та суспільства; «*аномічний тероризм*» превалює під час періодів раптових соціальних криз та змін; «*фаталістичний тероризм*», під яким розуміється вчинення тероризму як відповіді на гнітючу і жорстку дисципліну та різноманітного роду розпорядження. *Теорія інтеграційного статусу Джека Гібса та Уолтера Мартіна*. Використовуючи цю теорію, можна припустити, що рівень вчинення актів тероризму пропорційний ступеню інтеграційного статусу населення. Це означає, що збільшення особистої свободи і можливостей веде до ослаблення стабільних соціальних відношень, наростання рольових конфліктів, несумісності конкуруючих статусів, зниження інтеграційного статусу і, відповідно, до зростання кількості вчинених актів тероризму. Інформатизація суспільства, унезалеження осіб від суспільства призведе до збільшення кількості вчинених актів тероризму серед соціальних меншин і жіночого населення, починаючи з початку і в середині ХХІ ст. 2. Психологічні теорії. *Психоаналітичний підхід*, який розглядає вчинення актів тероризму як вияв агресії ззовні. Широко поширеною концепцією є психодинамічний чинник втрати, наприклад, втрата статусу внаслідок безробіття, припинення значимих міжособистісних відносин, втрата незалежності і мобільності внаслідок фізичної хвороби (варто згадати Усаму Бін Ладена, Сьоко Асахару та інших терористів, які мали фізичні вади). 3. Біохімічні і генетичні теорії. Біохімічні і генетичні теорії спираються на взаємозв'язок тероризму і депресії: існують факти, що свідчать як про генетичну, так і біохімічну залежність даного феномена від депресивних розладів. Проте теорії, засновані на зв'язку тероризму і депресії, хоча і перспективні, але ще недостатньо обґрунтовані. 4. Теорії навколишнього середовища

співвідносять фізичне середовище з явищем тероризму (наприклад, кількість терористських груп у Латинській Америці більша, ніж у Прибалтиці або Скандинавії).

Терор — акт масового фізичного, психологічного, ідеологічного насильства, здійснюваного суспільно-політичними структурами, що володіють необмеженою владою над соціальним контингентом, який знаходиться в їхньому полі діяльності.

Тероризація — процес становлення особи терористом, а також наслідок цього процесу як в одичному, так і в масовому порядку.

Тероризм (*заг.-прав. розум.*) — негативне соціальне явище, зумовлене соціальними, політичними й економічними факторами, що полягає у застосуванні чи погрозі застосування насильства або інших всезагально небезпечних дій особою або групою осіб, які прагнуть шляхом залякування і примусу досягти певних соціальних змін у власних інтересах.

Тероризм (*законодавче визначення*) — суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Тероризм (*конвенціонал. розум.*) — 1) будь-яке діяння, що визнається як злочин в одному з міжнародних договорів, що стосується проблем боротьби з тероризмом; будь-яке інше діяння, спрямоване на те, щоб викликати смерть будь-якої цивільної або іншої особи, яка не бере активної участі у воєнних діях у ситуації збройного конфлікту, або заподіяти їй тяжке тілесне ушкодження, а також завдати значної шкоди якому-небудь матеріальному об'єкту, рівно як організація, планування такого діяння, пособництво його здійсненню, підбурювання до нього, коли мета такого діяння через його характер або контекст полягає в тому, щоб залякати населення, порушити громадську безпеку або примусити органи влади або міжнародну організацію вчинити яку-небудь дію або утриматися від її вчинення, і переслідувані в кримінальному порядку відповідно до національного законодавства країни; 2) здійснення терористом, групою терористів або терористичною організацією акту тероризму, готування до вчинення акту тероризму або замах на вчинення акту тероризму.

Тероризм (*крим.-прав. розум.*) — застосування чи погроза застосування насильства чи інших всезагально небезпечних дій, що створюють небезпеку життю чи здоров'ю невизначеного кола осіб, заподіяння майнової шкоди або настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії спрямовані на піддрив атмосфери спокою, дестабілізацію, залякування чи пригноблення суспільства з метою прийняття державою, міжнародною організацією, фізичною чи юридичною особою або групою осіб будь-якого рішення чи утримання від нього.

Тероризм (*шир. розум.*) — негативне соціально-правове явище, зумовлене соціальними, політичними й економічними чинниками, що характеризується об'єднаннями агресивно налаштованих прошарків організованої злочинності з розподілом на ієрархічні рівні і виділенням лідерів, що не беруть участі у вчиненні актів тероризму, але здійснюють ідеологічні, управлінські й організаційно-розпорядчі функції; сукупністю складних, широкомасштабних кримінальних видів діяльності, що вчиняються організаціями, групами, особами привселюдно із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з метою прийняття державою, міжнародною організацією, фізичною чи юридичною особою будь-якого рішення або утримання від нього, спрямовані на дезорганізацію суспільства, залякування більш широкої групи осіб, ніж безпосередні жертви, створення умов для унеможливлення протидії з боку громадськості

з метою захисту від соціального контролю, у тому числі за допомогою корумпованих зв'язків, зневага будь-якими законами і правилами людського співіснування, нівелювання життя окремої людини, запропонування єдиного можливого засобу для розв'язання проблем існуючих проблем, для кращого маніпулювання і досягнення повного контролю над суспільством.

Терорист — 1) особа, яка бере участь у здійсненні терористичної діяльності у будь-якій формі; 2) особа, яка вчинила акт тероризму, *готування* до вчинення акту тероризму або *замах* на його вчинення (див.: *готування до вчинення акту тероризму, замах на вчинення акту тероризму*).

Терорист-смертник — особа, яка здійснює чи готується до здійснення терористичного акту, внаслідок якого вона загине. Найчастіше Т.-с. застосовують як знаряддя вчинення терористичного акту потужні вибухові пристрої, які розміщують на собі (т. зв. «пояс шахіда»), або начинені вибухівкою транспортні засоби.

Терористична група — група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів.

Терористична діяльність — це діяльність, спрямована на вчинення терористичних злочинів, і включає в себе такі дії:

- організацію, планування, підготовку та реалізацію терористичного акту;
- розповсюдження ідеології тероризму;
- підбурювання до терористичного акту, а також заклик до насильства для досягнення цілей тероризму;
- організацію незаконного военізованого або збройного формування, злочинного угруповання (злочинної організації), організованої злочинної групи для вчинення акту тероризму, участь у такому акті;
- вербування, озброєння, навчання та використання терористів для вчинення терористичних злочинів;
- створення умов для вчинення актів тероризму з використанням діяльності політичних та релігійних організацій і рухів;
- надання матеріальної допомоги терористській організації або терористській групі, або інше сприяння їм.

Терористична діяльність (*закон. визнач.*) — діяльність, яка охоплює: 1) планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; 2) підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; 3) організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; 4) вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; 5) пропаганду і поширення ідеології тероризму; 6) фінансування завідомо терористичних груп (організацій) або інше сприяння їм.

Терористична загроза — імовірність вчинення терористичного акту на певній території (об'єкті), а також визначення рівня загрози настання наслідків від можливого терористичного акту.

Терористична злочинність — 1) сукупність зареєстрованих упродовж визначеного періоду на певній території злочинів, вчинених терористськими групами, а також терористськими організаціями; 2) сукупність терористських груп, терористських організацій і їх учасників,

виявлених упродовж певного періоду на певній території; 3) створення терористських груп, терористських організацій і їх терористична діяльність.

Терористична організація (*закон. визнач.*) — стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації.

Терористичний акт (*закон. визнач.*) — злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 КК України. У разі, коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених статтями 112, 147, 258 — 260, 443, 444 та іншими статтями, відповідальність за їх вчинення настає відповідно до КК України.

Терористичний акт (*крим.-прав. визнач.*) — застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного, а також погроза вчинення зазначених дій із тією самою метою.

Терористичні злочини — злочини, що охоплюють поняття терористичної діяльності і за вчинення яких передбачено кримінальну відповідальність (див.: *злочини терористичного характеру*).

Терористичний намір — задум, бажання терористів здійснити терористичний акт на визначеному ними об'єкті (з використанням визначеного об'єкта). Бажанням настання суспільно небезпечних наслідків характеризується вольовий момент прямого умислу, що, у свою чергу, характеризує суб'єктивну сторону злочину, за який передбачена кримінальна відповідальність у ст. 258 КК України (терористичний акт).

Терористська група — 1) дві і більше особи, що об'єдналися для вчинення тероризму; 2) організована, стійка озброєна злочинна група, утворена з метою вчинення актів тероризму; 3) група осіб, що за попередньою змовою вчинила акт тероризму, готування до вчинення акту тероризму або замах на його вчинення.

Терористська організація — 1) стійке, ієрархічне об'єднання трьох і більше осіб, члени або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення терористичних злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації терористичної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої терористської організації, так і інших терористських груп; 2) стійке об'єднання двох або більше осіб, що наперед об'єдналися для вчинення акту або актів тероризму, а також об'єднання терористських груп з цією самою метою.

Терорність — підвищена здатність особи із-за деяких особистих властивостей (духовних, фізичних і професійних) стати за певних обставин терористом.

Тероровіктимність — підвищена здатність особи із-за деяких обставин (духовних, моральних, професійних, займаної посади тощо) стати за певних об'єктивних обставин жертвою, об'єктом терористського посягання.

Тероровіктимнофобія — патологічний страх стати жертвою тероризму.

Теророгенез — процес зародження, утворення, становлення, функціонування та еволюції тероризму, оформлення як соціально-деструктивного явища.

Теророгенерація — соціальна атмосфера, за якої продукується тероризм.

Теророгенна обстановка — сукупність факторів, які сприяють збереженню або росту кількості вчинених актів тероризму (терористичних злочинів, терористичної діяльності) на певній території.

Теророгенна особистість — особистість, яка володіє цілісним комплексом набутих, відносно сталих негативних рис, визначає з високим ступенем імовірності аномальну поведінку, схильну до вчинення актів тероризму.

Теророгенний фактор — явище, яке сприяє збереженню або росту кількості вчинених актів тероризму (терористичних злочинів).

Теророгенність — якості особи або явищ і процесів, що породжують або максимально сприяють вчиненню тероризму.

Теророгонія — 1) розділ терорології, який вивчає виникнення і розвиток тероризму і його структурних елементів; 2) термін для вираження поняття походження тероризму, міцно пов'язаний із поняттям теророгенезу, але не тотожний йому. Т. акцентує увагу на процесі самого виникнення, появи тероризму. Теророгонія і теророгенез дуально більш повно відображають той тип еволюції, який характеризується переходом від *протероризму до тероризму*.

Терорологія — галузь пізнання, що вивчає тероризм.

Терорологія (від лат. *terror* страх і грец. *logos* вчення) — наука, що вивчає тероризм.
1. Наука про тероризм, його причини, умови (фактори), специфіку детермінації, особу терориста, систему заходів боротьби з тероризмом та нейтралізації (мінімізації) його наслідків, які вивчаються через органічний синтез філософських, загально і частково наукових методів;
2. Навчальна дисципліна у вищих навчальних закладах, предмет якої є тотожним предмету відповідної науки.

Терорологічна прогностика — галузь терорології, яка вивчає закономірності складання прогнозу і динаміки тероризму й окремих терористичних злочинів, їх окремих властивостей, факторів, заходів боротьби і наслідків тероризму, а також методів боротьби з тероризмом.

Терорологічна профілактика — попередження окремих терористичних злочинів через життя заходів щодо їх недопущення, ліквідації або нейтралізації терорологічних факторів.

Терорологічна характеристика — опис властивостей, закономірностей, чинників і наслідків тероризму (терористичних злочинів), а також властивостей особи терориста.

Терорологічне програмування — галузь терорології, що вивчає закономірності розробки програм, планів боротьби з тероризмом і терористичними злочинами.

Терорологічні моделі — моделі тероризму, які випливають з теорії систем. Залежно від величини «X» стабільності системи будується терорологічна модель. Якщо «X» більше критичного значення «X_к», то система є замкнутою й існує розширення системи з часом зміниться її стиском (модель пульсуючої системи), якщо «X» < «X_к» то система є відкритою і буде постійно розширюватися.

Тероропенологія — галузь терорології, яка вивчає тероризм, специфіку його детермінації і причинності, особу терориста, специфічну систему заходів боротьби з тероризмом і наслідки тероризму у місцях позбавлення волі.

Тероросередовище — певна соціальна атмосфера, в умовах існування якої відбувається процес не лише сприяння, а й генерування субстрату тероризму.

Теророфамілістика — галузь криминології, яка вивчає сімейно-побутові прояви тероризму, її причини та умови, особу терориста, наслідки і специфічну систему заходів боротьби з тероризмом.

Теророфілія — любов до тероризму.

Теророфобія — патологічний страх перед тероризмом.

Технологічний тероризм — застосування чи погроза застосування насильства або інших всезагально небезпечних дій особою або групою, якщо такі дії спрямовані на дестабілізацію стану правових норм і відповідних їм інститутів безпеки, які гарантують наявність у державі конкурентоспроможних технологій, а також дозволяють виключити деструктивні наслідки технологічної недосконалості господарської діяльності з метою прийняття державою, міжнародною організацією, фізичною чи юридичною особою будь-якого рішення чи утримання від нього.

Технологічний тероризм (*закон. визнач.*) — злочини, що вчиняються з терористичною метою із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та іншої зброї масового ураження або її компонентів, інших шкідливих для здоров'я людей речовин, засобів електромагнітної дії, комп'ютерних систем та комунікаційних мереж, включаючи захоплення, виведення з ладу і руйнування потенційно небезпечних об'єктів, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненню загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій та становлять небезпеку для персоналу, населення та довкілля; створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру.

Тілесні ушкодження — порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, що виникає внаслідок дії одного чи декількох зовнішніх ушкоджуючих чинників — фізичних, хімічних, біологічних, психічних; неврологічний розлад, втрата працездатності тощо.

Тотальний тероризм — вчинення терористськими групами й організаціями актів тероризму на всій території держави.

Транспортні засоби — засоби пересування, що використовуються у цивільних цілях, зазначені у Правилах дорожнього руху, а також засоби пересування, що стоять на озброєнні різних родів військ Збройних Сил України, підрозділів СБУ, МВС, СЗР, ВВ, ДПС.

Транскордонний тероризм (*transfrontier terrorism*) — тероризм, що вчиняється терористськими групами й організаціями крізь державні кордони.

Транснаціональний тероризм (*transnational terrorism*) — тероризм, що вчиняється терористськими групами й організаціями, де суб'єктом і об'єктом тероризму є представники різних націй. До транснаціонального тероризму варто відносити дії, якщо: 1) проводирі терористських організацій мають на меті вплинути більш, ніж на одну країну; 2) матеріальна, технічна, організаційна підтримка надходить через кордон; 3) жертвами актів тероризму стають громадяни й організації різних країн; 4) шкода від актів тероризму нанесена різним країнам і міжнародним організаціям.

У

Умови проведення антитерористичної операції — наявність реальної загрози життю і безпеці громадян, інтересам суспільства або держави у разі, якщо усунення цієї загрози іншими способами є неможливим.

Управління антитерористичною операцією — 1) цілеспрямований організуючий вплив суб'єкта управління на об'єкт з метою досягнення цілей антитерористичної операції; 2) свідомий, цілеспрямований, організуючий та регулюючий владний вплив уповноваженого суб'єкта державної влади, змістом якого є забезпечення скоординованості комплексу спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою.

Уран, збагачений ізотопами уран-235 або уран-233 — уран, що містить ізотопи уран-235 або уран-233 або обидва ізотопи в такій кількості, що надмірний відсоток суми цих ізотопів в порівнянні з ізотопом уран-238 вище, ніж відсоток ізотопу уран-235 в порівнянні з ізотопом уран-238, що зустрічається в природі.

Ф

Фактографічні методи терорологічного прогнозування — методи прогнозування, джерелами яких є зафіксовані у документах факти (статистичний, екстраполяції, інтерполяції, історичної аналогії, публікаційний, цитатно-індексний).

Фашизм (від італійського *fascismo* (*fascio* — пучок, зв'язування, об'єднання) — найбільш реакційний політичний рух, для якого характерним є знищення демократичних воль, культ насильства, шовінізм і расизм, агресія.

Фемінотероризм — вчинення тероризму жінками.

Фінансування особи для вчинення терористичного акту — форма сприяння вчиненню терористичного акту, забезпечення особи коштами, фінансами з цієї метою.

Флуктуація тероризму — (від лат. *fluctuatio* — коливання) випадкові відхилення від визначених цілей окремих актів поведінки, які характеризують їх систему при вчиненні терористичної діяльності. Флуктуації визначають теоретично можливу межу здійснення певних вольових актів, які не виходять за межі актів тероризму. Вони можуть змінюватися внаслідок

точно не скомпенсованих впливів з оточуючого середовища (діяльність правоохоронних органів, протидія конкуруючої терористської групи, внутрішній розлад тощо).

Фуркація тероризму — (від пізньолат. *furcatus* — розділений) поділ тероризму на декілька різновидів. Розрізняють біфуркацію і поліфуркацію.

Х

Хімічна зброя — це зброя масового знищення (ураження), дія якої побудована на використанні токсичних властивостей хімічних речовин. Включає хімічні боеприпаси одноразового і багаторазового використання. Основні властивості хімічної зброї: висока токсичність, велика проникаюча дія, складність своєчасного виявлення факту її застосування і розпізнавання типу отруйних речовин.

Хімічно небезпечний об'єкт — промисловий об'єкт (підприємство) або його структурні підрозділи, на якому знаходяться в обігу (виробляються, переробляються, перевозяться (пересуваються), завантажуються або розвантажуються, виконуються у виробництві, розміщуються або складуються (постійно або тимчасово), знищуються тощо) одна або декілька небезпечних хімічних речовин. Ці об'єкти належать до числа об'єктів підвищеної безпеки та є об'єктами, уразливими в терористичному відношенні.

Ш

Шаріат — комплекс закріплених у мусульманському праві законодавчих норм, заснованих на Корані і Сунні. Він регулює не лише юридичні норми, а й норми поведінки у побуті, в суспільстві та різних побутових ситуаціях, визначає правила взаємовідносин.

Шахід — з арабської свідок. Застосовується у контексті «засвідчуючи про бога». В ісламі — категорія мучеників, що включає тих, хто загинув під час джихаду або був несправедливо вбитий. Ними первісно вважалися мусульмани, які загинули в бою з невірними. Пізніше ними стали називати «мучеників за віру», а також тих, хто загинув насильницькою смертю, включаючи загиблих у стихійних лихах. Внаслідок ваххабістських тлумачень Корану та Сунні, з'явилося поняття «шахід-смертник» («свідок раю»), душа якого одразу після смерті потрапляє в рай. У спеціальному «Посібнику шахіда», зокрема, пояснюється, що «мусульманину дозволяється підірвати себе серед кафірів (невірних) на машині з вибухівкою або підперезавшись вибухівкою, якщо в цьому є необхідність». Це положення є кошунством щодо Корану, оскільки в ньому засуджується самогубство, а гріх убивства однієї безвинної людини дорівнюється бивством усіх людей на землі. Тому воно невірною відображає сутність вчинку терориста-смертника. Натомість більш адекватне визначення цієї особи вражене терміном *зобтахір*.

Шкідництво — дія або бездіяльність, спрямовані на підірив промисловості, транспорту, зв'язку, сільського господарства, грошової системи, торгівлі й інших галузей економіки та соціальної сфери країни, а також діяльності органів державної влади, якщо таке діяння вчинене шляхом використання діяльності підприємств, установ чи організацій шляхом протидії їхній нормальній роботі.

Штаб антитерористичного центру — штатний підрозділ, укомплектований високо-професійними офіцерами СБУ, а також, згідно з квотою, представниками інших міністерств та відомств, що входять до АТЦ. Штаб є виконавчим, робочим органом АТЦ і здійснює поточну організаційну роботу з виконання покладених на АТЦ завдань.

Ю

Ювенотероризм — вчинення тероризму неповнолітніми особами.

Я

Ядерна зброя — зброя масового знищення (ураження) вибухової дії, побудована на використанні енергії, що виділяється в результаті ланцюгової реакції поділу важких ядер деяких ізотопів урану і плутонію (термоядерна — на використанні енергії, що виділяється в результаті термоядерних реакцій синтезу легких ядер — ізотопів водню — дейтерію і тритію). Включає ядерні боеприпаси, засоби доставки їх до цілі (ракетні, авіаційні, артилерійні) і засоби керування.

Ядерний об'єкт — будь-який ядерний реактор, включаючи реактори, встановлені на морських суднах, транспортних засобах, літальних апаратах або космічних об'єктах для використання як джерело енергії, щоб приводити в рух такі судна, транспортні засоби, літальні апарати або космічні об'єкти або для будь-якої іншої цілі; будь-яка споруда або засіб пересування, використовуваний для виробництва, зберігання, переробки або транспортування радіоактивного матеріалу.

Ядерний матеріал — плутоній, за винятком плутонію з концентрацією ізотопів, що перевищує 80 відсотків по плутонію-238; уран-233; уран, збагачений ізотопами уран-235 або уран-233; уран, що містить суміш ізотопів, що зустрічаються в природі у формі, відмінній від руди або рудних залишків, і будь-який матеріал, що містить один або більше вищезазначених елементів.

Ядерний пристрій — 1) будь-який ядерний вибуховий пристрій; 2) будь-який розсіюючий радіоактивний матеріал або випромінюючий радіацію пристрій, який може через свої радіологічні властивості спричинити смерть, серйозне каліцтво або значну шкоду власності або навколишньому середовищу.

Ядерний тероризм — вчинення тероризму, де предметом, засобом чи знаряддям вчинення злочину є ядерні матеріали, внаслідок чого можуть статися незворотні фатальні зміни, не сумісні з подальшим існуванням нашої планети.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативні джерела

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України: затв. Законом УРСР від 28.12.1960. №1000-V // Кодекси України: у 3 кн. / За ред. В. Ф. Бойко. — К.: Юрінком Інтер, 1997.
3. Міжнародні документи
4. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (від 16 грудня 1970 р.), ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 27.12.1971. // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1972. — №1. — Ст. 1.
5. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (від 23 вересня 1971 р.), ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 16.01.1973. // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1973. — № 5. — Ст. 28.
6. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів (від 14 грудня 1973 р.), ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 26.12.1975. // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1976. — № 1. — Ст. 2.
7. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників (від 17 грудня 1979 р.), ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 3954-XI від 08.05.1987. // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1987. — № 20. — Ст. 365.
8. Конвенція про злочини та деякі інші акти, що вчиняються на борту повітряних суден (від 14 вересня 1963 р.), ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 5049-XI від 21.12.1987. // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1988. — № 1. — Ст. 1.
9. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу (від 3 березня 1980 р.), ратифікована постановою Верховної Ради України № 3182-XII від 5 травня 1993. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 24. — Ст. 262.
10. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства (від 10 березня 1988 р.), ратифікована Постановою Верховної Ради України № 3735-XII від 17.12.1993. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 52. — Ст. 497.
11. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (від 1 липня 1968 р.), ратифікований Законом України № 248/94-ВР від 16.11.1994. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — №47. — Ст. 421.
12. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (від 8 листопада 1990 р.), ратифікована Законом України № 738/97-ВР від 17.12.1997. // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 16. — Ст. 72.

13. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (від 13 січня 1993 р.), ратифікована Законом України № 187-ХІV від 16.10.1998. // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 48. — Ст. 296.

14. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права (від 9 грудня 1982 р.), ратифікована Законом України № 728-ХІV від 03.06.1999. // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 31. — Ст. 254.

15. Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами (від 5 вересня 1997 р.), ратифікована Законом України № 1688-ПІІ від 20.04.2000. // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 31 — Ст. 243.

16. Доктрина інформаційної безпеки Російської Федерації от 9 сентября 2000 г. // Российская газета. — 2000. — 28 сентября.

17. Митний Кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2002. — № 38-39. — Ст. 288.

18. О безопасности: Закон Российской Федерации // Ведомости Съезда народных депутатов и Верховного Совета Российской Федерации. — 1992. — № 15. — Ст. 769.

19. О противодействии терроризму: Закон Российской Федерации от 27.07.2006 № 153-ФЗ.

20. О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации: Закон Российской Федерации // Ведомости Съезда народных депутатов и Верховного Совета Российской Федерации. — 1992. — № 17. — Ст. 888.

Закони України

1. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 23. — Ст. 176.

2. Про аварійно-рятувальні служби: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 4. — Ст. 25.

3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 25. — Ст. 180.

4. Про вдосконалення державного управління інформаційною сферою: Указ Президента України від 16 вересня 1998 р. // Голос України. — 1998. — № 182.

5. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 12. — Ст. 81.

6. Про війська Цивільної оборони України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 19. — Ст. 172.

7. Про Військову службу правопорядку в Збройних Силах України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 32. — Ст. 225.

8. Про внесення зміни до Закону України «Про загальну структуру і чисельність Управління державної охорони України»: Закон України № 492-V від 19.12.2006.

9. Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 29. — Ст. 397.

10. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 35. — Ст. 236.

11. Про Державну прикордонну службу України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 27. — Ст. 208.

12. Про державну таємницю: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 16. — Ст. 93.

13. Про дипломатичну службу: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 5. — Ст. 29.

14. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1993. - № 1 — Ст. 1.

15. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 11. — Ст. 51.

16. Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 2-3. — Ст. 50.

17. Про загальну структуру і чисельність управління Державної охорони України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 2-3. — Ст. 50.

18. Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 14. — Ст. 98.

18. Про залізничний транспорт: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 40. — Ст. 183.

19. Про затвердження Порядку проведення соціальної реабілітації осіб, які постраждали від терористичного акту: постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2004 р. № 982 // Офіційний Вісник України. — 2004. — № 31. — Ст. 2071.

20. Про захист інформації в автоматизованих системах: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. - № 31 — Ст. 286.

21. Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 40. — Ст. 337.

22. Про захист прав споживачів: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 17. — Ст. 120.

23. Про Збройні Сили України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 9. — Ст. 108.

24. Про здійснення державної охорони керівників міжнародних організацій, які перебувають в Україні чи перебувають на її території: Указ Президента України № 563/2006 від 21.06.2006.

25. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 42. — Ст. 348.

26. Про інформацію: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. - № 48. — Ст. 650.

27. Про Конституційний Суд України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.

28. *Про контррозвідальну діяльність*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 12. — Ст. 89.
29. *Про міліцію*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 4. — Ст. 20.
30. *Про науково-технічну інформацію*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1993. - № 33 — Ст. 345.
31. *Про національний банк України*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 29. — Ст. 238.
32. *Про Національну програму інформатизації*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1998. - № 27-28. — Ст. 181.
33. *Про об'єкти підвищеної небезпеки*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 15. — Ст. 73.
34. *Про оборону України*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 9. — Ст. 106.
35. *Про оперативно-розшукову діяльність*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 22. — Ст. 303.
36. *Про основи національної безпеки України*: Закон України // Офіційний Вісник України. — 2003. — № 29. — Ст. 1433.
37. *Про перевезення небезпечних вантажів*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 28. — Ст. 222.
38. *Про Положення Про Державний департамент України з питань виконання покарань*: Указ Президента від 31.07.1998 № 827/98.
39. *Про порядок забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування*: наказ Управління державної охорони України № 78 від 17.03.2006.
40. *Про Раду національної безпеки і оборони України*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 35. — Ст. 237.
41. *Про розвідальні органи України*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 19. — Ст. 94.
42. *Про Службу безпеки України*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 27. — Ст. 382.
43. *Про Службу зовнішньої розвідки*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 8. — Ст. 94.
44. *Про Цивільну оборону України*: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 14. — Ст. 124.
45. *Про Міжвідомчу комісію з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України*: Указ Президента України від 22 січня 2002 року.
46. *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної політики» від 31 жовтня 2001 року*: Указ Президента України від 6 грудня 2001 року.

47. *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин» від 17 червня 1997 року*: Указ Президента України від 21 червня 1997 року.

48. *Протокол про затвердження Положення про порядок організації і проведення спільних антитерористичних заходів на територіях держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, підписаний 7 жовтня 2002 року в м. Кишиневі, ратифікований Законом України № 1669-IV від 07.04.2004.* // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 29. — Ст. 373.

Доктринальні джерела

- Ліпкан В. Тероризм і національна безпека України. — К.: Знання, 2000. — 184 с.
- Ліпкан В.А., Никифорчук Д.Й., Руденко М.М. Боротьба з тероризмом. — К.: Знання, 2002. — 254 с.
- Ліпкан В.А., Кондратьєв П.Я. Боротьба з тероризмом: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду. — К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. — 20 с.
- Ліпкан В.А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. — К.: Текст, 2006. — 256 с.
- Ліпкан В.А. Основи терорології (синергетична теорія тероризму). — К.: КНТ, 2006. — 84 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека)
- Харченко Л.С., Ліпкан В.А., Логінов О.В. Інформаційна безпека України: Глосарій. — К.: Текст, 2004. — 136 с.
- Ліпкан В.А. Боротьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база. — К.: КНТ, 2007. — 248 с.
- Ліпкан В.А., Максименко Ю.Є., В.М. Желіховський Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: Навчальний посібник. — К.: КНТ, 2006. — 280 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека)
- Ємельянов В.П., Новікова Л.В., Сеникін М.В. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства: Монографія. — Х.: Кроссруд, 2007. — 216 с.
- Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — 3-тє вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 496 с.
- Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. — К.: Каннон, А.С.К., 2001. — 1104 с.
- Concise Oxford Dictionary of Politics. — Oxford University Press, 2003.
- Словарь основных терминов и понятий в сфере борьбы с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма. — М.: Эдиториал УРСС, 2003.
- Словник основних термінів у сфері боротьби з тероризмом. — К.: СБУ, 2006. — 144 с.

АНОНС

Серія «Національна та міжнародна безпека» заснована в 2005 році директором видавництва КНТ О.А.Кривенком і кандидатом юридичних наук, доцентом В.А.Ліпканом.

У серії «Національна та міжнародна безпека» вийшли друком такі книги, які можна придбати як у роздрібній торгівлі, так і замовити на сайті www.natsecurity.com.ua.

Ліпкан В.А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. — К.: Текст, 2006. — 256 с.

Ліпкан В.А. Національна безпека і національні інтереси України. — К.: КНТ, 2006. — 68 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека)

Павленко Б.В., Ліпкан В.А., Тарасюк М.О. Керування транспортними засобами в екстремальних умовах: Навчально-наочний посібник. — К.: КНТ, 2006. — 96 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека)

Ліпкан В.А. Управління системою національної безпеки України. — К.: КНТ, 2006. — 68 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека)

Ліпкан В.А. Основи терорології (синергетична теорія тероризму). — К.: КНТ, 2006. — 84 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека)

Ліпкан В.А., Максименко Ю.Є., В.М.Желіховський Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: Навчальний посібник. — К.: КНТ, 2006. — 280 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека).

Теорія управління в органах внутрішніх справ: Навчальний посібник, рекомендований МОН України / За заг. ред. В.А.Ліпкана. — К.: КНТ, 2007. — 880 с.

Ліпкан В.А., Діордіца І.В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона. — К., 2007.

Ліпкан В.А. Боротьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база. — К.: КНТ, 2007. — 248 с. (Серія: Національна і міжнародна безпека)

Ліпкан В.А. Національна безпека України: Навчальний посібник, рекомендований МОН України. — К., 2007.

Щодо всіх ваших питань, побажань і зауважень щодо змісту роботи прошу звертатися до Володимира Ліпкана, який люб'язно відповість на ваші питання та пропозиції, які можна надсилати електронною адресою: academic@ukr.net. Щиро вдячний за увагу.

Наукове видання

Володимир Анатолійович Ліпкан, Олександр Анатолійович Івахненко,
Ігор Миколайович Рижов, Володимир Володимирович Майоров

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО БОРТЬБУ З ТЕРОРИЗМОМ»

Національна і міжнародна безпека

Керівник видавничих проектів Кривенко О. А.
Оригінал-макет виготовлено видавництвом «КНТ»
Комп'ютерна верстка – Роїна І.А.
Художнє оформлення обкладинки – Бажина В.С.
Відповідальний за випуск Пашутинський Є.К.

Підписано до друку 11.06.2008. Гарнітура SchoolBook.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-видав. арк. 8,63. Умов. друк. арк. 12,03.
Тираж 1000 пр. Замовлення №

Видавництво КНТ
м. Київ, пр. Героїв Сталінграда, 8, корпус 8, оф. 1;
тел./факс (044) 581-21-38, 331-91-53;
e-mail: knt2003@ukr.net
Свідоцтво: ДК № 581 від 03.08.2001.

Друкарня: